CEM EROĞUL

DEMOKRAT PARTİ
TARİHİ VE İDEOLOJİSİ

İMGE
kitabevi

CEM EROĞUL

DEMOKRAT PARTİ

(TARİHİ VE İDEOLOJİSİ)

İmge Kitabevi Yayınları : 12

İkinci Baskı: Nisan 1990

İmgeKitabevi
Yayıncılık Pazarlama San. ve Tic. Ltd. Şti
Konur Sok. No:3 Kızılay-ANKARA
Tel: 118 19 42-125 65 32

Grafik-Dizgi: **DİLSİZ** - 118 73 91- **ANKARA**
Baskı ve Cilt: **Yiğit Ofset** - 117 30 40 - **ANKARA**

Kapak resmi: Tarih ve Toplum'un 53. sayısından alınmıştır.

YENİ ÖNSÖZ

Bu kitap yazılalı yirmi bir yıl oldu. Yayınlandığı günden bugüne, D.P. ile ilgili birçok yeni kaynak gün yüzüne çıktı. Yine de zaman, kitabın temel görüşlerini eskitemedi.

Kitap tükendikten sonra, yıllarca, yeniden yayınlanmasına izin vermem için bana baskı yapıldı. Hep, daha zengin verilerle, daha doyurucu bir araştırmanın çıkmasını bekledim. Ancak artık, tekrar basılmasına direnmemeye karar verdim.

Bu baskı için kitabı bir daha okuyunca, konuya ilişkin görüşlerimde önemli bir değişiklik olmadığını zevkle saptadım. Ancak, dil anlayışımda, o günlerden bu günlere bir gelişme olmuş. Artık, dilin arılaşması gereğine, daha bir bilinçle inanmış durumdayım.

Bu böyle olmakla birlikte, bu baskıyı hazırlarken, kitabın dilini eksiksiz bir biçimde arılaştırma yoluna gitmedim. Çünkü, doyurucu bir arılığın, ancak doğrudan doğruya arı bir dille yazmakla sağlanabileceğine inanıyorum. Var olan bir metin içinde sözcükleri ayıklayıp yerlerine yenilerini koymak, bir noktadan sonra, metne ister istemez yapay bir hava veriyor. İşte bu tehlikeden kaçınmak için, bu yeni baskı için arılaştırma çabamı, ancak zorunlu gördüğüm düzeyde tuttum.

Cem EROĞUL

Ankara, Ekim 1989

ÖNSÖZ

Dördü muhalefette, onu iktidarda olmak üzere hemen hemen on beş yıl boyunca Türk siyaset sahnesini işgal etmiş olan Demokrat Parti hakkında en sağlıklı yargıyı tarih verecektir. Tarih burada iki anlama gelmektedir. Birincisi, olaylar üzerinden geçecek ve hareketin esas çizgilerinin ortaya çıkmasını sağlayacak oldukça uzun bir zaman parçası. İkincisi, olayları bilimsel bir şekilde değerlendirmek için gerekli malzeme yığınına ve araştırma yeteneğine sahip gerçekten bilimsel hüviyetli tarih sözcüleri. Açıktır ki, şu anda böylesine yetkili bir tarihsel yargıya varmak imkânına sahip değiliz. Bir kere, olayların üzerinden sadece sekiz sene gibi gayet kısa bir zaman geçmiştir. İkincisi, muazzam bir kitle teşkil eden, fakat bölük pörçük bir halde bulunan malzeme yığını, henüz derin bir tahlile imkân verecek herhangi bir tasnife tabi tutulmamıştır. Üçüncü ve en önemli sebep ise bu satırların yazarının, böyle araştırmaların gerektirdiği bilimsel yetişme çabasının henüz ilk basamaklarında bulunmasıdır.

Bu kayıtları bile bile böyle bir araştırmaya girişmiş olmamızın nedenleri çeşitlidir. İlk neden, bugün içinde bulunduğumuz siyasi hayatın yapısını anlayabilmek için, dün diyebileceğimiz kadar yakın bir zamanda mevcut olan şartları iyi kötü bilmek zorunluğudur. Oysa bizim yaşıtlarımız, 1946-1960 döneminde çocuk denecek yaşta idiler. Bu dönemin olaylarını bilinçli olarak yaşamamışlardır. Dolayısıyla burada ilk amacımız, bugünkü gençlere dünkü olaylar hakkında birtakım somut bilgiler vermek ve dünün havasını bir an için onlara teneffüs ettirmektir. İkinci neden ise, büyük önem taşıdığına inandığımız Demokrat Parti hareketi hakkında, bizden sonra yapılacak daha yetkili incelemelere yardımcı olmaktır.

Belli bir dönemin siyasal havasını yeniden canlandırmak başlıca amacımız olduğu için, bu havanın en iyi yansıdığı yer olan günlük gazeteleri esas kaynak olarak kullandık. Bunun yanı sıra, bazı genel tahliller de yapmayı denedik.(*) Bunların bizi götürdüğü sonuçların bazıları kesin görünse de, bu

* Özellikle Giriş, Sonuç ve her kısmın son (yani dördüncü) bölümleri bu tahlil ve değerlendirmelere ayrılmıştır.

kesinliğin elimizdeki imkânlarla sınırlanmış olduğu unutulmamalıdır. Başlangıçta belirttiğimiz kayıtlar hatırlanırsa, vardığımız sonuçların, aslında, geniş ölçüde varsayım olarak kabul edilmeleri gerektiği anlaşılır.

Çalışmamız boyunca, yazı dilini konuşma diliyle özdeşleştirmek ilkesini daima göz önünde bulundurduk. Ayrıca, bunun bir sonucu olarak, günlük hayatta birlikte kullanılan ve hangisinin daha geçerli olduğu, veya anlam farklılaşmasına uğrayarak her ikisinin de birlikte yaşayıp yaşamayacağı bilinmeyen, Osmanlıca ve Türkçe kelimeler arasında bir tercih yapmayı reddettik.

Bu çabalarımız neticesinde ve bütün eksiklerimize rağmen yakın tarihimize bir nebze ışık tutmayı başardıysak kendimizi mutlu sayacağız.

Cem EROĞUL

Ankara, Aralık 1968

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

1945 YENİ DÜNYANIN TEMELLERİ ATILIYOR

KISIM I
DEMOKRAT PARTİ MUHALEFETTE

Bölüm: 1 **Demokrat Parti'nin Kuruluşu** 9
I. C.H.P. İçinde Muhalefet 9
II. Toprak Kanunu'na Muhalefet 9
III. Dörtlü Takrir 10
IV. C.H.P. Dışında Muhalefet ve D.P.'nin Kuruluşu 11
V. D.P.'nin Tüzüğü 12
VI. D.P.'nin Programı 13
VII. Muhalefet Karşısında Halk Partisi 14
VIII. D.P.'nin İlk Hamleleri 15
IX. 21 Temmuz 1946 Genel Seçimleri 15
X. D.P.'yi Tutan Basına Karşı İktidarın Baskı Girişimleri 18
XI. D.P.'nin İktisadi Eleştirileri 19
XII. Çok Partili Demokrasiye Geçiş Döneminin En Önemli Bunalımı 20

Bölüm: 2 **Birinci Büyük Kongre** **22**
I. Kongrenin Cereyanı **22**
II. D.P.'nin Yeni Yönetim Kadrosu ve Hürriyet Misakı **24**
III. İktidarın Kongreye Tepkisi **25**
IV. D.P.'nin Peker Hükümeti'yle Son Büyük Mücadelesi 26
V. Hükümetle Muhalefeti Uzlaştırma Çabaları 28
VI. 12 Temmuz Beyannamesi 30
VII. Peker Hükümeti'nin Sonu 31
VIII. 12 Temmuz Beyannamesi'nin Sonuçları 32
IX. D.P.'nin Parçalanma Süreci 33
X. Müstakil Demokratlar Grubu'nun ve Millet Partisi'nin Kuruluşu 35
XI. D.P.'nin Hasan Saka Hükümetleri'yle Mücadeleleri 36
XII. Şemsettin Günaltay Hükümeti 38

Bölüm: 3 **İkinci Büyük Kongre** 40
I. Kongrenin Cereyanı ve Milli Husumet Andı 40
II. Milli Husumet Andı Karşısında C.H.P. 41
III. Yeni Seçim Kanunu 43
IV. 1950 Seçim Kampanyası 44

Bölüm: 4 **Demokrat Parti Muhalefetinin Anlamı** 46
I. D.P.'nin Doğuş Sebepleri 46
II. D.P.'nin Başarı Sebepleri 47
III. D.P.'nin Toplumsal Temeli Hakkında Varsayım 48

KISIM II
YÜKSELME DEVRİ (1950-1954)

Giriş: İktidarın D.P.'ye Devri ve Korkulu Geçit 55
I. İktidarın D.P.'ye Devri 55
II. Korkulu Geçit 56

Bölüm: 1 **Geçmişle Savaş ve İlk İcraat** 58
I. Geçmişi Tasfiye Yolunda İlk Girişimler 58
II. Memleketi Emperyalist Çıkarlara Bağlama Çabaları 58
III. Yerli Burjuvaziye Destek Olma Çabaları 59
IV. İlk Yerel Seçimler 59
V. Muhalefetle İlk Çatışmalar 60
VI. Beyaz Yıldırı (Terör) 61
VII. Pakt Humması 61
VIII. Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu 62
IX. Muhalefetin Varlığını Tasfiyeye Yönelen İlk Adımlar 62
X. Bizzat D.P. Örgütüne Karşı Girişilen Baskı 63
XI. 1951 Ara Seçimleri 64

Bölüm: 2 **Üçüncü Büyük Kongre. D.P.'nin Dış Politikası** 67
I. Üçüncü Büyük Kongre 67
II. D.P.'nin Dış Politikası 68
A. Türkiye'nin Nato'ya Girişi 69
B. Bağdat Paktı'nın Hazırlıkları 70
C. Milli Kurtuluş Savaşlarına Karşı Vaziyet Alış 70
Ç. Balkan Paktı 71
D. Bayar'ın Amerika Seyahati 72

Bölüm: 3 **Demokrat Parti'nin İç Politikası** 75
I. İktidar-Muhalefet İlişkileri 75
A. İlk Önemli Baskı İşareti: H. Cahit Yalçın'ın Dokunulmazlığının Kaldırılması 75
B. D.P.'nin C.H.P. İle İlk Büyük Meydan Savaşı 76
C. C.H.P.'nin Mallarına El Konması 77
Ç. Millet Partisi'nin Kapatılması 78

II. D.P. ve Gericilik..... 79
A. Atatürk'e Karşı Tutum..... 79
B. Anayasa'nın Teşkilatı Esasiye Kanunu Haline Getirilmesi..... 80
C. D.P. Örgütünün Teokratik Eğilimleri..... 80
Ç. Malatya Suikastı ve D.P.'nin Tepkisi..... 81
III. D.P. ve Yabancı Sermaye 82
A. Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu..... 82
B. Petrol Kanunu..... 83
IV. Yaklaşan Genel Seçimlerin Yol Açtığı Girişimler..... 84
A. Şirin Gözükme Çabaları..... 84
B. Sertlik Tedbirleri: Ceza ve Basın Kanunlarında Yapılan Değişiklikler..... 84
V. 1954 Genel Seçimleri..... 85

Bölüm: 4 **Yükselme Devrine Genel Bakış**..... 87
I. D.P.'nin Yükselme Sebepleri..... 87
II. D.P.'de İlk Çürüme İşaretleri..... 89
III. Yükselme Devri'nin İcraatı Işığında, D.P.'nin Sınıfsal Temeli Hakkındaki Varsayımın Doğrulanması..... 93

KISIM III

DURAKLAMA DEVRİ (1954-1957)

Bölüm 1: **Üçüncü Menderes Kabinesi'nin Dış ve İç Politikası. Baskı Devrinin Açılışı** 99
I. Üçüncü Menderes Kabinesi'nin Kuruluşu..... 99
II. Yeni Kabinenin Dış Politikası..... 99
A. Menderes'in Amerika ve Almanya Seyahatleri..... 99
B. Yugoslavya ile İlişkiler..... 100
C. Bağdat Paktı..... 100

III. Yeni Kabinenin İç Politikası 101
A. Kırşehir'in İlçe Haline Getirilmesi 101
B. Baskı Kanunları 102
C. Baskı Tedbirleri ve Muhalefetten Gelen Tepkiler 104
Ç. İktisadi Sıkıntılar 106

Bölüm : 2 **1955 Menderes İktidarının En Kritik Yılı** ... 109
I. Kıbrıs Bunalımı ve 6-7 Eylül Olayları 109
II. D.P.'nin İçindeki Bunalım 111
III. Dördüncü Büyük Kongre 113
IV. Kongre Sonrası Çalkantılar 114
V. D.P. Meclis Grubu'nun İsyanı 115

Bölüm: 3 **Dördüncü Menderes Kabinesi ve Baskı Politikasında Yeni Aşamalar** 117
I. Dördüncü Menderes Kabinesi'nin Kuruluşu 117
II. Baskı Politikasına Kesin Dönüş 118
III. Adalet, Basın, Üniversite, Sendikalar ve Muhalefete Karşı Yeni Tedbirler 119
A. Adalete Karşı 119
B. Basına Karşı 120
C. Üniversiteye Karşı 121
Ç. Sendikalara Karşı 121
D. Muhalefete Karşı 121
IV. İktidar Saflarında Yeni Kaynaşmalar ve Muhalefetin İşbirliği Girişimleri 123
V. D.P.'nin Sert Tepkisi ve Seçim Kanununun Değiştirilmesi 124
VI. 1957 Seçim Kampanyası ve Seçimler 125

Bölüm: 4 **Duraklama Devrine Genel Bakış**..... 129
I. İktisadi Alanda Çürüme..... 129
II. İç Politika Alanında Çürüme ve Demokrasi Vaatlerine İhanet..... 130
III. Dış Politika Alanında Çürüme..... 133

KISIM IV

YIKILMA DEVRİ (1957-1960)

Bölüm : 1 **D.P.'nin İstibdadı Artırma Çabaları. Karşılaştığı Yeni Güçlükler**..... 139
I. Beşinci Menderes Hükümeti'nin Kuruluşu..... 139
II. İçtüzüğün Değiştirilmesiyle Meclis Denetiminin Zorlaştırılması..... 139
III. Orduda Kaynaşma: Dokuz Subay Olayı..... 140
IV. İktisat Alanında Yeni Güçlükler: 4 Ağustos Kararları..... 141
V. Orta Doğu Politikasının İflası: Irak Devrimi..... 142
VI. D.P.'nin Otoriter Demokrasi Özlemleri..... 143
VII. Muhalefetin Tepkisi ve Gerçekleştirilen Güçbirliği..... 145
VIII. D.P.'nin Artan Hırçınlığı. Menderes'in Uçak Kazası..... 146

Bölüm: 2 **Muhalefet Duvarı**..... 149
I. Uşak Taarruzu..... 149
II. Topkapı Olayları..... 150
III. Mecliste Arbede..... 151
IV. Çanakkale Olayları..... 151
V. D.P.'nin, İktidarını Kuvvetlendirme Çabaları..... 152
VI. Menderes-İnönü Düellosu..... 152
VII. Konya Olayları..... 153
VIII. Kayseri Olayları..... 153

Bölüm: 3 **D.P.'nin Yıkılışı** 155
I. Muhalefet ve Bir Kısım Basın Hakkında Tahkikat Açılması 155
II. Tahkikat Komisyonunun Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun 156
III. Öğrenci Gösterileri 157
IV. Son Uyarılar 158
V. Menderes'in Son Ege Gezisi 158
VI. Ordunun Safını Belli Etmesi 159
VII. Menderes'in Eskişehir Seyahati ve D.P.'nin Sonu 160

Bölüm: 4 **Yıkılma Devrine Genel Bakış** 163
I. D.P.'nin Yıkılışının İktisadi Sebepleri 163
II. D.P.'nin Yıkılışının Siyasal Sebepleri 165
III. D.P.'nin Yıkılışının Sınıfsal Anlamı 169

SONUÇ: **Peykçi Batıcılık ve Biçimsel Demokrasi** 175
I. Peykçi Batıcılık 175
II. Biçimsel Demokrasi 180
YARARLANILAN KAYNAKLAR 183

GİRİŞ
1945 YENİ DÜNYANIN TEMELLERİ ATILIYOR

Son yirmi yıldaki iç ve dış olayların esas nedenlerini 1945 yılında aramak gerekir. Dünyaya damgasını vuran bloklar politikası ve soğuk savaş bu yılda doğmuş, Türkiye'yi bugünkü duruma getiren emperyalizm uyduculuğu ve biçimsel demokrasi, yine bu yılda hızla oluşmaya yüz tutmuştur. Demokrat Parti, tam anlamıyla, bu yeni düzenin bir ürünüdür. Dünyaya ve memleketimize yön veren yeni etmenleri kısaca da olsa gözden geçirmeden, Türk siyasi hayatında son derece önemli bir yer işgal eden D.P. hareketini anlamak imkânsızdır.

Dünya, 1945 yılına nefes nefese girmişti. Artık her tarafından çatırdayan faşist imparatorlukların yıkılmasıyla meydana gelecek boşlukta iyi bir yer kapabilmek için, büyük devletler yarış halindeydiler. Sovyet orduları yıldırım hızıyla batı yönünde ilerlemekteydi. Ocak ayının sonunda Berlin'e 110 km. yaklaşmış olmalarına karşılık, İngiliz ve Amerikan kuvvetleri ancak Alman sınırına varmış durumdaydılar. Türkiye, müttefiklerden yana olmakla beraber, Sovyet ilerlemesini endişe ile izliyordu. "Dostumuz Amerika'nın temennisi ve müttefikimiz İngiltere'nin de buna müzaheret üzerine"(1) Almanya'dan sonra Japonya ile de ilişkilerimizi kesmiştik ama, faşist yıkılışın komünizmin büyük bir zaferine yol açmasını da istemiyorduk. İktidar görüşünü aksettiren gazeteler, özellikle Amerika'ya yaranmak için ellerinden geleni yapıyorlardı.

Müttefik orduların bu farklı ilerleyiş hızları önemlidir, zira ittifakı düşmanlık haline getirecek olan ilk kuvvetli şüpheler burada belirmiştir. Nitekim Almanya, Yalta konferansından sonra müttefikleri kendi yararına bölme umudunu yitirince, var gücü ile doğu cephesini takviye etmiş, böylece Sovyet taarruzunu geniş ölçüde yavaşlatmayı başarmıştır. Bu sefer Sovyetler,

Batılıların bir gizli anlaşma yaptıkları endişesini kuvvetle hissetmeye başlamışlardır.

Avrupa savaşının Mayıs ayında Almanya'nın kesin yenilgisiyle son bulması üzerine, galipler arasındaki çıkar çatışması hemen su yüzüne çıkmıştır. O kadar ki, daha Mayıs ayında Amerikan basını üçüncü dünya savaşı ihtimalinden bahsetmeye başlamış,(2) Churchill ise 26 Mayıs'ta verdiği ünlü nutukta "Avrupa kıtası tarihte görülmemiş bir ihtirasla örtülü bulunuyor" diyerek,(3) açıkça Sovyetlere cephe almıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nı sayısız yıkıntı ve sonsuz acılar pahasına nihayete erdiren insanlık, bunca fedakârlığının haklı ödülü olacak barışı, yakın gelecekte elde edemeyeceğini fark etmeye başlamıştı. Savaşın yıkıntıları üzerine yükselen iki devin, A.B.D. ile S.S.C.B.'nin ganimet paylaşmasında anlaşamayacakları artık ortadaydı. Gerçekten de; Balkan hükümetlerinin demokratik niteliği, Polonya'nın San Francisco konferansında Lublin Geçici Hükümeti tarafından temsil edilmesi, Yugoslavya'nın Trieste'yi işgali, B.M.'de veto meselesi gibi nice mesele, devleri karşı karşıya getiriyordu. Potsdam, Londra ve Moskova'da yapılan birçok toplantı ise, görüşleri birleştirmekten uzak kalıyordu. Dünya, aç ihtirasların çarpıştığı, kıyasıya yarıştığı, büyük bir keşmekeş halinde idi.

1945 yılının yeni düzeni yaratmaktaki rolü bloklar politikasının doğması ile bitmiyor; belki ondan da önemli olmak üzere, Üçüncü Dünya memleketlerinin hızlı uyanışlarına sahne oluyordu. Mayıs ayında Suriye, Fransa'ya başkaldırıyor; Ekim'de ise Mısır ve Cava, İngiltere ve Hollanda'ya isyan ediyorlardı. Bu hareketler hemen başarı sağlayamıyorlar ama, milli kurtuluş savaşlarının artık önüne geçilmez bir sel gibi gelişeceğini gösteriyorlardı. Asya, patlamaya hazır bir kazan gibi kaynıyordu: koca Japonya'yı iki darbede yere seren atom bombalarının dahi zaptedemeyeceği bir kaynama! Zira yarım milyarlık muazzam kütlesiyle Çin artık sahneye çıkmıştı. Olanca şiddetiyle yeniden alevlenen iç savaş, dünyanın bu en kalabalık ülkesini, kuvvetler dengesini sarsacak yeni bir güç haline getirmekte idi.

Blokların şekillendiği, soğuk savaşın başladığı ve geri kalmış ülkelerin başkaldırdığı, bir kelimeyle yeni düzenin temellerinin atıldığı bu hengâmeyi, bütün memleketler gibi Türkiye de merak ve endişe içinde izlemekteydi. Milli Şef, "Büyük Başbuğ"(4) İsmet İnönü'nün önderliğinde, ülkenin yönetici seçkinleri, bu yeni düzene uymaya çalışıyorlardı. Buldukları çare ikili idi. Bir

yandan emperyalist güçlere yanaşmak, öte yandan memleket içinde biçimsel bir demokrasi düzeni kurmak.

Bu kararların verilmesinde çok çeşitli nedenlerin rol oynadığında şüphe yoktur. Maalesef bugün için elimizde, bunları gerçek ağırlıklarıyla ve kesin bir şekilde ortaya çıkarmaya yetecek veriler bulunmamaktadır. Bu bakımdan sadece birkaç etmeni ele almakla yetinmek zorundayız.(5)

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na girmemekle beraber, etrafını saran büyük kargaşalığın etkilerinden de kendini tamamen koruyamamıştır. Bir yandan, her an seferber olmaya hazır büyük bir ordu beslemiş, öte yandan da, memleket içinde sıkı bir polis rejimi kurmuştur. Bunun sonucu olarak, vesikalı, sıkıyönetimli ve milli şefli bir idare kurulmuş, halk ezilmiş ve karaborsadan yararlanan yeni bir zenginler zümresi türemiştir. Ezilen halk, iktidara düşman olmuştur. Türedi zenginler ise artık idarede doğrudan doğruya söz sahibi olmayı arzulamaktaydılar. Savaş bitince, yönetici kadronun, alttan ve yandan gelen bu baskıların etkisi altında kalmış olması tabiidir.

Memlekete egemen olan tek parti idaresi, halkı baskı altında tutmakla beraber, egemen sınıfları tedirgin edecek tasarruflara girişmekten de çekinmemiştir. Bunun en belirgin örnekleri, 1945 yılında bir ay ara ile karara bağlanan toprak reformu ve ormanların devletleştirilmesidir. Reform, oldukça mütevazı olmasına rağmen, parti içinde muhalefetle karşılanmış, aleyhte olan milletvekilleri mülkiyet hakkının dokunulmazlığını ileri sürmüşlerdir. Fakat bütün çabaları boşa çıkmış, kanunun kabulüne engel olamamışlardır. Böylece, en hayati çıkarlarını dahi, yönetici durumdaki devrim mirasçısı kadronun tasarruflarından icabında koruyamayacaklarını görmüşlerdir. Celal Bayar ve arkadaşlarının C.H.P.'ye sundukları ünlü Dörtlü Takrir'in, Toprak Kanunu'nun meclisten çıktığı günlerde(6) parti grubuna verilmiş olması, herhalde bir raslantı değildir. Aradan daha bir ay geçmeden bütün ormanların devletleştirilmesi,(7) mülk sahiplerine yeni bir tehlike işareti olmuştur. Artık tam bir güvene sahip olabilmek için, idareyi tamamen ellerine geçirmeleri gerektiğini görmüşlerdir. Bu emellerini gerçekleştirmek için dayanabilecekleri tek güç ise, zaten baskıdan iyice şikâyetçi olan halktı.

Memleket yönetiminde böyle bir nöbet devrine hazırlanan egemen sınıflar, savaş neticesinde dünyanın çehresinin tamamen değiştiğini gözden uzak tutmamışlardır. Bilindiği gibi, savaştan sonra yeryüzünde ancak iki büyük kuvvet kalmıştı. Biri, emperyalizmin baş temsilcisi olan A.B.D., öbürü, sosyalist blokun lideri S.S.C.B. Ayrılık çizgisinin böyle kesinlikle belirdiği

bir ortamda, emperyalizmle zaten çıkar birliği halinde olan egemen sınıflar, hele halkı da siyasal oyuna katmayı göze aldıktan sonra, emperyalizmle uyuşmayı güvenlikleri bakımından kaçınılmaz görmüşlerdir. Tarihin bir cilvesi olarak, bu yolda en iyi fırsatı kendilerine sosyalist blokun lideri sağlamıştır.

Gerçekten de, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Sovyetler Birliği hatalı bir emniyet çemberi siyasetini Türkiye'ye uygulamaya kalkışmıştır. Mart 1945'te Ankara'ya verdikleri bir nota ile Sovyetler, 17 Aralık 1925 antlaşmasını, yeni şartlara uymadığı gerekçesiyle uzatmayacaklarını bildirmişlerdir. Kendilerine yeni şartların ne olduğu sorulduğunda ise, Boğazlar'da Montreux rejiminin değiştirilmesini ve doğu sınırımızın kendi lehlerine yeniden gözden geçirilmesini istemişlerdir. Kolayca anlaşılabileceği gibi, bu haksız talep bütün Türkiye'de çok derin bir kızgınlık uyandırmıştır. Bu kızgınlık da en çok Türk egemen sınıflarına yaramıştır. Bunu şevkle körükleyerek, bir yandan dış politikamızda Batı blokuna yaklaşmamızı sağlamışlar, öte yandan da, içte, halkın etkin politikaya sokulduğu bir dönemde, kendileri için son derece tehlikeli olacak bütün sol akımları Moskova, yani düşman ajanı gibi göstererek ezmişlerdir.

1945 yılı, siyasal hayatta hızlı liberalleşmenin yanı sıra sola karşı baskının doruğuna yükseldiği bir yıldır. Bizde biçimsel demokrasiye geçiş, solun ezilmesine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Bu tutum, savaş sonrası demokrasimizin sınıfsal niteliğini anlamak için önemli bir göstergedir. Sol aleyhtarı kışkırtmanın nerelere götürüldüğünü anlatmak üzere, tek bir örnek vermekle yetineceğiz. 4 Aralık 1945 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin birinci sayfasında, şöyle bir haber var: "Bizim yoldaşlar nihayet maskelerini attılar. *Yeni Dünya* ve *Görüşler* kızıl propaganda organlarıdır." İlginç olan, haberin gerekçesidir. Ciddiyetiyle tanınmış *Cumhuriyet* gazetesi şöyle bir keşif yapmış: *Görüşler* kelimesinin "G" harfi ters çevrilip bir kısmı parmakla örtülünce oraya benziyormuş. Orak da komünist devrim işaretinin bir parçası olduğuna göre, bu dergi Moskova'nın uşağı imiş... Ortam böylesine hazırlandıktan sonra, aynı gün, *Tan*, *Yeni Dünya* gazeteleri ile *Görüşler* dergisinin matbaaları ve iki kitabevi, düzenlenen bir gençlik gösterisi sırasında tahrip edilmiştir.(8) O günler ise Demokrat Parti'nin hummalı bir şekilde kuruluşunu hazırladığı günlerdir. Bir yandan siyasal liberalleşme, öte yandan fikre karşı zorbalık. Göründüğünün aksine, bu bir çelişki değildir. Halkın figüranlıktan pek ileri gidemeyeceği biçimsel demokrasinin kuruluş gayretleridir.

Türkiye Cumhuriyeti'ni İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili rejime götüren süreç, esas seyrini daha 1945 yılında tamamlamıştır. Liberalleşmenin ilk belirtileri Nisan ayındaki San Francisco konferansı sırasında görülmekle beraber, ilk resmi işaret, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs nutkunda verilmiştir. İnönü bu nutkunda son derece ihtiyatlı bir dil kullanmakla beraber, demokrasi yolunda ilerleneceğini belirtmiş ve bu yönde gösterilen çabalara yeşil ışık yakmıştır. Ondan sonraki adım, 17 Haziran'da, altı milletvekilliği için yapılan ara seçimlerde C.H.P.'nin aday göstermemesi olmuştur. İlk defa olarak resmi aday gösterilmemesi, seçimlerin büyük ilgi toplamasına ve son derece hareketli geçmesine yol açmıştır. Temmuz başında ise, Nuri Demirağ, Milli Kalkınma Partisi adıyla yeni bir parti kurmak için valiliğe başvurmuştur. Liberalleşme yolundaki bu ilk adımları, baş döndürücü bir hızla, diğerleri izlemiş ve birkaç ay zarfında memleketin siyasi çehresi tamamen değişmiştir. Nihayet 5 Eylül'de, Başbakan Şükrü Saracoğlu, verdiği çok önemli bir beyanatta, Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasına izin verildiğini ve tek dereceli seçim, üniversite özerkliği, antidemokratik kanunlar gibi konulardaki taleplere hükümetin ilke olarak karşı çıkmayabileceğini bildirmiştir.(9) Bu demeçten sonra siyasal rejim değişikliği kamuoyuna artık iyice mal olmuştur. İsmet İnönü de 1 Kasım 1945'te verdiği meclis açış nutkunda, çok daha açık konuşmuş ve "...Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. [Antidemokratik] maddelerin iyileştirilmesinde; partiler teşkiline, toplanma ve güvenlik haklarına karşı koyması ihtimali olan hükümler değiştirilmelidir... Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde, milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir..." demiştir. Ayrıca İnönü, şu sözleriyle, C.H.P.'den kopacak bir muhalefet partisinin kurulmasını açıkça teşvik etmiştir: "...Bir siyasi kurul içinde prensipte ve yürütmede arkadaşlarına taraftar olmayanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla, bunların, kanaatleri ve programları ile açıktan durum almaları, siyasi hayatımızın gelişmesi için daha doğru yol, milletin menfaati ve siyasi olgunluğu için daha yapıcı bir tutumdur."(10).

Bu sözler Türk siyasal tarihinde bir devrin kapandığına, yeni bir devrin açıldığına işarettir. 1945 yılının temellerini attığı -ve dışta, bloklar politikası ve azgelişmişler isyanı, içte ise, emperyalizm uyduculuğu ve biçimsel demokrasi ile belirlenen- bu yeni dönemin baş temsilcisi Demokrat Parti olacaktır.

KISIM I
DEMOKRAT PARTİ MUHALEFETTE

BÖLÜM 1: DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULUŞU

I. C.H.P. içinde Muhalefet

Demokrat Parti'nin doğumuna yol açan rejim içi muhalefet, yeni demokrasi akımına uygun olarak, 1945 ortalarında iyice su yüzüne çıkmıştı. 21 Mayıs'ta başlayan bütçe görüşmeleri mecliste şiddetli bir muhalefetin varlığını göstermişti. Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur, Emin Sazak gibi konuşmacılar, hükümete kuvvetle çatmışlar ve tek parti devrinin alışık olmadığı bir sertlikle hükümeti eleştirmişlerdi.(11) Eleştiriler, herşeyden önce şu noktalarda toplanıyordu: bütçe açığı dolayısıyla artan devlet borçları, ölçüsüz emisyon, hayat pahalılığı, dar gelirlilerin ve özellikle memurların acı durumu, vurgunculuk, karaborsa, vergi sisteminin verimsizlik ve adaletsizliği. Muhalifler ısrarla artık yeni bir hayat görüşünün idareye egemen olması gerektiğini ileri sürüyorlardı.(12) Nihayet, 29 Mayıs'ta yapılan bütçe oylamasında, 368 lehte oya karşı beş kişi aleyhte oy kullandı. Bunların arasında D.P.'nin dört kurucusu da bulunmaktaydı.(13)

II. Toprak Kanununa Muhalefet

Ocak ayından beri meclise getirilmiş olan ve nihayet 14 Mayıs'ta, görüşülmesine başlanan Toprak Kanunu tasarısı, muhalefetin diğer bir gösterisine yol açmıştır. Bu sefer konu hayatidir. Hükümetin getirdiği reform tasarısı, 5.000 dönümlük oldukça geniş bir üst mülkiyet sınırı tanımakla beraber, toprağın yetmediği yerlerde, topraksız ve az topraklılara dağıtılmak üzere 50 dönüme kadar arazinin kamulaştırılabileceğini öngörmekteydi (17. Madde). Ayrıca, kamulaştırmalar gerçek bedel üzerinden değil, arazi vergisine matrah olan değere orantılı olarak yapılacaktı (21. Madde). Tasarının tümüne karşı çıkmak mümkün olmadığı için, toprak sahiplerinin sözcüleri, meselenin

ruhunu teşkil eden bu iki maddeyi kaldırmaya, hiç olmazsa yumuşatmaya çalışmışlardır. 17. Maddeye saldıranların başında Adnan Menderes vardı. 21. Madde taarruzunu ise Refik Koraltan yürütmekteydi.

Muhalifler, reforma doğrudan doğruya itiraz edemediklerinden, dolambaçlı yollardan gitmekteydiler. Örneğin güvenlikten, hukuk devletinden, büyük işletmelerin iktisaden daha verimli oluşundan, üretimi düşürmemek için değişikliklerin yumuşak yöntemlerle ve yavaş yavaş yapılması gerektiğinden bahsediyorlardı. Ayrıca, toprak reformuna aleyhtar olanların daima kullandıkları bir taktiğe başvurarak, meselenin bir mülkiyet meselesi değil, bir sermaye ve teknik donanım meselesi olduğunu ileri sürüyorlardı. Fakat meclisteki bazı milletvekilleri meselenin özünü ifadeden geri kalmamışlardır. Örneğin Kütahya milletvekili B. Atalay, konuşmasına: "Arkadaşlar; biz Cumhuriyet kurulalıdan beri birçok inkılâplar geçirdik... Toprak inkılâbına gelince işin rengi değişti." diye başlamış, "Arkadaşlar şunu bilmelidir ki, bu kanun... keseye dokunur, keseye. Zannederim fazla bağırtı da keseye dokunduğu içindir"(14) diyerek bitirmişti. Ayrıca Refik Koraltan dahi: "Arkadaşlar, bu tasarının ruhu, kim ne derse desin, Ali'nin malını alıp Veli'ye vermektir"(15) demekten kendini alamamıştı. Nihayet Başbakan Şükrü Saracoğlu, yaptığı ve itiraza uğramayan bir açıklamayla, işin esasını ortaya çıkarmıştı. Zamanın başbakanının anlattığına göre, Toprak Kanunu tasarısı hazırlandıktan sonra, aralarında Adnan Menderes'in de bulunduğu altı yedi kişilik bir toprak sahibi milletvekili grubu kendisini ziyaret edip tasarıda kendi lehlerine değişiklikler istemişlerdir. Saracoğlu şöyle diyor: "Bilhassa Adnan Menderes son bir gayretle ameleye toprak vermemek için, ameleye toprak vermemek ve verdirmemek için elden [gelen] gayreti sarfetti".(16)

III. Dörtlü Takrir

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Millet Meclisi'nden çıktığı günlerde dört milletvekili, parti grubuna bir önerge vermişlerdi. Dörtlü Takrir adıyla tanınan bu önergeyi imzalayanlar: İzmir milletvekili Celal Bayar, Aydın milletvekili Adnan Menderes, İçel milletvekili Refik Koraltan ve Kars milletvekili Fuat Köprülü'dür. Birincisi bankacı ve iktisatcı, ikincisi hukukçu ve çiftçi, üçüncüsü keza hukukçu, dördüncüsü profesör.(17) İlk üçü ve özellikle Celal Bayar, Türk siyasal hayatının belirgin çehreleridir. Bayar, 1937-39 yıllarında hükümeti yönetmiş,

Atatürk'ün son başbakanı olmuştur. Fuat Köprülü ise tarih alanındaki araştırmalarıyla tanınmış ünlü bir bilim adamıdır.

Önergelerinde, bu şahsiyetler, "Milli hakimiyetin tek tecelli yeri olan Büyük Millet Meclisi'nde, hakiki bir murakabenin sağlanmasını, demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve anayasının halkçı ruhunu takyit eden bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu maksatların icap ettirdiği tadillerin hemen icrasını"(18) teklif ediyorlardı. İstekleri özellikle üç noktada toplanıyordu: kanunlardaki ve parti tüzüğündeki antidemokratik hükümlerin tasfiyesi, meclisin hükümeti gerçekten denetlemesine imkân verilmesi ve seçimlerin serbestçe yapılması. 19 Mayıs konuşmasında, cumhurbaşkanının demokrasi yolunda ilerleneceğini belirtmiş olmasına rağmen, parti grubu, önergeyi sadece imza sahiplerinin muhalefeti ve geri kalanların oybirliğiyle reddetti. 12 Haziran'da yayınlanan grup başkan vekilliği bildirisi, önergenin reddedilmesini, bu türlü taleplerin usulen gruba getirilemeyeceği gerekçesine bağlıyordu. Zira, diyordu bildiri, kanun tadil teklifleri meclisteki, tüzük tadil teklifleri de kurultayda yapılır.(19)

Dörtlü Takrir'in reddedilmesinin esas sebebi tartışmalıdır. Bu hususta iki görüş ileri sürülebilir. Birincisine göre, parti başkanının Mayıs'ta verdiği liberalleşme direktifine rağmen, Halk Partililer henüz otoriter tepki alışkanlıklarını yitirmemişlerdi. İkinci görüşe göre ise C.H.P., kendi içinden bir muhalefet partisi çıkarabilmek için, kasten sert davranmıştır.(20) Aslında, her iki görüşün birden ret kararının alınmasına etki etmiş olması muhtemeldir.

IV. C.H.P. Dışında Muhalefet ve D.P.'nin Kuruluşu

Önergeleri reddedilen "Dörtler"den ikisi, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, bir müddet sonra *Vatan* gazetesinde açık muhalefete geçiyorlardı. İşledikleri konular, millet denetiminin sağlanması, insan hak ve hürriyetlerinin güvenceye bağlanması, antidemokratik hükümlerin ilgası, baskının kaldırılması, vs. gibi, liberal ve demokratik temalardı. Bu yayın üzerine parti divanı toplanıp, 21 Eylül'de oybirliğiyle bu iki milletvekilinin ihracına karar verdi. O güne kadar susmuş olan Refik Koraltan, 2 Ekim'de, *Vatan* gazetesine bir beyanat vererek arkadaşlarının ihracının tüzüğe aykırı olduğunu iddia edince, o da aynı akibete uğradı. "Dörtler"in lideri olan Celal Bayar, Eylül sonunda milletvekilliğinden istifa etmekle beraber, elan parti

üyesiydi.(21) Aralık'ta partiden de istifa edince, Dörtlü Takrir sahiplerinin, yeni bir parti kurarak muhalefete devam edecekleri iyice belli olmuştu. Zaten, 1 Aralık'ta basına verdiği demeçte, Celal Bayar, yeni bir parti kuracaklarını açıklamıştı. Üç gün sonra ise, İsmet İnönü, Celal Bayar'ı yemeğe davet edip konuştu.(22) Devlet başkanının ve dolayısıyla iktidar partisinin de tasvibini alan kurucular, nihayet 7 Ocak 1946'da resmen Demokrat Parti'yi kurdular.

Basın bu kuruluşa büyük yer verdi. Yeni partinin programı ve liderinin demeçleri geniş ölçüde yayınlandı. Bu arada, *Cumhuriyet* gazetesinin muhabiri de Celal Bayar'la bir görüşme yaptı. Demokrat Parti'nin, dayanmayı tasarladığı toplumsal güçler hakkında bir fikir verdiği için, bu görüşmeden bir parçayı buraya aktarmayı yararlı bulduk. Muhabir soruyor: "Nereden para bulacaksınız?" Bayar'ın cevabı: "Bu esaslı bir meseledir. Şöyle düşünüyorum: onsekiz milyon içerisinde bize taraftar olacak 100 veya 200 kişi bulabiliriz. Bunlardan beşer yüz lira alsak, 100 bin lira eder ki bununla bir iki sene idare ederiz".(23) 1946 Ocak ayındaki 500 liranın değeri düşünülürse, daha kurulurken Demokrat Parti'nin, hiç olmazsa mali yönden, varlıklı sınıflar mensuplarına bel bağladığı ileri sürülebilir.

V. D.P.'nin Tüzüğü

Kurulduğu gün, yeni partinin merkez idaresi, tüzüğü ve programı(24) ilan edildi. Hazırlanan tüzüğün 43. maddesine göre, büyük kongreye kadar, kurucular, Genel İdare Kurulu'nu teşkil edeceklerdi. Adlarını bildiğimiz dört kurucu toplanıp, aralarından Celal Bayar'ı, parti başkanlığına seçtiler. Tüzüğün öngördüğü merkez örgütü şu üç organdan meydana geliyordu: Parti Başkanı, Genel İdare Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanı. Üç organ da doğrudan doğruya büyük kongre tarafından seçilecekti. İki yılda bir toplanan büyük kongreden sonra en yetkili organ genel idare kurulu idi (on kişi). Partinin fiilen bütün idaresi ona ait olacaktı; ayrıca partinin milletvekili adaylarını tespit etme yetkisine de sahip bulunuyordu. (Md. 13).(25) Taşra örgütü ise il, ilçe, bucak ve ocak kademelerinden meydana geliyordu. Hepsinin yılda bir toplanan bir kongresi ve üç ila yedi üyelik birer yönetim kurulu vardı. Her yönetim kurulunda bir başkan, bir "yazman" ve bir de muhasip bulunuyordu. Ayrıca, her il bir haysiyet divanına sahipti. Tüzüğün ortaya koyduğu örgüt kısaca buydu.

VI. D.P.'nin Programı

Seksen küsur maddelik program, iki ana bölüme ayrılmıştı: genel hükümler ve hükümet işleri. Birinci bölümde, partinin genel ilkeleri belirtiliyordu. Bunları iki başlık altında toplamak mümkün: liberalizm ve demokrasi. Liberalizm, hem hürriyetler açısından, hem de iktisadi düzen olarak kabul edilmişti. Bir kere, belli başlı insan hak ve hürriyetleri öngörülmüş (Md.4), bu arada, özellikle dernek kurma hürriyeti üzerinde ısrar edilmişti.(26) İkincisi, Türk toplumunun aile ve mülkiyet esaslarına dayandığı belirtilmişti (Md.5). Üçüncüsü, iktisadi açıdan, anayasada yer almış olan devletçiliğin baş görevleri arasında özel kuruluşların desteklenmesi gereğine işaret edilmişti.(27) Genel ilkelerin ikinci ağırlık merkezini teşkil eden demokrasi görüşü ise, doğrudan doğruya, partinin kuruluş gayesi olarak ilan ediliyordu. Programın birinci maddesi bunu açıkça ortaya koyuyor: "Demokrat Parti... Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur." Bunun başlıca vasıtası olarak tek dereceli serbest seçim görülmüş (Md. 9 ve 10) ve ayrıca, idarenin halkın emrinde ve hizmetinde bulunması gereği ısrarla vurgulanmıştır.(28)

Programın hükümet işleri bölümünde ise, ikinci bir kaza kademesi kurulması istenmekte (Md.27), üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğe sahip olmaları gereğine değinilmekte (Md. 38) ve belli başlı konularda vaatlerde bulunulmaktadır. Bu kısımda ayrıca, partinin iktisadi görüşü açıklanmaktadır. Bu konuda, "özel teşebbüs ve sermayenin faaliyetinin esas olduğu" belirtilmekte (Md. 42) ve hatta verimlilik gerekçesiyle, devlet kuruluşlarının özel girişime devredilebilmeleri istenmektedir (Md. 47). Piyasanın faaliyetiyle ilgili olarak tam liberal bir görüş benimsenmiştir: kesin zorunluk olmadıkça piyasalara karışılmayacaktır (Md. 51). Partinin tutumunu anlamak için çok önemli diğer bir nokta, memleket kalkınmasında tarım sektörüne dayanılacağının ilan edilmesidir.(29) Ayrıca, denk bütçe esası (Md.71) ve vergi sisteminde "vasıtalı vergilerden ziyade vasıtasız vergilere daha geniş yer verilmesinin" (Md. 73) gerekli bulunduğu belirtilmiştir.

VII. Muhalefet Karşısında Halk Partisi

Demokrat Parti böyle liberal vaatlerle dolu bir program ilan ederken, Halk Partisi de bu programı amaçsız hale getirmek için hızla birtakım tedbirler almaya girişmişti. 25 Nisan'da İnönü, C.H.P. Kurultayı'nı olağanüstü toplantıya çağırıyor, 10-11 Mayıs günlerinde toplanan kurultay, tek dereceli seçimi, sınıf esası üzerine parti kurulabilmesini ve "değişmez" parti başkanlığının seçime tabi başkanlık haline getirilmesini kabul ediyordu. Öte yandan, daha Şubat sonlarında, yeni bir tüzük çıkarılarak dernek ve birlik kurmada öğrenciler serbest bırakılıyor, Mayıs'ın son günü de mecliste tek dereceli seçim esası kabul ediliyordu. 13 Haziran'da, üniversitelere bilimsel ve idari özerklik veren yeni üniversiteler kanunu oybirliğiyle geçiyor, aynı gün diğer önemli bir hamle yapılarak matbuat kanununun, hükümete gazete kapatma yetkisi veren ünlü 50. maddesi değiştiriliyor, getirilen yeni hükümle bu yetki mahkemelere devrediliyor, nihayet son gün kabul edilen bir kanunla basın suçları affediliyordu. Sonra da, Türkiye Cumhuriyeti'nin, iki dereceli seçimle seçilmiş son meclisi dağılıyordu (14 Haziran 1946).

Halk Partisi, Demokratların elinden liberalleşme silahını kapmaya çalışırken, öte yandan, herkese şirin görünmek için de elinden geleni yapıyordu. İlk hamle, köylüler gözetilerek, Toprak Kanunu oldu. Arkasından, 23 Ocak 1946'da, toprak mahsulleri vergisi kaldırıldı. Yine Ocak ayında, bu sefer işçilerin yararına, işçi sigortaları kanunu yürürlüğe kondu. Ayrıca, "çalışanların genel seviyesinin yükseltilmesini, ... sosyal güvenin sağlanmasını..." (Md. 1) vs. gaye edinen Çalışma Bakanlığı kuruluş kanunu kabul edildi. Dışarıda ise, Amerikalıların yanında saf tutabilmek için elimizden geleni yapıyorduk. Nitekim, 5 Nisan'da İstanbul limanına gelen Missouri savaş gemisine, misli görülmemiş bir karşılama töreni düzenleniyor,(30) bir hafta sonra da A.B.D.den 500 milyon dolarlık bir istikraz talep ediyorduk.(31)

Bu gayretlere bakarak, Halk Partisi'nin elinde, sadece bir "kadife eldiven" olduğu zannedilmemeli. Aslında, bu parti, yılların çattığı çehresini bir türlü gerginlikten kurtaramıyor, kadife eldiven, bütün bütün altındaki "demir yumruğu" gizleyemiyordu. Bir kere, savaşın başından beri süregelen sıkıyönetim hâlâ kaldırılmamıştı. İkincisi ve 1946 yılı için en önemlisi, alınan tedbirler aceleye getirilerek muhalefetin bundan yararlanmasına imkân bırakılmıyordu. Nitekim, tek dereceli seçim kabul edileli daha on gün olmadan, genel seçimler bir yıl önceye alındı; böylece, muhalefete asgari bir örgütlenme süresi tanınmadı. Oysa yirmi üç yıllık iktidar partisi karşısında muhalefet, ancak altı aylık bir geçmişe sahipti.

VIII. D.P.'nin İlk Hamleleri

Fakat her toplumsal değişim döneminde olduğu gibi, bu baskılar yine muhalefete yaradı. Demokrat Parti'nin örgütü bu dönemde hızla yayıldı. 12 Haziran'da kendisiyle bir görüşme yapan *Cumhuriyet* muhabirine, Bayar, 34 il ve 160 ilçede örgüt kurmuş olduklarını bildiriyordu. Demokratlar, bir yandan yayılmaya çalışırlarken, öte yandan da, baskı karşısında zerre kadar sinmiyorlardı. Tedbire, karşı tedbirle cevap verdiler. Örneğin 29 Nisan'da, hükümet meclise belediye seçimlerini öne almayı teklif edince, meclisten bu kararın çıkmasına engel olamadıklarından, seçimleri boykota karar verdiler. Kamuoyu, bu kararı olumlu karşıladı. Arkasından da, katılmadıkları bu seçimi dikkatle izleyip usulsüzlükleri, baskıları, vs. "millet adına" protesto ettiler.(32) Mecliste de, sıkı bir şekilde mücadeleden geri kalmadılar. Belediye seçimlerini öne alma teklifi gelince, Adnan Menderes kürsüye çıkıp, İnönü'nün, 1 Kasım 1945'te, meclisi açarken söylediği şu sözleri hatırlattı: "Memleketin iç hayatında bu tedbirler alındıktan sonra [antidemokratik hükümlerin kaldırılması, vs.] yeni seçim için tabii olarak bir buçuk sene kadar geçecektir. Bu zaman, milletin yeni seçime bir hazırlık devri olacaktır. Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde, milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir." Menderes, bu aceleciliğin altında yatan asıl maksadın, muhalefete gelişme zamanı bırakmamak olduğunu belirtti.(33) Demokratlar, ayrıca, iktidarın liberalleşme adımlarını yavaşlıkla suçluyorlardı. Örneğin, Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi değişirken, yine Adnan Menderes, bugünkü ileri adımın, aslında İkinci Meşrutiyet'in 1325 tarihli Matbuat Kanunu'na göre, geri bir adım sayılması gerektiğini ileri sürdü ve Halk Partisi'nin liberalleşme gayretlerini şu sözlerle küçümsedi: "...Bu mahdut değişiklikler, susuzluktan dudakları çatlamış bir insana bir damla su vermek kabilindendir".(34)

IX. 21 Temmuz 1946 Genel Seçimleri

Muhalefetin bütün itirazlarına rağmen genel seçimler 21 Temmuz'a alınınca, Demokrat Parti idarecileri seçimleri boykot edip etmemek hususunda bir tereddüt geçirdiler. Nihayet örgüte danışmaya karar verdiler. Bu meseleyi konuşmak için 15 Haziran'da Ankara'da, bir nevi gayriresmi ufak kongre toplandı. Toplantı sonucunda, seçimlere girmeye karar verildi. Bunun üzerine, seçim kampanyası bütün şiddetiyle açıldı. Demokratlar özellikle mitinglere önem verdiler. Binlerce insanın katıldığı bu toplantılar, ilk anda Halk Partilileri

paniğe uğrattı. Bunun sonucu olarak baskıyı artırdılar. İktidar ve onun sözcüleri böyle bir mücadele tarzını anarşiden pek ayırdedemiyorlardı. Örneğin *Ulus* gazetesinde, Falih Rıfkı Atay: "Demokrat Parti... bir siyasi parti olmaktan çıkmıştır: bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir"(35) diye yazmak gereğini duydu. Oysa Demokratlar, kanun yolundan çıkmamaya çok dikkat ediyorlardı. Büyük mitingler yapıyorlar, fakat bunların sükûnet içinde geçmesi için de büyük gayret sarfediyorlardı. Kendilerine baskıda bulunan idarecîler olunca, bunları mahkemeye vermekle yetiniyorlardı. Yine de, bazı olayları önlemek mümkün olmadı. İzmir'in bir köyünde bir D.P. ocağı yönetim kurulu üyesini yaraladılar.(36) Ondan daha vahim olmak üzere, Aydın'da, seçimden 48 saat önce bir D.P. ocak başkanı, bir öğretmen ve Adnan Menderes'in çiftlik kâhyası öldürüldü.(37)

Bu arada Demokrat Parti, Mareşal Fevzi Çakmak'ın da desteğini sağlamıştı. Haziran sonunda siyasal mücadeleye katılmaya karar veren Mareşal Çakmak, Demokrat Parti listesinde bağımsız aday olmayı kabul etmişti. Bu katılma C.H.P.'yi ürküttü. Zira, Mareşal, Atatürk'ün yakın arkadaşı olması, İstiklal Savaşı'nda oynadığı önemli rol, dindarlığı, vs. gibi sebeplerle memlekette büyük bir saygınlığa sahipti. Onu da yanına katan Demokrat Parti, halkın da desteğini arkasında hissettikçe, kanuni yolları terketmemekle beraber, mücadelesini iyice sertleştirdi. Böylece, seçim kampanyası, Türk siyasal hayatının hiç alışık olmadığı bir demokrasi fırtınasına döndü.

21 Temmuz'da, seçim için aniden durulan fırtına, seçimlerin ertesinde daha da şiddetlendi. Sebebi, seçimin muhalefette büyük bir hayal kırıklığı yaratmış olmasıydı. Demokrat Parti, 465 milletvekilliği için 273 aday göstermişti. Bunların sadece 62'si seçilebildi. Oysa Demokratların bundan çok daha büyük bir desteğe sahip oldukları aşikârdı. Zaten seçimlerin hemen ardından, yapılan usulsüzlükler ve baskılar hakkında raporlar yağmaya başladı. Demokrat Parti, daha sonuçlar belli olmadan İnönü'ye bir telgraf çekerek haksızlığın düzeltilmesi yolunda müdahale etmesini istedi.(38) Bu itirazlar fayda etmedi ve seçim sonuçları ilan edildi. Bunun üzerine Demokratlar, bir dizi seçimi protesto mitingi düzenlediler. İlki, kırk bin kişinin katılmasıyla İzmir'de yapıldı.(39) İki gün sonra on bin kişi Bursa'da toplandı.(40) Seçimi kazanıp Ankara'ya gelen Mareşal ise kırk bin kişi tarafından karşılandı. Arkasından Konya'da, Adana'da ve Ankara'da peşpeşe büyük mitingler yapıldı. Halk Partisi bunları sinirli bir sessizlik içinde izlemekle yetindi. Ancak İstanbul'da

sıkıyönetimin kendisine verdiği imkânları kullandı. Celal Bayar'ın şiddetli bir protestosunu yayınlayan *Yeni Sabah* ve *Gerçek* gazeteleri sıkıyönetim kararıyla kapatıldı.(41)

Seçim sonrası karışıklıkları daha devam ederken, 5 Ağustos'ta, yeni B.M.M. toplandı. C.H.P.'liler cumhurbaşkanlığına İnönü'yü, meclis başkanlığına ise Genaral Kâzım Karabekir'i aday gösterdiler. Karabekir'in, Çakmak'ın ağırlığına denge olmak üzere sahneye çıkarıldığı ortadaydı. Demokratların adayları ise cumhurbaşkanlığına Fevzi Çakmak, meclis başkanlığına Yusuf Kemal Tengirşenk'ti. İki parti de kendi adaylarına oy verdiler. Yeniden cumhurbaşkanlığına seçilen İnönü, Recep Peker'i yeni kabineyi kurmakla görevlendirdi. Otoriter iktidar anlayışıyla tanınmış Peker'in seçilmesi Halk Partisi'nin niyetleri hakkında endişe uyandırıcıydı.

Meclis, 12 Ağustos'ta çalışmaya başlar başlamaz, sayısız seçim itirazıyla karşılaştı. 36 ile ait seçimlere toptan itiraz edildi. Ayrıca şahısları itibariyle 27 milletvekili hakkında itirazlar ileri sürüldü.(42) Bunları incelemek üzere otuz kişilik bir komisyon kuruldu. Fakat on iki gün içinde çalışmasını tamalayan bu komisyon hiçbir itirazı geçerli görmedi.(43)

Demokrat Parti, bu seçim oluppittisini sessizce kabul etmeyeceğini göstermek için, daha ilk günlerde sert bir muhalefet politikası izlemeye başladı. Artık demokrasiye girildiğine göre, hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağını göstermek azmindeydi. İnönü'nün cumhurbaşkanı seçildiği gün, Demokratlar, bütün meclisin aksine, onu alkışlamak için ayağa kalkmadılar. Arkasından meclis komisyonlarının seçiminde oy kullanmadılar. Bu hareketleriyle meclisin meşruluğundan şüphe ettiklerini göstermek istiyorlardı. Hükümet, programını okuyup güvenoyu isteyince, programı incelemek için görüşmelerin iki gün geri bırakılmasını istediler.(44) Bu istekleri kabul edilmeyince de salonu terk ettiler. Ancak oylama sırasında gelip aleyhte oy kullandılar.(45)

Genel seçimlerin yarattığı kargaşalık daha dinmeden, 1 Eylül'de, il genel meclisleri seçimi yapıldı. Bu seçim de büyük tartışmalara yol açtı. Demokrat Parti, usulsüzlük yapılıyor gerekçesiyle 56 ilçede seçimden çekildi. Sonra da itirazların ardı arkası kesilmedi. Üç ay sonra dahi mecliste, bir sözlü soru dolayısıyla hâlâ bu seçimin tartışması yapılıyordu.(46) En önemli şikâyetler köylerde jandarma baskısı altında yapılan oylamalardan geldi.

X. D.P.'yi Tutan Basına Karşı İktidarın Baskı Girişimleri

Savaş içinde sıkı bir düzen altına alınmış olan basın da bu şikâyetlere gittikçe geniş yer veriyordu. O kadar ki, Peker Hükümeti tedirgin olup eski otoriter usullere yeniden başvurma gereğini duydu. Hükümetin teklifi üzerine meclis, 13 Eylül'de, yürürlükteki basın kanununu değiştirmek üzere görüşmelere başladı. Teklifin tümü hakkında görüşmeler başlar başlamaz iki partinin esas görüş bakımından kesinlikle çatıştıkları ortaya çıktı. Bu adeta iki zihniyetin savaşıydı. Başbakan Recep Peker: "Muhterem arkadaşlarım, insanlığın en büyük eseri devlettir"(47) diyerek sözlerine başladı. Yaptığı konuşmada kamu düzeninden, asayişten, anarşi tehlikesinden, vs. bahsetti. Sözleri, teknik anlamıyla, "totaliter" bir görüşü aksettiriyordu. Buna karşılık muhalefet, insan hakları, basın hürriyeti, vs. üzerinde ısrarla duruyordu. Ama aslında, bu ilke ayrılıklarının ötesinde, hükümetin anlık kaygısı eleştirileri susturmaktı. Nitekim Adnan Menderes bunu açıkça belirtti: "Açık hakikat şudur ki, vatandaş hürriyetine saygı göstermek, millet ve devlet menfaatlarına hâdim olmak gibi tabirler altında Hükümete muhalefet etmekte olan gazeteler dize getirilmek istenmektedir".(48)

Yeni getirilen tekliflerin antidemokratik bir nitelik taşıdıkları açıktı. Örneğin gazete çıkaracak olanların kanuni vasıfları arasında "suişöhret" sahibi olmamaları isteniyor (Md. 12) ve kanuni vasıfları haiz olmayanların verdikleri gazete çıkarma beyannamelerinin verilmemiş sayılacağı belirtiliyordu (Md. 17). Üstelik, teklifin 18. maddesi, beyanname vermeyenlerin gazete veya dergilerinin en büyük mülkiye amirinin emriyle kapatılabileceğini öngörüyordu. Yani bir gazete sahibi kanuna göre, beyanname verip gazetesini çıkartırken, en büyük mülkiye amirinin kendisini kötü şöhretli tanıması sonucu, aniden yayımına son vermek zorunda kalabilecekti. Ayrıca 30. ve 34. maddeler, resmi şahsiyetlerin şeref ve haysiyetleri hakkında "suizanni" davet edecek müphem yazıları, devlet kuvvetlerinin herhangi birine karşı halkın güvenini sarsacak uydurulmuş veya sadece mahiyeti değiştirilmiş haberleri, beş seneye kadar varan ağır hapis cezalarıyla cezalandırıyordu. Teklif o kadar antidemokratikti ki, yirmi iki yıl sonra ilk defa kürsüye çıkıp, yirmi iki yıldır demokrasi alanında yerimizde saydığımızı belirten Dr. Adnan Adıvar'a(49) hak vermemek mümkün değildi. Fakat Halk Partililer yine de teklifin tümünü kabul etmede sakınca görmediler. Böyle hareket ederken belki gene sınırlarımızı saran gergin havanın etkisi altında kalmışlardı. Gerçekten de, o günlerde Yunan iç savaşı

bütün şiddetiyle başlamıştı. Ayrıca Sovyet talepleriyle ilgili olarak kuzey komşumuzla nota savaşımız devam ediyordu. Fakat, her şeye rağmen tehlikenin, bu sinirliliği haklı gösterecek derecede vahim olduğu söylenemez.

XI. D.P.'nin İktisadi Eleştirileri

Peker Hükümeti bir yandan muhalefete gözdağı vermeye çalışırken, öte yandan, memleketin iktisadi hayatı ile ilgili olarak bir dizi önemli karar alıyordu. Bu kararların, D.P. tarafından en çok eleştiriye uğrayanı ve en önemlisi, 7 Eylül kararları olarak bilinen devalüasyon kararıydı. Aslında bu kararın yaptığı, uygulamadaki duruma resmiyet kazandırmaktan ibaretti. Zira savaş içinde toptan eşya fiyatları dört misli artmıştı. Yani paranın değeri dörtte bire inmişti. Oysa resmi kur değişmemişti. Bu durum ise tabiatıyla ihracat için bir köstek, karaborsa için de önemli bir teşvik mahiyetindeydi. Ayrıca, hükümet, Bretton Woods antlaşmasına katılmayı ve dolayısıyla çok taraflı serbest döviz rejimini kabul etmeyi düşünüyordu. Bu durumda gerçeklere daha yakın bir dolar kuru tespit etmek gereğini duydu. Demokrat Parti ise bu kararları birkaç açıdan eleştirdi. Bir kere, bunları zamansız buldu. İddiasına göre, dünya piyasalarında ihraç mallarımıza karşı talep hızla artmaktaydı. Bu durumda paranın değerini düşürmek zararlıydı. İkincisi ve daha önemli olmak üzere, bu karar, fiyatların yükselmesine yol açacaktı. İthalat zorlaşacağına göre, ithal malları fiyatları zaten yüksekken, daha da artacaktı. Ayrıca, ithalatın zorlaşması, savaş içinde yenileyemediğimiz üretim araçlarımızın dıştan getirilmesini güçleştirip sınai kalkınmamızı baltalayacaktı.

Ekim ayı içinde hükümet birtakım zamlar yaptı. Paranın satınalma gücünün büyük ölçüde düşmüş olmasından dolayı perişan hale gelen memurlara zam verildi. Ne var ki, bunu karşılayabilmek için P.T.T., deniz yolları ve demir yolları ücretleri yükseltildi. Böylece şikâyetler ve hoşnutsuzluk daha da arttı. Bir süre sonra, Peker Hükümeti, alıştığı üzere yeni sertlik tedbirlerine başvurdu. Aralık ayında Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi ve bunları destekleyen altı gazete ile dergi sıkıyönetim kararıyla kapatıldı.(50) Solcu partilerin liderleri ve bir kısım üyeleri tutuklandı. Türkiye'de demokrasi hâlâ tehlikeli bir oyun niteliğini muhafaza ediyordu... Ama Demokratlar, yılmadan eleştirilerine devam ettiler.

XII. Çok Partili Demokrasiye Geçiş Döneminin En Önemli Bunalımı

Bu güç şartlar içinde, Demokrat Parti, birinci büyük kongresinin hazırlık çalışmalarına girişti. Bu gayeyle, sonbaharda alt kademe kongrelerine başlandı. İlk il kongresi 25 Ekim 1946'da Edirne'de toplandı. Demokrat Parti yöneticileri bu kongreleri vesile edip durmadan dolaşıyorlar ve halkla temas ediyorlardı. Örgüt bir taraftan faaliyet halinde iken, öte yandan meclis grubu sert bir mücadele vermeye hazırlanıyordu. Meclis, 1 Kasım 1946'da, yine İnönü'nün nutkuyla açıldı. Arkasından yapılan meclis başkan ve başkanlık divanı seçimlerine, Demokrat Parti, sonuçların önceden belli olması gerekçesiyle katılmadı. İnönü'nün nutkuna Celal Bayar, muhalefet lideri sıfatıyla, hemen cevap verdi. Ayrıca, cumhurbaşkanının iktidarın görüşünü aksettirmesi yüzünden, buna ihtiyaç duyduğunu da belirtti. Bayar, cevabında, hükümetin siyasi ve idari denetimden yoksun olması nedeniyle keyfi kararlar aldığını ileri sürdü. Bu arada, 7 Eylül kararlarını da yukarıda belirttiğimiz sebeplerle eleştirdi.

Ancak, iktidarla muhalefet arasında en önemli anlaşmazlık Aralık ayında meydana geldi. Demokrat Parti sözcüleri, hükümetin meclise getirdiği 1947 yılı bütçesini şiddetle eleştirdiler. Özellikle Adnan Menderes, bütçenin açıklıktan ve gittikçe bozulan iktisadi ve mali durum için köklü tedbirlerden yoksun olduğunu, bürokrasinin çok yaygın hale geldiğini, tarımın yeter derecede desteklenmediğini, vs. belirtti.(51) Konuşmaya sinirlenen Recep Peker, kürsüye gelerek bu görüşlerin "psikopat bir ruhun ifadesi" olduğunu söyledi.(52) Ayrıca, Celal Bayar'ın halkı isyana teşvik ettiğini vs. ileri sürdü. Bu talihsiz sözler üzerine, Demokrat Parti Grubu hemen meclisi terketti. Bu hareket, çok partili demokrasi rejimini yerleştirme gayretlerinin karşılaştığı en ciddi bunalımın başlangıcı oldu.

Meclisi terkeden Demokratlar bu boykotlarını dokuz gün sürdürdüler. Her geçen gün, bunalımı daha da derinleştiriyor, örgütün kendilerini desteklemesi, olaya, rejimin gelişmesini tehlikeye sokabilecek bir önem kazandırıyordu. Nihayet İnönü, işe müdahale etmek zorunda kaldı. Celal Bayar'ı davet edip onunla konuştu.(53) Demokratlar, böyle durumların tekrar yaratılmaması için güvence istediler. Sonunda anlaşmaya varıldı ve 27 Aralık'ta grup, meclisteki yerini aldı.

Demokrat Parti, hayatının ilk yılını işte böyle gergin bir hava içinde tamamlıyordu. Fakat geriye bakıldığında, mücadelesinin sonuçsuz kaldığı söylenemezdi. Aksine, hedefleri yönünde aldığı yol gerçek bir başarıydı. Her şeyden önce, çok partili rejim artık Türkiye'de, zor şartlar içinde de olsa, yaşama gücünü ispat etmişti. Halk, kendisine uzatılan muhalefet imkânına, biraz tereddütten sonra iyice sahip çıkmıştı. İktidar, bütün sinirliliğine rağmen, muhalefeti tamamen yok etmeye yanaşmayacağını göstermişti. Aksine, tek dereceli seçim, üniversite özerkliği, basın kanununun 50. maddesinin kaldırılması gibi, demokrasi yolunda oldukça önemli adımları gönül rızasıyla atmıştı. Ufukta görülen mücadele çetindi, ama imkânsız olma niteliğini yitirmişti. Demokrat Parti, birinci büyük kongresini, Türkiye'de ilk defa yaşama savaşını kazanmış bir muhalefet partisi olarak açıyordu.

BÖLÜM 2: BİRİNCİ BÜYÜK KONGRE

I. Kongrenin Cereyanı

Demokratların, 7 Ocak 1947'de, yani partinin kuruluşunun birinci yıldönümünde, Ankara'da topladıkları birinci büyük kongreleri, Türk siyasal tarihinde istisnai bir yer işgal etmektedir. Gerçekten de, cumhuriyet kurulalı beri Türkiye'de, ilk defa başarılı bir muhalefet partisi, baştan sona hürriyetçi bir kongre topluyor ve iktidara açıkca kafa tutarak, aldığı kararların uygulanmaması halinde onu milletin yargısına terkedeceğini gür bir sesle ilan ediyordu. Bunlar o kadar yeni şeylerdi ki, olayın kahramanları kadar, seyircileri de, kendilerini gerçekten bir tarihsel dönüm noktasında hissetmişlerdir. O günlerde *Vatan* gazetesindeki bir makalesinde bu toplantıyı Erzurum ve Sıvas kongrelerine benzeten Mümtaz Faik Fenik(54) herhalde ortak bir heyecanı dile getiriyordu. Bu bakımdan, biz de, bu kongre üzerinde önemle durmayı yararlı bulduk.

Demokrat Parti'nin birinci büyük kongresi Ankara'da Anafartalar caddesinde, Yeni Sinema'da toplanmış ve geceli gündüzlü bir çalışmadan sonra, 11 Ocak günü sabaha karşı dağılmıştır. Sayısız konuşmacı söz almış, herkes içinden geldiği gibi konuşmuş, kimse yeterlik önergeleriyle susturulmamış, yöneticiler eşit muamele görmüş, baştan sona hürriyetçi bir hava toplantıya egemen olmuştur. Türkiye'nin dört bir yanından 906 delege gelmiş,(55) ayrıca binlerce taraftar, davetli ve meraklı, kongrenin büyük bir kalabalık içinde cereyan etmesine yol açmıştır. Sinemanın beş locası C.H.P.'lilere ayrılmış, büyük loca ise cumhurbaşkanına tahsis edilmişti. Dördüncü gün öğleden sonra çok kısa bir müddet için gelen birkaç milletvekilinden başka, C.H.P.'liler ve İsmet İnönü davete uymamışlardır.

Kongre açılır açılmaz yapılan oylamada İstanbul delegesi Kenan Öner başkanlığa seçilmiş, arkasından da Celal Bayar kürsüye gelerek açış konuşmasını yapmıştır. Bu uzun konuşmada Bayar, partinin geçmişini anlatmış, karşılaşılan güçlükleri sıralamış ve demokrasimizin gelişmesi için, bundan böyle alınması gerekli tedbirleri bildirmiştir. Üç noktada toplanan bu

tedbirler -özetle, anayasaya aykırı kanunların tasfiyesi, seçim kanununun güvenceli hale getirilmesi, devlet başkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması- bütün kongre çalışmalarının ana teması haline gelmiştir. Bayar'ın ifadesiyle, "bu meselelerin halli Türk demokrasisinin gelişmesi yolunda aşılması zaruri merhaleler"(56) olarak görülmüştür. Ayrıca, birinci gün Ege bölgesi delegeleri tarafından verilen bir önergeyle, bu davaların özel bir komisyon tarafından incelenmesi oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Bayar'ın konuşmasından sonra, isteyen delegelere söz verilmiş ve böylece beş gün süren büyük hürriyet gösterisi başlamıştır. Herkes dilediği kadar konuşmuş, yerli yersiz aklına geleni söylemiş, yıllar sonra nihayet boşalabilmenin verdiği sarhoşluğu alabildiğine tatmıştır. Kongre en büyük hassasiyetini bu noktada göstermiştir. Örneğin, Konya delegesi Himmet Ölçmen konuşurken başkan sadede gelmesini ihtar edince, delegeler heyecan içinde "istediğin gibi konuş, şimdiye kadar söyleyemeyen milyonların namına konuş. Sabaha kadar istersen yine konuş"(57) diye bağırmışlardır. Demokratik hava öylesine estirilmiş ki, bir delege kalkıp valilerin iller ölçüsünde tek dereceli seçimle halk tarafından seçilmelerini dahi istemiş, dinleyiciler bunun üzerine kendisine büyük tezahürat yapmışlardır.(58) İkinci gün yaptığı konuşmada Samet Ağaoğlu, "Bizi buraya hürriyet hasreti topladı. Şahıs idaresine, zümre hakimiyetine son vermek kararı topladı"(59) derken herhalde kongrenin öz görüşünü aksettiriyordu.

Tabiatıyla, bir yandan hürriyet türküleri okunurken, öte yandan, o güne kadarki baskının baş temsilcisi olarak görülen Halk Partisi'ne çok şiddetli saldırılar yapılacaktı. Nitekim öyle oldu. General Sadık Aldoğan, "yapılacak iş anayasayı tadil etmek değil anayasaya aykırı kanunları yapan C.H.P.'yi yaptığı kanunlarla beraber süpürüp atmaktadır"(60) deyince misli görülmemiş tezahüratla karşılaştı. O kadar ileri gidildi ki, "bu memleket 23 senedir kızıl bir sultan idaresinde sevk ve idare olundu" diyenler bile çıktı.(61) Bu havaya Menderes dahi kendini kaptırdı. 10 Ocak günü sabah saat 6'ya doğru yaptığı bir konuşmada "Devlet Partisi devlet kılıcını kuşanmış, hükümet arabasına binmiş, cansız ve idealsiz bir kadrodan ibaret kalmıştır"(62) diyerek, daha düne kadar üyesi bulunduğu partiyi kılıç kuşanmış tozlu bir iskelet mertebesine düşürdü.

Kongre, heyecanlı konuşmalardan vakit buldukça, önüne gelen meseleleri karara bağlıyordu. Bu arada, kurucular tarafından hazırlanan tüzüğün birkaç maddesi değiştirildi. Genel idare kurulunun üye sayısı 15'e çıkarıldı. Fakat en

büyük sorunu, 13.madde yarattı. Yürürlükteki tüzüğün bu maddesine göre, milletvekili adaylarını genel idare kurulu seçiyordu. Demokrasi adına yapılan bir kongrede, bu tepeden inmecilik büyük tepki yarattı. Delegeler adeta ayaklanıp adayların örgütçe saptanmasını istediler. Yöneticiler zor durumda kaldı. Bayar kürsüye çıkıp ortalama bir teklif ileri sürdü. Buna göre, örgüt yerel meseleleri iyi bilen adaylar çıkaracak, genel merkez ise ufku geniş, dünya ve memleket meselelerini bilen adayların meclise girmesini sağlayacaktı.(63) Nihayet madde yeniden komisyona gönderildi. Komisyon kongrenin havasına uygun bir metin hazırladı. Yeni metne göre esas girişim örgütten geliyor, ama genel merkeze de belli bir ölçüde müdahale imkânı bırakılıyordu. Böylece mesele tatlıya bağlandı. Ancak bu olay hürriyete susamışlığın, kahraman bilinen yöneticilere dahi karşı çıkacak kadar keskinleştiğini göstermesi bakımından anlamlıdır.

II. D .P.'nin Yeni Yönetim Kadrosu ve Hürriyet Misakı

Baştan sona hummalı bir çalışma içinde geçen birinci büyük kongrenin en önemli günü, daha doğrusu gecesi, 10 Ocak'ı 11'ine bağlayan son gecesi olmuştur. O gece, partinin yönetici kadrosunun seçimi yapılmış ve daha önemlisi, ana davalar komisyonunun raporu kabul edilmiştir. İlk olarak genel başkanlık seçimi yapılmış ve oylamaya katılan 548 delegenin 541'inin oyuyla, Celal Bayar parti başkanlığına seçilmiştir. Yeni seçilen genel idare kurulunun üyeleri ise, aldıkları oy sırasına göre şunlardır: Emin Sazak, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Refik Şevket İnce, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Cemal Tunca, Yusuf Kemal Tengirşenk, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Enis Akaygen, Samet Ağaoğlu, Cemal Ramazanoğlu ve Hasan Dinçer.(64)

Bir yandan seçimler yapılırken, öte yandan ana davalar komisyonu raporu konuşulmuştu. Kongrenin, siyasal tarihimizde özel bir yer işgal etmesine yol açan bu raporda, açış konuşmasında Bayar'ın belirttiği şu dört önemli mesele üzerinde durulmuştu: kanunlarımızda bulunan anayasaya aykırı ve antidemokratik hükümlerin tasfiyesi; yeni, demokratik ve tam güvenceli bir seçim kanununun yapılması; parti başkanlığı ile devlet başkanlığının aynı kişide bulunmaması; idarenin tarafsızlığının sağlanması. Fakat raporun getirdiği ve Bayar'ın konuşmasında bulunmayan en büyük yenilik, bu talepler kabul edilmediği takdirde, Demokrat Parti'nin meclisi terk edip mücadeleyi

milletin içine götüreceği tehdidiydi.(65) Türk demokrasisinin gelişmesinde istisnai bir yeri olan bu tehdidin önemi herhalde abartılamaz. O zamana kadar halkın dışında ve üstünde oynanan siyasal iktidar oyununun iplerini, ilk defa olarak, halkın eline verme iradesinin ifadesidir. Demokrat Parti bunu kendi yaşama savaşının icabı olarak yapmış, ve hepimizin bildiği gibi sonradan bunu aşırı ölçüde kötüye kullanmıştır. Fakat, gayesi ne olursa olsun, ortada inkâr edilmez bir gerçek vardır. "Hürriyet Misakı" adıyla tarihe geçen bu belge ile Türkiye halkı, biçimsel olarak da olsa, siyasal yönetimin sahnesine çıkarılmıştır. Kongre bu kararı, tarihsel önemini bilerek, ayakta ve alkışlarla kabul etmiştir.

III. İktidarın Kongreye Tepkisi

Kongrenin estirdiği heyecan havası öylesine yaygın olmuştur ki, Halk Partisi dahi buna kapılıp muhalefete karşı hoşgörür bir çehre takınmıştır. Fakat bu fazla sürmemiş ve birkaç gün sonra C.H.P. basını yeniden sert bir mücadeleye girişmiştir. Kongre dağılır dağılmaz *Ulus*'ta yazdığı bir makalede Nihat Erim "bu kurultay bizim gözümüzde, kendi partimize rakip olan bir partinin, bize hücum etmek için planlar hazırlayan bir toplantısı mahiyetini asla almamıştır"(66) demekle beraber, Hürriyet Misakı'nı yermiş ve meclisin hiçbir baskıya boyun eğmeyeceğini ısrarla belirtmişti. Ocak ayının sonuna doğru da, komünist faaliyet hakkında bir sözlü soruya cevap bahanesiyle, İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, muhalefete gözdağı vermeye kalkışmıştır. Yaptığı uzun açıklamada Sökmensüer, 1919'dan o güne kadarki komünist faaliyetini özetlemiş ve nihayet sözü 21 Temmuz seçimlerinden sonraki komünist taktiğine getirerek meşru muhalefetin gayri meşru muhalefete alet olabileceğini ima etmiştir.(67) Baş komünist taktiği olarak belirttiği şey: seçimlerdeki yolsuzlukları ileri sürerek meclisin ve hükümetin meşruiyetini gölgelemek, meclisten çekilmek ve özellikle mücadeleyi halk içine götürmek.(68) Hürriyet Misakı'nda aynı tehdidin ortaya atıldığı hatırlanırsa, iktidarın oynamak istediği oyun apaçık ortaya çıkar: Demokratların elindeki en etkili silah olan meclisten çekilme tehdidini, komünist taktiği diye ilan etmek suretiyle kullanılmaz hale getirmek.(69) Birkaç gün sonra yayınladığı bir bildiriyle Celal Bayar, bu açıklamanın, amacı belli bir oyun olduğunu bildirmiştir.(70)

IV. D.P.'nin Peker Hükümeti'yle Son Büyük Mücadelesi

Şubat 1947'de yapılan muhtar seçimleri yine baskı şikâyetlerine yol açmıştı. Basına verdiği bir demeçte Bayar bunları "bir zor darbesi"(71) olarak nitelemiştir. Bu durum karşısında, Demokratlar, yakında yapılacak olan milletvekili ara seçimlerine girip girmemek hususunda tereddüt halinde idiler. Bir yandan da Demokrat yöneticiler durmadan dolaşıp halkla temas kuruyorlardı. C.H.P. ise bu yeni üsluba kendisini bir türlü uyduramıyordu. En çok yaptıkları: halkevlerinde, çeşitli meslek temsilcileriyle temaslar. Yani, hâlâ iki derecelilik zihniyetini sürdürüyorlardı. Hiç şüphe yok ki, halkla yüzyüze temastaki bu acemilik ve Demokratların bu hususdaki başarılarından duyulan kıskançlık, Halk Partisi'ni, muhalefete karşı daha da haşin davranmaya itiyordu. Fakat bu sertlik cevapsız kalmıyordu. Demokrat Parti yöneticileri memleketi bucak bucak dolaşıyorlar ve her fırsatta kalabalık toplantılar düzenliyorlardı. Buralarda konuşmalar yapılıyor ve iktidar partisine şiddetle çatılıyordu.(72)

Karşılıklı hücumlarla gelişen anlaşmazlık Nisan başında son kerteye varmıştı. Demokratlar, o günlerde İzmir'de bir miting düzenleyeceklerini bildirmişlerdi. Peker, daha önce davranıp, 31 Mart'ta vapurla İzmir'e geldi. Halk Partililer büyük bir karşılama töreni düzenlemek için ellerinden geleni yapmışlardı. Okullardan öğrenciler toplanmış, fabrika işçileri bir günlük fazla ücret verilmek suretiyle törene getirilmişti.(73) İktidar, Demokrat Parti'nin mitingini etkisiz hale getirmek için bir gövde gösterisi yapma gayretine düşmüştü. Gelişinin ertesi günü halkevinde yaptığı bir konuşmada Recep Peker, muhalefete şiddetle çattı, polis, sıkıyönetim, matbuat, seçim kanunları vs. gibi antidemokratik mevzuatı savundu, seçime katılmanın her siyasal partinin görevi olduğunu belirtti ve İstiklal Mahkemeleri'nin henüz kaldırılmadığını hatırlattı.(74) Aynı gün, Celal Bayar da trenle İzmir'e geliyordu. Muazzam bir kalabalık kendisini istasyonda karşıladı. Zabıta kuvvetlerinin bütün gayretlerine rağmen kalabalığı dağıtmak mümkün olmadı. Böylece halk, Halk Partisi'nin düzmece törenine cevap vermiş oluyordu.

Karşılıklı kuvvet gösterisi, karşılama törenlerinden sonra da devam etti. Demokrat Parti, Peker'in tehditlerinden korkmadığını gösterir bir tarzda, ara seçimlere girmeyeceğini ilan etti ve ayrıca sert bir beyanname yayınladı. Beyannamede "seçim emniyeti kanunla sağlanmadıkça ve idare makinasının

tarafsızlığına imkân bırakmayan zihniyet değişmedikçe seçime girmeyi Türk demokrasisine karşı ağır bir suç saymaktayız"(75) denilmekteydi. Bu tutum Halk Partisi'ni çok sinirlendirdi. Sahneye koydukları demokrasi oyununun, arzularınca oynanmamasını hazmedemiyorlardı.

Bu hava içinde iktidar-muhalefet ilişkileri gün geçtikçe daha da bozuluyordu. 7 Mayıs'ta hükümet, mahalle muhtar ve ihtiyar heyetleri seçimi hakkında bir kanun teklifini meclise getirdi. Bu teklifle seçimler en büyük mülkiye amirinin nezaretinden alınıp belediye başkanlarının, meclislerinin ve muhtarların temsilcilerinden kurulu seçim kurullarının denetimine bırakılıyordu. İleri bir adım olmakla beraber teklif, muhalefetin büyük hassasiyetle üzerinde durduğu ve seçimleri güvenceye kavuşturacak asgari tedbirlere yer vermiyordu. Muhalefet milletvekilleri; seçim kurullarına siyasal parti temsilcilerinin katılmasını ve bir yargıcın bunlara başkanlık etmesini, sandıkların başına zabıta kuvvetlerinin gelmemesini, oyların hücrede kullanılmasını ve seçimlerin halk tarafından denetimini istediler.(76) Bu teklifler reddedildi. Demokrat Parti bu yeni seçim kanununun aleyhinde oy kullandı ve bunu hükümetin demokrasi yolunda samimiyetsizliğinin yeni bir ifadesi olarak gördü.

Hükümet ise tutumunda ısrarda kararlı olduğunu her haliyle belli ediyordu. Mayıs ayı içinde meclise, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Emin Sazak ve Sadık Aldoğan'ın dokunulmazlıklarının kaldırılması hakkındaki başbakanlık tezkereleri geldi. Ay sonunda ise hükümet, sıkıyönetimi yeniden uzatmak üzere harekete geçti. Bütün bu girişimler, baskı politikasını sürdürme iradesinin açık işaretleriydi. Sıkıyönetimi uzatma teklifi mecliste şiddetli tartışmalara sebep oldu.(77) General Sadık Aldoğan kürsüye çıkarak "hükümetin bu saygısız hareketinden" ve "sıkıyönetimin mutlakiyet idaresine bile rahmet okutacak zalimane bir idare tarzı"(78) olduğundan bahsetti. Sözleri büyük gürültülere yol açtı. Konuşması başkan tarafından kesildi ve bir anayasa kurumuna hakaret ettiği gerekçesiyle meclisten 15 gün uzaklaştırıldı. Böyle sert ifadelerle olmamakla beraber birçok milletvekili sıkıyönetimin bu şekilde sebepsiz uzatılmasının anayasaya aykırı olduğunu bildirdiler. Peker bunlara, dış tehlikenin henüz silinmediğini ve devletin güvenliği bakımından böyle tedbirlerin zorunlu olduğunu ileri sürerek cevap verdi. Bunun üzerine, yedi yıldan beri kürsüye çıkmamış olan Celal Bayar söz aldı ve sıkıyönetim dışa karşı bir tedbirse, niye bu idarenin iç siyaset gerekçesiyle hareket ettiğini sordu. Örneğin, hükümeti eleştiren gazetelerin

sıkıyönetim kararıyla kapatılmasında, dış güvenlik endişesinin etkisi ne olabilirdi? Asıl maksadın, basını baskı altında tutmak olduğu meydandaydı. (79) Fakat muhalefetin direnmesi fayda etmedi ve sıkıyönetim altı ay daha uzatıldı.

V. Hükümetle Muhalefeti Uzlaştırma Çabaları

21 Temmuz seçimlerinden beri bir türlü dinmeyen, aksine gittikçe şiddetlenen bu anlaşmazlıklar, çatışmalar, öyle bir raddeye gelmişti ki, uzlaştırıcı bir girişim olmadığı takdirde rejimin bir çıkmaza sürüklenmesi tehlikesi belirmişti. Peker Hükümeti'nin gerilemeye niyeti yoktu. Demokrat Parti'nin ise, hele Hürriyet Misakı'ndan sonra, bunu yapmasına fiilen imkân kalmamıştı. Böyle bir gerileme, muhalefet için siyasal ölüm demek olurdu. Durum bu şekilde belirince ancak İnönü'nün uzlaştırıcı bir rol oynayabileceği hususunda genel bir kanaat gelişmeye başladı. Öte yandan, bir süreden beri birtakım şahsiyetler, partileri birbirlerine yaklaştırmak için teşebbüslerde bulunuyordu. Üzeyir Avunduk, Vehbi Koç gibi işadamları(80) Emin Sazak, Mümtaz Ökmen gibi siyasal parti yöneticileri(81) bu gayretlere aracılık ediyorlardı. Bunların sonucu olarak, 10 Mayıs'ta, Peker'le Bayar arasında bir görüşme yapıldı.(82) Herhangi bir açıklama yapılmamakla beraber hiçbir sonuca varılmadığı meydandaydı. Bayar'ın sonradan genel idare kuruluna anlattıklarından öğrendiğimize göre Peker, seçimlerde kanunsuzluk yapılmadığını, Demokrat Partililere baskı olmadığını, ceza ve basın kanunlarının sertleştirilmesinden meclisin sorumlu olduğunu, Demokratların hafiyelerce takibinin ise hükümetin tabii görevi olduğunu ileri sürmüştü.(83) Bu durumda bir anlaşmaya varılamamış olması tabiidir.

Bu arada İngiliz Avam Kamarası, Türk Parlamentosu'ndan bir heyeti Londra'ya davet etmişti. Heyete, muhalefetten Enis Akaygen ve Fuat Köprülü'nün katılması kararlaştırıldı. Hüseyin Cahit Yalçın'ın başkanlık ettiği bu heyete, Halk Partisi'nden katılanlar arasında Nihat Erim de vardı. İddiaya göre,(84) iki haftayı aşan bu yolculuk süresinde iki profesör, Köprülü ve Erim, demokrasi hakkında fikir alışverişinde bulunmuşlar ve partiler arasındaki ilişkiler hakkında görüş birliğine varmışlardı. Fakat öte yandan, iktidar-muhalefet çatışması da bütün şiddetiyle devam ediyordu. Haziran başında Demokrat Parti Grubu, meclise birtakım kanun teklifleri getirdi. Bunların amacı, polis vazife ve selahiyetleri kanunu, iskân kanunu gibi

antidemokratik kanunların değiştirilmesi, radyodan siyasal partilerin faydalanmasını sağlayacak tedbirlerin kabulü idi.(85) Bu tasarıların getirilmesi, ana davalar komisyonunun aldığı kararlara uygundu. Ancak bu kararlara göre, tasarılar reddedildiği takdirde, genel idare kuruluna grubu meclisten çekme yetkisi veriliyordu. Böylece endişe bir kat daha arttı ve bunalım doruğa çıktı.

Bunun üzerinedir ki, 7 Haziran'da Bayar'la İnönü arasında bir ayı aşkın bir süreyi kaplayacak bir dizi görüşme başladı. Bunların bazısında Başbakan Recep Peker ve yardımcısı Mümtaz Ökmen de bulundular. Bayar her defasında baskıdan şikâyet etmiş, fakat hükümete bunu bir türlü kabul ettirememişti. Ancak İnönü uzlaştırıcı bir rol oynamış ve şikâyetleri gidermeye çalışacağını vadetmişti. Görüşmeler bitince Celal Bayar memleket içinde bir yolculuğa çıktı ve Sıvas'ta yaptığı bir konuşmada "cumhurbaşkanından baskının kaldırılması için delâletlerini rica ettim; herhalde hükümetle görüştükten sonra olacak, baskının kaldırılacağını hükümetin vadettiğini söylediler"(86) dedi. Doruk görüşmeleri hakkında yapılan bu ilk açıklama Peker'in sert tepkisine sebep oldu. Basına verdiği demeçte, başbakan, baskıyı kaldıracağını vaat etmediğini, zira baskı olmadığını, ancak Demokrat Parti'nin "yurt içinde huzursuzluk yaratan ve yurttaş kütleleri arasında devamlı nefret duyguları yaşatan bir parti" olduğunu bildirdi. Böylece bir yandan uzlaştırma girişimleri devam ederken, bir yandan anlaşmazlık derinleşiyordu.

Ne var ki, İnönü'nün meseleye el koymasıyla bunalım atlatılmış sayılırdı. Zira İnönü, tek çıkar yolu görmüş ve açıkça olmasa bile Peker'i desteklememeye karar vermişti.(87) Hal böyle olmakla beraber ağız kavgası yine de amaçsız değildi. Peker, Halk Partisi müfritlerine dayanarak, doğru bulduğu otorite anlayışını uygulamaya devam edebileceğini hâlâ umuyordu. (88) Buna karşılık Bayar, sarsılmış bulunan Peker Kabinesi'ne son darbeleri vurmak için zamanı uygun görüyordu. Nitekim Peker'e verdiği cevapta "bu kabinenin memleketi demokratik gelişme bakımından geriye götürdüğünü ve zihniyetinin siyasi bir irticaa çok müsait olduğuna dair delillerin herkesçe bilindiğini" belirterek "Recep Peker Kabinesi ile demokrasi yapılamayacağını" ilan etti.(89) Bu arada İnönü, bunalımı halledecek olan beyannamesini hazırlamakla meşguldü. Beyannameyi kaleme alırken hem hükümete, hem de muhalefete danıştı. Dolayısıyla Peker, sonunun yaklaştığını görecek durumdaydı. Buna rağmen yolundan dönmemeye kararlıydı. Herhalde beyannamenin açıklanışı sırasında Ankara'da bulunmamak için İstanbul'a tatilini geçirmeye gitti. Ancak hareket etmeden önce istasyonda

bir demeç verdi ve "hükümetin terör yaptığı iddiaları, tahrik ettikleri ve muvaffak olamadıkları ayaklanmanın omuzlarına yüklettiği büyük siyasi mesuliyeti örtmek içindir"(90) diyerek muhalefeti bir defa daha, ağır bir şekilde suçladı.

VI. 12 Temmuz Beyannamesi

Ertesi gün yayınlanan ve siyasal tarihimize 12 Temmuz Beyannamesi adıyla geçen cumhurbaşkanlığı bildirisi, çok partili rejimin yerleşmesi açısından 1 Kasım 1945 meclis açış nutkuna bedel bir aşama mahiyetindeydi. İnönü bu beyannamesinde hükümetle muhalefet arasında düzenlediği temasları anlatmış ve gayesinin iki taraf arasında bir güvenlik duygusu yaratmak olduğunu bildirmişti. Şöyle ki: iktidar, muhalefetin kanun dışı yollara gitmeyeceğinden emin olacak, buna karşılık muhalefet, iktidarın kendisini boğmak istemediğini bilecek. İnönü, tarafsız görünen bu uzlaştırıcı formüllerle, aslında açıkça taraf tutmuştu. Gerçekten de, beyannamede iktidar baskısının olmadığı söylenmiyor, yani Demokrat Parti tekzip edilmiyor; buna karşılık, muhalefetin ihtilalcı olmadığı söyleniyor, dolayısıyla daha bir gün önce Peker'in yine ortaya attığı iddialar açıkça yalanlanıyordu. Ayrıca şu cümleyle, partiler arasında fark yaratıldığı örtülü olarak kabul ediliyordu: "İhtilalcı bir teşekkül değil bir kanuni siyasi partinin metodlarıyla çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır." Ve İnönü ilave ediyordu: "Bu zeminde ben Devlet Reisi olarak kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm".(91)

Bu beyanname, Halk Partili müfritler hariç, herkesin yüreğini ferahlattı. Türlü yolsuzluklara sahne olan 21 Temmuz seçimlerinden sonra Recep Peker'e hükümet kurdurtmuş olan İnönü'nün tutumu, nihayet açıklığa kavuşuyordu. Kendi partisine bunca sarsıntıya mal olan bir tecrübeye devam edileceğini ilan etmesi, gerçekten büyük bir güvenceydi. Bu gelişme özellikle Demokrat Parti yöneticilerini memnun etti. Zira İnönü Peker'den yana çıksaydı, muhalefetin elinde meclisten çekilmekten başka seçenek kalmayacaktı. O yolun ise sonu belli değildi. Ya baskı yeniden kurulup tek parti devrine dönülecek ve o takdirde muhalefet yöneticileri meçhul bir akibete sürükleneceklerdi; ya da halk direnecek ve yine sonu meçhul bir karışıklıklar dönemi başlayacaktı. Her iki şık da büyük tehlikelerle doluydu. Bunun içindir ki Demokrat Parti, 12 Temmuz Beyannamesi'ne bayrak gibi sarıldı. Bayar, "12 Temmuz Beyannamesi partinin şahsiyeti maneviyesine maledilmiştir"(92) diyerek bunu

açıkça ifade etti. Ayrıca yöneticiler, bu görüşü örgüte mal etmek için de çok uğraştılar.

Ancak, mücadele içinde aylardır kızışmış insanlara, pek somut bir şey göstermeden "dur!" demek epey zordu. Korkaklık veya muvazaa ile suçlanmak daima mümkündü. 22 Temmuz 1947'de, Ankara'da Demokrat Parti'nin, evvelce de yapılmış olduğu gibi bir küçük danışma kongresi toplandı. Bu toplantıya genel merkez üyeleriyle birlikte yaklaşık 150 kişi katıldı. Görüşmeler gizli cereyan etti ve üç gün sürdü. Neticede yayınlanan bildiri oldukça sertti. Biçimsel bir muhalefet sürdürmenin bugünkü kötü rejimi zayıflatmayıp aksine pekiştireceği belirtiliyor, dolayısıyla sadece iktidar değil muhalefet yöneticileri de uyarılıyordu. Tepki kendini bekletmedi ve sert oldu. Ulus, "isyancı muhalifler bu kafayı antika bir kavukluk üstüne bırakarak düşünmeye alışmalıdırlar"(93) diye yazdı. Fakat artık hava yumuşamış, bunalım atlatılmıştı.

VII. Peker Hükümeti'nin Sonu

Bunalımın atlatılması demek sertlik dönemlerinin adamı olan Peker'in de sonu demekti.(94) 26 Ağustos'ta Halk Partisi Meclis Grubu'ndan güvenoyu isteyince 35 kişi aleyhte oy verdi. Oybirliğine alışmış bir partide, bu, aslında büyük bir güvensizlik ifadesiydi. 4 Eylül'de gruptan, kabinesini değiştirmek için izin istedi. Bu sefer 47 kişi aleyhte oy kullandı. Peker, istediği bakanları değiştirdi ama, artık daha fazla dayanamayacağı belliydi. 8 Eylül tarihli kabine toplantısına İnönü başkanlık etti. Arkasından içişleri bakanı, "12 Temmuz beyannamesindeki esasların tahakkukuna elbirliği ile çalışmak hedefimiz olacaktır" diyen bir genelge yayınladı.(95) Ertesi gün Peker, "sıhhi" sebeplerle istifa etti. Atatürk'ün yakını olmuş ve cumhuriyetin yerleşmesinde önemli hizmetleri dokunmuş olan bu devlet adamımız, zamana uymayan zihniyeti yüzünden, siyasal hayatını genel bir nefret havası içinde böylece kapıyordu.(96)

Bu istifadan sonra muhalefet ve bütün demokrasi taraftarları derin bir nefes aldılar. İnönü, Peker'i feda ettikten üç gün sonra, yanına mutedil olarak tanınan Nihat Erim'i de alarak doğu illerine bir seyahate çıktı. Kendi talebi üzerine bir Demokrat milletvekili, Nuri Özsan da, ona refakat ediyordu. Bu bir nevi partilerin balayı yolculuğu oldu. İnönü, Erzurum'da D.P. merkezini ziyaret etti ve her tarafta idare amirlerinden, partilere eşit muamelede

bulunmalarını istedi. Bunca zaman sinirleri koparırcasına germiş olan bunalımdan adeta ortada eser kalmamıştı. Karşılıklı iyi niyet gösterileri birbirini izliyordu. Hasan Saka, yeni kurduğu hükümetin programını meclise getirmeden önce, tetkik edilmesi için Demokrat Partiye verdi. Hatırlanacağı üzere, 21 Temmuz seçimlerinden sonra hükümeti kurmuş olan Peker, muhalefetin bu yoldaki talebini reddetmişti. Bir müddet sonra Giresunlu Demokratlara hitaben yaptığı bir konuşmada, Celal Bayar, "iki parti arasındaki kardeşçe münasebeti"(97) övdü.

VIII. 12 Temmuz Beyannamesi'nin Sonuçları

Üç aydır meydana gelen büyük yumuşamaya rağmen herkes bir bekleyiş içindeydi. İktidarın, 12 Temmuz Beyannamesi'nin tabii sonucu olacak fiili tedbirleri alması, yani somut kanun teklifleri getirmesi bekleniyordu. Aslında beyanname bir mütarekeden ibaretti. Gerçek barış ancak antidemokratik kanunların yerini demokratik kanunların almasından sonra kurulabilecekti. Bu bakımdan bütün gözler Kasım 1947'de toplantıya çağrılan Halk Partisi Kurultayı'na çevrilmişti. Somut kararlar orada verilecekti. Kurultay, 17 Kasım'da, İnönü'nün nutkuyla açıldı. On beş günden fazla süren yoğun bir çalışma neticesinde kendisine sunulan yeni bir tüzük ve yeni bir program kabul etti. Mutedil olarak tanınmış ve birkaç ay önce Peker'in aleyhinde oy kullanmış olan 35'ler ile müfritler arasında sert tartışmalar cereyan etti. Fakat yine de, demokrasi taraftarlarının ümit ettiği kesin dönüş gerçekleştirilemedi. Muhalefetin en fazla üzerinde durduğu parti ile devlet başkanlarının ayrılması konusu da ortalama bir çözüme bağlandı. İnönü genel başkan olarak kaldı, ama devletin başında bulunduğu sürece başkanlık yetkilerini fiilen genel başkan vekili kullanacaktı. Demokratlar bu tedbirleri müphem buldular. Fuat Köprülü, daha kurultayın başında, partisinin organı *Kudret* gazetesinde yazdığı bir makalede bu tutumu şöyle eleştirdi: "...Bugünkü antidemokratik hükümler ortada durdukça, Devlet Reisi, velevki fahri olsun, parti genel başkanı sıfatını taşıdıkça, idare amirleri kanunen imtiyazlı bir sınıf mahiyetinde kaldıkça, örfi idare usulüyle matbuat hürriyeti daimi bir tehdit altında bulunduruldukça bugünkü emniyetsizlik havasının kalkması asla kabil olmayacaktır".(98)

Siyasal havanın yumuşaması Demokratların hem işine yaramış, hem de onları zor durumda bırakmıştı. Baskının ezici olduğu dönemde mümkün olan tek politika, alabildiğine muhalefetti. Bu dönemin kapanmasıyla, ortaya,

İnönü'yü ikna etmek, C.H.P. mutedillerini kendi safına çekmeye çalışmak gibi, yeni yeni politika imkânları çıktı. Bunlar, üst seviyede ziyaretler, ricalar, örtülü tehditler, el altından haberleşmeler gibi yeni usuller icabettiriyordu. Bunların herkes tarafından anlaşılmaması ve bazılarınca, yöneticilerin kendilerini iktidara satmaları şeklinde görülmesi tabii idi. Buna, kurucular dışındaki birtakım kuvvetli şahsiyetlerin, baskının azalmasından yararlanarak bağımsız bir rol oynama istekleri eklenince, muhalefette bir parçalanma süreci başladı. Böylece, İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi, sadece C.H.P.'de ikilik yaratmamış, D.P.'de de ciddi sarsıntılara yol açmıştır. Bunların çalkantısı ikinci büyük kongreye kadar sürmüş ve bazı eski Demokratların yeni bir parti kurmasına yol açacak kadar vahim olmuştur.

IX. D.P.'nin Parçalanma Süreci

Olaylar, İnönü'nün yaptığı doğu seyahatinden sonra hızla gelişmeye başlamıştı. Sonradan Demokrat Parti'den atılan muhaliflerin iddialarına göre İnönü, bu yolculuk esnasında kendisine refakat eden Nuri Özsan'a, ilişkilerin iyice yumuşaması için muhalif partiden bazı şahsiyetlerin atılması gerektiğini hissettirmişti.(99) Bunların başında Sadık Aldoğan, Kenan Öner, Ahmet Tahtakılıç, Yusuf Kemal Tengirşenk geliyordu. İddianın doğruluğu kontrol edilememekle beraber, yolculuğun bitiminden kısa bir müddet sonra Aldoğan'la kurucuların arasının açıldığını görüyoruz.(100) C.H.P. Kurultayı'ndan sonra ise, Demokrat Parti'nin yöneticilerine karşı muhalefet iyice gelişti. Sebebi, 12 Temmuz Beyannamesi'ne sarılmalarına rağmen, İnönü'nün parti başkanlığından ayrılmasını sağlayamamaları idi. Örgütten, Hürriyet Misakı'nın uygulanmasını, yani meclisten çekilme kararı verilmesini isteyen telgraflar gelmeye başlamıştı. Balıkesir'de yaptığı bir konuşmada Ahmet Tahtakılıç, C.H.P. Kurultayı'nı "siyasi bir irtica toplantısı" olarak nitelendirmişti.(101) C.H.P. basını sert tepki gösterdi. *Ulus*, "Meclisten çekilme tehdidi tehditlerin en çirkinidir. D.P.'deki sağduyu sahipleri müfritlere kapılırlarsa Meclisten gidenlerin yeri asla boş kalmayacaktır"(102) diye cevap verdi. Ancak üç gün sonra aynı gazetede "D.P. yetkili makamlarının iyi niyetinden"(103) bahseden bir başmakale çıktı. Oysa görünüşte hiçbir değişiklik olmamıştı. Bunu açıklamak için "yeni usul" politikanın bu işi başardığına hükmetmek gerek. Erim-Köprülü dostluğu harekete gelip, suçu "fesatçılara" yüklemiş ve böylece bulanık hava yok olmuştu. Havayı bulandıran bu fesatçılar ise, her iki partinin müfritleri

idi. Böylece, iktidar-muhalefet ayrımına, ikinci bir ayrım eklenmiş oluyordu: her iki tarafta da, 12 Temmuz Beyannamesi'ni benimseyenlerle reddedenler.

Bu hava içinde Aralık ayında meclise, milletvekilleri maaşları için bir zam teklifi getirildi. D.P. Grubu toplanıp bu teklifi reddetti. Ancak bu redde rağmen, çoğunluk artırmayı kararlaştıracağına göre Demokrat milletvekilleri ne yapacaklardı? Kuruculara muhalif olanların sonradan dediklerine bakılırsa Bayar, bu soruya "Paraları iade etmek fuzuli bir semahat olmaz mı?" diye karşılık verirken Köprülü, daha veciz bir şekilde "Hem kırmızı oy veririz, hem de paraları cebe indiririz" demişti.(104) Bu sözlerin söylendiği doğru olsa bile, Demokrat Parti yöneticileri kısa bir müddet içinde tereddütlerinden kurtulmuşlar ve ödenekler hususunda kesin bir karara varmışlardı. Buna göre, mecliste aleyhte oy verilecek ve zamlar gerçekleştiği takdirde farklar partiye bağış olarak verilecekti. Bu karara rağmen, meclisteki oylama sırasında Demokrat milletvekili Kemal Silivrili lehte oy kullandı. Ocak ayında toplanan İstanbul il kongresinde ısrar üzerine bir açıklama yapan Silivrili, Köprülü'yü ima ederek, aleyhte oy verip parayı almaktansa lehte oy verip almanın daha namuslu bir davranış olduğunu bildirdi. Kongre zaten, o günlerde partiden gürültülü bir şekilde istifa eden İstanbul il başkanı Kenan Öner ile Fuat Köprülü arasındaki kişisel sürtüşme yüzünden çalkalanıyordu. Bu olaylar da eklenince iyiden iyiye sinirli bir hava içinde geçti. Arkasından genel merkezde şiddetli bir anlaşmazlık patlak verdi. Meclis grubu, yönetim kurulu seçimlerini yenilemiş ve Fuat Köprülü'yü grup başkan vekilliğine bir daha seçmemişti. Bayar seçimin tüzüğe aykırı olduğunu ileri sürerek grup başkanlığından çekildi.(105) Böylece çatışma, genel idare kurulu ile meclis grubu arasında bir hukuki anlaşmazlık biçimine büründü. Beş günlük pazarlıktan sonra meselenin halledildiğini ve grupta seçimin yenilendiğini bildiren bir bildiri yayınlandı.(106) Ancak, bu ikinci seçimde yine Köprülü seçilememişti. Bunun üzerine Bayar, zamları genel merkeze vermeyen milletvekillerinin isimlerini açıkladı.(107) Bu suretle, kendisine ve arkadaşlarına muhalif olanları küçük düşüreceğini umuyordu. İçin için devam eden çatışma, Şubat sonunda, yine açığa vuruldu. Bu sefer kesin tedbirler alma amacıyla, Bayar, grup başkanlığından bir daha istifa etti. Mart ayında ise tasfiyeler başladı.

İlk hamlede beş milletvekili ihraç edildi: General Sadık Aldoğan, Kemal Silivrili, Necati Erdem, Mithat Sakaroğlu ve Osman Nuri Köni. Bunun üzerine, genel idare kurulundan altı kişi, ihraç edilenlerle fikir birliği halinde olduklarını belirtmek için üyelikten çekildiler.(108) Ayrıca, meclis grubu

ihraçları tanımamaya karar verdi ve başkanlığa, Celal Bayar'ın yerine Fuat Hulusi Demirelli'yi seçti. Genel merkez buna yeni ihraçlarla cevap verdi. Genel idare kurulundan istifa etmiş olanlar da partiden çıkarıldı. Bunun üzerine grup bir sarsıntı daha geçirdi. Bir kısım milletvekilleri, ihraçlar büyük kongrece tasvip edilinceye kadar çıkarılanların grup toplantılarına alınmalarını savundular. Bu fikirleri reddedilince de, protesto mahiyetinde, büyük kongreye kadar grup toplantılarına katılmamaya karar verdiler. Böylece sarsıla sarsıla Demokrat Parti Meclis Grubu, üyelerinin yarısını kaybetmiş oldu. Bunalım atlatıldığında, genel merkeze sadık ancak otuz bir milletvekili kalmıştı.(109)

Demokrat Parti'nin üst kademesini şiddetle sarsan bu olayların en önemli nedeni herhalde kişisel çekememezliklerdi. Muhalefet hareketine sonradan katılanlar, dört öncünün mevkiini kıskanıyorlardı. Kurucular ise üstünlüklerini korumak için her çareye başvurmaya hazırdılar. Anlaşmazlığın ideolojik olmadığının bir delili de örgüte yayılmamasıdır. Sadece Afyon gibi, ihraç edilen bazı milletvekillerinin güçlü bulunduğu bir iki yerde çatlamalar oldu. Fakat esas bünyesi itibariyle parti, genel idare kuruluna sadık kaldı.

X. Müstakil Demokratlar Grubu'nun ve Millet Partisi'nin Kuruluşu

Bu durum, Demokrat Parti'den ayrılanların kendilerini boşlukta hissetmelerine yol açtı. İşte bu boşluğu doldurmak için muhalefet saflarında, 1948 Mayıs ayından itibaren bir yeniden örgütlenme çabası belirdi. D.P. Grubu'ndan ayrılanların bir kısmı, büyük kongrenin kararını beklemek üzere, bir "Müstakil Demokratlar Grubu" kurdular.(110) Bunların dışında kalan birtakım şahsiyetler ise yeni bir parti kurma çabasına giriştiler. Temmuz 1948'de resmen kurulan Millet Partisi'ne, Mareşal Fevzi Çakmak başkanlık etmeyi kabul etti.(111) Demokrat Parti listesinden bağımsız aday olarak meclise girmiş olan Mareşal, 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra parti içinde ortaya çıkan anlaşmazlıklarda müfrit kanadın tarafını tutmuş, böylece kurucularla arası açılmıştı. Ayrıca Celal Bayar mevcut oldukça Demokrat Parti'nin başkanlığını elde etmesi mümkün değildi. Oysa örgütlenen yeni muhalefet ona ağırlığına uygun bir konum sağlıyordu. Herhalde bu husus da kararında etkili olmuştur.

Millet Partisi kurulduktan sonra sadece iktidara karşı değil, Demokrat Parti'ye karşı da şiddetle cephe aldı. İfrat ve hırçınlık, baş propaganda araçları oldu. Demokratlar, Halk Partisi'yle danışıklı bir siyaset izlemekle suçlandılar.

Millete ihanet edip, milletin öz malı olan muhalefeti iktidara satmışlardı. Demokrat Parti sert tepki gösterdi. Çeşme'de yaptığı bir konuşmada, Celal Bayar "bu zevat suni, menfi, haysiyet kırıcı vadilere sürüklenerek devirlerini tamamlamak gibi bir bedbahtlığa düşmesinler"(112) diyerek karşılık verdi. On gün sonra İzmir'de bir konuşma yapan Menderes ise, Mareşal'ı açıkça karşısına alarak, "Elbiseler, rütbeler hiçbir zaman cesaretin, hamiyetin, itidal, dirayet ve zekânın şaşmaz ölçüsü olmamıştır"(113) dedi.

XI. D.P.'nin Hasan Saka Hükümetleri'yle Mücadeleleri

Demokrat Parti yöneticileri, içlerinden kopan muhalefetin haksız olduğunu fiilen ispat etmek için iktidara karşı bundan böyle daha sert bir politika izlemek zorunda kalmışlardır. Oysa Peker Hükümeti'nin çekilmesinden beri, iktidar-muhalefet ilişkileri "can sıkacak kadar" iyi idi. Bunları bozmak gerekiyordu. Bu amaçla, Demokrat Parti ortaya çıkacak fırsatları kollamaya başladı. Çaresiz kalınca yeni husumet sebepleri yaratmaya kadar gitti. Örneğin Bayar, Nisan başında Çorum'da yaptığı bir konuşmada, sonbaharda yapılacak olan ara seçimlere katılmak için, pek önemli bir mesele olmayan Memurin Muhakemat Kanunu'nun değiştirilmesini de şart koştu. (114) Ancak, kısa bir müddet sonra, bizzat hükümet kararsız tutumuyla bu gayretlerin sonuç vermesini sağladı. Üstelik, kendisine karşı yeni bir kampanya açılması imkânını, Demokrat Parti'nin en verimli silahı olan seçim kanunu meselesinde verdi.

Ocak ayında hükümet, seçim kanununu değiştirmek üzere Halk Partisi Grubu'ndan yetki almıştı. Bu çalışmalar hem büyük ümitler uyandırmış, hem de bu konuda hükümeti samimiyetsizlikle suçlamak imkânını geçici olarak kaldırmıştı. İşte bu çalışmalar üç dört ay içinde sonuçlanıp meclise tasarı halinde sunulunca, getirilen hükümlerin yetersizliği, muhalefete, kendini göstermek için aradığı fırsatı vermiş oldu. Demokrat Parti yeni tasarıyı yetersiz bulduğunu ilan etti ve seçimlerde yargıç denetimini şart koştuğunu hatırlattı. Bu arada vahimleşen iktisadi durum Demokratların sert muhalefetinin daha da derin yankı uyandırmasını sağlıyordu. Memlekette buğday ve şeker sıkıntısı baş göstermişti. Bunca yıl buğday ihraç etmiş bir ülkenin ekmeksiz kalma tehlikesiyle karşılaşması, iktidara çatmak için bulunmaz bir fırsattı. Bayar bundan da yararlanmayı ihmal etmedi. 29 Nisan'da, Ordu'da verdiği nutukta, küçümseyici bir ifade ile, "hükümetin iktisadi meselelerde hiç olmazsa üç ay sonrasını görmesini, bu kadar basiret

göstermesini" beklediklerini bildirdi ve yargı güvencesi olmadıkça seçimlere girmeyeceklerini bir daha tekrarladı.(115) Hükümet denetsizlik yüzünden bu hallere düştüğüne, denetim ise ancak dürüst seçimlerle sağlanabileceğine göre, yargı güvencesi meselesi böylece, ustalıklı bir biçimde halkın ekmeğine bağlanmış oldu.

Demokrat Parti, zaten hiçbir zaman tam bir ateşkes sağlamamış olan 12 Temmuz mütarekesini bozmuş, iktidara karşı yeniden savaşa girişmişti. Bu sefer savaş kolaydı. Bir yıl öncesine nazaran, siyasal hayatta kuvvetler dengesi muhalefet lehine önemli ölçüde bozulmuştu. Peker'den sonra iktidara gelen Hasan Saka Hükümeti, tam bir bocalama içindeydi. Ne seleflerini gibi muhalefete kafa tutabiliyor, ne de yeterince taviz verip aşırı tenkitlerden kurtulabiliyordu. Saka, 8 Haziran'da istifasını verip Nihat Erim'i de içine aldığı yeni bir kabine kurarak durumu kurtarmaya çalıştı. Bu tedbir de fayda etmedi. Halk Partisi artık, ancak iktidardan ayrılarak kurtulabileceği bir huzursuzluk dönemine girmişti. İhtiyatla açmak istediği yoldan öylesine bir muhalefet fışkırmıştı ki, olayları denetleme gücünü yitirmişti. 22 Haziran 1948'de, Kütahya'da bir konuşma yapan Adnan Menderes: "Halk Partisi yıpranmış ve heyecanını kaybetmiş kadrosuyla, eskimiş fikir ve görüşleriyle tam bir aciz içinde kıvranmaya başladı"(116) deyince kendisine hak vermemek mümkün değildi.

Hasan Saka yine de durumu kurtarmaya çalıştı. Yeni hükümetinin Bayar tarafından "şaşkınlık" töhmeti altında bırakılmasına(117) aldırmayıp, yeni bir seçim kanunu tasarısı getirdi. Fakat bununla da muhalefeti memnun etmek mümkün olmadı. Tasarı, 1 Temmuz'da mecliste görüşülecekti. Muhalefetin tepkisi üzerine, itirazları yatıştırmak amacıyla görüşmeler bir gün geriye bırakıldı. Ayrıca taviz verilerek parti temsilcilerinin seçim kurullarına katılmaları kabul edildi. Ancak, muhalefet bu tedbirleri yine yetersiz buldu. Yeni tasarının oylanacağı gün Demokratlar meclisi terkettiler. Hemen ardından Bayar, bu şartlar altında sonbahardaki ara seçimlere katılmayacaklarını bildirdi.(118) Birkaç gün sonra toplanan genel idare kurulu bu kararı onayladı. Arkasından D.P. bir beyanname yayınlayarak seçimlere, güvencesizlik yüzünden katılmadıklarını kamuoyuna açıkladı.

Hükümet yine zor durumda kalmıştı. Millet Partisi de seçimlere katılmayı reddedince, 17 Ekim 1948'de yapılan ara seçimlerde yalnız başına kaldı. Seçim son derece sönük geçti. Demokratlara göre katılma oranı % 10'un altındaydı. Halk Partililer bu oranın % 40'ı aştığını iddia ettiler. Ayrıca seçimlerde yine birçok yolsuzluk, baskı, usulsüzlük şikâyetleri oldu. Bu durum sadece kamuoyunu değil hükümeti de tedirgin etti. Memleketin her yanında, dürüst

bir seçime duyulan arzu şiddetlenmişti.

Demokrat Parti kendisinden öyle emin bir hale geldi ki, artan bir ısrarla hemen genel seçimlere gidilmesini istemeye başladı. Artık, yürürlükteki kanunla bile iktidara gelebileceğini düşünüyordu. Parti temsilcileri bundan böyle seçim kurullarına girdiğine göre, sonsuz çatışmalar pahasına da olsa, halkın kararlılığı sayesinde seçimler kontrol edilebilirdi. Memleketin her tarafında aralıksız olarak yapılan ve büyük kitlelerin katıldığı mitinglerde, durmadan, "Derhal seçim!" sloganı tekrarlanmaya başladı.

Kasım'da meclis alışıldığı gibi açılmış, muhalefet için yeni hamleler imkânı doğmuştu. Daha bir hafta geçmeden on sekiz Demokrat Parti milletvekili Hasan Saka Hükümeti aleyhine bir gensoru önergesi verdiler. İleri sürülen sebepler, geçim şartlarının zorlaşması ve buna karşılık şekere zam yapılmış olmasıydı. Halk Partililer, demokratik bir davranış örneği vermek üzere gensorunun görüşülmesini ittifakla kabul ettiler.(119) Ancak ertesi gün hemen toplanıp grup kararıyla hükümeti desteklemeye karar verdiler. Böylece bir önceki davranışlarının samimiyetsizlikle suçlanmasına yol açtılar. Bundan yararlanan Demokrat Parti, gensoru görüşmelerinin bir anlamı kalmadığını ileri sürerek bunlara katılmadı.(120) Kasım ayı sonunda muhalefet yeni bir taarruza girişti. Bu sefer verilen önergeyle, tasarruf zorunluğu hükümetçe ileri sürüldüğüne göre milletvekili maaşlarının zamdan önceki seviyeye indirilmesi teklif ediliyordu. Bu zam, muhalefetin parçalanmasına sebep olmuştu. Oysa şimdi, muhalefetin elinde, iktidarı zor duruma düşüren bir araç haline gelmişti. Aşılan mesafe gerçekten büyüktü.

Hasan Saka Hükümeti öylesine yıpranmıştı ki, artık bocalayarak dahi hayatını sürdürme imkânını yitirmişti. Aralık ayında, Edirne'de verdiği bir nutukta Bayar, "iktidarın tedbir alma ve hareket kabiliyetini kaybettiğini" ilan etti.(121) Bu sözler gerçeğin ifadesiydi. Hükümet ancak bir ay daha dayandı ve 14 Ocak 1949'da istifasını verdi. İktidar artık Halk Partisi için taşınması pek zor bir yük haline gelmişti. Kendilerine yeni hükümeti kurmaları teklif edilen dört kişi bunu reddettiler.(122) Nihayet, Şemsettin Günaltay bu ağır görevi kabul etti.

XII. Şemsettin Günaltay Hükümeti

Daha meclisten güvenoyu aldığı gün yaptığı konuşmada, Günaltay, "...bir tarihçi sıfatıyla sizi temin ederim ki, bu milletin istikbali için yegâne çare, sağlam esaslara müstenit bir demokrasinin kurulması ve işlemesidir"(123)

diyerek liberal tutumunu ortaya koydu. Birkaç gün sonra da Demokrat Parti Genel Merkezi'ni ziyaret etti. Böylece daha baştan, muhalefetle iyi geçinmek niyetinde olduğunu belirtti. Gerçekten de kısa bir süre sonra, Demokratların esas şikâyetlerinin toplandığı seçim kanununu değiştirmek üzere, Nihat Erim'in başkanlığında ve başbakanlığa bağlı bir komisyon kurdu.(124) Ne var ki, bir türlü, muhalefetin beklediği hızla fiili neticelere varılamıyordu. Erim Komisyonu, kurulduktan üç ay sonra seçim kanunumuz hakkında yabancı hukukçuların görüşlerini ve yabancı seçim mevzuatını içeren bir "pembe kitap" yayınladı.(125) Oysa Demokratlara göre bilimsel tartışmaların zamanı geçmişti. Onlar taleplerini defalarca bildirmişler, hatta bu yolda meclise tasarılar getirmişlerdi. İşin böyle geniş tutulması, hükümetin bir oyalama taktiği olarak görülmeye başlandı. Demokrat Parti yöneticileri seçim kanununun değiştirilmesini beklemeden yine "Derhal seçim!" sloganına döndüler. 17 Mayıs'ta Samsun'da yaptığı bir konuşmada Bayar, "Şemseddin Günaltay'ın vaatlerinden gün geçtikçe gerileye gerileye ricat haline geldiğini görüyoruz"(126) diyerek ümitsizliğini belirtti ve tek çare olarak hemen genel seçimlere gidilmesini ileri sürdü. Ancak Halk Partisi buna niyetli değildi. Bu talebi ele alan başbakan yardımcısı, mecliste konuşarak seçimlerin bir gün bile evvele alınmayacağını kesinlikle bildirdi.(127) Sinirler yine gerilmeye başlamıştı.

Hükümet işi geciktirmede ikili bir fayda umuyor olabilirdi. Çok yakında, Haziran ayında, Demokrat Parti'nin ikinci büyük kongresi toplanacaktı. Bir kere, bu kongrenin kararlarına kadar, yeni bir kanunla elini bağlamamak yararlı olabilirdi. İkincisi, kongre arifesinde muhalefet yöneticilerine bir zafer belgesi hediye etmenin anlamı yoktu. Kongrenin, bir yıl önce Demokrat Parti'nin geçirdiği büyük sarsıntı ve bölünme yüzünden, çekişmeli geçeceği tahmin edilebilirdi. Bu şartlar altında, muhalefeti kesin bir durum karşısında birleşik kararlar alma imkânından yoksun bırakacak bir oyalama taktiği hükümetin işine geliyordu. Demokrat Parti yöneticileri bunu bildikleri için (128) büyük kongrenin, kendilerine bütünüyle bağlı ve tam bir birlik havası içinde toplanması yolunda büyük gayret sarfettiler. Bunu başaramazlar ve kongre, meclis grubunun başına geldiği gibi bir parçalanmaya sahne olursa, gelecek seçimlerde iktidara gelip emellerini gerçekleştirme imkânları ciddi bir şekilde zayıflayabilirdi. Bu bakımdan Demokratların ikinci büyük kongresi, biçimsel demokrasiyi yerleştirme sancıları içinde kıvranan Türk siyasal hayatında, birinci kongre kadar hayati olmamakla beraber, yine de önemli bir yer işgal etmeye adaydı.

BÖLÜM 3: İKİNCİ BÜYÜK KONGRE

1. Kongrenin Cereyanı ve Milli Husumet Andı

Demokrat Parti'nin ikinci büyük kongresi, 20 Haziran 1949 sabahı Ankara'da toplandı. Geçen kongreden beri parti büyük yol almış ve hele 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra temel güvenliğini elde etmişti. Ancak o arada büyük sarsıntılar geçirmiş, meclis grubunun yarısını kaybetmiş ve ilk kongrenin seçtiği genel idare kurulunun, üçte birinden fazlasını ihraç etmek durumunda kalmıştı. Örgüt bu tutumu desteklemekle beraber, kongrenin ne tavır takınacağı kesin olarak bilinemezdi. Öte yandan, genel seçimler ufukta belirmişti. Oysa iktidar hâlâ güvenceli bir seçim kanunu kabul etmemişti. Geçen kongrenin eğiliminin aksine, genel idare kurulu, Hürriyet Misakı'nı uygulayıp meclisten çekilmeye yanaşmamıştı. Yeni kongre bu tutumu nasıl karşılayacaktı?

Bu soruların önemli bir kısmına kongre, daha ilk günden cevabını verdi. Celal Bayar'a olağanüstü tezahürat yapılması parti içi muhalefetin hiçbir şansa sahip olmadığını gösterdi. Böylece, yöneticilerin karşısında bulunan iki hasımdan, parti içi muhalefet ile iktidardan, birincisi ilk hamlede bertaraf edilmiş oldu. Bunun sonucu olarak da husumet bütünüyle iktidara yöneltilebildi.

Yine de kongrede yöneticilere bazı eleştiriler yapıldı. Bunlar özellikle 12 Temmuz Beyannamesi ve iktidarla ilişkilerle ilgiliydi. Bayar verdiği cevapta 12 Temmuz Beyannamesi ilan edildiği sırada, iki yoldan birini tercih etmek durumunda olduklarını belirtti. Bunlardan biri isyan ve ihtilal, ikincisi ise sabır ve istikrardı.(129) Demokratlar ikinci yolu tutmayı memleket için daha yararlı görmüşlerdi. Bayar konuşmasında, ayrıca, din hürriyeti ve komünizm tehlikesi üzerinde durdu. Din hürriyeti esas olmakla beraber gericilik yolunda sömürülmesine imkân verilmeyecekti. Komünizm tehlikesi de önlenecekti, ancak bunun bir baskı vesilesi olmamasına dikkat edilecekti.

Kongre, tüzüğü bazı noktalarda değiştirdi. En önemlisi, geçen defa olduğu gibi, milletvekili adaylarının saptanması meselesi idi. Varılan karara göre adayların yüzde sekseni örgütçe, yüzde yirmisi ise genel idare kurulu tarafından gösterilecekti. Fakat kongrenin üzerinde en fazla durduğu mesele

yine seçim güvencesi oldu. Konuşmacılar ısrarla yargı denetiminin zorunluğu üzerinde durdular. İzmir'li bir delege "Reylere tecavüz edenlere ırz ve namusumuza tecavüz edenlere yapılan aynı muamele yapılacaktır"(130) diyerek Demokratlara göre oy meselesinin namus meselesi olduğunu öne sürdü. Sonradan Milli Husumet Andı adıyla tanınan ana davalar komisyonu raporu işte bu hava içinde ve oybirliğiyle kabul edildi.

Hürriyet Misakı örneğine uygun hareket eden ikinci büyük kongre, bir ana davalar komisyonu kurmuş ve ona yöneticilerin şu sorusunu inceletmişti: "Antidemokratik kanunlar değşitirilmez, seçim kanunu emniyet verecek ve adli teminatı ihtiva edecek bir şekle konmaz; nihayet az veya çok farklarla önümüzdeki umumi seçimlerde de 21 Temmuz metodlarının tatbikine kalkışılacak olursa vaziyet ne olacaktır?"(131) Komisyonun yazdığı karışık ifadeli rapordan şöyle bir cevap çıkıyordu: seçimler millet iradesinin serbestçe tecellisini sağlamak zorundadırlar; dolayısıyla reylere tecavüz halinde, vatandaşlar meşru müdafaa durumunda kalacaklardır; ancak bu müdafaa kanuni yollarla yerine getirilmelidir; ne var ki, vatandaşlarını bu durumda bırakan idareler milletin husumetiyle karşılaşacaklardır.(132) Kongre iktidara bu sert uyarısını yaptıktan sonra seçimleri yeniledi ve dağıldı. Celal Bayar, yine parti başkanlığına getirildi. Yeni seçilen genel idare kurulunda yine kurucular ve taraftarları egemendi.(133)

II. Milli Husumet Andı Karşısında C.H.P.

Hükümet, mevcut yumuşama havası içinde Demokrat Parti Kongresi'nin böyle sert kararlar alacağını zannetmiyordu. Tepkisi o ölçüde sinirli oldu. İki gün sonra başbakanlık bir bildiri yayınlayarak kongrede kabul edilen Milli Ant'ın memurları tehdit ettiğini, vatandaşları korku ve baskı altında tutmayı hedef edindiğini ve bu tutumun hukuk devleti anlayışına aykırı olduğunu ileri sürdü.(134) Bayar ertesi gün verdiği cevapta endişe ve korkunun 21 Temmuz usullerinin tekrarı ihtimalinden doğduğunu ve istikrarlı bir demokratik idarenin, değişmez hedefleri olduğunu bildirdi.(135) Ancak bu karşılıklı beyanların bulandırdığı siyasal ortam çabucak duruldu. Zira hükümet, yavaş da olsa demokrasi yolunda ilerlemeye kararlıydı. Peşpeşe verilen kararlarla muhalefetin radyodan yararlanması, İstiklal Mahkemeleri'nin resmen kaldırılması, vs. kabul edilmişti.(136) Bu arada seçim kanunu tasarısı tamamlandı. Tasarı, dört profesör, Yargıtay ve Danıştay'dan ikişer üye ve üç avukattan kurulu bir bilim heyetinin incelemesine sunulacaktı.(137)

Ne var ki, iktidarın bu demokratik gayretlerinin yanı sıra, şüphe uyandıran birtakım faaliyetleri de eksik değildi. Temmuz başında, Başbakan Yardımcısı Nihat Erim memlekette uzun bir yolculuğa çıkmış, her gittiği yerde idarecilerle temas etmiş ve Aydın'da yaptığı bir konuşmada, görünüşte sebepsiz yere, muhalefete sert bir şekilde çatmıştı.(138) Belki, 21 Temmuz seçimlerinin yıldönümü dolayısıyla partisine yöneltileceğini düşündüğü acı eleştirileri önceden karşılamak istemişti.(139) Demokratlar bundan kuşkuya kapıldılar. İzmir'de yaptığı bir konuşmada, Menderes, bu seyahatin, gerektiğinde orduyu ve idareyi Halk Partisi'nin süresiz iktidar emellerine alet etmek yolunda bir hazırlık olduğunu iddia etti.(140) 1 Ağustos'ta bu sefer İnönü, Ege'de uzun bir yolculuğa çıkınca, Demokrat Parti, genel idare kurulunu acele toplantıya çağırmak gereğini duydu. Bu arada Demokratların bir milis örgütü kurdukları yolunda dedikodular çıkarılmıştı. Bütün bunlar birleşince muhalefet, kendisine karşı bir tertip hazırlandığından endişelenerek güçlü bir tepki göstermek kararını aldı. Bir kere, milis iddialarını kesinlikle yalanladı. İkincisi, bu karışıklıkların baş sorumlusunun İnönü olduğunu bildirdi.(141) Üçüncü olarak da, en etkili silahına başvurdu: 9 Ağustos'ta, İnönü'nün İzmir'de bulunduğu bir sırada bu şehirde 60.000 kişilik bir protesto mitingi tertip etti. Bayar yaptığı konuşmada: "İktidar bugünkü gaflet ve delalette devam edecek olursa bu işler bir kardeş kavgasının, hududu ölçülemeyecek facialarına kadar gidebilir"(142) dedi. On gün sonra Ege yolculuğunu tamamlayıp Ankara'ya dönmek üzere olan İnönü, "Halk Partisi serbest seçimi kaybedince iktidarda kalmamak mukadder olduğunu anlamıştır"(143) diyerek yarınki iktidardan kendileri için güvence istedi. Uyarı başarılı olmuştu.

Bu karşılıklı korkuların aslında yersiz olduğunu sonraki olaylar ortaya çıkaracaktı. Fakat o günlerde herkes bir endişe içindeydi. Muhalefet, iktidarın seçimlerde hile yapıp mevkiini korumaya çalışmasından veya daha ileri giderek zor yoluyla kendisini tasfiyeye kalkışmasından korkuyordu. İktidar, muhalefetin memleketteki yaygın hoşnutsuzluğu alet ederek bir isyan yoluyla kendisini süpürüp atmasından ürküyordu. Ayrıca, iktidar güvencesinden yoksun kalınca geçmiş için kendisinden hesap sorulup sorulmayacağını bilmiyordu. Kısacası, 1950'nin hesap günleri yaklaştıkça, siyasal havada endişe ve korku yoğun bir hale geliyordu. Herkes, karşı tarafın birtakım gizli niyetlere sahip olduğundan şüpheleniyordu.

III. Yeni Seçim Kanunu

Bu arada zaman geçiyor ve bilim heyetinin seçim kanunu tasarısı üzerindeki çalışmaları ilerliyordu. Eylül ayında heyet, siyasal partilerin görüşlerini istedi. Demokrat Parti tasarının son şeklini inceledikten sonra çok yetersiz bulduğunu bildirdi ve baskı maksadıyla, 16 Ekim 1949'da yapılacak olan ara seçimlere girmeyeceğini ilan etti. Ayrıca, karşı tekliflerini de heyete sundu. Ara seçimler bu belirsiz hava içinde yapıldı. Muhalefetin çekilmesi yüzünden katılma oranı son derece düşük oldu. Seçim kanunu meselesi doğru dürüst bir sonuca bağlanmadıkça, çok partili rejimin bir türlü güvenceye kavuşamayacağı gerçeği, bu son denemeden sonra artık herkesçe anlaşılmış oldu.(144) Halk Partisi Grubu son bir direnişten sonra kadere boyun eğerek, 1949 Aralık ayında, seçimlerin yargı güvencesine bağlanmasını kabul etti. (145) Böylece, dört yıldır siyasal hayatımızı zehirleyen en büyük anlaşmazlık hal yoluna girdi.

Ancak, Demokrat Parti, seçim kanunu meclisten çıkıncaya kadar rahat etmeyecekti. Daha tasarı görüşülmeye başlamadan, 7 Ocak'ta, Ankara'da bir danışma toplantısı düzenledi. Buna 200 delege katıldı. Amaç, kanunun tam güvenceli olarak çıkmasını sağlamak için son bir gösteri yapmaktı. Toplantı üç gün sürdü ve neticede bir bildiri yayınlandı. Bunda, iktidar seçimler hususunda bir daha uyarılıyor ve baskı yapıldığı takdirde Demokratların seçime katılmayabilecekleri bildiriliyordu. Hükümet adına, Başbakan Yardımcısı Nihat Erim yine sert tepki gösterdi. Erim, bir parti görevden kaçarsa yerinin boş kalmayacağını ve hatta gerekirse, C.H.P.'nin kendi listesinde bağımsızlara yer vererek Millet Meclisi'nde çeşitli fikirlerin temsil edilmesini sağlayabileceğini söyledi. Demokratlar adına Menderes, Erim'e karşılık verdi. Ve böylece... seçim mücadelesi fiilen başlamış oldu. Zaten, dört sene önce çok daha kötü şartlarda seçimlere giren ve bir yıldan beri ısrarla genel seçim isteyen Demokrat Parti'nin seçimlere girmeyeceği düşünülemezdi.

7 Şubat 1950'de, yeni seçim kanunu tasarısı mecliste görüşülmeye başladı. Tasarı temel ilkeleri bakımından demokratikti. Gizli oy, açık tasnif ve yargı denetimi ilkelerini kabul etmişti. Seçim kurulları başkanlığına yargıçlar getirilmiş ve ayrıca Yargıtay ve Danıştay üyelerinden kurulu bir Yüksek Seçim Kurulu öngörülmüştü. Demokratların yıllardır istedikleri esas güvence sağlanmıştı. Bu bakımdan ana muhalefet partisi, Millet Partisi'nin aksine, tasarıyı ilke olarak destekledi. Ancak ayrıntılar üzerinde çetin

tartışmalar yapıldı. Demokratların bazı teklifleri kabul edildi, bazıları reddedildi. Örneğin 36. maddenin öngördüğü tek yerden adaylık kaydı kaldırılıp, muhalefetin isteğine uygun olarak, çift yerden adaylık imkânı tanındı. Buna karşılık, bütün itirazlara rağmen, 43. madde hükümetin isteğine göre geçti. Bu madde, kapalı salon toplantılarına yalnız o seçim çevresi seçmenlerinin katılabileceğini öngörüyordu. Muhalefet bunu toplantı hürriyetine aşırı bir kayıt olarak gördü. Gerçekten de, örneğin komşu ilden gelecek seçmenlerin parti propaganda toplantılarına katılmalarını önlemenin anlamı yoktu. Ancak sözünü dinletemedi. Uzun tartışmalardan sonra madde aynen geçti. Bu gibi meseleler yüzünden görüşmeler bazen gergin bir hava içinde cereyan etti. Fakat neticede, esas itibariyle demokratik bir kanun kabul edildi. 16 Şubat 1950'de yapılan son oylamada Demokratlar Halkçılarla birlikte lehte oy kullandılar.(146) Böylece siyasal hayatımızda demokrasi yolunda önemli bir hamle daha gerçekleştirilmiş oldu.

Geriye seçim tarihinin saptanması meselesi kalıyordu. Demokratlar, hava şartları yüzünden katılma oranının düşmesi endişesiyle, seçimin Haziran başında yapılmasını istediler. Halk Partisi Grubu, buna kısmen uyarak, 14 Mayıs tarihini uygun gördü. Hüküm günü de böylece tespit edildikten sonra, meclis, 24 Mart'ta aldığı bir kararla kendi kendini feshetti.

IV. 1950 Seçim Kampanyası

Artık bütün gözler seçim gününe çevrilmişti. Memleket önemli bir hamle yapmak için adeta bütünüyle gerilmiş durumdaydı. Siyasal meselelere ilgi olağanüstü derecelere vardı. Örneğin, sadece Elazığ'da 600'den fazla kimse milletvekilliği adaylığı için başvurmuştu.(147) Partiler hummalı bir faaliyet içindeydiler. Demokratlar Nisan ayında aday listelerini ilan ettiler.(148) İki önemli katılma ile durumlarını büsbütün kuvvetlendirmişlerdi. Kendilerine katılanların birincisi, Yargıtay Başkanı Halil Özyörük, ikincisi ise Atatürk'ün eski arkadaşı Ali Fuat Cebesoy'du. Halk Partililer de ellerinden geleni yapıyorlardı. İnönü, Mart sonunda seçim mücadelesine fiilen girdi. Ayın son günlerinde Malatya'da yaptığı konuşmada muhalefete açıkça çattı.(149) Böylece tarafsız devlet başkanı rolünü terketmiş, partisinin baş mücahidi sıfatıyla sahneye çıkmıştı.

Bu arada ani bir olay seçim mücadelesini daha da heyecanlı hale getirdi. 10 Nisan 1950'de Mareşal Fevzi Çakmak vefat etti. İki gün sonra yapılan cenaze

törenine muazzam bir kitle katıldı ve tören birtakım şeriatçı gösterilere vesile oldu. Devrimlere sadık çevreler bundan rahatsız oldular. Birkaç gün sonra verdiği bir demeçte Bayar, milli birliği bozacak girişimlere cephe alınacağını bildirdi ve seçimlerin kanun çerçevesinde cereyan etmesi için hükümete yardımcı olunmasını istedi.(150) Mayıs başında partiler radyoda propaganda konuşmalarına başladılar. Seçim mücadelesi doruğuna erişmişti. Taraflar büyük sınav gününde seçmenlerden yüksek not almak için var güçleriyle çalışıyorlardı. 10 Mayıs akşamı propagandanın bitmesiyle birlikte bütün gözler sandıklara çevrildi. Demokratların dediği gibi artık söz milletindi.

14 Mayıs seçimleri büyük bir sükûnet ve ağırbaşlılık içinde geçti. Katılma oranı yüzde sekseni aştı. Önemli hiçbir olay olmadı. Millet adeta reşit olduğunu ispat etmek azmindeydi. Ertesi gün sonuçlar alındıkça Demokrat Parti'nin, bütün umutlarını aşan bir zafer kazandığı anlaşıldı. Birkaç gün sonra ilan edilen sonuçlara göre, Demokrat Parti oyların % 53,35'ini alarak meclisteki 487 üyelikten 408'ini kazanmıştı. C.H.P, ancak 69 milletvekili çıkarabilmişti. Millet Partisi ise önemli bir varlık gösterememiş, meclise sadece 1 milletvekili sokabilmişti.(151)

Yeni meclis, 22 Mayıs'ta toplandı. Refik Koraltan'ı meclis başkanlığına, Celal Bayar'ı da cumhurbaşkanlığına seçti. Adnan Menderes ilk Demokrat hükümeti kurmakla görevlendirildi. Böylece sessiz sedasız, siyasal rejim alanında bir devrim başarılmış oldu. Yirmi yedi yıllık tek partili bir idare, muhalif bir partinin doğup gelişmesine izin vermiş ve nihayet milletin hükmüne boyun eğerek iktidarı bu muhalefete terk etmişti. Bu gerçekten bir "kansız ihtilal" di.

BÖLÜM 4: DEMOKRAT PARTİ MUHALEFETİNİN ANLAMI

Muhalefet döneminde Demokrat Parti hareketinin bize sağladığı verileri değerlendirebilmek için, bu bölümde şu sorulara cevap vermeye çalışacağız: D.P.'nin doğuş sebepleri nelerdir? D.P.'nin başarı sebepleri nelerdir? Elimizdeki verilerle, D.P.'nin toplumsal temeli hakkında bir varsayım geliştirmek mümkün müdür?

I. D.P.'nin Doğuş Sebepleri

Demokrat Parti'nin doğuşuna yol açan en önemli sebep, Halk Partisi'ne duyulan muhalefetin çok yaygın ve köklü bir hale gelmiş olmasıydı. Bu muhalefet başlıca iki kaynaktan besleniyordu. Bunların birincisi, egemen sınıfların artan iktidar arzusu; ikincisi ise, halkın yaygın bıkkınlığı idi. Savaş içinde ithalatın kısılması ve karaborsanın alabildiğine yayılması sonucunda ticaret burjuvazisi ve toprak ağaları içinde bir grup muazzam vurgunlar vurmuştu.(152) Giriş kısmında da belirttiğimiz gibi, bunlar iktidara karşı artan bir iştah duyuyorlardı. Ayrıca Halk Partisi'nin müdahaleci iktisat politikasından tedirgin oluyorlar ve kendilerini güven içinde duymuyorlardı. Öte yandan, halkın çoğunluğu sefalet içindeydi. Savaş yılları büyük bir kıtlık dönemi olmuştu. Köylüler jandarma baskısından şikâyetçiydiler. Sabit gelirli bir grup olan memurlar, savaş içinde fiyatların dört misline fırlamış olması yüzünden iktisaden son derece zavallı bir duruma düşmüşlerdi.

Bunların dışında bazı küçük gruplar da iktidara muhalifti. Örneğin dini idare taraftarları "Allahsız Parti"yi ilk fırsatta devirmeye hazırdılar. Gayrimüslim azınlıkların ise, 1942'de uğradıkları Varlık vergisi felaketini kolay kolay unutmalarına imkân yoktu. Bütün bunlara yirmi yılı aşkın bir iktidarın olağan yıpranması da eklenince, Halk Partisi'ne muhalefetin eriştiği yoğunluk kolaylıkla tahmin edilebilir.

Ancak D.P.'nin çıkışını açıklayabilmek için, toplumdan gelen bu güçlü baskının yanı sıra, başka etmenleri de hesaba katmak gerekir. Türkiye'de yönetici kadro, Mustafa Kemal geleneğine uygun olarak, Avrupa'nın siyasal ve kültürel kurumlarını taklit etmeyi ilericiliğin baş şartı olarak görüyordu.

Cumhuriyet'in getirdiği siyasal rejim, bir büyük eksik dışında, Avrupa parlamentarizmine oldukça benzemeyi başarmıştı. Bu büyük eksik, bilindiği gibi, çok partili sistemdi. Bizzat Atatürk, iktidarı süresince iki defa bu eksiği gidermeyi denemiş, fakat doğan tepkiler karşısında gerilemek zorunda kalmıştı. Savaş sonrasının yarattığı uygun ortamda, haleflerinin bu denemeye bir daha girişmeleri olağan sayılmalıdır. Bu sebebe bir de İnönü'nün öznel durumunu eklemek gerekir. Atatürk'ün başaramadığı bir reformu başarmak arzusu ve bundan duyulacak gurur, onun yanında ancak ikinci sırayı işgal edebilmiş bu devlet adamının kararında herhalde etkili olmuştur.

Bu iç sebeplerin yanı sıra bir de dış etkiler vardır. Bunların ne derecede bir rol oynadıkları kesinlikle saptanamamakla beraber, ABD'nin memleketimizdeki liberalleşmeyi teşvik ettiği bilinmektedir. San Francisco konferansı sırasında yoğunlaşan bu etkilerin, siyasal rejimimizin yeni bir yöne girişinde rol oynamadıkları düşünülemez.

Demokrat Parti, işte bu çok çeşitli iç ve dış etkilerin birleşmesinden doğmuş bir harekettir.

II. D.P.'nin Başarı Sebepleri

Türkiye'de 1945'te doğup gelişen muhalefetin başarıya ulaşması için iki büyük şart vardı. Birincisi, Cumhuriyet'in büyük yasaklarına dokunmaması, ikincisi ise kamuoyuna iktidarın bir oyunu olarak görünmemesi idi. Cumhuriyet idaresi, yirmi iki yıllık bir uygulamadan sonra, siyasal hayatımızı iki kalın duvar arasında tutmaya hayati bir önem vermişti. Rejimin güvenliği için şart görülen bu duvarlar, laiklik ve antikomünizm idi. Öte yandan kamuoyu, Serbest Fırka denemesinden sonra yapay muhalefet hareketlerinden çekinmeyi öğrenmişti. Yeni bir hareketi desteklemesi için, gerçek bir muhalefet olacağına inandırılması şarttı.

Demokrat Parti, bu öğeleri doğru olarak değerlendirdi. Kurulduğu andan itibaren, muhalefeti rejim içi bir çizgide tutmaya büyük dikkat harcadı. Bir kere kurucular, siyasal hayatımızın o günlere kadar geliştirdiği esas felsefeye tamamen sadık kişilerdi. Hiçbiri ne din devletini, ne de komünizmi istemekle suçlanamazdı. İkincisi, Demokrat Parti, sol aleyhtarı girişimlerinde hükümeti daima destekledi. Rejimin liberalleşmesinin, solun ezilmesi şartına bağlı olduğu görüşünde iktidarla beraberdi. Şeriatçı akıma da yanaşmamaya dikkat ediyordu. Örneğin Mareşal'in ölümünün yol açtığı dinci gösterileri hoş

karşılamadı. Üçüncüsü, Demokrat yöneticiler, ne kadar sert bir muhalefet uygularlarsa uygulasınlar, daima kanun yollarından çıkmamaya çok dikkat ettiler. İktidarın büyük baskıları karşısında, alt kademeden gelen kanun dışı mukavemet taleplerine hep karşı koydular. Böylece, kendilerine çok benzeyen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın içine düşürüldüğü oyuna gelmemeyi başardılar.(153)

Öte yandan, Serbest Fırka'ya da benzememesini bildiler. Muhalefet döneminde, üzerinde en fazla durdukları meselelerden biri, partilerinin bir muvazaa eseri olmadığını belirtmek oldu. İktidarın izni, hatta teşvikiyle muhalefete giriştikleri bir gerçekti. Ancak hiçbir zaman Fethi Bey (Okyar) gibi iktidarın uysal bir aracı olmaya yanaşmadılar. Rejim dışına düşmemek şartıyla, mümkün olan en ciddi muhalefeti yürüttüler. Böylece hem iktidarın elini zorladılar, hem de halkın güvenini kazandılar.(154)

III. D.P.'nin Toplumsal Temeli Hakkında Varsayım

Demokrat Parti'nin bütün muhalefet döneminde kullandığı başlıca ideolojik araç "demokrasi" kelimesi olmuştur. O kadar ki, o yıllarda bu kelime adeta tılsımlı bir anlam yüklenmişti.(155) Vergi adaletsizliğinden jandarma baskısına, şeker sıkıntısından dış güvenliğimize kadar her meselenin halli demokrasinin kurulmasına bağlı görünüyordu. 1950 seçimlerinden hemen sonra, Bursa civarında bazı köylüler büyük toprakları bölüşmeye başlamışlar, kendilerine ne yaptıkları sorulunca da, "Artık demokrasi var" diye cevap vermişlerdi.(156) Bu demokrasi sarhoşluğu Halk Partisi'ne dahi egemen olmaya başlamıştı. Bir zamanlar, "Bu memlekette muhalefet, ihtilal demektir" diyen İnönü,(157) o zamanların sadık dostu Recep Peker'i demokrasi uğruna feda etmekten çekinmemişti. Halk Partisi örgütü, partilerinin demokrasi düşmanı olarak damgalanması yüzünden bir suçluluk duygusu içine girmişti. Kasım 1948'de yapılan bir ocak kongresinde partililer, "vicdan azabı içindeyiz", "insan içine çıkamıyoruz", diye dert yanıyorlardı.(157a)

Ancak bu tılsımlı demokrasi kelimesinin altında gizlenen gerçek ne idi? Bunu anlamak için Demokrat Parti'nin temsil ettiği toplumsal güçleri teşhis edebilmek gerekir. Yukarıda da gördüğümüz gibi, savaş sonrası Türkiyesinde, memleketin sıkıntılı dönemlerinde palazlanan iki sınıf siyasal iktidarda tamamen söz sahibi olmaya hazır durumdaydı. Bunlar ticaret burjuvazisi ile

büyük toprak sahipleriydi. Halk Partisi idaresinin, rejimi içinde muhafaza ettiği kalın duvarlar, yani laiklik ve özellikle komünizm düşmanlığı bunlara yarıyordu.(158) Ama artık bunlarla yetinmeyecek kadar gelişmişlerdi. Öte yandan, Halk Partisi iktidarı, toprak reformu vs. gibi nahoş sürprizleri daima getirebilirdi. Bu gidişe bir seçenek bulmak zamanı gelmişti. Demokrat Parti işte bu seçeneği sağlayacak güç olarak ortaya çıktı.

D.P. hareketinin, sözü edilen toplumsal güçleri temsil ettiği yolundaki varsayımı doğrulayabilmek için, bu partinin doğumunu çerçeveleyen olaylara, partinin programına ve somut meselelerdeki tutumuna bakmak gerekir. Daha parti kurulmadan, ileride bunun yöneticileri olacak milletvekilleri, başta Adnan Menderes olmak üzere, ilk büyük mücadelelerini Toprak Kanunu dolayısıyla vermişlerdi. Parti kurulduktan sonra da, yaptıkları programın öngördüğü iktisat politikası, tamamen bu sınıfların çıkarına uygundur. Program, tarım sektörüne öncelik tanınacağını ve özel girişimin esas kabul edileceğini müjdeliyordu. Memleket ekonomisi içinde tarıma öncelik vermek demek, büyük toprak sahiplerinin geniş ölçüde kredi, donanım, ucuz tohumluk ve uygun tarım fiyatlarından yararlanması demekti. Özel girişimin esas alınması ilkesi ise, ticaret burjuvazisine "nurlu ufuklar" açıyordu. Devlet makinesi onun lehine işletilecekti; hatta gücü yeterse iktisadi devlet teşekküllerini elverişli fiyatlarla satın alabilecekti. Program bu sınıfların çıkarını savunmakla yetinmiyor, bunların güvenini sağlayacak tedbirleri de getiriyordu. Gerçi işçilere sendika ve grev hakları, basına ve aydınlara fikir hürriyeti, öğrencilere dernek hakkı, üniversitelere bilimsel ve idari özellik, doğu bölgesine kültür kalkınması, jandarma baskısından şikayetçi olan köylüye kendisini hor görmeyecek bir devlet anlayışı, memurlara yeterli maaş, vs. vaat ediliyordu. Ancak bütün bu hürriyetlerin iki esaslı şartı vardı: birincisi mülkiyetin dokunulmazlığı, ikincisi sınıf fikrinin reddi.(158a)

D.P.'nin sınıfsal temelini teşhise imkân sağlayan bir diğer gösterge, bu partinin emperyalizmin karşısında takındığı tavırdır. Henüz muhalefette olduğu için elimizdeki veriler az olmakla beraber, iktidarın dış politikası karşısındaki tutumu ve sözcülerinin zaman zaman bulundukları beyanlar, yine de bize bir değerlendirme yapma imkânını vermektedir.

Bilindiği gibi, Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Sovyetler Birliği'nin büyük ölçüde güçlenmiş olmasına hiç sevinmemişti. Artık dayanabileceği bir Avrupa yoktu. Savaş bu kıtayı bir harabeye çevirmişti. Türkiye kendisini yalnız ve güvensiz hissediyordu. Savaş biter bitmez

Sovyetler'in Boğazlar'da ve bazı doğu illerimizde taleplerde bulunmaları bu güvensizlik duygusunu had safhaya çıkardı. Türkiye'yi yönetenler, ne pahasına olursa olsun, ABD'nin dostluğunu kazanmaya karar verdiler. Yeni palazlanmış olan sömürücü sınıfların ihtiyacına tamamen uygun olan bu politika, kısa zamanda her türlü ölçü sınırını aştı. 1945'te yapılan Sovyet taleplerine, Türkiye yalnız başına karşı koymuştu. Bunu yaparken hiçbir yabancı ülkeye bağımsızlığından taviz vermemişti. Bu denemeden alınacak büyük dersler vardı. Oysa hiçbir ders alınmadı. Aksine, sanki gücümüzü ispat etmemişiz gibi, savunmamızın yükünü Amerika ile paylaşmak için elimizden geleni yaptık. Bu lütufkâr davet, Amerika'nın yayılma siyaseti için bulunmaz bir fırsattı. Truman yardımı bunun ilk adımı oldu. Daha yardım çıkmadan Amerikan iş alemi harekete geçmiş ve firmalarımıza teklif yağdırmaya başlamıştı.(159) Amerika'nın ilgisi ve bizim davetkârlığımız bundan sonra hep artarak devam etti. Kısa zamanda kraldan daha kralcı olduk. Ölçüyü öylesine kaçırmıştık ki, örneğin Romanya'da hükümeti devirmeye çalışan gizli antikomünist örgütler, Ankara radyosunun yayınlarını bülten şeklinde basıp dağıtmakla gayelerine hizmet edebiliyorlardı.(160) Bir zamanların barışçı Türkiyesi bütün umudunu Doğu-Batı gerginliğinin sürmesine bağlamıştı. Örneğin, Mayıs 1948'de, Amerika gerginliği hafifletmek için Moskova'ya görüşme teklif edince paniğe kapılmıştık. Bunun üzerine Amerika, siyasetinin değişmeyeceğine dair bize güvence vermiş, biz de bunu dışişleri bakanımızın ağzından mutlulukla ilan etmiştik.(161) Yurtta sulh cihanda sulh politikası artık çok gerilerde kalmış, dış politikamızın başarısı bloklararası husumetin devamına bağlanmıştı.

Demokrat Parti, emperyalizmin yörüngesine girmek için harcadığımız çabaları tamamen desteklemekle kalmamış, bunları yetersiz dahi bulmuştu. 1949 yılı başlarında, Batı dünyası Atlantik Paktı'nın hazırlıkları içindeydi. Halk Partisi iktidarı buna katılabilmek için her türlü yolu denemiş, ancak özellikle ufak Batı Avrupa ülkelerinin muhalefeti yüzünden bu emelini gerçekleştirememişti. Demokratlar bunu hükümetin bir beceriksizliği olarak niteliediler. Onlara göre, yapılanlar doyurucu değildi; Batı'ya daha sıkı bir şekilde bağlanmamız gerekiyordu.

Demokrat Parti'nin bu tutumu dünyanın siyasal durumu hakkında şu görüşe dayanıyordu: Savaş neticesinde iki büyük blok belirmiştir. Bunların karşısında tarafsız kalmak mümkün değildir. Dolayısıyla Sovyet blokuna girmek istemiyorsak, Amerikan blokuna katılmak zorundayız. Adnan

Menderes, bu görüşü çok açık bir şekilde ve şu sözlerle ortaya koymuştu: "Milli veya müstakil adı ile vasıflandırılmak istenen siyaset, ... demokrasi alemi ile işbirliğinden uzaklaşmak demektir. Bu takdirde ise, memleketimizin kısa bir zaman içinde demir perdenin ortasında kalması mukadderdir".(162) Görüldüğü gibi, Demokrat Parti için dış siyasette uydu olmaktan başka çare yoktur. Bütün hüner, patronunu iyi seçmekten ibarettir. Bu tutum ise, azgelişmiş ülke asalak sınıflarının değişmez politikasıdır.

Sonuç olarak, muhalefet döneminde elde ettiğimiz verilerle, Demokrat Parti'nin sınıfsal temeli hakkında bir varsayım ileri sürülebileceği ve bu hareketin esas itibariyle egemen sınıflara, yani ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerine dayandığının söylenebileceği görülmektedir. Ancak bu değerlendirmenin tam olabilmesi için, D.P.'nin, halkı siyasal mücadeleye katıcı tutumuna da parmak basmak gerekir. Gerçekten de, bu partinin iktidara gelişi yaygın bir halk hareketi ile mümkün olmuştur. D.P.'nin geliştirdiği yöntemler, o zamana kadar memleketimizde yürürlükte olan siyasal mücadele usullerini tamamen değiştirmiştir. Eskiden çok önemli ve ancak uzaktan saygıyla bakılabilecek şahsiyetler olarak görülen milletvekilleri, halkın ayağına gelmeye başlamışlar; devlet adamları, politikacılar, propagandacılar, oy toplayabilmek için çamurlu köy yollarını aşındırır olmuşlardır. Seçimlerin tek dereceli hale getirilmesi, oy ile siyasal iktidar arasındaki ilişkiyi çok daha somut bir hale getirmiş; artık seçimler, sonucu önceden belli, düzmece bir oyun olmaktan çıkmış ve böylece, halk bunlarla gerçekten ilgilenir olmuştur. Bu ilginin sonucu olarak katılma oranı gittikçe yükselmiş ve 1950 genel seçimlerinde %88,88'e varmıştır.(163)

Görüldüğü gibi, D.P.'nin dayanağı olan toplum güçlerini meydana koyarken, bu hareketin *özünü* oluşturan egemen sınıflara işaret etmekle yetinmemek, haraketin *biçimini* belirleyen halk katılımına da değinmek gerekir. Daha sonra elde edilecek verilerle sınanmak şartıyla, muhalefet döneminde D.P. hakkında ileri sürülebilecek en geçerli varsayım herhalde şudur: Demokrat Parti, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Türkiye'de, iktidara tamamen sahip olabilmek için bir halk hareketini araç edinen asalak egemen sınıfların siyasal örgütüdür.

KISIM II
YÜKSELME DEVRİ (1950-1954)

GİRİŞ: İKTİDARIN D.P.'YE DEVRİ VE KORKULU GEÇİT

I. İktidarın D.P.'ye Devri

1950 seçimlerini büyük bir zaferle kapatan Demokrat Parti, Çankaya'ya ve başbakanlığa yerleşmiş, kendi hükümetini kurmuş, meclise büyük bir çoğunlukla girmiş, yani iktidarı resmen devralmıştı. Fakat nihayet bu bir şekilden ibaretti. Yirmi yedi yıllık C.H.P. iktidarının biçimlendirdiği bütün devlet güçleri, başta bürokrasi ve ordu olmak üzere, yeni iktidara tamamen yabancıydı. O zamana kadar bir bakıma halka karşı baskı aracı olarak kullanılmış bu muazzam güçlerin, halkın gönderdiği yeni adamlara karşı nasıl bir tavır takınacakları meçhuldu. Yapılmış olan bütün törenlere rağmen iktidarın anahtarları halen Halk Partisi'nin elindeydi. Oysa bu partinin, demokrasi denemesine girişirken böyle bir yenilgi ihtimalini samimi olarak hiçbir zaman düşünmediği biliniyordu.(164) Denemenin kendisi için fiyasko ile bitmesine tahammül edemeyip, elindeki devlet gücünü kullanarak yeniden iktidarı almaya kalkışması daima mümkündü. Biçimsel iktidar, ancak devlet mekanizmasına fiilen egemen olabildiği ölçüde gerçek iktidar haline gelecekti. Demokrat Parti'nin karşısına dikilen ilk korkulu geçit, işte buydu.

Demokrat Parti yöneticileri, bu tehlikeli geçitten, aşağı yukarı bir ay içinde sıyrılmasını bildiler. Fakat bu arada epey endişeli günler de yaşadılar. Demokrat Parti 22 Mayıs 1950'de iktidarı resmen devralmıştı. O gün Celal Bayar cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan meclis başkanlığına, Sıtkı Yırcalı, Hulusi Köymen, Fuat Hulusi Demirelli meclis başkan vekilliklerine seçilmişlerdi. Hemen ardından ise Adnan Menderes, yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ve kısa zamanda bu işi başarmıştı.(165) Yeni hükümet 29 Mayıs 1950'de programını meclise sundu. Program, o zamana kadarki geleneğe bir yenilik getiriyordu. Gerçekten de, ilk kısmı C.H.P. iktidarının son yıllardaki icraatının eleştirisine ayrılmıştı. Bu hareketiyle Demokrat Parti, devlet idaresine, eskisiyle ilgisi olmayan yepyeni bir zihniyet getirdiğini göstermek istiyordu. Programın ikinci kısmı ise partinin temel görüşlerinin geliştirilmiş bir tekrarından ibaretti. Bu kısımda Menderes

Hükümeti, hedeflerini şöylece sıralıyordu: hayatın ucuzlatılması, üretim hacminin ve istihdamın artırılması, maliyetlerin düşürülmesi, vergi adaletinin sağlanması, gümrük tarifelerinin toptan gözden geçirilmesi, özel girişim alanının mümkün olduğu kadar genişletilmesi ve bu çerçevede, "amme hizmeti gören ve ana sanayie taalluk edenler hariç" olmak üzere devlet işletmelerinin "elverişli şartlarla" özel girişime devredilmesi, yabancı sermayenin teşvik edilmesi, grev hakkının "içtimai nizamı ve iktisadi ahengi bozmayacak surette" kanunlaştırılması, antidemokratik kanun hükümlerinin kaldırılması ve aşırı solun ezilmesi. Sadece bu son noktada bir ifade yeniliği göze çarpıyor. Cumhuriyet rejiminin, bütün yalpalamalara rağmen, komünizm ve gericilikten aynı uzaklıkta kalmayı ilke edindiğini daha önce belirtmiştik. D.P. bütün ağırlığı antikomünizme vermek ve gericiliği dahi bir komünist taktiği olarak göstermek suretiyle bu kuralı bozuyor.(166)

Menderes Hükümeti, 2 Haziran'da meclisten güvenoyu istemiş ve meclis de, bekleneceği üzere kendisine güvenini belirtmişti. Ancak bu arada tatsız bir olay cereyan etmişti. Halk Partisi Grubu, program eleştirisinde son sözün muhalefete bırakılmasını istemiş, isteği reddedilince de meclisi terketmişti. Böyle ufak bir olaya böylesine bir tepki göstermesi, C.H.P. hakkındaki şüpheleri kuvvetlendirmişti. Yoksa Halk Partisi, yapay bir bunalım yaratarak ve elindeki devlet gücünü kullanarak, yeniden iktidara gelmeyi mi tasarlıyordu?

II. Korkulu Geçit

İşte bu endişeli hava içinde, D.P. iktidarına korkulu günler yaşatan ve o tarihte basında sözü edilmeyen bir olay cereyan etti. 5 Haziran günü, bir albay, alelacele Menderes'i ziyarete gelmiş ve 8-9 Haziran gecesinde kendisine karşı bir darbe yapılacağını bildirmişti. Bunun üzerine her işi bırakan Menderes, Bayar'a da danıştıktan sonra, orduya karşı kendini korumak üzere tedbirlere girişti. "6 Haziran günü, Türk ordusunda şimdiye kadar görülmemiş bir çapta ve sadece yüksek kademede olmak üzere büyük değişiklikler yapıldı. Değişiklikler ani olarak ve adeta bir darbe şeklinde vukua gelmişti. Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürmen Paşa'nın yerine Orgeneral Nuri Yamut, İkinci başkan İzzet Aksalur'un yerine Korgeneral Şahap Gürler tayin edildiler. Org. Salih Omurtak, Kâzım Orbay, Hakkı Akoğuz paşalar emekliye ayrıldılar. Birinci

Ordu Kumandanı Asım Tınaztepe, İkinci Ordu Kumandanı Muzaffer Tuğsavul, Üçüncü Ordu Kumandanı Mahmut Berköy paşalar Askeri Şuraya tayin edildiler. Deniz Kuvvetleri Kumandanı Mehmet Ali Ülgen ve Hava Kuvvetleri Kumandanı Zeki Doğan paşalar da merkeze alındılar. Ayrıca 15 general ve 150 albayı da 2,3 ay içinde peyderpey emekliye sevketmeyi kararlaştırdılar."(167)

Bu ani tepki sayesinde Menderes, ordu üzerinde otoritesini kurmayı başardı. Onunla da yetinmeyip idare amirleri arasında geniş değişiklikler yaptı. Böylece, birkaç gün içinde ve kararlı tutumu sayesinde devlet iktidarını fiilen ele geçirebildi. Halk Partisi bu darbe karşısında fazla bir şey yapamadı. Biçimsel demokrasi oyununu kısa vadede bozmak şansını artık tamamen kaybetmişti. Demokrat Parti ise, bundan böyle, iktidardan iyice emin, geleceğe tam bir güvenle bakabilecek duruma gelmişti.

9 Haziran 1950 tarihinde D.P. Genel İdare Kurulu toplanmış ve Bayar'dan boşalan parti başkanlığına Menderes'i seçmişti. Böylece Demokrat Parti'nin kaderiyle Adnan Menderes'in kaderi artık bir daha birbirlerinden ayrılmamak üzere birleşiyor, Türk siyasal tarihinde yepyeni bir devir başlıyordu: Menderes Devri.

BÖLÜM 1: GEÇMİŞLE SAVAŞ VE İLK İCRAAT

I. Geçmişi Tasfiye Yolunda İlk Girişimler

D.P., yukarıda değindiğimiz güvenlik tedbirlerini aldıktan ve iktidarını sağlamlaştırdıktan hemen sonra fırtına gibi çalışmaya başladı. İlk hamlede, dört bir koldan geçmişe saldırd[illegible]miş devre karşı ilk etkili saldırı, ilginç bir rastlantıyla, vaktiyle gericilik te[illegible]kesine karşı alınmış bir karar alanında cereyan etti. 16 Haziran 1950'de toplanan meclis, "Arapça Ezan Yasağı"nı kaldırdı. Halk Partililer, demagojiye son derece uygun olan bu konuda muhalefet etmekten çekindiler. Bö[illegible]e kanun tüm meclisin oyuyla çıktı ve yeniden Arapça ezan usulüne dönülmüş oldu.

Geçmişi tasfiye yolunda atılan ikinci önemli adım, 14 Temmuz 1950'de kabul edilen genel af kanunudur. Bu kanunla Halk Partisi devrinde işlenmiş bütün suçlar affedildi.

II. Memleketi Emperyalist Çıkarlara Bağlama Çabaları

Demokratlar bir taraftan geçmişe yüklenirken, öte taraftan kendi rejimlerinin temellerini atmayı da ihmal etmiyorlardı. Temmuz başlarında hükümetin aldığı bir kararla beş altı kalem mal dışında dış ticarette liberasyona gidildi. Gümrük kapıları yabancı mallara böylece açılırken, hükümet bir yandan da Batı ile daha yakın siyasal ilişkiler kurmak için fırsat kolluyordu. 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore ile Güney Kore arasında başlayan savaşa Amerika'nın artan bir ilgi göstermesi, beklediği fırsatı kendisine verdi. Hemen, basında Güney Kore lehine bir kampanya açıldı. Gazeteler "hür dünya"yı savunmak için yüzlerce Türk'ün gönüllü" olarak savaşa gitmeye hazır olduğunu yazdılar. İklim böylece hazırlandıktan sonra D.P. Hükümeti, 25 Temmuz 1950 gecesi olağanüstü bir toplantı yaparak Kore'ye 4500 mevcutlu bir savaş birliği göndermeye karar verdi. Amerika lehine ve "kızıllar"a karşı öylesine bir hava yaratılmıştı ki, hemen hemen kimse bu karara fazla muhalefet etmeye cesaret edemedi.(168) Halk Partisi, sınır dışına askeri birlik gönderme kararının meclise ait olduğunu ileri sürerek, ancak biçimsel açıdan itiraz etti. Fakat kararın esasına karşı çıkmadı. Kore'ye asker

gönderme kararı hükümetin beklediği sonucu vermekte gecikmedi. Ağustos başında, Atlantik Paktı'na girmek üzere bir daha başvurduğumuz takdirde, talebimizin Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından destekleneceği anlaşılmıştı.

III. Yerli Burjuvaziye Destek Olma Çabaları

Demokrat Parti'nin geçmişe saldırmaktan, yabancı çıkarlara memleketi açmaktan başka bir önemli uğraşısı da yerli burjuvaziye destek olmak için çabalamaktı. Ağustos 1950 başında memleketimizde ilk defa olarak devlet parasının ve yabancı sermayenin katılmasıyla özel girişimi desteklemek üzere bir banka, "Türkiye Sınai Kalkınma Bankası" kuruldu. Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası, Türkiye Hükümeti, yerli bankalar ve sanayiciler bu kuruluşa katıldılar. Bankanın elindeki Türk parasının yarısını (12,5 milyon T.L.) Merkez Bankası ödünç verdi. Yeni kurulan bankanın amacı basında şöyle belirtildi: özel sanayi kurmak, yabancı ve yerli sermayenin sanayie iştirakini teşvik etmek, Türk sanayiine müteallik esham ve tahvilatın özel mülkiyete intikaline ve özel mülkiyette bulunmasına gayret etmek.(169) Ayrıca, yeni banka ile ilgili olarak gazetelere bir beyanat veren İş Bankası Genel Müdürü Mecit Duruiz, bankanın "hususi bir müessese olmasına, Amerikalıların bilhassa dikkat ettiklerini"(170) belirtti. Bütün bu açıklamalardan, yeni bankanın kimlere hizmet etmek için kurulduğu apaçık meydana çıkmaktadır.

IV. İlk Yerel Seçimler

İktidara geldikten sonra, Demokrat Parti, halk önünde ilk sınavını Eylül başında verdi ve büyük bir başarı elde etti. 3 Eylül 1950'de yapılan belediye seçimleri sonucunda 600 küsur belediyeden 560 tanesini Demokratlar kazandılar. Zafer öylesine büyüktü ki Adnan Menderes, kendine özgü üslubuyla: "Türk milleti Halk Partisini 14 Mayısta iktidardan tasfiye etmişti, 3 Eylül'de de muhalefetten tasfiye etti" diyebildi.(171) Bir ay sonra, 15 Ekim'de yapılan il genel meclisi seçimlerini de yine Demokratlar kazandılar. Artık, siyasal iktidar kurumları, bürokrasisi ve yerel yönetimleriyle devlet mekanizması bütünüyle Demokrat Parti'nin eline geçmişti. C.H.P. ise arka arkaya uğradığı yenilgilerden bir türlü sıyrılamıyor, bir gölgeden öte varlık gösteremiyordu.

V. Muhalefetle İlk Çatışmalar

Meydanı böylesine boş bulan D.P. alt kademeleri, hükümetin kabul ettiği "devri sabık yaratmamak" ilkesinden geri dönülmesi için üst kademelere baskı yapmaya başladılar. Bu baskılar neticesinde 20 Ekim'de, 165 delegenin katılmasıyla bir istişari kongre toplandı. Delegeler hükümetin daha sert olması için baskıda bulundular. Demokrat Parti, daha muhalefette iken bu çeşit baskılara maruz kalmış ve bölünme pahasına da olsa üst kademeler bunlara daima karşı koymayı bilmişlerdi. Bu sefer de öyle oldu. Hükümet aşırılıklara gitmeyi reddetti. Ancak örgütün bu baskısının başarılı olmadığına bakıp, önemsizliğine hükmetmek yanlış olur. Sonradan D.P. nin başına gelen birçok felaketin bir sebebi de örgütün sertlik yönündeki bu sürekli baskısıdır.

Millet Meclisi'nin Dokuzuncu Dönem çalışmalarının başlamasıyla on yıl sürecek olan Demokrat çoğunluklu meclislerin olağan toplantıları da başlamış oldu. Artık Çankaya Köşkü'nde Demokrat Parti'yi zafere götüren başkan oturuyordu. Büyük Millet Meclisi'nin yeni dönem çalışmaları, 1 Kasım 1950'de, onun nutkuyla açıldı. Bu nutkunda Bayar, esas itibariyle, hükümet programında söylenmiş olan şeyleri tekrarladı. "Şimdilik" kibrit, bira, rakı, konyak, likör ve av malzemesinin devlet tekelinden çıkarılarak serbest ticarete bırakılmasının uygun görüldüğünü, özel girişimin desteklenceğini, bütün iktisadi gücün birinci derecede tarım üzerinde yoğunlaştırılacağını, Amerika ve Batı ile ilişkilerin sıklaştırılacağını, vs. söyledi ve bu arada "hususi teşebbüsü esas tutan serbest bir ekonomi nizamında işçinin grev hakkını ve teşkilatlanma hürriyetini tanımak icabettiğini" de hatırlattı.(172)

Meclisin ilk günlerinde çalışmalar sakin bir hava içinde geçti. Zaten C.H.P. hem son derece ufalmış, hem de sinmiş durumdaydı. Fakat D.P. milletvekillerinin zafer sarhoşluğu havayı zaman zaman bulandırıyordu. Örneğin, mecliste dil meselesi görüşülürken bir D.P. milletvekili muhalefete öylesine hakaret etti ki, Halk Partililer yeni toplantı yılının on beşinci gününde meclisi terketmek durumunda kaldılar. D.P. milletvekili Gazi Yiğitbaş Halk Partilileri kastederek: "Türk dilini ifsat ettiler. İnsanın bu adamların kanından, milliyetinden şüphe edeceği geliyor" demişti.(173-174)

VI. Beyaz Yıldırı (Terör)

Başta Demokrat Parti iktidarı olmak üzere Türk burjuvazisi, öteden beri, antikomünizm silahını kullanmıştır. Fakat bu dönemde, Kore Savaşı'ndan da yararlanılarak, bu ideolojik mücadele bir isteri derecesine vardırılmıştır. O günlerde, en ilerici tanınan basın bile kendini girdaba kaptırıyor, durmadan "kızıl sürüler"den, "kızıl ajanlar"dan, "vatan haini komünistler"den bahsederek kamuoyunu tahrik ediyordu. Hükümet de, bir yandan "komünist avı"nı geliştirirken, öte yandan memleketin düşün hayatını boğmak üzere faşizan kanun tedbirleri hazırlıyordu. Türkiye'de gerçekleştirilmiş olan en geniş çaplı komünist "toplama"larından biri bu dönemde yer alıyor. 13 Ocak 1951'den itibaren başlayarak "komünistler" onar, yirmişer, hatta ellişer kişilik gruplar halinde tutuklanıyorlar. Yaratılan heyecanı sömüren D.P. Hükümeti, bu arada, yeni baskı kanunları çıkarmak için hummalı bir faaliyet içine giriyor. T.Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddelerini değiştirecek olan "Demokrasiyi Koruma Kanun Tasarısı", ilk tutuklamalardan on üç gün sonra adalet komisyonuna veriliyor. Tasarının konuşulması sırasında bazı milletvekilleri ölçüyü öylesine kaçırıyorlar ki, komünistler için ölüm cezasını isteyenler bile ortaya çıkıyor. Ölüm cezası teklifi, adalet komisyonunda ancak beşe karşı sekiz oyla reddediliyor.(175) Bu manzara, Demokrat Parti'nin Türkiye'de yerleştirmek istediği demokrasinin nasıl bir demokrasi olduğunu bütün çıplaklığı ile gözler önüne seriyordu. Bu demokrasi öyle bir demokrasi idi ki, İzmir Fuarı'ndaki Çek pavyonunda "Çekoslavakya'da İşsizlik Yok", "İşçiler Eğleniyor" gibi levhalar asıldı diye, Çekoslavakya'lı pavyon müdürü komünizmden sanık olarak mahkemeye verilebiliyordu. Türkiye'nin en "ilerici" gazetesi Cumhuriyet de "Çekoslavakya'da toprak, toprağı sürenindir! levhası, komünist propagandasından başka ne ifade eder?"(176) diyerek bu icraatı savunabiliyordu.

VII. Pakt Humması

Buram buram faşizm kokan böyle bir demokrasinin kendini emperyalizmin kucağına atmak için elinden gelen gayreti esirgemeyeceği ise aşikârdır. Nitekim "pakt humması"nın bu dönemde en yüksek irtifalara tırmandığını gözlüyoruz. Nato'ya girmek umuduyla Kore'ye Türk askerlerini gönderen Demokrat Parti iktidarı gittikçe sabırsızlanıyor ve Batı blokunu

durmadan zorluyordu. Görüşmelerin uzaması üzerine Mart 1951 başında Amerika'ya ayrı bir ittifak teklif ederek, 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız antlaşmasına katılmasını resmen istedik. Nihayet, yıllarca harcadığımız gayretler sonuç verdi ve Atlantik Konseyi, Eylül 1951'de Ottawa'da yaptığı toplantıda Türkiye'nin de pakta alınmasını kabul etti.

VIII. Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu

Demokrat Parti Hükümeti emperyalist blokla resmen ittifak kurma çabalarının yanı sıra yabancı sermayeyi memlekete sokmak için harcadığı çabaları da yoğunlaştırıyordu. Daha önce de söylediğimiz gibi, aslında bu çabalar 1947 yılında, C.H.P. iktidarı zamanında başlamıştı. Yabancı sermayeyi teşvik için çıkan kararnameler dışında, bir de 1.3.1950 tarihinde ilk defa yabancı özel sermaye yatırımlarını teşvik eden bir kanun çıkarılmıştı. (177) Ancak yabancılar ve Demokrat Parti bunları yetersiz görüyorlardı. Hükümet yeni bir kanun tasarısı hazırladı ve 30 Temmuz 1951'de meclisin bunu "ivedilikle" görüşmesini sağladı. 1 Ağustos 1951'de kabul edilen "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu" ile memleketimizdeki sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm alanlarına yabancı sermaye davet ediliyordu. Bu gelen sermaye her yıl, yüzde on oranında kârını transfer edebilecek ve belli şartlara uymak kaydıyla ana parasını da dışarıya çıkarabilecekti. Bu kanun iki buçuk yıl yürürlükte kaldı, fakat kendisinden beklenen yararı sağlayamadı. Demokratlar bütün çabalarına rağmen, istedikleri kadar yabancı sermayeyi memlekete sokamadılar. Bunun içindir ki, daha sonra göreceğimiz gibi, bir süre sonra yeni bir kanuna ihtiyaç duyuldu ve yabancı sermayeye daha da büyük kolaylıklar tanındı.

IX. Muhalefetin Varlığını Tasfiyeye Yönelen İlk Adımlar

Demokrat Parti Hükümeti'nin uyguladığı bu aşırı uyducu politika, muhalefetin hoşuna gitmiyordu. Esasta aynı fikirde olmakla beraber, C.H.P., daha ılımlı bir açılmadan yana idi. Bu bakımdan iktidarın icraatını eleştirmeye başladı ve yabancılara bu kadar ayrıcalık vermenin memleketin çıkarıyla uyuşmadığını ısrarla belirtir oldu. Bunun üzerine Demokrat Parti, kurulduğu günden beri izlediği bir taktiği kullanarak "eski defterleri" karıştırmaya başladı. C.H.P.'nin, tek parti iktidarı sırasında hazineden veya başka resmi

kurumlardan aldığı ve kendi adına tapuya tescil ettirdiği gayrimenkullerin listeleri hazırlandı. Nihayet Demokrat Parti Grubu, 25 Temmuz 1951'de toplanarak C.H.P.nin elindeki bu gayrimenkulleri hazineye devretmeye karar verdi. Bu karar, esası bakımından haksız sayılamazdı. Tek parti devrinin sonucu olarak bir partinin elinde yığılan emlakin tasfiyesi tabii idi. Ancak Demokratlar bunu, geniş ölçüde, muhalefeti vurmak, onu zayıf düşürmek için yaptılar. Bu bakımdan, doğru bir davayı yanlış bir usulle hallettiler. Sonradan göreceğimiz gibi, on yıl boyunca Demokrat Parti'nin bu tutumu devam edecek ve muhalefeti vurmak için gittikçe daha gayrimeşru usullere başvuracaktır.

X. Bizzat D.P. Örgütüne Karşı Girişilen Baskı

Demokrat Parti yöneticileri bu sert tutumlarını sadece muhalefete karşı değil, bizzat partileri içinde kendi iktidarlarını pekiştirmek için de kullanmaktan geri kalmamışlardır. Bilindiği gibi Demokrat Parti, çok çeşitli insanların bir koalisyonu olarak kurulmuştu. Bir senelik icraattan sonra örgüt içinde bazı önemli tatminsizliklerin belirmesi tabii idi. Demokrat Parti'ye *hürriyet havarisi olarak* girenler, acı gerçekle yavaş yavaş karşılaşmaya başlamışlardı. Muhalefeti sırasında durmadan antidemokratik kanunlardan bahseden Demokrat Parti, bir yıl boyunca bu kanunlara el sürmediği gibi, yeni baskı kanunları hazırlamaya koyulmuştu. İlk bunalım İstanbul'da patlak verdi. Genel idare kurulu, İstanbul örgütünün sekiz yöneticisine birden işten el çektirerek otoritesini sağladı. Arkasından Seyhan il kongresinde daha büyük bir bunalım çıktı. Örgütün bir kısmı genel merkez yöneticilerine başkaldırdı. Neticede beş Adana milletvekili partiden istifa etmek durumunda kaldı. Örgüt içinde olaylar durmadan birbirini kovalıyor ve neticede, yöneticilere karşı olanlar, hep partiden ayrılmak zorunda kalıyorlardı. Diğer önemli bir olay Zonguldak il kongresinde patlak verdi. Bir kısım Demokratlar ayrı bir kongre topladılar. Böylece, biri diğerinin meşruiyetine itiraz eden iki il kongresi toplanmış oldu. Bütün bu karışıklıklar hep genel merkezin müdahalesiyle sonuca bağlanıyordu. Neticede 1951 yılının ilk yarısında, Demokrat Parti örgütü, birçok sarsıntı geçirdikten sonra, yöneticilerine çok daha sadık ve demokrasi sloganı altında gizlenen esas gerçeği kabullenmiş bir hale geldi. Bu, "temizlik için silkeleme" yöntemi, sadece örgüte değil, hükümete dahi uygulandı. Yalnızca üç bakanı kabine dışında bırakabilmek için, Menderes, 8

Mart 1951'de ilk kabinesiyle istifa etmekten çekinmedi. Nadir Nadi'nin deyimiyle "pire için yorgan yakmak"(178) anlamına gelen bu tutum, Demokrat Parti yöneticilerinin sonraki icraatlarını da anlamak bakımından ışık tutacak niteliktedir.

XI. 1951 Ara Seçimleri

16 Eylül 1951'de, boşalan milletvekillikerini doldurmak üzere on yedi ilde ara seçimler yapılacaktı. Demokratlar esas itibariyle oy kaygısıyla, işçilere grev hakkı veren bir kanun tasarısı hazırladılar. Böylece, iktidara gelirken vermiş oldukları sözü tutacakmış gibi göründüler. Ama seçimden sonra bu tasarı unutuldu. Buna karşılık yine seçimlerden önce hazırlanmış olan ücretli hafta tatili kanunu, 9 Ağustos 1951'de kabul edildi. Demokrat Parti bir kısım seçmenlerine bu gibi tedbirlerle şirin gözükmeye gayret ederken, bir yandan da basının sadakatini sağlamak için tedbirler almaya başlamıştı. Demokrat Parti muhalefette iken basınla ilişkileri tam bir balayı havasını aksettirmiş ve partinin gelişmesinde gazetecilerin çok büyük rolü olmuştu. Demokratlar iktidara gelir gelmez, yeni ve demokratik bir basın kanunu yaparak, basına olan borçlarını ödemişlerdi. Ancak yeni iktidarın icraatı geliştikçe tarafsız büyük basında yer yer eleştiriler çıkmaya başladı. Demokrat Parti Hükümeti bu duruma sinirlenerek son derece adaletsiz bir tedbire başvurdu. Mayıs 1951'de çıkardığı bir kararnameye göre, o zamana kadar özel bir şirket aracılığıyla gazetelere eşit olarak dağıtılan resmi ilanlar, bundan böyle hükümet eliyle ve hükümetin takdir ettiği ölçülere göre dağıtılacaktı. "Bundan asıl gayenin Demokrat Partiye muarız bulunan gazetelere fazla ilan vermemek olduğu anlaşılıyordu."(179) Bu şekilde açılan resmi ilanlar yarası, on yıl boyunca siyasal havayı zehirleyecek ve Demokratlara, yarardan çok zarar getirecekti. Eleştiriye tahammülsüzlüğün siyaset adamları için nasıl bir felaket kaynağı olduğu bir defa daha meydana çıkıyordu.

Ara seçimler için yapılan propaganda sırasında göze en çok çarpan husus, dinsel temaların işlenme yoğunluğu oldu. Her iki parti de din konusunda yaptıklarıyla övünmeye özellikle dikkat ettiler. Halk Partililer "türbeleri biz açtık" derken, D.P. adayları Arapça ezanın, din derslerinin ve radyoda Kuran'ın, kendi partilerinin eseri olduğunu hatırlatıyordu. İki taraf da bu konuyu bol bol sömürdü. Ancak öncülüğün D.P.'nin elinde olduğu aşikârdı. Halk Partililer "Allahsız Parti" töhmetinden kurtulmak için, böyle bir

gayretkeşliğe düşmüşlerdi. Ama yine istedikleri olmadı ve seçimleri, Demokrat Parti büyük farkla kazandı. On yedi ilden ancak ikisinde C.H.P. çoğunluğu aldı. On yedi ilin on beşi ise Demokratlara oy verdi.

Ara seçimler, aynı zamanda, Demokrat Parti'nin ilk icraat dönemini de kapıyordu. Bu ilk sene sadece yeni iktidarın yerleşme dönemi olmakla kalmamış, gelecek on yılda gürleşecek olan belli başlı bütün akımların ilk rüzgârlarını estirmişti. Bir demokrasi halesi ile iktidara gelen Demokrat Parti'nin gerçek çizgileri teker teker ortaya çıkmıştı. Had safhada Amerikancılık ve yabancı sermayecilik, aşırı özel girişimcilik, eleştiriye tahammülsüzlük, kanuni yıldırı (terör) eğilimleri, sınırlı olmak şartıyla gericiliğe hoşgörü. Demokrat Parti demokrasisinin altından su yüzüne çıkmaya başlayan kaba gerçekler işte bunlardı.

BÖLÜM 2: ÜÇÜNCÜ BÜYÜK KONGRE. D.P.'NİN DIŞ POLİTİKASI

I. Üçüncü Büyük Kongre

Demokrat Parti'nin üçüncü büyük kongresi, 1950 zaferinden sonra yapılan ilk büyük kongre olması bakımından, özel bir önem taşıyordu. Ancak bu önem fiili olmaktan çok biçimseldi. Büyük başarılarla ehliyetini ispat etmiş önderlerin egemen olduğu bütün partilerde görüldüğü gibi, kongrenin görevi esas itibariyle üst kademede alınan kararların tasdikinden ibaretti. Yine de bu ifadeden, Demokrat Parti kongresinin tamamen edilgin bir topluluk olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Aksine kongre, yapılan eleştirilerle muhalefet döneminin savaşçı ruhunu koruduğunu ispat etmiştir. Ne var ki, parti artık iktidardaydı. Benzer yapıdaki bütün "burjuva" partilerinde olduğu gibi,(180) fiili güç, bakanlara ve milletvekillerine geçmişti. Önemli kararlar hükümette alınıyor ve meclis grubunda tartışılıyordu. Bu durumda kongre, daha çok, göstermelik bir organ niteliğini alıyordu.

D.P.'nin üçüncü büyük kongresi, 15 Ekim 1951'de Ankara'da, Büyük Sinema'da açıldı. Çağrılan 1375 delegeden 1160'ı hazırdı. Kongre başkanlığına, Ankara Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu seçildi. Genel idare kurulunun hazırladığı gündemde dört komisyon seçileceği öngörülmüştü: program, tüzük, hesap ve bütçe, istekler. Delegeler, muhalefet kongrelerinin geleneğine uyarak bir de ana davalar komisyonu eklediler. Çalışmalar altı gün sürdü ve 20 Ekim 1951 akşamı son buldu.

Genel idare kurulunun hazırladığı raporu okumak işi tabiatıyla Adnan Menderes'e düşmüştü. Eleştirilere cevap vermek de yine onun göreviydi. Celal Bayar artık sahneyi değil, cumhurbaşkanlığı locasını işgal ediyordu. Böylece Menderes'in önder kişiliği belirmek için bir vesile daha bulmuştu. Hesap veren oydu, savaşan oydu, neticede en büyük şerefin de ona ait olacağı tabii idi.

Bu kongrenin bir özelliği de C.H.P. ileri gelenlerinin toplantıları izlemeye gelmiş olmalarıydı. Zihni Betil, Cavit Oral, Cemil Sait Barlas muhalefet adına kongreye katıldılar.(181) Fakat muhalefet sadece temsilcileri yoluyla değil, iktidara oynadığı güzel bir oyunla da kongrede mevcudiyetini gösterdi. *Ulus* gazetesi, plakası değiştirilen bir resmi arabanın, İçişleri Bakanı Halil Özyörük'ün eşine tahsis edildiğini yazdı ve yayınladığı resimlerle iddiasını ispat etti. Mesele o kadar aşikârdı ki, kongrenin üçüncü günü bakan aniden istifa etti. Gerçekten de yapabileceği başka bir şey yoktu. İstifa etmeseydi delegeler tarafından fena halde hırpalanacağı muhakkaktı.

Kongrede genel olarak önemli kararlar alınmadı. Programın aynen kalması kabul edildi. Tüzükte ufak bir değişiklik yapılarak milletvekillerinin örgütte görev almamaları kararlaştırıldı. Belli başlıları, emirlerinin kaldırılması, okullarda din derslerinin okutulması, mason dernek lerinin kapatılması gibi konularda ileri sürülen istekler tespit edildi. Ana davanın ise, milli kalkınma olduğu hususunda birleşildi.

Son gün yapılan seçimlerde Adnan Menderes 827 oyla genel başkanlığa seçildi. Genel idare kuruluna ise, aldıkları oy sırasına göre şu kişiler seçilmişlerdi: Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Celal Ramazanoğlu, Samet Ağaoğlu, Sıtkı Yırcalı, Refik Şevket İnce, Fethi Çelikbaş, Atıf Benderlioğlu, Emin Kalafat, Kâmil Gündeş, Tevfik İleri, Rıfkı Salim Burçak, Mustafa Zeren. Bu duruma göre genel idare kuruluna sadece beş kişi yeniden seçilememişler, yani kurul üçte bir oranında yenilenmişti. (182)

II. D.P.'nin Dış Politikası

Demokrat Parti'nin Yükselme Devri'nin, üçüncü büyük kongreden sonra gelişen esas icraatında en önemli yeri, hiç şüphesiz dış politika işgal etmektedir. Demokrat Parti yöneticileri bu dönemde gerçekleştirdikleri icraatla, memleket yöneticilerinin 1947'den beri giriştikleri Batı'ya yamanma çabalarını olgunluğa vardırmışlar ve bugün dahi Türkiye'yi bir nevi uydu durumunda tutan esas yapıyı kurmuşlardır. Nato'ya girişimiz, Bağdat Paktı'nın ilk antlaşması, milli kurtuluş savaşı veren ülkelere karşı cephe alınması ve nihayet her meselede emperyalizmin dümen suyunu izleme politikası, en açık çizgileriyle bu dönemde gerçekleşmiş olgulardır.

A. Türkiye'nin Nato'ya Girişi:

Batı'ya sadakatimizi ispat etmek için girdiğimiz Kore Savaşı, 1951 yılının sonuna doğru tavsamaya başlamıştı. Fakat mütarekenin imzalanması daha iki yıl sürdü ve çarpışmalar kesin olarak ancak 27 Temmuz 1953'te son buldu. Hemen hemen üç yıl süren bu savaşlar Türkiye'ye yüzlerce şehide, yaralıya ve sakata mal oldu. Ama Demokrat Parti Hükümeti ödediği bu "kan bedeli" sayesinde Türkiye'yi Atlantik Paktı'na sokmayı başardı. Türk egemen sınıflarının yıllarca bekledikleri mutlu gün 16 Şubat 1952'de geldi ve o gün, Amerikan büyükelçisi, Atlantik Paktı üyesi on iki devlet adına hazırlanan davetiyeyi Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye vererek, Türk Hükümeti'ni Lizbon'da toplanan pakt konferansına çağırdı.(183) Bürokrasiden basına, siyaset adamlarından şartlanmış kamuoyuna kadar, memleketin belli başlı çevreleri ve onların ideolojisini güdenler misli görülmemiş bir sevinç içindeydiler. Davetten iki gün sonra toplanan Büyük Millet Meclisi, muhalif, muvafık bütün milletvekillerinin oybirliği ile memleketimizin Atlantik Paktı'na katılmasını kabul etti. Sınıf çıkarının böylesine ağırlık kazandığı bir meselede ve o devirdeki tek yönlü demokrasimizde, bu karara bir muhalefet olamayacağı besbelliydi. Nitekim muhalifler de "bu eser milli politikanın sağladığı milli bir eserdir" diyerek hükümeti kutladılar(184)

Pakta üye olduktan sonra başlıca meselemiz silahlı kuvvetlerimizi ittifakın askeri örgütüne katmak oldu. Bu hususta temaslar aylarca sürdü. Amerikan generalleri gelip askeri üs ve tesislerimizi "teftiş ettiler".(185) Ege sahilindeki İzmir limanımızı Nato'nun güneydoğu karargâhı için uygun buldular. Hükümet, memleketimizde Nato'nun emrine verilecek havaalanlarını, radar tesislerini, vs. yaptırmak üzere Türkiye'nin de bir fon ayırmasını kabul etti; meclis de bunu onayladı.(186) Nihayet 13 Eylül 1952'de Celal Bayar bir demeç vererek, "dahili ve harici emniyetimizin misline rastlanmamış derecede mükemmel" olduğunu bildirdi(187) ve böylece, Amerikalıların Türkiye'ye girişlerinin esas itibariyle tamamlandığı da anlaşılmış oldu.

B. Bağdat Paktı'nın Hazırlıkları

Türk Hükümeti, daha Atlantik Paktı'na girişimiz gerçekleşmeden önce, büyük emperyalist devletlerin yanı sıra bir başka girişime ortak olmuştu. Başta İngiltere olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa, Orta Doğu'yu kapsayacak bir askeri paktın kurulmasını istiyorlardı. Bu girişimlerini gerçekleştirmek için de en güvenilir memleket olarak Türkiye'yi bulmuşlardı. Bu gayeyle, hükümetimiz ile Batılı büyükler arasında sürekli istişareler yapılıyordu. Ne var ki, başta Mısır olmak üzere Arap ülkelerinin bazıları, bu plana şiddetle muhaliftiler. Bunda ısrar etmek demek, bu ülkelerle ilişkilerimizin bozulmasını göze almak demekti. Demokrat Parti Hükümeti bunu rahatça göze aldı. Aşağıda biraz daha etraflıca göreceğimiz gibi, bu dönemde, Mısır'ın önderlik ettiği Arap ülkeleriyle durmadan çatıştık. 1 Mayıs 1953'te Kral Faysal Irak tahtına oturduktan sonra sadece bu ülkeyi, o da geçici bir süre için, Batı blokuna bağlamayı başardık.

Yalnız bu arada Batılı büyükler, Arap ülkelerinin birkaçını kapsayan bir ittifak kurma niyetlerini terketmek zorunda kalmışlardı. Eylül 1953'te, İngiltere'de, sadece Irak'la yetinen fakat bu sefer Pakistan'a kadar uzanan yeni bir antlaşma tasarısı hazırlandı. Buna da uymaktan geri kalmadık. Hükümetimiz bu kere de Pakistan'la müzakerelere girişti. Irak'ın da onayı alınınca Bağdat Paktı'nın temelleri atılmış oldu. Bu temelin ilk taşını, 2 Nisan 1954'te, Pakistan'la bir antlaşma imzalamak suretiyle, Demokrat Parti Hükümeti koydu.

C. Milli Kurtuluş Savaşlarına Karşı Vaziyet Alış

Bu dönemdeki dış siyasetimizin bir başka özelliği, milli kurtuluş savaşlarına ve bağımsızlık hareketlerine karşı takındığımız olumsuz tavırdır. Bilindiği gibi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya ikili bir sürece sahne olmuş, bir yandan eski sömürgeler şeklen bağımsız olurken, öte yandan eski sömürgecilik de yeni-emperyalizm kılığına girmiştir. Bu süreçlerin gerçekleşmesi, kolaylıkla tahmin edilebileceği gibi, büyük kaynaşmalara yol açmıştır. Bu dönemde Fas'tan İran'a kadar uzanan bölge, dünyanın en "sıcak" noktalarını barındırmıştır. Afrika'nın kuzeyini ve Orta Doğu'yu sarsan bu antiemperyalist mücadelelerde Demokrat Parti Hükümeti, Mustafa Kemal Türkiyesinin geçmiş tecrübesini hiçe sayarak, daima emperyalistlerin safında yer almıştır.

Ekim 1951'de Mısır Hükümeti Süveyş kanalında egemenliğin kendisine devrini isteyince İngiltere bir kızılca kıyamet koparmış ve bölgeye derhal asker göndermekle bu isteğe karşılık vermişti. Biz bu bunalımda İngiltere'nin tarafını tuttuk. Ocak 1952'de Süveyş'te, İsmailiye bölgesinde Mısırlılarla İngilizler çarpıştığında ve İngilizler Mısırlıları öldürüp, yaralayıp, esir ettiklerinde biz yine İngiltere'nin yanındaydık. Fas ve Tunus'ta Araplar ayaklanıp bağımsızlık için savaşa başlayınca biz bu sefer Fransızlara yakınlık gösterdik. Nitekim 13 Aralık 1952'de, Birleşmiş Milletler Siyasi Komisyonu'nda, Araplar, Tunus olayları dolayısıyla Fransa'nın kınanmasını istedikleri zaman, biz bu teklifin reddi için Fransa ile birlikte oy kullandık. (188) Başbakan Musaddık İran'da petrol şirketlerine başkaldırınca biz yine emperyalistlerin yanındaydık. Şah kovulunca üzüldük, Şah dönünce sevindik ve basınımız Musaddık taraftarı "kızıllar"ın tutuklanmasını alkışladı. Bütün bu yüz kızartıcı hareketlerden sonra Mısır Hükümeti Ocak 1954'te büyükelçimizi kovunca da şaşırdık. Oysa biz artık ilk milli kurtuluş savaşını vermiş Türkiye değil emperyalizmin dümen suyuna bağlanmış bir çeşit uydu olmuştuk.

Ç.Balkan Paktı

Demokrat Parti'nin ilk iktidar döneminde, Türk hariciyesini çok meşgul eden bir diğer konu da Balkanlar'da, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında bir ittifak kurma girişimi idi. Bilindiği gibi, 1948'de Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği ile ilişkileri bozulmuş ve bu memleket Sovyet bloku tarafından afaroz edilmişti. Solcu rejiminin yarattığı şüphelere rağmen, Batılılar Yugoslavya'yı kendilerine bağlamaya büyük önem veriyorlardı. Türkiye ve Yunanistan Atlantik Paktı'na alındıktan sonra, bu iki üye ile Yugoslavya arasında bir Balkan Paktı kurmak suretiyle bu amacın gerçekleştirilebileceği düşünüldü. Sovyetlerin büyük baskısı altında olan Yugoslavlar da, böyle bir antlaşmaya taraftar görünüyorlar, ama Batı ile tam bir kaynaşmadan da çekiniyorlardı. Haziran 1952'de üç ülke arasında temaslar başladı. Eylül ayında Türk ve Yugoslav askeri heyetleri karşılıklı olarak ziyaretlerde bulundular. Üç ay sonra da, bir üçlü savunma paktı için ilke anlaşmasına varıldığını Roma'ya yaptığı bir seyahat esnasında Fuat Köprülü açıkladı.(189) Nihayet, 28 Şubat 1953'te antlaşma imzalandı. Buna göre, bir tecavüz vukuunda taraflar istişare ve işbirliğinde bulunmayı

kararlaştırıyorlardı. Türkiye ve Yunanistan, Yugoslavya ile ilişkilerini bu geniş anlamda dostluk antlaşmasından öteye götürmek arzusundaydılar. Yugoslavlar da belki buna yanaşırlardı. Fakat imza töreninden birkaç gün sonra Stalin öldü ve hemen ardından Sovyet politikasında büyük bir yumuşama görüldü. Sovyet baskısından kurtulan Yugoslavya, bundan böyle savunmasını takviye etmek için Batı ile daha sıkı ilişkiler kurmak ihtiyacını duymaz oldu. Böylece de antlaşma geniş ölçüde kâğıt üzerinde kaldı.

Stalin'den sonra Sovyet politikasına Yugoslavya'nın gösterdiği gerçekçi tepkinin aksine, biz bu değişikliği değerlendirmekten tamamen aciz kaldık. Yahut da, daha kötüsü, bile bile gerçeğe gözümüzü yumduk. Stalin öldükten az sonra Sovyet Hükümeti bize bir nota vererek ilişkilerimizdeki gerginliği hafifletmek için girişimde bulunmuştu. Bunun anlamı açıktı: Sovyetler 1945'te yaptıkları hatayı anlamışlar, Atatürk dönemi ilişkilerine dönmeyi kendi politikalarına daha uygun görmüşlerdi. Türkiye'nin egemen çevreleri bu dönüşü küçümsemek için ellerinden geleni yaptılar. Bunun da sebebini anlamak zor değildi. Birinci kısımda belirttiğimiz gibi, Türk burjuvazisi Atatürk dış politikasını değiştirmek için 1945 Sovyet hatasını azami derecede sömürmüş, Batı'ya kayışını meşru göstermek amacıyla bir Sovyet heyulası yaratmaya özel itina sarfetmişti. Sovyetlerin artık bir tehlike arzetmediğini kabul etmek, bu büyük dönüşün meşruiyetine gölge düşürmek olurdu. Tek çare, Sovyet politikasındaki yumuşamaya göz kapamaktı. Demokrat Parti Hükümeti de öyle yaptı.

D. Bayar'ın Amerika Seyahati

1950-1954 döneminde izlediğimiz Amerikancı politikanın çok renkli bir safhasını da Celal Bayar'ın Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı büyük seyahat oluşturmuştur. Bu resmi ziyaret baştan sona efsanelere konu olacak bir debdebe içinde cereyan etmiş, hiç olmazsa Türk kamuoyuna bu biçimde yansıtılmıştır. Bayar, 18 Ocak 1954 sabahı yapılan bir törenle İstanbul'dan uğurlandı ve yolculuğunun ilk merhalesi olarak Kraliçe Elizabeth'in özel uçağı ile İngiltere'ye gitti. İngiltere'de iki gün gayriresmi olarak kaldıktan sonra transatlantikle Amerika'ya hareket etti ve 26 Ocak'ta New York'a vardı. O andan itibaren de bir dizi şaşaalı karşılama töreni birbirini izledi. Amerika'da ilk durak tabiatıyla Washington oldu. Başkan Eisenhower Bayar'ı karşıladı ve daha önce yaptığı bir seyahat sırasında tanımak fırsatını bulduğu

memleketimiz hakkında bir konuşma yaptı. Bu konuşmasında Eisenhower Türkiye'yi, "Amerika'nın büyük dostu" olarak niteledi.(190) 29 Ocak'ta Celal Bayar Amerikan Kongresi'nde bir nutuk verdi ve Batı blokuna kayıtsız sadakatimizi ifade ederek muazzam alkış topladı. Ziyaretin resmi kısmı bitmiş olmasına rağmen cumhurbaşkanı, daha uzun süre Amerika'da kaldı. Adeta seçim propagandasına çıkmış bir başkan adayı gibi her tarafı dolaştı. Amerikalılar kendisine olağanüstü yakınlık gösterdiler. Nihayet Bayar, İstanbul'dan ayrılışından tam 52 gün sonra, 10 Mart 1954'te, memlekete döndü. Cumhurbaşkanı İstanbul'da da olağanüstü tezahüratla karşılandı. Bu adeta bir fetih dönüşüydü. Fakat acaba kim kimi fethetmişti?

Celal Bayar İstanbul'a geldiğinde *Cumhuriyet* muhabirine bir demeç vermiş, "Türk-Amerikan dostluğu milletimizin malı olmuştur" demişti.(191) Oysa bu bölümde anlattığımız olaylara bakılırsa, aslında milletimiz Türk-Amerikan dostluğunun malı haline gelmişti. Bu "dostluk" da kendi malı saydığı bu millet üzerinde daha epey tasarrufta bulunacaktı.

BÖLÜM 3: DEMOKRAT PARTİ'NİN İÇ POLİTİKASI

Geçen bölümde Demokrat Parti'nin, iktidarının ilk döneminde izlediği dış politikayı kalın çizgileriyle meydana çıkarmaya gayret etmiştik. Bu bölümün amacı ise, aynı dönemde, bu partinin iç politikadaki icraatına bakarak ideolojisini daha iyi kavramaya çalışmaktır. Bu dönemde memleketimizin siyasal hayatına kuşbakışı baktığımızda birkaç meselenin özel bir önem arzettiğini hemen farkederiz. Bu meselelerin başlıcaları: iktidar-muhalefet ilişkileri, gericilik kıpırdanmaları, iktisadi politika, yaklaşan genel seçimlerin yol açtığı girişimler ve bizzat bu seçimlerin kendileridir. Şimdi sırasıyla bu olaylar karşısında Demokrat Parti iktidarının tutumunu inceleyeceğiz.

I. İktidar Muhalefet İlişkileri

On yıl boyunca D.P. iktidarının hiç değişmeyen özelliklerinden biri, C.H.P.'nin geçmişine saldırmaktır. Tek parti devrinin kötü icraat ve zihniyetinin zehirleyici kalıntılarını tasfiyeye yönelttiği sürece bu çabalar haklı sayılabilir. Ne var ki, Demokratlar bu meşru çizgiyi çok çabuk aşmışlar ve kısa zamanda muhalefeti tamamen ezmeyi hedef tutan birtakım gayrimeşru hareketlere girişmişlerdir. Bunu da iktidarlarının ilk dört yılı daha tamamlanmadan yapmışlardır.

A. İlk Önemli Baskı İşareti: Hüseyin Cahit Yalçın'ın Dokunulmazlığının Kaldırılması

Muhalefete karşı girişilen ve tamamen haksız sayılabilecek ilk baskı, bir muhalif milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması biçiminde belirmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın, *Ulus* Gazetesinde "Gözü Kapalı Oy Verme" başlıklı bir yazı yazmış ve bundan dolayı aleyhinde kovuşturma açılmıştı. Hüseyin Cahit aynı zamanda milletvekili olduğundan, savcılık kendisini mahkemeye verebilmek için meclise başvurmuş, diğer yandan da aynı suçtan dolayı *Ulus*'un yazı işleri müdürünü dava etmişti. Dokunulmazlık

meselesi komisyonda görüşülürken, davalı yazı işleri müdürü beraat etti. Karma komisyon da dokunulmazlığın kaldırılmaması gerektiği yolunda rapor verdi. İşte bu mesele meclis genel kuruluna gelince Demokratlar, hukuk kurallarını çiğneme pahasına ve komisyon raporuyla beraat kararını kaale almayarak, Hüseyin Cahit Yalçın'ın dokunulmazlığını kaldırdılar.(192) Muhalefete ve basına gözdağı vermek için alınmış bu kararın gayrimeşru olduğunda şüphe yoktur ve Demokrat Parti'nin çoğunluk istibdadına yönelişinin ilk önemli belirtilerinden biridir.

B. D.P.'nin C.H.P. İle İlk Büyük Meydan Savaşı

Bu kararın üzerinden on gün geçmemişti ki, Demokratlar yeniden C.H.P.'nin mallarıyla uğraşmaya başladılar. İlk düşündükleri tedbir, cemiyetler kanununu değiştirip siyasal partilerin, maksatları dışında gayrimenkul edinemeyecekleri yolunda bir hüküm koymak oldu. Bu hüküm bütün partileri kapsadığı için hukuk kurallarına aykırı sayılamazdı. Ancak Demokrat Parti'nin güttüğü gaye Halk Partisi'nin bütün servetine el koymaktı. Bununla beraber, Nisan 1952'de yaptıkları bu girişimden bir şey elde edemediler. C.H.P. bir kısım gayrimenkulünü sattı, ama para yine kendisinde kaldı.

Aradan iki ay geçmeden bu sefer 100'e yakın Demokrat milletvekili, C.H.P.'nin "meşru yollar haricinde" hayır kurumlarından, iktisadi devlet teşekküllerinden edindiği emlak ve paranın hazineye devrini öngören bir teklif hazırladılar. Demokratlar ayrıca Halk Partisi'nin, halkevleri için hazineden aldığı altı küsur milyon lirayı da kendi zimmetine geçirdiğini iddia ediyorlardı.(193) Bunun üzerine C.H.P.nin serveti ve bunun kaynağı hakkında yeni bir polemik başladı. Halk Partisi, servetini açıklamak ve savunmaya geçmek zorunda bırakıldı. Bu hal Demokratlar için başlı başına bir kazançtı. Muhaliflerini hırsızlıkla suçlamışlar, namusları hakkında şüphe uyandırmışlardı. Bu durumu bir süre sürüncemede bırakmayı kendilerine daha yararlı buldular ve böylece bu mesele kısa bir zaman için tavsadı.

Fakat bu sürekli baskılarla maddi varlığının iyice tehlikeye girdiğini gören muhalefet, iktidara saldırı dozunu artırmayı kendi açısından yararlı görmüştü. Bunun üzerine siyasal hava iyice kızıştı. Karşılıklı ağır sözler sarfediliyor ve her türlü suçlama kolaylıkla yapılıyordu. Böyle bir ortamda, Ekim 1952'de, İsmet İnönü Ege bölgesine bir geziye çıktı. İktidarla muhalefet arasında

mücadele öyle bir raddeye gelmişti ki, birtakım olayların çıkması adeta kaçınılmazdı. Nitekim 7 Ekim'de, İnönü Manisa'da konuşurken olaylar patlak verdi. D.P.'lilerle C.H.P.'liler birbirlerine girdiler. C.H.P. binası taşlandı ve iki taraf arasında "boğuşmalar" oldu.(194) Muhalefet lideri ertesi gün Balıkesir'e gidecekti. Ancak daha Balıkesir'e varmadan taraflar yine birbirlerine girdiler. Demokratlar Halk Partililerin toplandıkları meydana saldırarak orasını adeta fethettiler ve hazırlanan kürsüden de yararlanarak bir karşı miting tertiplediler. Olayların büyümesi üzerine Balıkesir valisi İnönü'yü durumdan haberdar etti; o da şehre girmekten vazgeçerek gezisini yarıda bırakıp döndü. Durmadan yapılan karşılıklı tahrikler nihayet bir kardeş kavgasının eşiğini zorlamış ve yıllar sonra çıkacak çok daha büyük olayların adeta ilk provası yapılmıştı. *Zafer* gazetesi "Milli Münafık'ın meşum tahrikleri tesirini gösterdi" diye manşet attı;(195) taraflar karşılıklı olarak birbirlerini suçlayan bildiriler yayınladılar. Ama anlaşılan, iktidar da, muhalefet de ürkmüştü. Bundan sonra ilişkileri bir parça duruldu.

C. C.H.P.'nin Mallarına El Konması

Ne var ki bu yumuşama ebediyen süremezdi. Seçimler yaklaştıkça ve beliren iktisadi zorluklardan şikâyetler arttıkça Demokratların huzuru bozuluyor, bunun bütün suçunu da muhalefete yüklüyorlardı. 1953 yılının Mayısında yine açıkça saldırıya geçtiler. D.P. Grubu'na bu sefer 250 imzalı bir önerge verilerek, C.H.P.'nin mallarına dair tasarının hemen hazırlanması istendi. Fakat Demokrat Parti yöneticilerinin elinde muhalefeti vurmak için bir koz daha vardı. İlkin onu kullanmayı tercih ettiler. Bu silah, üniversite profesörlerinin partilerde fiilen görev almamaları hakkındaki kanun tasarısı idi. Bundan güdülen gaye açıktı. Üniversite çevreleri Halk Partisi'ne yakınlık duyuyorlar(196) ve bunun fiili bir tezahürü olarak birçok profesör C.H.P.'de görev almış bulunuyordu. İktidar, muhalefeti bu destekten yoksun bırakmak gayesiyle, üniversite profesörlerinin siyasetle uğraşmalarını yasaklayan bu tasarıyı hazırladı ve 21 Temmuz 1953'te kanunlaşmasını sağladı.(197)

Muhalefetin mallarına el koyma tasarısı da bu arada unutulmuyordu. Tatil bitip meclis açılır açılmaz Demokrat Parti Grubu bu konuda bir kanun tasarısı hazırlamak üzere kendi içinde bir komisyon kurdu. Tasarı kısa zamanda hazırlandı ve "C.H.P.'nin Haksız İktisaplarının Hazineye Devri Hakkında Kanun" adıyla, 9 Aralık 1953'te meclise verildi. Dokuz maddelik bu

kısa metin, tam anlamıyla bir müsadere fermanı niteliğindeydi. C.H.P.'nin vaktiyle bir sürü usulsüzlük yaptığı iddia ediliyor ve buradan bu partinin bütün servetinin hazineye devredilmesi gerektiği sonucuna varılıyordu. Oysa bu iddia tarafsız mahkeme önünde ispat edilmedikçe, dayanaksız bir suçlamadan başka bir şey değildi. Kaldı ki Demokrat Parti iktidara gelince, yöneticileri "devri sabık" yaratmayacaklarını defalarca tekrarlamışlardı. Bu davranış ancak devrimle gelmiş bir parti için normal sayılabilirdi. Oysa Demokrat Parti, devrimci olmadığı gibi, kurulmasına yol açmakla övündüğü biçimsel demokrasi rejiminin savunuculuğunu yapıyordu. Böyle bir biçimsel demokraside ise, sadece muhalefeti kapsayan bir kanunla muhalif partinin bütün mallarına ve parasına el koymak diye bir usul olamazdı. Kısacası bu kanun ne hukuki, ne de siyasal açıdan meşru bir hareket sayılamazdı.

Mecliste tartışmalar son derece sert oldu. İnönü'nün konuşmasından sonra Halk Partililer meclisi terkettiler ve oylamaya katılmadılar. Menderes, hukuka karşı çoğunluk kozunu oynadı. İleri sürdüğü mantık basitti:"Eğer bu kararımız millet nazarında bir hata olarak tecelli edecekse, üç ay sonra seçimlerde bu hatamızın bedelini mertçe ödemek için hazırlanmış bulunuyoruz" diyordu.(198) Tasarı aynen kanunlaştı. Bunun üzerine, Ankara barosundan 31 avukat bir telgraf çekmek, İstanbul Üniversitesi'nden 1.000 öğrenci de bir bildiri yayınlamak suretiyle cumhurbaşkanından kanunu imzalamamasını istediler. Fakat Celal Bayar, kanunu hiç bekletmeden hemen ertesi gün imzaladı ve böylece Demokrat Parti'nin sorumluluğunu paylaşmakta tereddüt etmediğini bir daha gösterdi.

Ç. Millet Partisi'nin Kapatılması

Demokratlar, sadece ana muhalefet partisine karşı sert davranmakla yetinmiyorlardı. Daha kendileri muhalefetteyken onları terkeden ve mücadelelerini iyice zorlaştıran Millet Partisi'ne öteden beri diş biliyorlardı. Haziran 1953'te bu partide çıkan bir bunalım onlara bekledikleri fırsatı verdi. Haziran ayının son günlerinde Millet Partisi'nin büyük kongresi toplanmıştı. Kongrede delegeler arasında ikilik çıktı. Bunun üzerine, aralarında Hikmet Bayur da bulunan kırk kadar üye partiden çekildiler. Gerekçe olarak da partinin Atatürk'e ve devrimlerine aleyhtar olduğunu ileri sürdüler. Demokrat Parti'nin beklediği fırsat doğmuştu. Savcılık bu beyanları ihbar sayarak parti hakkında resmen soruşturmaya girişti. 7 Temmuz'da parti ileri gelenlerinin ifadeleri

alındı, ayrıca evleri ve üzerleri arandı.(199) Ertesi günün gecesinde ise, açılan soruşturmanın sağlıklı bir biçimde yürütülmesi gerekçesi ile ve mahkeme kararıyla parti geçici olarak kapatıldı. Memleketin üçüncü siyasal partisinin bu kadar kolay kapatılabilmesi o günlerde hüküm süren demokratik rejimin mahiyeti hakkında çok anlamlı bir göstergedir. "Koskoca bir siyasi partinin bir gece içinde, bir randevu evi gibi kapatılması tedhiş değil de nedir?" diyen Millet Partililere(200) doğrusu hak vermemek mümkün değildir. Demokrat Parti'yi sonuna kadar destekleyen bazı aydınlar dahi bu kararı büyük bir siyasal hata olarak nitelemişlerdir.(201) Ne var ki çoğunlukların hiçbir sınır tanımadan egemen oldukları siyasal rejimlerde böyle hareketlerin hesabının sorulacağı merciler yoktur. Nitekim bu konuda da bir şey yapılamamış ve mahkemenin esas hakkında verdiği kararla, Millet Partisi, 27 Ocak1954'te, alelade bir dernek gibi temelli kapatılmıştır.(202)

II. D.P. ve Gericilik

Demokrat Parti'nin bu dönemde izlediği iç politika ile ilgili olarak burada üzerinde duracağımız ikinci mesele, bu partinin gericiliğe karşı tutumudur. Demokratların, özellikle laiklik ve dil devrimi konularında gerici davranışlara karşı sınırlı bir hoşgörü göstermeyi âdet edindiklerini daha önce belirtmiştik. Şimdi ise bu hoşgörüyü daha da genişlettiklerini, ancak doğan tehlike karşısında ister istemez tedbir almak zorunda kaldıklarını göreceğiz.

A. Atatürk'e Karşı Tutum

Burada hemen şunu belirtelim ki, Demokrat Parti bir yandan Atatürk devrimlerinin sulandırılmasına göz yumarken, öte yandan da Atatürkçü görünmeye son derece itina etmiştir. Ama Demokratların Atatürkçülüğü tamamen biçimsel bir Atatürkçülüktür. Atatürk'le ilgili olarak en önemli iki girişimlerinden birincisi Atatürk Kanunu, ikincisi Anıtkabir'dir. Kanun, 24 Temmuz 1951'de çıkartılmış ve Atatürk'ün hatırasına veya heykellerine saldırıları cezai müeyyidelere bağlamıştır. İnşaatı Halk Partisi zamanında başlatılan Anıtkabir ise Demokratlar tarafından tamamlanmış ve Atatürk'ün naşı 10 Kasım 1953'te törenle buraya nakledilmiştir. Dikkat edilirse bu iki girişimin de gayesi Atatürk'ün "dış görünüşüne" dokunulmazlık bahşetmektir. Yoksa Atatürk'ün "ruhunun" yaşatılmasıyla ilgileri yoktur. Bunun da böyle olması taiidir. Zira iktidarının temelinde antiemperyalist bir savaş bulunan,

Batılı devletler önünde eğilmeyi reddeden, yabancı sermayeyi kovan bir devrimcinin, aslında, Demokratlar arasında hiç yeri olmaması gerekir.

B. Anayasa'nın Teşkilâtı Esasiye Kanunu Haline Getirilmesi

Demokrat Parti'nin iktidara geldikten sonra ilk yaptığı işlerden birinin Arapça ezan yasağını kaldırmak olduğunu görmüştük. Bu dönemde ise dil devrimini hırpalamakla işe başladılar. 1952 yılının Mart ayının ilk günlerinde Fuat Köprülü ve 222 D.P.'li arkadaşının anayasanın dilinin "yaşayan dile" çevrilmesi hususunda bir teklif hazırladıkları öğrenildi. Aynı senenin Aralık ayında ise mesele D.P. Grubu'nda konuşuldu ve 1945 yılında Türkçeleştirilen metinden vazgeçilerek eski metne dönülmesi kararlaştırıldı. Bu, hiç şüphe yok ki geriye doğru atılmış bir adımdı. O zamana kadar dilde devrimcilik Türkiye hükümetinin değişmez politikasıydı. Bu uğurda birçok zorlamalar, hatta acayiplikler yapıldığı doğrudur. Ancak tutmayan kelimeleri zaten toplum tasfiye ediyor, buna karşılık devlet bu konuda halkı daima ileri itiyordu. Demokrat Parti devrinde bunun tersi oldu. Ondan sonra artık aydınlar her türlü hükümet desteğinden mahrum olarak dil devrimi mücadelesini yürütmek zorunda kaldılar. "Anayasa"yı, "Teşkilâtı Esasiye Kanunu" haline getiren kanun 24 Aralık 1952'de kabul edildi.(203)

C. D.P. Örgütünün Teokratik Eğilimleri

Demokrat Parti'nin laiklik hususunda öteden beri yürüttüğü son derece yumuşak politika, nihayet kendi bünyesinde de birtakım teokratik eğilimlerin belirmesine yol açtı. Biz burada bu akımın birkaç örneğini vermekle yetineceğiz. Partinin Eylül 1952'de yapılan Ankara il kongresinde ileri sürülen dilekler arasında şunlar da vardı: ihtiyacı olanlar dışında kadın memur çalıştırılmaması, Ankara milletvekili Ömer Bilen'in Pazar günleri Hacı Bayram camiinde verdiği vaazların radyo ile yayınlanması, köy okullarına din derslerinin konulması, radyoda din konusunda konuşmalar yapılması ve nihayet Ayasofya'nın cami haline getirilmesi.(204) İkinci örnek, Demokrat Parti milletvekili Fehmi Ustaoğlu'nun Samsun'da yayınlanan *Büyük Cihad* gazetesinde yazdığı bir makaledir. "Milletin Atatürk İnkılâbına Medyun Bulunduğu İddiası Asla Doğru Değildir" başlığını taşıyan ve Ekim

1952'de çıkan bu yazıda Ustaoğlu, Milli Mücadele'nin din için yapıldığını, sonraki reformların yararsız olduğunu, vs. savunuyordu.(205) Üçüncü örnek, D.P. Maraş milletvekili Abdullah Aytemiz'in Kasım 1952'de Millet Meclisi'ne Camiülezher'e öğrenci gönderilmesi yolunda yaptığı tekliftir.(206) Birçokları arasında seçtiğimiz bu örnekler belli bir zihniyetin ifadesi olmak bakımından anlamlıdır. D.P. yöneticileri uzun müddet bu zihniyeti görmezlikten gelmeyi tercih etmişlerdir. Ta ki olaylar gelişerek toplum düzeni için tehlikeli bir nitelik alana kadar.

Ç. Malatya Suikastı ve D.P.'nin Tepkisi

Yöneticileri uyaran ve onları tedbir almaya zorlayan olay Malatya suikastıdır. 22 Kasım 1952'de Malatya'da *Vatan* gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman saldırıya uğradı ve kurşunla yaralandı. Yapılan soruşturma neticesinde bu suikastın bir gerici örgüt tarafından tertiplendiği anlaşıldı. İrticanın böylesine örgütlü ve saldırgan hale geldiğinin meydana çıkması üzerine, hükümet nihayet tepki göstermek zorunda kaldı. Menderes, 6 Aralık 1952'de Adana'da yaptığı bir konuşmada, "Memlekette vicdan hürriyetine tecavüz kimsenin haddi değildir... Malatya hadisesi dini türlü maksatlara alet etmek isteyenlerin, hatta toplu halde çalışma kararında olduklarını göstermiştir" dedi.(207) Bunun üzerine tedbirler birbirini kovalamaya başladı. 9 Aralık'ta, Ustaoğlu'nun Demokrat Parti'den ihracı kararlaştırıldı. 23 Aralık'ta, Said ül Nursi aleyhinde Samsun Ağırceza Mahkemesi'nde dava açıldı. 23 Ocak 1953'te, gerici bir dernek olan Milliyetçiler Derneği kapatıldı. Derneğin başkanı, Demokrat Parti Isparta milletvekili Sait Bilgiç ve arkadaşı Tahsin Tola, genel idare kurulu tarafından ihraç talebiyle haysiyet divanına sevkedildiler. Ayrıca, 7 Şubat 1953'te Ankara'da toplanan D.P. istişari kongresinde Menderes bir konuşma yaparak, dinin dünya işlerine ve siyasete karıştırılmasını önleyici bir kanunun lüzumuna işaret etti.(208) Nitekim böyle bir tasarı hazırlandı ve beş ay içinde olgunlaştırıldıktan sonra "Vicdan Hürriyetini Koruma Kanunu" adıyla, 23 Temmuz 1953'te meclisten çıktı.

Demokrat Parti yöneticileri ve partinin ilk başkanı Celal Bayar teokratik bir idareye hiçbir zaman taraftar olmamışlardır. Ancak, devlet düzenini tehlikeye sokmamak şartıyla, gerici davranışlara göz yummayı siyasal çıkarlarına uygun bulmuşlardır. Bunun içindir ki onların devirlerinde Cumhuriyet Türkiyesi'nin din politikasında esaslı bir değişiklik olmuş, Atatürk döneminin "militan laiklik" siyaseti tamamen terkedilmiştir.

III. D.P. ve Yabancı Sermaye

Demokrat Parti'nin Yükselme Devri'nde iktidarla muhalefet ilişkilerini ve bu partinin Atatürk reformlarına karşı tutumunu kısaca incelemiş bulunuyoruz. Şimdi bu dönemde izlenen iktisadi politikanın büyük önem taşıyan bir yönünü, yabancı sermayeyi teşvik için alınan tedbirleri özetlemeye çalışacağız. Bilindiği gibi Cumhuriyet Türkiyesi, Osmanlı İmparatorluğunu bir yarı sömürge haline getiren Düyunu Umumiye idaresine ve kapitülasyonlara bir tepki olarak, yabancı sermayenin boyunduruğundan kaçınmayı bir temel ilke haline getirmişti. Bu ilkeye uyularak 1928'den itibaren ve bütün tek parti devri boyunca, imparatorluktan arta kalan yabancı şirketler adım adım millileştirilmiştir. Büyük mali külfete ve fedakârlıklara mal olan bu sebatlı politika neticesinde 1944 yılında son yabancı şirket de tasfiye edilmiş ve o güne kadar hemen hiç yabancı sermaye memlekete sokulmamıştır.(209) İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Türkiye'nin yeniden Batı'nın yörüngesine girmeye başlamasıyla durum değişmiştir. İkinci kısmın birinci bölümünde de belirttiğimiz gibi, Türkiye'nin Truman doktrinine açıldığı yıl olan 1947'de, Türk Hükümeti bir kararname çıkararak yabancı sermayeyi davet yoluna girmiştir. Yine yukarıda belirttiğimiz gibi, bu adımları hızla diğerleri izlemiş ve Mart 1950'de, yabancı sermayeyi desteklemek üzere ilk kanun çıkarılmıştır.(210) Mayıs 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle bu çabalar iyice hızlanmış ve 1 Ağustos 1951'de "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu" kabul edilmiştir.

A. Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu

Ancak, bütün bu gayretler beklenen sonucu vermiyordu. Demokrat Parti Hükümeti bunun üzerine yabancı sermaye lehinde yeni tedbirler getirmeyi gerekli gördü. Bu kararın neticesi olarak 18 Ocak 1954'te, 1951 tarihli kanunu yürürlükten kaldıran ve daha liberal hükümler getiren "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" kabul edildi. Tasarının mecliste müzakeresi sırasında devrin ekonomi ve ticaret bakanı Fethi Çelikbaş, "Yabancı sermayenin memleketimize gelmesi ana davamız olduğu için sermayeye en geniş imkânlar bahşedilmiştir" demek suretiyle (211) bakanı olduğu partinin zihniyetini açıkça ifade ediyordu. Gerçekten de Demokrat Parti'nin bütün iktidarı boyunca "ana davası", emperyalizmi memlekete sokmak olmuştur.

1954'te kabul edilen Yabancı Sermaye ve Petrol kanunları bu gerçeğin açık delilleridir. 1954 tarihli yabancı sermaye kanunu, 1951 tarihli kanunun henüz koruduğu en önemli sınırlamaları kaldırdı. Bundan böyle Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayedarlar, yerli teşebbüslere tanınan bütün hak, muafiyet ve kolaylıklardan eşit olarak yararlanacaklardı. Yabancı memleketlere kâr transferleri ile ilgili bütün sınırlamalar da kaldırıldı. Aynı şekilde, ana sermayenin transferi tamamen serbest bırakıldı. Yabancı sermayenin gerekli gördüğü yabancı teknik eleman ve kalifiye personele bazı gümrük muafiyetleri tanındığı gibi, bunlara ayrıca Türkiye'deki kazançlarını dışarıya götürme hakkı da verildi. Nihayet bu kanunun öngördüğü "Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesi"ne, yabancı sermayenin kârından alınan verginin tamamını veya bir kısmını bu sermayeye ilave etmeye karar verme yetkisi tanındı.(212) Kanunun getirdiği tek önemli kayıt yabancı yatırımları, bakanlar kurulunun tasvibi şartına bağlamasıydı. Ancak "ana davası" yabancı sermayeyi memlekete sokmak olan bir partinin iktidarda olduğu düşünülürse, konan bu kaydın ciddiyeti kolayca değerlendirilebilir.

B. **Petrol Kanunu**

Aynı aylarda çıkarılan ve özel girişimle yabancı sermayeyi petrol alanına çekmeyi hedef tutan Petrol Kanunu da, memleketimize yabancı sermayenin girmesini sağlayan ana kapılardan biridir. Bu kanunun da görüşmesi çok çabuk yapılmış ve 18 Mart 1954'te kabul edilmiştir. Bugüne kadar memleketimize gelen yabancı sermayenin aşağı yukarı yarısının Petrol Kanunu'ndan yararlanarak Türkiye'ye girdiğini hatırlarsak, bu kanunun önemini daha iyi kavrayabiliriz.

Genel seçimlerin yaklaşmasıyla iktidarının ilk devrini tamamlamak üzere olan Demokrat Parti, 1954 yılında çıkardığı bu iki kanunla, yabancı sermayeyi resmen himaye etme emelini gerçekleştirmiş oldu. Yabancı sermayenin bundan sonraki yıllarda bu imkânlardan görece az yararlanmış olması, bu parti hakkındaki teşhisimizi değiştirmez.

IV. Yaklaşan Genel Seçimlerin Yol Açtığı Girişimler

1950-1954 arasında Demokrat Parti'nin iç politikasının ana hatlarını incelerken, bu dönemde, genel seçimlerin yakınlığı dolayısıyla girişilen teşebbüsleri de gözden geçirmek yararlı olacaktır. Hatırlanacağı üzere, 1951 ara seçimlerinden önce iktidar partisi iki dizi tedbire başvurmuştu. Birinci dizinin amacı seçmene şirin gözükmek, ikincisinin amacı ise tarafsız basının muhalefetini önlemekti. 1954 seçimlerinden önce aynı tarz tedbirler alındığı açıkça görülüyor.

A. Şirin Gözükme Çabaları

Seçmenlere hoş görünmek için girişilen teşebbüslerin en önemlisi Aralık 1953'te çıkarılan ve memurlara fazla maaş verilmesini öngören kanundur. Peyderpey alınan liberal iktisadi politika kararları sonucu fiyatlar hızla yükselmiş, sabit gelirli bir tabaka olan memurların durumu iyice sarsılmıştı. İşte bunu telafi etmek amacıyla Demokrat Parti iktidarı, memurlara yılda fazladan üç maaş ödemek kararını aldı. Bu karar olumluydu ve az da olsa memurların durumunu düzeltti.(213) İkinci bir olumlu girişim, muhalefetin arzusuna uyularak seçim kanununda yapılan değişikliktir. Meclisin 17 Şubat 1954'te kabul ettiği bu değişikliğe göre, seçmen kütüklerinin partilere verilmesi hususunda kanuna bir hüküm eklenmiştir.

B. Sertlik Tedbirleri: Ceza ve Basın Kanunlarında Yapılan Değişiklikler

Ancak bu şirin gözükme girişimlerinin yanı sıra Demokrat Parti'nin birtakım sert tedbirlere başvurduğunu da görüyoruz. Zaten bu partinin iktidarı uzadıkça ikinci tip tedbirlerin gittikçe ağır basacağını ve nihayet başlıca iktidar aracı olacaklarını sonraki olaylar gösterecektir. Bu gidişin ilk anlamlı adımları bu dönemde atılmıştır.

Demokrat Parti yöneticilerinin eleştirilere tahammülsüz olduklarını yukarıda söylemiştik. İşte bu tahammülsüzlük onları daima basına karşı sert tedbirler almaya itmiştir. Tarafsız basına ilk darbenin 1951'de çıkarılan resmi ilanlar kararnamesiyle vurulduğunu daha önce görmüştük. Basının eleştiri görevini zorlaştıran ikinci adım, Temmuz 1953'te Ceza Kanunu'nda yapılan

bir değişiklikle atılmıştır.(214) O zamana kadar, sıfat ve hizmetlerinden dolayı bakanlara yapılan hakaretin takibi ilgili bakanın şikâyetine bağlı iken, bundan böyle savcılık kendiliğinden kovuşturma açabilecek, bakanın sadece onayını alması gerekecekti.

Fakat basına en ciddi darbe, 1954 seçimlerinin arifesinde Basın Kanunu'nun değiştirilmesi suretiyle atıldı. Şubat 1954'te meclise verilen tasarı, yayın yoluyla ve radyo ile işlenecek bazı yeni cürümler getiriyor ve bunları ağır müeyyidelere bağlıyordu. Basın yoluyla itibarı kıracak, şöhrete veya servete zarar verebilecek bir hususun isnadı halinde altı aydan üç seneye kadar hapis ve 1.000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezası öngörülüyordu. Ayrıca bu suçlar, resmi sıfatı haiz olanlara karşı işlendiği takdirde, cezalar üçte birden yarıya kadar artırılacaktı. Devletin siyasi veya mali itibarını sarsacak nitelikte yalan haber halinde bir seneden üç seneye kadar hapis ve yine 1.000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezası konmuştu. İşin en kötüsü, suçlandırılan gazeteciye iddiasını ispat etme hakkı da verilmiyordu. Adalet komisyonu bir ara bu görüşe meylettiyse de sonunda hükümetin baskısıyla ispat hakkından vazgeçti. Tasarının genel kurulda görüşülmesi 7 Mart'ta başladı ve büyük tartışmalara yol açtı. Fakat iktidar hiçbir uyarıya kulak asmadı. Antidemokratik kanunları tasfiye etmek sloganıyla iktidara gelen bir partinin getirdiği bu açıkça antidemokratik tasarı yine bu partinin milletvekilleri tarafından desteklenerek 9 Mart'ta kanunlaştırıldı. Biçimsel demokrasimizin bu kanun değişikliği ile yediği darbe gerçekten ağırdı.

Bu aldığı son tedbirlerle Demokrat Parti iktidarı seçim dönemi öncesi hazırlıklarını tamamlamış oluyordu. Bir yandan eleştirileri önlemek için eline bir "kanuni sopa" alırken, öte yandan da etrafa şirin görünmek için elinden geleni yapmıştı. Karşısındaki başlıca muhalif güç ise, bundan üç ay önce alınan bir kararla, bütün maddi imkânlarından yoksun bırakılmıştı. Meclis, 12 Mart'ta yeni seçime karar vererek dağıldığında, Demokratlar büyük mücadelede kendilerini "favori" görmenin coşkusu içindeydiler.

V. 1954 Genel Seçimleri

1954 yılının Mart ayının sonundan itibaren Türk siyasal hayatı genel seçim öncesinin hummalı havasına girmişti. 28 Mart'ta Demokrat Parti ve Halk Partisi'nin yoklamaları yapıldı. Milletvekili olmak isteyenlerin sayısı

rekor bir seviyedeydi. Sadece bu iki partiye, aday olmak için 14.000 kişi başvurmuştu.(215) Oysa, D.P. Genel İdare Kurulu merkezden aday göstermek arzusundaydı. Neticede ortalama bir çözüm bulundu. Yoklamalar yapılıp adaylar seçildikten sonra bunların bir kısmı, merkezin arzusuna uyarak çekildiler. Böylece genel merkeze bir kontenjan tanınmış oldu. 12 Nisan'da kesin listeler ilan edildi. Demokrat Parti'nin 256 milletvekili yeniden aday olmuşlardı. Diğerleri yeni simalardı. Orgeneral Nuri Yamut, Hikmet Bayur, Behçet Uz, Nuri Demirağ, Lütfi Kırdar, Ahmet Tekelioğlu, Rauf Onursal, Ord. Prof. Kara Kemal gibi tanınmış birtakım kimseler Demokrat Parti listesindeydiler.(216)

Bir yandan aday saptama işlemleri yapılırken, öte yandan Demokrat Parti yöneticileri birtakım tantanalı temel atma ve kurdele kesme törenleri düzenliyorlardı. 4 Nisan 1954'te, Samsun limanının temeli atıldı; 22 Nisan'da, Celal Bayar İzmit'teki üçüncü kâğıt fabrikasını hizmete açtı; 26 Nisan'da, Mersin limanının inşaatına başlandı. Bu törenler vesilesiyle yapılan konuşmalarda kalkınma hareketleri övülüyor, vatandaşın kafasında Demokrat Parti lehindeki cereyan daha da kuvvetlendirilmeye çalışılıyordu.

Nihayet, 2 Mayıs 1954'te, genel seçimler yapıldı. Halk bunlara büyük bir ilgi gösterdi. Katılma oranı % 88, 63'ü bulmuştu. Sayım neticesinde, Demokrat Parti'nin ezici bir çoğunluk kazandığı ve hatta % 3'lük bir ilerlemeyle 1950'nin büyük zaferini geride bıraktığı anlaşıldı. Demokratlar tüm oyların % 56, 61'ini almışlardı. C.H.P. ise % 5 oranında oy kaybetmiş, % 34,78'e düşmüştü.

Yürürlükte olan çoğunluk sistemi, bu farkı, temsil alanında çok daha yüksek oranlarla yansıttığı için, Büyük Millet Meclisi nerdeyse Demokrat Parti Grubu'ndan ibaret kalıyordu. Milletvekilliklerinin % 92,98'ini alan Demokratlar 541 koltuktan 503'ünü işgal etmişlerdi. Oyların aşağı yukarı % 35'ini alan C.H.P. ise koltukların % 5,52'si ile yetinmek durumunda idi. C.H.P.'nin ancak 31 milletvekili kalmıştı.(217) Demokrat Parti, misli görülmemiş bir zaferle iktidarının ikinci dönemini açıyordu.

BÖLÜM 4: YÜKSELME DEVRİNE GENEL BAKIŞ

Yükselme Devri hakkında genel bir değerlendirmede bulunabilmek için, bu bölümde, şu üç soruya kısaca cevap verilmeye çalışılacaktır: D.P.'nin ilk yıllardaki başarısını sağlayan başlıca etmenler nelerdir? Bu dönemde beliren ilk çürüme işaretleri hangileridir? D.P.'nin ilk iktidar yıllarında girişti̇ği icraat, bu partinin sınıfsal temeli hakkında, muhalefet döneminin sağladığı verilerle geliştirilen varsayımı doğrulamakta mıdır?

I. D.P.'nin Yükselme Sebepleri

Demokrat Parti'nin bu dönemde elde ettiği başarının esas sebebi, iktisadi alanda gerçekleştirdiği hamlede aranmalıdır. D.P.'nin daha ilk iktidar yıllarında milli gelirimiz % 15 oranında artmıştır.(218) Bu artış sonraki yıllarda da devam etmiş ve Yükselme Devri'nin tüm milli gelir artışı % 38,9 oranını bulmuştur.(219) 1960'tan sonra yapılan beş yıllık kalkınma planlarının % 7'lik bir gelişme öngördüğü hatırlanırsa, 1950-1954 arasında sağlanan büyüme daha iyi takdir edilebilir.

D.P. iktidarının iktisadi alanda başardığı bu hamlenin esas kaynağı tarım araçları olmuştur. Tarımda bu gelişmeyi elde etmek için D.P. çeşitli araçlar kullanmıştır. Bir kere, doğrudan doğruya tarım alanını genişletmiştir. Bunun için, devlet elindeki toprakların bir kısmı köylüye dağıtılmış, boş topraklar işletmeye açılmış ve meralar kısmen ekim alanı haline getirilmiştir. İkincisi, gizli işsiz durumunda olan fazla nüfus, belirli bir oran içinde de olsa, bu yeni çalışma alanlarında istihdam edilmiştir. Üçüncüsü, tarım kesiminde yaygın bir makineleşmeye gidilmiştir. D.P., kısa bir zamanda, memleketteki traktör sayısını on misli artırmıştır. Ayrıca, mibzer, biçer-döver, gibi alet ve makineler de ithal edilip, kolay işleyen bir kredi mekanizması yoluyla, köylüye aktarılmıştır. Dördüncüsü, ürünün nakil ve muhafazası için yeni imkânlar geliştirilmiş ve özellikle depolama alanında büyük bir hamle gerçekleştirilmiştir. Beşincisi, Ziraat Bankası kanalıyla, tarım kesiminin kredi ihtiyacı geniş ölçüde karşılanmıştır. Altıncısı tarımsal fiyatlar yükseltilerek, köye çok daha büyük miktarda para akması sağlanmıştır. Bütün bu tedbirlerin

yanı sıra, tabiatın yardımı ve dünya konjonktürünün uygun olması da tarımdaki gelişmeyi kamçılamıştır. Gerçekten de, bu yıllarda memleketimizde hava şartları çok uygun olmuştur. Dışarıda ise, Kore Savaşı'nın sürmesi, dünyadaki tahıl talebini artırmış ve böylece, hem fiyatların yükselmesine, hem de Türkiye gibi ülkelerin buğday ihraç etmesine imkân vermiştir.

D.P. idaresi, bu dönemde, tarım kesiminin yanı sıra, başka iktisadi alanlarda da cesur adımlar atmıştır. Bunlar içinde en önemlilerinden biri temel yapı yatırımlarıdır. Cumhuriyet idaresinin, demiryolu alanında önemli hamleler gerçekleştirmekle beraber, karayolu inşaatında yetersiz kaldığı bilinen bir gerçektir. Demokrat Parti, işte bu eksiği gidermeye yönelmiş, yol ve köprü inşaatına büyük önem vermiştir. Bu girişim sayesinde, köylerimizi piyasa ekonomisine çok daha büyük ölçüde bağlamak mümkün olmuştur. Köylülerin yaşayışında bunun sağladığı olumlu değişiklikler kolayca tahmin edilebilir.

D.P. iktidarı, sanayi alanında da sözü edilmeye değer bazı hamlelere girişmiştir. Bunların başlıcaları, ihraç sanayii, şeker, çimento ve dokuma dallarında gerçekleştirilmiştir. Özellikle demir ve bakır cevheri üretimi artmış, şeker, çimento ve dokuma alanlarında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Şeker ve dokumanın halkın tüketiminde oynadığı önemli rol, D.P.'nin büyük bir taraftar kitlesi kazanmasını açıklayan etmenlerden biridir.

D.P.'nin ilk iktidar yıllarında kazandığı başarıyı anlayabilmek için, bu partinin iktisadi alandaki hamlelerini hatırlatmak yeterli değildir. Gerçi bu hamlelerin, özellikle yol inşaatı ile tarım kesimi lehindeki tedbirlerin, köylünün günlük hayatında büyük değişmeler sağladığı ve bu kitleyi D.P.'ye gönülden bağladığı doğrudur. Ancak bunun yanında, önemi küçünsenmeyecek başka etmenler de halk sevgisinin kökleşmesinde büyük rol oynamıştır. Bunların başında, bürokrasi düşmanlığına parmak basmak gerekir. Gerçekten de, Demokrat Parti, memur sultasını kıran parti olarak tanınmıştır. 1950'den sonra, köylü grupların olduk olmadık sebeplerle vali odalarını doldurmaları, idarecileri küçük düşürmeye çalışmaları, vs., çok bilinen, ancak yine de üzerinde durulmaya değer bir durumdur. Bu davranışları, yıllarca süren bürokratik baskıların yarattığı hıncın boşalması olarak anlamak herhalde hatalı olmaz. Halk, kendisini hor gören bir yönetim anlayışına, D.P.'nin aracılığıyla başkaldırmıştır. Bu bakımdan D.P. hareketini "kitlelerin isyanı" olarak nitelendirenlere(220) hak vermemek imkânsızdır. Demokrat Parti'nin sağladığı başarıyı anlamak için, halkın bu psikolojik tatminini hiçbir zaman gözden kaçırmamak gerekir.

Manevi yönden halkı D.P.'ye bağlayan bir diğer etmen de, bu iktidar zamanında eski laiklik anlayışının hayli hafifletilmiş olmasıdır. Türkiye'deki toplumsal olaylarda dinin etkisini fazla abartmak doğru olmamakla beraber, örneğin Arapça ezan yasağının kaldırılmasının halkta büyük bir rahatlama sağladığı da inkâr edilemez. "Allah ü Ekber" ile "Tanrı Uludur" arasında, bir dil farkından öte birşeyler vardır. Yüzyılların getirdiği ibadet alışkanlıklarının suç olmaktan çıkması, halkı manen gerçekten ferahlatıcı bir etki yapmıştır. Yasak kalkar kalkmaz, Türkçe ezanın tamamen terkedilmesi, bu zorlamanın ne kadar yapay olduğunu ispat etmiştir.

Yükselme Devri'nde Demokrat Parti'nin başarısında rol oynayan etmenlerden biri de, bu partinin kazandığı aydın desteğidir. Memleketimizdeki aydınların çoğunluğu, 1950 iktidar değişikliğini tam anlamıyla desteklemişler ve D.P.'ye büyük umutlarla bağlanmışlardır. Halka nazaran aydınlardaki uyanma çok daha hızlı olmakla beraber, ilk iktidar yıllarında D.P.'yi desteklemeye genellikle devam etmişlerdir. D.P.'nin liberal bir basın kanunu çıkarması ve hiç olmazsa sözde, muhalefet yıllarındaki demokratik vaatlerini tekrarlaması, bu desteğin daha bir müddet sürmesini sağlamıştır.

II. D.P.'de İlk Çürüme İşaretleri

Ne var ki, Yükselme Devri'ni, tamamen pürüzsüz bir dönem olarak kabul etmek de hatalıdır. Aksine, D.P.'nin ilk çürüme emareleri, iktidarının daha bu birinci döneminde belirmeye başlamıştır. 1950-1954 devresi hakkında tam bir değerlendirmeye varabilmek için, bunları da kısaca gözden geçirmek gerekir.

Bu dönemde, D.P.'nin en parlak başarılarının iktisadi alanda olduğu söylenmişti. Oysa daha dikkatli bir inceleme, bu başarıların dahi, aslında fevri bir şahlanış, göz boyayıcı bir saman ateşi niteliğinde olduğunu gösterir. Gerçi D.P. iktidarı, milli gelirimizi önemli bir oranda artırmayı başarmıştır. Ancak, bilindiği gibi, basit bir milli gelir artışı, gerçek bir kalkınma değildir. Kalkınma, esasında, bütünüyle bir yapı değişikliği demektir. Bunu sağlamadan, iktisadi alanda ahenkli ve hızlı bir gelişim temposu tutturmak imkânsızdır.

D.P.'nin ne yapamadığını daha iyi anlayabilmek için, bu yapı değişikliğinin niteliğini kısaca belirtmek yararlı olacaktır. Bilindiği gibi, gerçek bir kalkınmanın belkemiği, başta ağır sanayi olmak üzere, sanayi kesiminin geliştirilmesidir. Sanayi esas hedef olduğuna göre, ekonominin

diğer kesimleri de buna göre düzenlenmelidir. Bu düzenlemenin başta gelen konusu tarım kesimi olacaktır. Tarımda reform başlıca iki amaca yönelecektir: birincisi, sanayinin finansman ihtiyacını karşılayacak bir fazlanın üretilmesini ve sanayi kesimine transferini sağlamak; ikincisi, tarımdan bir kısım nüfusu, işgücü ihtiyacını karşılamak üzere sanayie aktarmak. Azgelişmiş ülkelerde, büyük kapitalist işletmecilikle tarımda bu hedefleri gerçekleştirmek mümkün olmadığı için, toprak reformu iktisadi kalkınmanın vazgeçilmez şartı olmaktadır. Hem sadece tarım sektörü değil, ekonominin diğer faaliyet alanları da sanayileşme hedefine uydurulmalıdır. Özellikle sermayenin biriktiği ticaret alanını yeniden düzenlemek ve buradan sanayi kesimine sermaye aktarmak gerekir. Bunun için ise, dış ticaret, bankacılık, sigortacılık, vs. gibi alanlar toplumun emrine verilmelidir. Ayrıca, bütün bunları ahenkli bir şekilde gerçekleştirmek için merkezi bir planlama sistemine gitmek şarttır. Bu bakımdan, emredici plan kalkınmanın *sine qua non* şartı olmaktadır. Kısaca belirtilen bu tedbirler, kalkınma için gerçekleştirilmesi zorunlu yapı değişiklikleri hakkında bir fikir vermeye yeter. Açıktır ki, bu tedbirlerin gerçekleştirilmesi toplumdaki mülkiyet ilişkilerinin değiştirilmesini gerektirecektir. İşte bu yüzdendir ki, bu mülkiyet ilişkilerinden yararlanan sınıfların, iktisadi kalkınmayı sağlamalarına imkân yoktur. Demokrat Parti'nin iktisadî hamlesinin çarptığı başlıca sınır da budur.

Bu açıklama ışığında D.P.'nin iktisadi girişimlerini yeniden değerlendirirsek, manzaranın yüzeydeki ihtişamını tamamen kaybettiğini görürüz. Gerçi D.P., tarım kesimi lehine küçümsenemeyecek tedbirler almıştır. Ancak, mülkiyet ilişkilerine dokunmadığı, yani toprak reformuna yanaşmadığı için, bunlar geniş ölçüde ters sonuçlar vermiştir. Toprak dağıtılması, meraların daraltılması, kredilerin artırılması, tarımsal fiyatların yükseltilmesi, vs. her şeyden önce büyük toprak sahiplerine yaramıştır. Bu destek, ağaların kapitalist çiftçi haline gelmesini kolaylaştırmakla beraber, tarımda etkili bir vergilemeye gidilememesi neticesinde, bu yeni kapitalistlerin kazancı sanayi kesimine aktarılamamıştır. Böylece, üretimin artması, daha çok lüks harcamaları teşvik etmiş, gerçek bir kalkınmaya dayanak olamamıştır. Bu plansız tedbirlerin açıkça zararlı sonuçları da olmuştur. Bir kere, tarıma kitle halinde traktör sokulması, ormanları koruma, vs. gibi önleyici tedbirler de ihmal edildiği için, yaygın bir aşınmaya yol açmıştır. İkincisi, makineleşme, yerli sanayiyle değil, ithalatla beslendiğinden, ekonominin dışa bağlılığını artırmıştır. Bunların dışında,

tarımsal kredi ve fiyatların artışı enflasyonist bir baskı doğurmuştur. Nitekim 1950-1954 devresinde, fiyatlar genel seviyesinde % 21'lik bir artış olmuştur. (221) Böylece, sonraki yıllarda baş edilmez hale gelecek olan enflasyonun ilk tohumları bu dönemde atılmıştır.

D.P.'nin diğer alanlarda giriştiği hamlelerin de bazı olumsuz sonuçları olmuştur. Yol ve köprü inşaatının gerçekten hayırlı bir girişim olduğu daha önce belirtilmişti. Ancak bunun ihale mekanizması aracılığıyla gerçekleştirilmesi, hem maliyetlerin şişirilmesine, hem de hazinenin sırtından büyük vurgunlar vurulmasına sebep olmuştur. Bu türedi zenginlerin kazancı da, geniş ölçüde lüks harcamalara ve verimsiz aracılık faaliyetlerine akmıştır.

Aynı şekilde, sanayi alanındaki girişimler de particilik ve adam kayırma yüzünden oldukça örselenmiştir. Fabrikaların kuruluş yerleri, iktisadi kıstaslardan çok, oy kaygısıyla saptanmış; böylece inşa ve üretim maliyeti gereksiz yere artırılmıştır.

D.P.'nin iktisadi hamlelerini gölgeleyen diğer bir nokta, para miktarının artırılmasının, iktisadi gelişimi sağlayacak başlıca araçlardan biri olarak kullanılmış olmasıdır. Gerçekten de, 1950-1954 döneminde memleketimizde para arzı % 82 oranında artmıştır.(222) Üretim geliştikçe, bu artış bir tehlike arzetmemiştir. Ancak, daha sonraki dönemlerde üretim düşünce para arzının düşürülememesi, enflasyonun başta gelen sebeplerinden biri olmuştur

D.P.'nin iktisadi kalkınmayı gerçek anlamında benimsememesinin önemli bir sonucu da, plan fikrinin reddidir. On yıllık iktidarı boyunca Demokrat Parti, planlı bir ekonomiye geçmeyi hiçbir zaman kabul etmemiştir.(223) Başlangıçta bazı milletvekilleri bu hususta girişimlerde bulunmuşlar, ancak hükümet bunları daima geri çevirmiştir. Örneğin, 22 Ocak 1952'de, D.P. Grubu hükümetten plan yapılmasını istemiş, hükümet ise 5 Şubat'ta buna verdiği cevapta plana ihtiyaç olmadığını bildirmiştir. Bu meselenin görüşülmesi sırasında, Ticaret Bakanı Muhlis Ete, "Hükümet istihsalden, istihlake kadar uzayacak bir plan tanzim edilemeyeceği kanaatindedir" diyerek,(224) D.P. iktidarının bu konuda ne kadar ilkel bir zihniyette olduğunu açıkça gözler önüne sermiştir.

1954 seçim kampanyası Demokrat Parti'nin plan konusundaki fikrini anlamak için güzel fırsatlar vermiştir. Örneğin, 21 Nisan 1954'de, Trabzon'da yaptığı bir konuşmada Menderes, İnönü'ye çatarak şöyle diyor: "Bir de sanayi bahsinde onların dediklerine bakınız: Sanayi kurmak mutlaka bir plan işi imiş... Sanayi için lazım olan sermayenin bulunmasını ancak esaslı bir

program, bir plan kolaylaştırırmış... Görüyorsunuz: hâlâ totaliter iktisadiyattan, totaliter memleketlerdeki beş yıllık planlardan bahsetmektedirler. Acaba Avrupa sanayii, büyük Amerikan ekonomisi de beş senelik planlarla mı kuruldu? Böylesine fikirler karşısında diyeceğimiz şudur: ya efkârı teşviş için mahsus böyle konuşuyorlar, yahut da iktisadi görüşleri hakikaten bu kadar iptidai bir seviyede mıhlanıp kalmıştır."(225) Görüldüğü gibi, D.P.'ye göre, iktisadi kalkınmanın herhangi bir yapı değişikliği ile ilgisi yoktur. Böyle bir anlayışın ise, kendi iflasını beraberinde taşıdığını, sonraki olaylar bir kere daha ispat edecektir.

Bu dönemde D.P. hareketinde beliren gölgeler bunlardan da ibaret değildir. D.P.'nin bürokrasi düşmanlığı, kısa zamanda çığırından çıkmış ve aydınlarla halkın arasını açmaya yönelik tehlikeli bir oyun halini almıştır. Bu ayrılığın derinleşmesi ise, daima, memleketin aleyhinedir. D.P., ayrılığı körüklemekle, halkın kendi çıkarlarını savunacak gerçek sözcülere kavuşmasını iyice zorlaştırmıştır. Bundan başka, halkın hislerini okşamak gerekçesiyle, Atatürk devrimlerinden tavizler verilmesi bir geri adım olmuştur. Gerçi, altyapıya göre ileride olan birtakım üstyapı kurumlarının bu altyapıya uydurulması, ilk anda çoğunluk için ferahlatıcı bir etki yaratır. Ancak bu tutum, uzun vadede, toplumun ileriye götürülmesi bakımından gerici bir nitelik taşır.

Nihayet, Yükselme Devri'nde, siyasal ve ideolojik alanlarda da birtakım çürüme belirtileri görülmüştür. Bu dönem, siyasette sertleşmenin ve keyfiliğin ilk çıkışlarına tanıklık etmiştir. Muhalefet döneminde yapılan bütün vaatlerin aksine, antidemokratik kanunlara ilişilmediği gibi, mevcut kanunlar da sertleştirilmiştir. Gerçi parti, iktidara gelir gelmez, liberal bir basın kanununun kabulünü sağlamıştır. Fakat bu olumlu girişim, bir istisna olarak kalmıştır. Gerçekten de, Demokrat Parti, bu dönemde aldığı birçok tedbirle, sertleşme ve keyfilik yolunda olduğunu açıkça göstermiştir. Örnek olarak: 1951 ve 1954 yıllarında yapılan değişikliklerle Ceza Kanunu'nun bazı hükümleri sertleştirilmiştir; genel seçimlerden önce kabul edilen bir kanunla basındaki liberal rejime önemli bir darbe vurulmuştur; 1951'de kabul edilen resmi ilanlar kararnamesiyle bu alanda tam bir keyfiliğe yol açılmıştır; C.H.P.'nin mallarına sorgsuz sualsiz el konmak suretiyle bu keyfiliğin diğer bir örneği verilmiştir; ikinci muhalefet partisi sudan bir bahane ile kapattırılmıştır; sola karşı gerçek bir yıldırı (terör) yaratılmıştır; vs. Sadece birer örnek olan bu davranışlar dahi, D.P.'nin daha 1950-1954 arasında bir baskı rejimine kayma eğilimleri içinde olduğunu göstermeye yeter.

D.P.'de başlayan çürümenin son bir belirtisi de, parti içinde demokrasinin artan bir saygısızlığa uğramasıdır. Normal olarak 1953'te büyük kongrenin toplanması gerekirken, yöneticiler buna yanaşmamışlardır. Bundan başka, parti içinde bütün itirazcı sesler amansızca susturulmuştur. Nihayet bu dönemde D.P. ile Menderes'in aynileşmesi süreci başlamıştır. Böylece, demokrasinin daha da örselenmesine ve parti içinde de keyfi bir idare kurulmasına yol açılmıştır.

Görüldüğü gibi, D.P.'nin Yükselme Devre dahi kara gölgelerle doludur. Bunları göz önüne almadan ve sadece başarılarla yetinerek, bu dönemi sağlıklı bir şekilde değerlendirmek mümkün değildir.

III. Yükselme Devri'nin İcraatı Işığında, D.P.'nin Sınıfsal Temeli Hakkındaki Varsayımın Doğrulanması

Hatırlanacağı üzere, muhalefet döneminde elde edilen verilere dayanılarak, D.P.'nin, büyük toprak sahiplerinin(226) ve ticaret burjuvazisinin çıkarlarını temsil eden bir parti olduğu varsayım şeklinde ileri sürülmüştü. Şimdi ise, iktidarının ilk dört yılında giriştiği icraata bakılarak, bu varsayımın ne dereceye kadar doğrulandığı araştırılacaktır. Bu amaçla, D.P.'nin, büyük toprak sahipleri, ticaret burjuvazisi, onların tabii müttefiki olan yabancı sermaye için yaptıkları ve bu sınıfların dış ve iç güvenliğini sağlamak için giriştiği çabalar kısaca gözden geçirilecektir.

Daha önce söylediğimiz gibi, Demokrat Parti'nin tarım kesiminin gelişmesi için aldığı önemli tedbirler, aslında büyük toprak sahiplerine yaramıştır. Mevcut mülkiyet ilişkilerine dokunmadan gerçekleştirilecek olan her hamlenin böyle bir sonuç vermesini önlemek zaten mümkün değildir. Gerçekten de, kredi dağıtımı, sahip olunan toprağın büyüklüğüne orantılı olmuştur. Yani büyük kredileri, büyük toprak sahipleri almışlardır. Tarımsal fiyatların yükselmesi, esas itibariyle, çok ürün elde edenlere, yani yine aynı sınıfa yaramıştır. Traktör kullanımının elverişli olabilmesi için işlenen toprağın belirli bir büyüklükte olması gerektiği ve ayrıca traktör alımının bir mali imkân işi olduğu malumdur. Bu yüzden, traktörleri de, büyük çoğunlukla, yine büyük toprak sahipleri almışlardır, vs. Köyün lehine alınan, soyut olarak her iyi tedbir, netice itibariyle, köyün mutlu azınlığına daha çok yaramış ve dolayısıyla köylerde, mevcut adaletsizliği daha çok artırmıştır. D.P.'nin bu tedbirleri sonucunda toprak mülkiyetinde bir temerküz görülmesi ve topraksızlar oranının artmış olması raslantı değildir.

Demokrat Parti'nin, büyük toprak sahipleri ve özellikle ağalar lehine aldığı diğer önemli bir tedbir, Köy Enstitüleri'ni tasfiye hareketini tamamlamak olmuştur. Bilindiği gibi, enstitülerin amacı, fakir köylü nüfusun okumasını ve kendine yarayacak belli konularda uzmanlaşmasını sağlamak suretiyle, bu topluluğun kalkınmasına hizmet etmekti. Ne var ki, fakir köylünün uyanması, sonuç itibariyle, onu ağalığa ve köydeki adaletsizliğe karşı bilinçli bir mücadeleye zorunlu olarak sürükleyecekti. Ne yapıp yapıp, bunun önlenmesi gerekti.

Köydeki mutlu azınlığı tehdit eden bu potansiyel "tehlike"nin tasfiyesi, aslında 1946'da, Reşat Şemsettin Sirer'in milli eğitim bakanlığı zamanında başlamıştı. Sirer, iki yıl süren bakanlığı sırasında enstitüleri yozlaştırmak için elinden geleni yapmış ve bu politika Halk Partisi iktidardan düşünceye kadar devam etmişti. D.P.'nin ilk iktidar yılında bakan olan Tevfik İleri zamanında ise, yozlaştırma yetersiz bulunup enstitüleri ortadan kaldırmaya yönelindi. Halkın okumasını sağlayacak olan bu ileri girişimi ezmek için Tevfik İleri, şaşmaz bir taktikle, yine antikomünizm silahına başvurdu. İleri, Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün binasının kasten orak şeklinde yapıldığını iddia edecek kadar ölçüyü kaçırıyordu(227) Onun sürekli gayretleri sayesinde, 1952 yılında enstitülerin adı dahi değişitirildi ve Köy Öğretmen Okulları haline getirildi. Böylece, halkı ileri götürme yolunda Türkiye'de yapılan en ciddi girişimlerden biri olan enstitüler tarihe karışmış oldu.(228)

Demokrat Parti, iktidarının daha ilk yıllarında, büyük toprak sahiplerinin yanı sıra, ticaret burjuvazisini desteklemek için de elinden geleni yaptı. Bir kere, köyün pazar ekonomisine açılması, yine mevcut mülkiyet ilişkileri içinde, aracı sınıflara yaradı. Bundan başka, D.P. iktidarı, bu sınıfları doğrudan doğruya desteklemek için tedbirler aldı. Daha önce söylediğimiz gibi, özel girişime yardım etmek üzere Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kuruldu. Ayrıca, resmi ve özel bankalar kanalıyla ticaret erbabına büyük miktarda kredi dağıtıldı. İthalatçıları desteklemek amacıyla, dış ticarette geniş ölçüde liberasyona gidildi. Ticaret burjuvazisine yapılan bu yardımların, belki onları sanayici haline dönüştüreceğini düşünenler vardı. Ne var ki, zamanımızda, azgelişmiş bir ülkenin burjuvazi eliyle kalkınabileceği hayalinde kaynağını bulan bu umut, beklenecegi üzere, kısa zamanda eridi. Aracılar, palazlandıkça kompradorlaştılar; kısa zamanda büyük kâr getiren spekülasyon oyunlarını ve "batılılaşma" özlemlerini doyuran lüks harcamaları tercih ettiler. Böylece, toplumun sırtından kazandıkları büyük paraların, topluma bir faydası olmadı.

D.P. iktidarı, temsil ettiğini ileri sürdüğümüz sınıfların komprador niteliğine tamamen uygun olarak, yabancı sermayeyi memlekete sokmak için de elinden geleni yaptı. Bu sermayeye başlıca kapıları açan üç önemli kanun, daha ilk iktidar devresinde çıkarıldı. Bunlar, bilindiği gibi, 1951 ve 1954 yabancı sermayeyi teşvik kanunları ile yine 1954 tarihli Petrol Kanunu'dur. On yıllık iktidarı boyunca Demokrat Parti'nin, en büyük sadakatle bağlandığı dostluk, yabancı sermaye dostluğu olmuştur.(229) Bu da, azgelişmiş ülke egemen sınıflarının işbirlikçi niteliklerine yeni bir örnek olduğu kadar, D.P.'nin, bu sınıfların partisi olduğunun inandırıcı bir delilidir.

Üstelik, varsayımımızı doğrulayan deliller bunlardan da ibaret değildir. D.P., dış ve iç politikada aldığı birtakım başka tedbirlerle de sınıfsal niteliğini apaçık meydana koymuştur. Bu dönemde D.P.'nin dış politikası, bir kelimeyle özetlemek gerekirse, tam bir emperyalizm uyduculuğudur. 1950-1954 arasında D.P. iktidarı Kore'ye asker göndermiş, memleketimizi Atlantik ve Balkan Paktlarına sokmuş, Orta Doğu'da emperyalist bir askeri blokun temellerini atmış, milli kurtuluş savaşlarına cephe almış, kısacası,dünyanın dört bir yanında emperyalizme hizmet etmek için olağanüstü bir çaba harcamıştır. Amerikan çıkarlarını savunmak için ta Kore'ye asker göndermesi, D.P.'nin niteliğini göstermek bakımından tek başına yeterlidir. Bu hareket, Türkiye'deki o dönem iktidarının emperyalizmle tam bir çıkar birliği içinde olduğunu, yani memleketimizin egemen sınıfları olan büyük toprak sahiplerini ve ticaret burjuvazisini temsil ettiğini apaçık göstermektedir. Kaldı ki, Demokrat Parti bununla da yetinmemiştir. Ülkemizi emperyalist askeri blokların üyesi haline getirmiş ve Mustafa Kemal Türkiyesini, milli kurtuluş savaşlarının baş düşmanları arasına sokmuştur. Böyle bir dış politikanın kimi temsil ettiği, başkaca bir yoruma ihtiyaç göstermeyecek kadar açıktır.

Demokrat Parti, ülke içinde egemen sınıfların güvenliğini sağlayacak tedbirleri almıştır. Muhalefet döneminde işçi sınıfına grev hakkını açıkça vaat etmiş olmasına rağmen, iktidarı boyunca bu hakkı vermeye hiçbir zaman yanaşmamıştır.(230) Aksine, grev girişimlerine daima sert tepki göstermiştir. Örneğin, Mayıs 1952'de, İstanbul tekstil sendikası izinsiz bir miting yapmış, aynı günlerde İzmir'de temizlik işçileri grev yapmışlardı. Meclis hemen bu meseleleri görüşme gereğini duymuş ve bu vesile ile Samet Ağaoğlu, "memlekette bir sınıf mücadelesinin başlamasına hiçbir zaman meydan

verilmeyeceğini" açıkça belirtmiştir.(231) Hem sadece grev hakkını değil, işçilerin sınıf olarak giriştikleri her türlü toplu hareketi önlemeyi D.P. görev bilmiştir. Nitekim, 1954 seçimlerinden önce, işçiler, bu seçimlerde işçi adayları desteklemek üzere bir İşçi Komitesi kurmaya kalkışınca savcılık hemen harekete geçip bu girişimi önlemiştir.

Temsil ettiği sınıfların güvenliğini korumak endişesiyle D.P., sınıf kavramını daima şiddetle reddetmiştir. Özel girişime dayanan bir kalkınma felsefesinin sınıf mücadelesi fikrini reddetmesi, aslında son derece normaldır. Avrupa bu fikri ancak işçi sınıfının mücadeleleri ve baskısıyla kabullenmek zorunda kalmıştır. İşçi sınıfının gelişmediği sanayileşmemiş bir ülkede, sınıf kavramının reddinin çok daha kolay olacağı aşikârdır. Gerçi Demokrat Parti, esas itibariyle oy kaygısıyla ve toplumsal barışı muhafaza etmek endişesiyle, sömürülen sınıflar lehine bazı tedbirler almıştır. Örneğin bu dönemde ücretli hafta tatili kanunu çıkartılmış, ihtiyarlık sigortasının tatbikatı, ölüm sigortasının oranı yükseltilmiş, birkaç büyük işçi hastanesinin temeli atılmıştır.(232) Ancak, işçi sınıfını bilinçlendirmeye yönelik her türlü solcu fikir insafsızca ezilmiş, işçilerin sınıf olarak bir harekette bulunmamalarına son derece dikkat edilmiştir.

1950-1954 dönemi, Türkiye'de sürdürülen "beyaz yıldırı"nın birçok zulmüne tanık olmuştur. 1951'de getirilen bir kanunla, Ceza Kanunu'nun faşist 141. ve 142. maddeleri daha da ağırlaştırılmıştır. Aynı sene, memleketimizdeki en büyük solcu kıyımlarından biri gerçekleştirilmiş, iki yüze yakın solcu düşünür toplu halde tutuklanmıştır. Bu dönemde, halkın bilinçlenmesine yönelik her söz, yazı ve eylem insafsızca kovuşturulmuş, sömürülen sınıfların bilinçlenmesi her türlü vasıtaya başvurularak önlenmiştir.

Bütün bu söylenenler, D.P.'nin sözcülüğünü ettiği sınıfları teşhis etmek için, gereğinden de çok veri sağlamaktadır. Görüldüğü gibi, muhalefet döneminde partinin program, beyan ve davranışlarından çıkardığımız varsayım, iktidar döneminin ilk dört yılında gerçekleştirilen icraatla tamamen doğrulanmaktadır. Şimdi artık, çok daha emin olarak, Demokrat Parti'nin ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerini temsil eden bir parti olduğunu söylemek mümkündür.

KISIM III
DURAKLAMA DEVRİ (1954-1957)

BÖLÜM 1: ÜÇÜNCÜ MENDERES KABİNESİ'NİN DIŞ ve İÇ POLİTİKASI. BASKI DEVRİNİN AÇILIŞI

1954 seçimleri ve çoğunluk sistemi, Demokrat Parti'ye meclis içinde öylesine büyük bir çoğunluk (% 93) kazandırmıştı ki, bu çoğunluk bir noktada zaaf kaynağı oldu. Yöneticiler, artık hiçbir gücün kendilerini durduramayacağı sanısına kapılarak baskı yoluna açıkça girdiler. Diğer taraftan, böyle büyük bir grubun birliğini korumak, başlı başına bir mesele haline geldi. Nitekim bir süre sonra parçalanmaları önlemek mümkün olmadı ve parti bünyesi baştan aşağı sarsıldı. Aşırı kuvvet, zaafa yol açmıştı.

I. Üçüncü Menderes Kabinesi'nin Kuruluşu

Genel seçimlerin sonuçları alındıktan sonra, hemen hemen Demokratlardan ibaret olan Onuncu Büyük Millet Meclisi, ilk toplantısını 14 Mayıs 1954'te yaptı. Bu toplantıda Celal Bayar cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan da meclis başkanlığına seçildiler. Menderes Kabinesi istifa etti ve yine Adnan Menderes yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. Kabine üç gün içinde oluştu.(233) Bakanlar arasında yedi yeni yüz vardı. Yedi bakan yerini korumuş, dört bakan ise yer değiştirmişti. Yeni olarak bir de devlet bakanlığı kurulmuş ve böylece bu bakanlıklar üçe çıkarılmıştı. Üçüncü Menderes Hükümeti 24 Mayıs'ta programını okudu ve iki gün sonra yapılan görüşmeler sonucunda meclisten güvenoyu aldı. Böylece Demokrat Parti'nin kendi kendisinden iktidarı devralma işlemi tamamlanmış oldu.

II. Yeni Kabinenin Dış Politikası

A. Menderes'in Amerika ve Almanya Seyahatleri

Güvenoyu aldıktan sonra, Adnan Menderes, ilk iş olarak Amerika'ya gitti. Dört gün süren bu kısa ziyaretin gayesi, Amerika'dan alınan dış yardımın artırılmasını sağlamaktı. Görüşmeler 4 Haziran'da bitti ve gerek askeri, gerek iktisadi alanda tam bir görüş birliğine varıldığı bildirildi.(234)

Ancak bütün yakınlaşmaya rağmen, alınan yardımın Demokrat Hükümet'in ihtiyaçlarına yetmediği anlaşılıyor. Bunun dolaylı göstergesi Almanya'dan iktisadi yardım almak için yaptığımız girişimlerdir. Daha Mayıs 1954'te, Almanya'nın bize yardım edeceği hususunda basında haberler çıkmıştı. Nihayet başbakan bu konuyu resmen görüşmek için, 2 Ekim 1954'te, Almanya'ya gitti. Görüşmeler neticesinde, derhal yeni bir ticaret antlaşması hazırlanacağı, mevcut antlaşmayı çok aşan ilişkilere hemen girişileceği ve kalkınmamıza Alman sanayiinin de katılacağı karara bağlandı. (235)

B. Yugoslavya İle ilişkiler

Demokrat Parti yöneticileri Batı'dan aldıkları yardımlara karşılık, iktidara geldikleri günden beri başlattıkları Balkanlar'da ve Orta Doğu'da "Batı şampiyonluğu" politikasını, büyük gayretle sürdürüyorlardı. Ancak, Orta Doğu'da başarılı olmalarına karşılık, bu dönemde Balkanlarda gittikçe başarısızlığa uğradıklarını görüyoruz. Bu başarısızlığın iki nedeni vardır. Birincisi, bundan sonraki bölümde inceleyeceğimiz Kıbrıs meselesinin çıkışı yüzünden Yunanistan ile ilişkilerimizin bozulmaya yüz tutması; ikincisi ise, Yugoslavya'nın, Stalin'in ölümünden sonra bizimle ittifak politikasından gittikçe soğumasıdır. Gerçi, bu dönemde Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya arasında üçlü dostluk antlaşması imzalanmış (8 Ağustos 1954), çeşitli tarihlerde Bayar (1 Eylül 1954) ve Menderes (4 Mayıs 1955) Yugoslavya'yı ziyaret etmişler ve iyi karşılanmışlardır. Ancak bu gayretlerin yanı sıra Sovyetler Birliği'nin Yugoslavya'ya yanaşmak için elinden geldiğince çalıştığını da görüyoruz. Nitekim Menderes'in bu memlekete yaptığı ziyaretten hemen sonra, Kruşçef ve Bulganin Belgrat'a gelerek dostluk girişiminde bulunmuşlardır. Bu karşılıklı teklifler karşısında tarafsız bir siyaset gütmeyi çıkarlarına daha uygun bulan Yugoslavya, bizimle çok sıkı ilişkiler kurmaktan vazgeçmiş ve böylece Demokrat Parti Hükümeti'nin bu yoldaki gayretleri beklenen neticeyi vermemiştir.

C. Bağdat Paktı

Buna karşılık, bu dönemde Demokratların Orta Doğu siyaseti başarı kazanmıştır. İlk hamlede, 11 Haziran 1954'te, T.B.M.M., Pakistan Başbakanı Muhammet Ali'nin de hazır bulunduğu bir toplantıda, Türk-Pakistan

antlaşmasını onayladı.(236) Pakistan Başbakanından sonra Irak Başbakanı Reşat El Omar, 23 Temmuz 1954'te memleketimize geldi. Arkasından Türk devlet adamları bu ziyaretleri iade ettiler. 6 Ocak 1955'te Adnan Menderes Irak'a ve oradan da Lübnan'a gitti. Bu seyahat sırasında Türkiye ile Irak anlaşmaya vardılar. Bu anlaşma uzun bir siyaseti taçlandırdığı için olumlu olumsuz birçok tepki görmüştür. Başta Mısır, antiemperyalist Arap ülkeleri bize karşı cephe alırken, İngiliz ve Amerikan dışişleri bakanları bizi övmüşler ve J. Foster Dulles Menderes'e bir kutlama mesajı göndermiştir.(237) Bütün bu hazırlıklardan sonra Adnan Menderes, esas imza töreni için 23 Şubat'ta Irak'a gitti ve Bağdat Paktı 24 Şubat 1955'te, Batı dünyasının mutlu bakışları önünde,(238) törenle imzalandı. İki gün sonra da Türkiye ve Irak Meclisleri bu antlaşmayı onayladılar.

Bu suretle Arap Birliği'nden bir ülkeyi koparmayı başarmış olmamız tabiatıyla bu ülkeler içinde büyük tepkiye yol açtı. Suriye'de binlerce insan aleyhimizde nümayiş yaptı. Arkasından da, Mısır ile Suriye ayrı bir ittifak için aralarında prensip anlaşmasına vardılar. Esas amili olduğumuz bu yeni gelişme karşısında bu sefer biz telaşa düştük. Bu girişimi önlemek için hükümetimiz Suriye Hükümeti'ne nota üzerine nota verdi. Mart 1955'te bu memleketle ilişkilerimiz iyice bozuldu. Buna karşılık, aynı ayın sonunda İngiltere Bağdat Paktı'na katıldı. Arkasından İran ve Pakistan'la yeni görüşmeler yapılarak bu memleketler de pakta davet edildi. İran olumlu bir tutum takındığı gibi, Pakistan da 1 Temmuz 1955'te bu daveti kabul ettiğini resmen ilan etti.

Sonuç olarak ve esas itibariyle hükümetimizin büyük gayretleri sayesinde Orta Doğu bölgesinde Batı çıkarlarını savunan yeni bir Atlantik Paktı gerçekleştirilmiş oldu. Bu dönemde Orta Doğu'da başlıca iki siyaset çarpışıyordu. İngiliz aleyhtarlığına dayanan birincisinin bayraktarlığını Mısır yapıyor, İngiliz çıkarlarını savunan ikincisinin şampiyonluğunu ise Demokrat Parti yönetimindeki Türkiye üstleniyordu. Memleketimiz için Mustafa Kemal dönemi artık çok gerilerde kalmıştı.

III. Yeni Kabinenin İç Politikası

A. Kırşehir'in İlçe Haline Getirilmesi

Dış politikasını bu şekilde sürdüren Demokrat Parti, memleket içi tutumu bakımından da, ilk iktidar devresinde girdiği yollarda ilerlemekte kararlı

olduğunu açıkça ortaya koyuyordu. Üstelik, bu bölümün başında belirttiğimiz gibi, Demokratlar, meclisle adeta her yeri kaplamışlar ve böylece, sınırsız bir güç vehmetmeye başlamışlardı. Bu yeni iktidar sarhoşluğunun ilk hışmını Kırşehir ahalisi çekti. 30 Haziran 1954'te çıkarılan bir kanunla(239) bu ilimiz ilçe haline getirildi. Suçu, ısrarla Millet Partisi'ne ve yerini alan C.M.P.'ye oy vermesiydi. Şüphesiz, bu bir intikam kanunuydu. Menderes bunu demagogça savundu(240) ve neticede tasarı, Demokratların oylarıyla kanunlaştı. Aslında, Kırşehir'den on beş gün önce, Malatya ilimiz verdiği oylar yüzünden cezaya çarptırılmıştı. Ama Malatya sadece ikiye bölünmekle (Malatya ve Adıyaman) ucuz kurtuldu; ilçe haline getirilmedi.

B. Baskı Kanunları

Demokratlar, seçimlerde muhaliflere oy vermiş olan illeri cezalandırmakla yetinmediler. Seçimi izleyen bir iki ay içinde çıkardıkları üç kanunla, hem muhalif kuruluşlara hem de genellikle memur kitlesine karşı yeni baskı tedbirleri aldılar.

30 Haziran 1954'te kabul edilen bir kanunla,(241) muhalefetin hakları önemli kısıntılara tabi tutuldu. Mevcut seçim kanununu değiştiren bu yeni kanunun getirdiği kısıntılar önemliydi. Bir kere, bundan böyle, bir siyasal partiye başvurup adaylığı reddedilen bir kişi, o seçim döneminde bir daha aday olamayacaktı. Böylece, Demokratlar, müracaatlarını reddettikleri adayların kendilerine karşı seçim mücadelesine girmelerini önlüyorlardı. İkincisi, memurlar aday olabilmek için, artık seçimden altı ay önce istifa etmek zorunda bırakılıyorlardı. Bu hükmün sadece muhaliflerin aleyhinde işleyeceği açıktı. Zira, iktidar adayı olan bir memur, yeniden göreve alınacağını bilecek, buna karşılık, muhalefet adayı olmak isteyen bir memur, seçimi kazanamadığı takdirde işsiz kalabileceğini düşünecek ve tabiatıyla bundan çekinecekti. Üçüncüsü, bundan sonraki seçimlerde siyasal partiler artık karma liste yapamayacaklardı. Bu suretle Demokratlar, egemenliklerini tehlikeye sokabilecek muhaliflerarası seçim anlaşmalarını önlemiş oluyorlardı. Bu hüküm, hükmetmek için bölmek gerek düsturunun doğrudan doğruya neticesiydi. Dördüncüsü, yeni kanuna göre radyo, siyasal partilere kapatılıyordu. Bu hüküm radyonun, sadece muhalefete kapatıldığı anlamına gelmekteydi. Zira, iktidardaki parti, hükümet adına konuşmak gerekçesiyle, radyodan istediği gibi yararlanacaktı(242)

Muhalefet aleyhine alınan bu tedbirlerin yanı sıra, seçimlerden sonra Demokratların en fazla hışmına uğramış zümre, memurlardır. Aslında, daha iktidarının başından beri, Demokrat Parti, memur haklarını kısıtlama yolunda çaba sarfetmiştir. Gerçekten de, 1950'den önce, memurlar, otuz hizmet yılını doldurduktan sonra emekliye sevkedilebiliyor ve emeklilik işlemine itiraz etme hakkına sahip bulunuyorlardı. D.P. çoğunluğunun desteğiyle meclisten çıkan bir yorum, ilkin bu itiraz hakkını ortadan kaldırdı. Daha sonra Demokratlar, hem emeklilik için gerekli hizmet süresini yirmi beş yıla indirdiler, hem de itiraz yolunu kapalı tutmakta ısrar ettiler. Ancak 1954'e kadar, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay üyeleri ile profesörler bu hükmün dışındaydılar. Görevleri icabı daha güvenceli olmaları gereken bu kişiler, altmış beş yaşından önce emekliye sevkedilemiyorlardı. 1954 seçimlerinden sonra, Demkoratlar, bu ayrıcalığı kaldırmakla işe başladılar. 21 Haziran'da kabul edilen bir kanunla, (243) yirmi beş yıl hizmetten sonra emekliye sevkedilebilme kuralı istisnasız bütün memurlara teşmil edildi ve böylece önemli güvence kurumlarının üyeleri de bu hükme tabi tutuldular. Çoğulcu demokrasilerde bu gibi kurumların, iktidarın keyfilik eğilimini frenlemek bakımından oynadıkları büyük rol göz önünde tutulursa, yapılan bu değişikliğin altında Demokrat yöneticilerin gizledikleri ve sonraki olayların gün ışığına çıkardığı niyetler, sırf bu hükme bakılarak, daha o zaman kolaylıkla tahmin edilebilirdi.

Ne var ki, Demokratlar çok daha ileri gittiler. 5 Temmuz 1954'te kabulünü sağladıkları bir kanunla(244) memur güvencesini kökünden yok ettiler. Gerçekten de, bu yeni kanuna göre emekliye sevk için, belli bir süre hizmet görmüş olmak şartı bütünüyle kaldırılıyordu. Bundan böyle, herhangi bir resmi kuruluşta görevli olan bir memur, çalışma süresine bakılmaksızın işten atılabilecekti. Tek hafifletici husus, işten uzaklaştırıldığı tarihi izleyen aybaşından başlamak üzere altı ay, maaşının bir kısmının kendisine ödenmesiydi. Eğer bu süre içinde, bağlı olduğu kurum kendisini yeni bir göreve tayin etmezse, bu memur hakkında emeklilik işlemi uygulanacaktı. Ayrıca kanun, üçüncü maddesinde, "Bu kanun gereğince ittihaz olunacak vazifeden uzaklaştırma karar ve muamelelerinden dolayı, bu muameleyi tatbik eden idare ve şahıslar aleyhinde hiçbir idari ve adli kaza merciine müracaat olunamaz" demek suretiyle, iktidara verdiği genel azil yetkisini sınırsız olarak kabul ediyordu.

Azil kanununun bir sonucu da, üniversite özerkliğinin ortadan kalkmasıydı. Gerçekten de, kanunun ikinci maddesine göre, milli eğitim bakanı, istediği üniversite üyesini işinden atabilecekti. Bunun tek şartı, ilgili üniversite senatasonun görüşünü almaktı. Ancak, bu şart bağlayıcı değildi. Yani bakan, istediği takdirde, senatonun görüşüne uymayabilirdi.(245) Üniversite özerkliğinin temelinin, üniversitenin kendi seçtiği organlarca yönetilmesi olduğu hatırlanırsa, siyasal iktidarın hoşuna gitmeyen herhangi bir yöneticinin, ve hatta yönetici olmasa bile herhangi bir üniversite üyesinin iktidarca işten atılmasına imkân veren bu hükmün, üniversite özerkliğini ve bilimsel özgürlüğü ortadan kaldırdığı meydandaydı.

C. Baskı Tedbirleri ve Muhalefetten Gelen Tepkiler

Demokrat Parti yöneticileri, baskı yolunda hiçbir fren kabul etmeye artık niyetli görünmüyorlardı. İktidarlarının nihayetinde iyice sertleştirecekleri yıldırı (terör) rejiminin "gazeteci kıyımı" faslını da bu dönemde açtılar. 23 Eylül 1954'te, üç gazeteci ağır cezalara çarptırıldı. Hüseyin Cahit Yalçın, 26 ay hapse mahkûm oldu. Cemal Sağlam, altmış beş ay hapis ve 9.332 lira ağır para cezasına hüküm giydi. *Yeni Ulus*'un sahibi Nihat Erim ise 35.222 lira ağır para cezasına çarptırıldı.(246) 17 Kasım 1954'te, *Millet* gazetesinin sahibi Fuat Arna, sekiz ay hapse mahkûm oldu. 24 Kasım'da, yazar Bedii Faik tutuklandı. 1 Aralık 1954'te yetmiş dokuz yaşındaki Hüseyin Cahit Yalçın cezaevine kondu. Muhalefet, kolayca tahmin edilebileceği gibi, bu fırsatı kaçırmadı. İnönü, büyük tantana ile hapisteki basın mensuplarını ziyaret etti. İktidar, hatasını anladı ve ertesi gün Bedii Faik aleyhindeki davadan vazgeçildi. Ancak Hüseyin Cahit hususunda hemen ricat edemediler. Celal Bayar üç ay geçmesini bekledi ve ondan sonra af yetkisini kullandı. Muhalefet bu arada Hüseyin Cahit Yalçın'ın tutukluluğunu bir ağır silah gibi iktidara karşı kullanmayı ihmal etmedi. C.H.P. bu konuda Üsküdar'da bir gösteri bile düzenledi. Ancak hükümet sert mukabelede bulunarak, bunu hemen dağıttı.

1954 yılının Kasım başında bütün memlekette muhtar seçimleri yapılmıştı. 8 Kasım'da alınan neticelere göre, Demokrat Parti 33.000, buna karşılık C.H.P. 7.000 muhtarlık kazanmışlardı.(247) Bunun üzerine *Ulus* gazetesi seçimlerde baskı yapıldığını iddia etti. Bu yayın karşısında D.P. Bursa milletvekili Hulusi Köymen, başbakan tarafından cevaplandırılması

isteğiyle, bu konuda bir soru önergesi verdi. Önerge dolayısıyla 15 Kasım 1954'te, mecliste, muhtar seçimleri hakkında görüşme açıldı. İşte bu görüşmeler sırasında, parlamento tarihimizin son derece ilginç polemiklerinden biri cereyan etti. On yıllık Demokrat Parti iktidarının başta gelen iki hasım siyaset adamının tavrını göstermesi bakımından, bu polemiğe kısaca değineceğiz. Tartışmalar sırasında Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ, 1946 seçimlerindeki usulsüzlükleri hatırlatmış, buna karşılık İnönü bu seçimlerin tamamen meşru olduğunu savunmuştu. Bunun üzerine Menderes kürsüye gelerek şöyle konuştu: "İsmet İnönü kâh melekânc, kâh peygamberanc bir üslupla, kâh profesyonel bir caninin soğukkanlığı ile konuşuyor... Fakat İnönü'nün şu kürsüye çıkarak demokrasiden bahsetmesi, sadece ilahi adaletin tecellisinden ibarettir... Türk milletinin 1950'deki sillesi, dünkü müstebidi bugün hürriyet müdafii yaptı." İnönü'nün yerinden müdahale etmesi üzerine ise şunları ilave etti: "Gözüme bak paşa, gözüme bak!... Senin kâzip şöhretinden çekinecek, korkacak kimse yok burada... 1946'daki cinayetinin cezasını çekeceksin..."(248) İnönü ise şöyle mukabele etti: "Başvekilin ne kadar muztarip olduğunu görüyor, acıyorum. Iztırabının sebebi sinirlerinin bozulmuş olmasıdır. Düşmanlık politikası bırakıldığı zaman huzura kavuşacaktır. Bu vehimlerden kurtulması lazımdır."(249) Bu polemik Menderes'in İnönü'ye karşı duyduğu kompleksin iyi bir örneği olduğu gibi, on yıl boyunca Menderes'i yıkmak için İnönü'nün kullandığı taktiği gayet güzel gösteriyor: tahrik edip çileden çıkarmak, çileden çıkarıp hata işletmek, hataları amansızca yüzüne vurarak daha çok çileden çıkarıp, daha çok hata işletmek... Ta hatalarının içinde boğulana kadar...

Muhalefetle mücadelesi sertleştikçe Demokrat Pakti de hırçınlığını artırıyordu. Bu yolda, elindeki muazzam iktidar gücünü kullanmaktan hiç çekinmiyordu. 7 Nisan 1955'te İnönü'nün damadı Metin Toker, *Akis* dergisinde Mükerrem Sarol'a hakaret ettiği gerekçesiyle dokuz ay on gün hapse mahkûm edildi. Demokratlar eleştirilere gittikçe tahammülsüzlük gösteriyorlardı. Onuncu Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantı yılı bu hava içinde tamamlandı. 21 Mayıs 1955'te, D.P. milletvekilleri, meclisin tatile girmesini teklif ettiler. Muhalefet, Basın Kanunu'nun tadil edilmesi gereğine değinerek bu teklife karşı çıktı. Bunun üzerine mecliste büyük bir münakaşa oldu. İnönü, Menderes'e çatarak: "Başvekil matbuatın murakabesi altında bulunmak vaziyetinde değildir. Başvekil matbuat rejiminin bu tarzda kalacağını ilan ediyor. Türk Milleti kendisinden davacıdır. Bu başvekil kendi

grubunu dinlemiyor. Meclisi dinlemiyor, artık böyle bir başvekili kimse durduramaz" dedi.(250) İnönü bu uyarısında haklıydı; nitekim bu sözleriyle de Demokratları durduramadı ve verdikleri oylarla meclis tatile girdi.

Fakat meclisi tatile göndermekle, iktidar, eleştirilerden kurtulamadı. Aksine, muhalefet milletvekilleri bütün memlekete dağılarak, adeta bir seçim kampanyası varmış gibi, Demokratlar aleyhine propagandaya giriştiler. Bir müddet sonra hükümet bir bildiri yayınlayarak yaratılan "suni buhranlara" asla müsamaha edilemeyeceğini ilan etti.(251) İnönü, hemen ertesi gün, 4 Temmuz 1955'te bu bildiriyi sert bir şekilde cevaplandırarak hükümeti istifaya davet etti.(252) Bu tepki karşısında iktidar baskıyı artırdı. 20 Temmuz 1955'te zabıta, C.H.P. Isparta il kongresini dağıttı.(253) Üç gün sonra Üsküdar Kaymakamı, C.H.P.'nin, Lozan günü münasebetiyle düzenlediği iki toplantıyı yasakladı.(254) Bu davranışlar, yürürlükteki biçimsel demokrasiyi durmadan örseliyordu. Ağustos başında, C.M.P. ve C.H.P., bu şartlar altında yakında yapılacak yerel seçimlere girmeyeceklerini bildirdiler. Menderes buna: "eğer onların zamanında olsaydı yaptıkları mücadele şekli karşısında insanın kafasını keserlerdi" diyerek mukabele etti.(255)

Bu sırada, C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek, Karadeniz sahillerinde bir geziye çıkmıştı. 12 Ağustos'ta Zonguldak işçilerine hitaben yaptığı konuşma tahkikat konusu oldu. İki gün sonra da, Sinop'ta tutuklanarak İstanbul'a getirildi ve Paşakapısı cezaevine kondu. Ancak, ertesi gün çıkarıldığı mahkeme, tahliyesine karar verdiği için bir gün sonra serbest bırakıldı. Çok kısa bir süre için dahi olsa, ana muhalefet partisinin genel sekreterinin böyle koyalıkla hapse atılabilmesi, üzerinde düşünülecek bir olaydır. Demokrat Parti'nin demokrasi anlayışında, muhalefet partilerini kapatmak, muhalefet liderlerini hapse atmak olağan sayılıyordu.

Ç. İktisadi Sıkıntılar

Demokrat Parti'yi baskıya iten esaslı bir etmen de gittikçe artan iktisadi sıkıntılardı. Daha ilk iktidar devresinde fiyat artışları hızlı olmuş ve dış ticaret dengesi hep açık vermişti. Ancak ilk devrede, esas itibariyle tarımda gerçekleştirilen büyük hamle sayesinde, milli gelir çok arttığından önemli bir bunalım ortaya çıkmamıştı. Bu dönemde ise tarım ürünü, kötü hava şartları yüzünden epey düştü. İhracat imkânları böylece daralınca ithalatı da kısmak

gerekti. Bunun sonucu olarak fiyatlar yeniden kamçılandı ve karaborsa belirdi. Daha 1954 yılının Temmuz-Ağustos aylarında, hükümet birtakım sert tedbirler almak zorunda kaldı. Dış ticaret rejimini ve kâr hadlerini tespit eden yeni kararnameler yayınlandı. İthalat ve ihracatta kaçakçılık yapanların cezaları artırıldı. Dışa gidenlerin dövizlerinde kısıntılar yapıldı. Tedavüldeki para hacmi azaltıldı. Yine de tedbirler yetmedi, zira mahsul çok düşmüştü. Özellikle şeker gibi birtakım maddelerin sıkıntısı giderilemiyordu. Hükümet yeni tedbirlere başvurdu. Dışarıdaki Türklerin memleket içindeki gelirleri bloke edildi, yeni fiyat kontrolleri kondu ve Amerika'dan bir miktar buğday ithaline karar verildi. Kasım 1954'te Amerika'dan 300.000 ton buğday alınması sağlandı. Ne var ki, büyük miktarda döviz bulunmadan iktisadi sıkıntıyı gidermeye imkân yoktu. Hükümet 300 milyon dolarlık bir ek kredi talebiyle Amerika'ya başvurdu.(256) Fakat Amerikalılar bu isteğimizi reddettiler ve 30 milyon dolar hibe etmekle yetindiler. Çaresiz kalan iktidar, içte aldığı tedbirleri sertleştirdi. 1955 yılının Temmuz ayında, Milli Korunma Kanunu, sert bir şekilde tatbik edilmeye başlandı. Büyük şehirlerdeki ardiyeler ve depolar basıldı. Karaborsacılar için ağır hapis cezaları kondu. İstifçiliği önlemek amacıyla kasabalarda, köylerde dahi aramalar yapıldı.(257) Sıkıntının artmasıyla sosyal mücadele de şiddetlendi. 15 Temmuz 1955'te İzmir liman işçileri greve gittiler. Yasağa rağmen yapılan bu grev yaklaşan iktisadi bunalımın yeni bir işareti oldu.

İktidar sert tedbirlerin yanı sıra yoğun bir propaganda faaliyeti ile bu sıkıntıların, kalkınmanın geçici bedeli olduğunu anlatmaya çalışıyor ve halkın gözünü boyamak için, değişmez bir taktikle, boyuna temel atıp kurdele kesiyordu. 17 Eylül 1954'te, Menderes, Afyon çimento fabrikasının temelini attı. 19 Eylül'de, yine Menderes, bu sefer Eskişehir çimento fabrikasının temelini attı. Ertesi gün, Konya şeker fabrikasını işletmeye açtı. 21 Eylül'de yapılan bir törenle Amasya şeker fabrikasının kurdelesini kesti. Bir gün sonra Erzurum şeker fabrikasının temelini attı. 26 Eylül'de Celal Bayar, Denizli elektrik santralını işletmeye açtı. 8 Ekim'de yine Bayar, Giresun limanının temelini attı, vs. Sağanak gibi gelen bu "kalkınma" törenlerinin açık bir propaganda gayesi vardı. Bu tarz propagandayı siyasal hayatımızın bir özelliği haline getiren kuruluş Demokrat Parti'dir.

Ne var ki, gerçekten kalkınmak için tören yapıp nutuk atmak maalesef yetmiyor. Nitekim bütün bu propaganda faaliyetine rağmen Demokrat Parti, bir türlü, yaklaşan iktisadi bunalımın pençesinden kurtulamıyordu. İktisadi sıkıntı arttıkça şikâyetler de artıyor, muhalefet daha etkili hale geliyordu.

Demokrat Parti yöneticileri içteki bu baskıdan kurtulmak umuduyla, sıkıntıya düşen her hükümetin artık klasikleşmiş bir tedbirine başvurmayı denediler. Sıkıntısını unutturmak için halkın dikkatini kendi dışındaki bir olaya çekmek gerekiyordu. Bu sırada çetrefilleşmeye başlayan Kıbrıs meselesi iktidara bu imkânı sağladı. Yoğun bir propaganda ile bütün dikkatler Kıbrıs'a çevrildi ve adanın istikbali, başlıca milli davamız haline getirildi. Fakat, acı bir tecelli ile, Kıbrıs iç politikayı unutturacağına, kısa zamanda ve aniden, başlıca iç meselemiz haline geldi. Gelecek bölümde göreceğimiz gibi Kıbrıs davası, Demokrat Parti iktidarını ta temelinden sarsan başlıca meselelerden biri oldu.

BÖLÜM 2: 1955. MENDERES İKTİDARININ EN KRİTİK YILI

I. Kıbrıs Bunalımı ve 6-7 Eylül Olayları

Ağustos 1954'te, Kıbrıs meselesi iyice alevlenmeye başlamıştı. Yunanistan bir yandan adayı ilhak için Birleşmiş Milletler'e başvururken, öte yandan, birtakım mitinglerle kamuoyunu bu yolda seferber ediyordu. Birleşmiş Milletler'de davasını desteklemek için de, ilişkilerimizin gergin olduğu Arap ülkelerine yanaşma taktiğini güdüyordu. Türk Hükümeti ise, meseleyi yakından takip etmekle birlikte, henüz kamuoyunu harekete getirmeyi gerekli görmüyordu. Sadece, 30 Eylül 1954'te *Zafer* gazetesinde bu konuda beş sütunlu bir makale yayınlatmış ve Kıbrıs konusunda söz sahibi olduğumuzu belirtmekle yetinmişti. Ancak mesele gün geçtikçe büyüyordu. 14 Aralık 1954'te, Birleşmiş Milletler'de Yunanistan'ın talebi üzerine Kıbrıs'ın geleceği görüşüldü. Bu görüşmeler sırasında Türk delegesi Selim Sarper bir konuşma yaparak Yunan görüşüne karşı çıktı ve adanın bu memlekete verilemeyeceğini savundu. Fakat Yunanistan kararlı hareket ediyordu. Yunanlılar memleketlerinde ve Kıbrıs'ta durmadan kanlı gösteriler düzenleyerek dünya kamuoyunu kendilerine çekmek gayretine düşmüşlerdi. Yine de, İngiltere'nin karşı koyması yüzünden, 1954 yılında Birleşmiş Milletler'deki ilk girişimlerinden bir şey elde edemediler.

Dünya örgütünün 1955 dönemi çalışmaları yaklaşınca, Yunanlılar yine faaliyete geçtiler. 1955 yılının Mart ayından itibaren gösteriler ve kanlı olaylar yine hızlandı. İngiltere, adadaki Yunan halkını ezen bir sömürgeci devlet konumunda bulunmaktan çok rahatsızdı. Nihayet, bu durumdan kurtulmak için Türkiye'yi de meselede taraf haline getirmeyi yararlı buldu. Hükümetimiz zaten bu konuda söz sahibi olduğunu bir süreden beri iddia ediyordu. 1955 yılının Haziran sonunda İngiltere Türkiye'yi ve Yunanistan'ı Kıbrıs konusunda bir konferansa çağırdı. Hükümetimiz bu daveti derhal kabul etti ve davada kararlılığını göstermek için, kısa bir süre sonra Yunanistan'a sert bir nota vererek Kıbrıs konusundaki kışkırtmalarına son vermesini ihtar etti. Böylece birkaç ay içinde, Kıbrıs, İngiliz camiasının bir iç meselesi iken milletlerarası bir mesele haline geldi.

Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasındaki görüşmeler 27 Ağustos 1955'te Londra'da başladı. Fatin Rüştü Zorlu'nun savunduğu Türk tezine göre ada bize verilmeliydi. Yunanlılar ise Enosis'te diretiyorlardı. Türk kamuoyunun bütün dikkati artık Londra'ya çevrilmişti. Basın durmadan bu konuda yayın yapıyordu. Günler geçtikçe propaganda yoğunlaşıyor, sinirler geriliyordu. 4 Eylül'de Londra'daki Kıbrıslı Türkler gösteri yaptılar. Konferansı etkilemek amacıyla Türkiye'de de bir gösteri düzenlemek uygun olacaktı. Bu hava içinde 6 Eylül 1955'te, *İstanbul Ekspres* gazetesinde, Atatürk'ün Selanik'teki evinin bomba atılarak Yunanlılar tarafından tahrip edildiği haberi çıktı. Kamuoyu iyice elektriklenmişti. O gün öğleden sonra yüksek öğrenim gençliği bir gösteri düzenledi. Akşamüstü, aniden, her tarafta olaylar patlak verdi. Sanki gizli bir elin işaretiyle Beyoğlu'nda, Karaköy'de Rumlara ait dükkânlar tahrip edilmeye başlandı. Galeyan bir anda çapulculuğa ve kundakçılığa dönüşmüştü. Rumların dükkânlarına, evlerine ve hatta kiliseleriyle mezarlıklarına saldırıldı. İzmir'de Yunan Konsolosluğu ve Fuardaki Yunan pavyonu ateşe verildi. Olaylar gece yarısına kadar sürdü ve ancak ordu birliklerinin müdahalesiyle bastırılabildi. Fakat bu arada binlerce dükkân tahrip edilmiş, evlere saldırılmış, kiliseler yakılmış ve en kötüsü, Türkiye'nin saygınlığı sıfıra inmişti.

Bu olayların nasıl ve kimler tarafından düzenlendiği ise bugün hâlâ tam anlamıyla bilinmemektedir. Olaydan hemen sonra hükümet, mutadı üzerine suçu "komünistlere" yüklemeye çalışmıştır. 12 Eylül'de mecliste yaptığı konuşmada Fuat Köprülü bu görüşü savunmuştur.(258) Hatta hükümet daha da ileri giderek Emniyet'te dosyası bulunan birçok solcuyu elinde en ufak bir delil olmamasına rağmen hemen tutuklatmış ve sorgusuz sualsiz aylarca hapiste tutmuştur. Demokrat Parti iktidarı bu tezi doğrulamak umuduyla ayrıca Amerika'dan bir de uzman getirtmiştir. Ancak Amerikalı uzman, "komünistler eğer bu kadar kuvvetli olsalardı dükkân tahrip edeceklerine ihtilal yaparlardı" diyerek bu görüşü reddetmiştir.(259)

Bunun kadar gayri ciddi bir başka tez ise olayların C.H.P.'liler tarafından düzenlendiğiydi.(260) Bir kere, Halk Partisi'nde İnönü'nün bilgisi dışında bir şey yapılması imkânsızdı. İnönü ise bütün hayatı boyunca bir düzen adamı olarak belirmiştir. İnönü'nün başıbozuk yığınları harekete geçirecek bir düzene kalkışabileceğini düşünmek dahi gülünçtür. Kaldı ki, bu çapta bir hazırlığın hükümetin gözünden kaçacağına ihtimal verilemez.

Akla uygun gelen tek açıklama olayların hükümetin tasvibiyle başladığı ve arkasından onun denetiminden çıktığıdır. Hükümet, herhalde Kıbrıs konusunda kendisinden bir fedakârlık istenemeyeceğini müttefiklerine anlatmak için, kamuoyunun büyük baskısı altında olduğunu göstermek istiyordu. Nitekim olayların hazırlandığı 6 Eylül günü, saat 20'ye kadar, Bayar ve Menderes İstanbul'da kalmışlar ve ancak o akşam Ankara'ya hareket etmişlerdi. Ayrıca, olaylar sırasında polisin başlangıçta tamamen hareketsiz kaldığı, bilinen bir gerçektir. Hükümetin sorumluluğunu gösteren önemli diğer bir işaret de, olayların örtbas edilmesi için gösterilen olağanüstü gayrettir.

6-7 Eylül gecesi İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edilmiş(261) ve yüzlerce kişi tutuklanmıştı. Bütün bu insanların sorgusundan önemli bir ipucu elde edilmemiş olması hayrete değer. 12 Eylül'de meclis toplanmış ve esas itibariyle, sıkıyönetimi altı ay uzatmakla yetinmiştir. Milletvekillerinin birtakım sıradan açıklamalarla tatmin olmuş olmalarına imkân yoktur. Fakat iktidarın baskısıyla meclis tahkikatı açılması reddedilmiştir. Hükümetin verdiği tek şekli taviz, 10 Eylül'de, İçişleri Bakanı Namık Gedik'in istifasıdır.

Olayların yabancı kamuoylarında büyük yankısı olmakla beraber, Batılı büyükler Türkiye'yi desteklemeye devamı çıkarlarına daha uygun bulmuşlardır. Nitekim Eylül ayı içinde Amerika da Türk görüşüne yakınlık duyduğunu göstermiş ve İngiltere-Amerika-Türkiye üçlüsünün gayretleriyle Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Kıbrıs meselesini 1955 yılı gündemine almayı reddetmiştir. Öte taraftan, Eylül ve Ekim aylarında Pakistan'ın Bağdat Paktına girmesi ve İran'ın da bu pakta gireceğini resmen ilan etmesi Batılılar için Türkiye'nin değerini artırmıştır.

II. D.P.'nin İçindeki Bunalım

Dışta nispeten rahatlayan hükümet, buna karşılık iç politikada gitgide yoğunlaşan bir bunalımla karşılaşmıştı. Hükümet iki yönden gelen tehlikelerle karşı karşıya idi. Birincisinin kaynağı muhalefet, ikincisininki ise bizzat kendi saflarındaki çatlaklardı. İktidar, muhalefetten gelen eleştirilerden pek çekinmiyor ve zaten bunları baskı yöntemleriyle karşılamaya alışmış bulunuyordu. Fazlalık olarak, elinde, sıkıyönetim gibi bir silah da vardı. İlk tedbir olarak, muhalefetin mecliste fazla eleştiri yapmasına imkân vermemek için, sıkıyönetim uzatıldıktan sonra meclis yine tatile sokuldu. Arkasından

gazete kapama faslı başladı. 19 Eylül 1955'te, sıkıyönetim komutanlarının emriyle *Ulus* süresiz olarak, *Hürriyet* ve *Her Gün* ise on beşer gün için kapatıldılar. Basının büyük kısmı İstanbul'da, yani sıkıyönetim düzeni içindeydi; başlıca muhalefet organı olan *Ulus* kapatılmıştı; meclis ise tatildeydi. Bu durumda muhalefetin fazla ses çıkarmasına imkân kalmamıştı. Ama bizzat Demokratları aynı usullerle susturmak imkânı yoktu.

Aslında, parti içinde yöneticilere karşı muhalefetin kökü ta 1948'lere dayanıyordu. Ancak arka arkaya yapılan tasfiyeler sayesinde birlik muhafaza edilebiliyordu. Ne var ki, 1954 seçimlerinde D.P. Grubu çok fazla büyümüştü. Bunun neticesinde disiplini sağlamak çok daha zor bir iş haline gelmişti. Daha seçimler üzerinden iki ay geçmeden hizipçilik yeniden ciddi bir mesele haline geldi. O kadar ki, 1954 Temmuz başında parti genel idare kurulu, Bayar ve Koraltan gibi eski kurucuları da çağırarak toplantılar yapmak zorunda kaldı. Ağustos ayı içinde alt kademelerde birtakım tasfiyeler yapıldı. 14 Ağustos'ta, üç Ankara milletvekili partinin yüksek haysiyet divanına verildi.(262) İktisadi sıkıntılar arttıkça, muhalefetin eleştirilerinin yanı sıra, parti içi eleştiriler de gelişiyordu. 18 Ocak 1955'te dört D.P. milletvekili, (263) bir rapor hazırlayarak hükümetin iktisat politikasını acı bir şekilde eleştirdiler. 8 Şubat'ta gümrük ve tekel bakanı, grupta çok şiddetli saldırılara hedef oldu. 21 Mart'ta yapılan İzmir D.P. il kongresi o kadar mücadeleli geçti ki, bir ara, önemli olaylar çıkmasından korkuldu. 15 Nisan 1955'te, dört kurucudan biri olan Fuat Köprülü dışişleri bakanlığından ayrıldı. 3 Mayıs'ta yapılan Adana il ve Eminönü ilçe kongreleri karışıklıklar içinde geçti. Adana'da kongre başkanı dövüldü,(264) Eminönü'nde ise bazı kişiler polis marifetiyle kongre salonundan atıldılar. İki gün sonra grupta bir konuşma yapan Menderes, parti içi çekişmelere açıkça temas ederek şöyle dedi: "Diyorlar ki Fethi Çelikbaş arkadaşımız parti içinde muhalefet edenlerin başında bulunuyormuş; bilmiyorum ve tahmin de etmiyorum."(265) Muhalefet öyle bir seviyeye gelmişti ki artık bakanlık etmiş isimlerden dahi, muhalif olarak bahsedilebiliyordu. D.P. il kongreleri sert eleştirilerin yapıldığı forumlar haline gelmişti.

6-7 Eylül olayları bu kaynayan kazanı taşıran son damla oldu. Parti ileri gelenlerinden Feridun Ergin, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Fuat Köprülü, Fethi Çelikbaş, Mükerrem Sarol, Menderes'i açıkça eleştirmeye ve aleyhinde bulunmaya başladılar.(266) Bu arada 19 D.P. milletvekili bir önerge imzalayarak basına ispat hakkının tanınmasını istemişlerdi. Genel idare

kurulu, Çelikbaş ve Karaosmanoğlu'na baskı yaparak imzalarını geri aldırtmaya çalıştıysa da, başarı sağlayamadı. Nihayet ip koptu ve ihraçlar başladı. İlk adımda, Feridun Ergin haysiyet divanına verildi. Arkasından ispat hakkı önergesini, imzalamış olan 19 milletvekili, 12 Ekim 1955'te divana sevkedildi.(267) İlk toplantısını 14 Ekim'de yapan yüksek haysiyet divanı bunlardan dokuz milletvekilinin partiden ihracına,(268) geri kalanlar hakkında ise soruşturmanın derinleştirilmesine karar verdi. Divan, ertesi gün büyük kongre toplanacağından, parti içi muhalefeti bölmek amacıyla 19'ları iki gruba ayırmıştı. 19'lar bu oyuna gelmediler ve ertesi gün, henüz ihraç edilmemiş on milletvekili de partiden istifa etti.

III. Dördüncü Büyük Kongre

Böylece, Demokrat Parti'nin dördüncü büyük kongresi son derece bunalımlı bir dönemde toplandı. Zaten bu kongrenin toplanması iki yıl ertelenmiş ve bu arada hoşnutsuzluklar iyice birikmişti. Fazlalık olarak kongre günü on milletvekili de partiden istifa etmişti. Demokrat Parti'nin yıldızı artık ihtişamını kaybetmişti.

Dördüncü büyük kongre, 15 Ekim 1955'te Ankara'da, Büyük Sinema'da toplandı. Memleketin her köşesinden 1300 civarında delege gelmişti. Yapılan seçim neticesinde kongre başkanlığına Tevfik İleri getirildi. Açış konuşmasını Menderes yaptı. Başbakan bu konuşmasında hizipçilere çattı, mutadı üzere 1950 öncesi defterleri karıştırmak suretiyle C.H.P.'ye saldırdı, dış politikada paktları savundu ve tarafsızlık siyasetini bir daha reddetti. Menderes 19'lara karşı şöyle diyordu: "Her sabah uyanınca sırtımızda hıyanetin hançerini mi hissedeceğiz? Mebus seçildikten sonra Parti'yi tekmeleyenlere karşı elbette tedbir bulacağız. Şunu arzedeyim ki mesele ispat hakkı değildir. Bunu sadece bayrak yapmak istiyorlar'(269)

Kongrenin ikinci günü seçimler yapıldı. Adnan Menderes yine genel başkanlığa seçildi. Genel idare kuruluna seçilenler ise oy sırasına göre şu kişilerdir: Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Samet Ağaoğlu, Sıtkı Yırcalı, Rıfkı Salim Burçak, Atıf Benderlioğlu, Osman Şevki Çiçekdağ, Kâmil Gündeş, Emin Kalafat, Tevfik İleri, Remzi Birant, Mükerrem Sarol, Rauf Onursal, Celal Ramazanoğlu. Burada ilginç olan nokta, Menderes ile gittikçe anlaşmazlığa düştüğü bilinen Köprülü'nün genel başkandan sonra en çok oy alan üye olmasıdır. Aldığı büyük oya rağmen, Menderes'e duyulan muhalefetin bir göstergesi de budur.

Kongrenin üçüncü günü, eleştirilerin ve dileklerin konuşulmasıyla geçti. İktisadi durum ve özellikle fiyat artışları acı acı eleştirildi. Bu konuda, delegeler, gerçekten memleketin sesini yansıtıyorlardı. Bu arada, yine din konusunda taleplerde bulunuldu. Örneğin, orta okullara da din dersi konması istendi.(269a) 18 Ekim 1955'te, kongrenin son gün çalışmaları büyük gürültüler içinde geçti. Partiden ayrılanların milletvekilliğinden de ayrılması yolunda bir önerge verilmişti. Bu garip önerge büyük tartışmalara yol açtı. Gerçekten de, böyle bir tedbir anayasaya aykırı olurdu. Nihayet önerge, "temenni mahiyetinde" olmak üzere kabul edildi. Son gün, Menderes, müstakbel muhaliflere bir daha gözdağı vermek gereğini duyarak şöyle dedi: "Eğer çıkanlar kuyruklarını bu Partinin içinde bırakmış ve kuyruk harekete gelmiş ise onu da kesip atacağız".(270) Demokrat Parti'nin dördüncü büyük kongresi bu hava içinde son buldu.

IV. Kongre Sonrası Çalkantılar

Kongreden sonra, yöneticiler, örgütü yeniden ele almak gereğini duydular. İstanbul dahil, yirmi ilde yeniden örgütlenme çalışmaları yapıldı. Ancak, iç muhalefeti ezmek bir türlü mümkün olmuyordu. 30 Ekim'de yapılan grup başkanlığı seçiminde genel merkezin adayı olan Tevfik İleri seçilmedi. Onun karşısında aday olan Antalya milletvekili Burhanettin Onat Demokrat Parti Meclis Grubu başkanı oldu. Ayrıca grup yönetim kurulu ve haysiyet divanı seçimleri de oldukça çekişmeli geçti. Çaresiz kalan genel merkez bir ara yumuşak yolu deneyerek, 11 Kasım 1955'te verdiği bir kararla, 1952'den beri partiden ayrılmış olanların yine alınabileceklerini kabul etti.(271) Ancak bu genel af da beklenen neticeyi vermedi. Muhalefeti yatıştırmak mümkün olmuyordu.

Belediye seçimleri 13 Kasım 1955'te, bulanık bir siyasal havada yapıldı. C.H.P. ve C.M.P., daha önce vermiş oldukları kararlara uyarak seçimlere katılmadılar. Buna rağmen Demokratlar oy kaybettiler. Sekiz ilde bağımsız adaylar, iki ilde de Köylü Partisi'nin adayları seçimi kazandılar.(272) Seçimlerden sonra Demokrat Parti Hatay milletvekili Şekip İnal: "Seçimlerdeki hadiseler bana Parti'nin 10 sene evvelinc rücu ettiğini ve demokrasi mefhumu ile hiçbir alakası kalmadığını gösterdi" diyerek istifa etti.(273) Bu arada 19'lar yeni bir parti kurmak için çalışmalarını tamamlamışlardı. 19 Kasım 1955'te, Hürriyet Partisi'ni kurduklarını ilan ettiler.

V. D.P. Meclis Grubu'nun İsyanı

Arka arkaya gelen bu kötü haberler, nihayet, Demokrat Parti Meclis Grubu'nun sabrını taşırdı. 22 Kasım 1955'te yapılan toplantıda, milletvekilleri hükümeti şiddetle eleştirdiler ve görüşmeler neticesinde, iktisadi meselelerle ilgili olarak hükümet hakkında gensoru açılmasını kararlaştırdılar. Dört saat süren görüşmeler sırasında otuz kadar milletvekili söz aldı. Özetle: "Halen programsız bir hükümet vardır ve biz bir çıkmazın içindeyiz. Bugüne kadar susmamalı idik, dillerimizi artık çözelim. Bir ıztırap şelalesi halinde milletin başına çöken felaket süratle temizlenmelidir, tehlikeyi görmeliyiz" dediler.(274) Bunlardan Emrullah Nutku: "Bu memlekette herkes aynı fedakârlığı yaparsa bir kalkınma olabilir. Fakat bir tarafta halktan fedakârlık istenirken, diğer taraftan her gün 5-10 milyonerin doğuşu halka ıztırap vermektedir" diyerek meselenin özüne dokundu.(275) Sanki bir baraj yıkılmıştı. Eleştiriler sel halinde akıyordu. Bir hafta sonra yapılacak olan gensoru görüşmelerinin çetin geçeceği belliydi.

Menderes bu sırada Bağdat Paktı'nın bir toplantısı dolayısıyla Irak'ta bulunuyordu. Döndüğünde, iktidar günlerinin en dar boğazının eşiğine gelmişti. 29 Kasım 1955'te, on yıllık D.P. iktidarının en fırtınalı grup toplantısı yapıldı. Milletvekilleri bir hafta önce gensoru önergesini verdiklerinde yaptıkları eleştirilerden çok daha ağırlarını yaptılar. Hükümet boraya tutulmuş bir çınar gibi çatırdamaya başladı ve nihayet devrildi. Milletvekilleri, adeta devrim mahkemelerinin savcıları gibi bakanları suçluyorlar ve birer birer düşürüyorlardı. İlk kurban, Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı oldu. Arkasından maliye ve dışişleri bakanları istifa ettiler. Nihayet bütün bakanlar çekildiler. Menderes'in dayanacak gücü kalmamıştı. Zemin ayağının altından kayıyordu. Onun da istifa etmekten başka çaresi kalmamıştı. İşte tam o sırada Mükerrem Sarol'un bir tavsiyesi onu kurtardı. Sarol, gruptan, sadece kendisi için güven istemesini tavsiye etmişti. Menderes kürsüye çıktı ve dramatik bir edayla: "Ben *istifa etmiyorum. Sizin* kudretiniz o kadar büyüktür ki şu anda isterseniz anayasayı bile değiştirebilirsiniz. Kendimi tamamen Grubun takdirine terkediyorum"(276) dedi. Bunun üzerine iki önerge verildi. Birincisi hükümetin toptan istifasını, ikincisi ise Menderes hariç bakanların çekilmesini istiyordu. Önergeler oya kondu ve birincisi reddedilerek ikincisi kabul edildi.(277) Böylece, garip bir şekilde, hükümet düştü ve sadece başbakan güvenoyu almış oldu.

Demokrat Parti Grubu bir anlık zaaf göstermek suretiyle, hem Menderes'in, hem de memleketin başına büyük badireler açılmasına sebep olmuştur. Adnan Menderes, siyasal hayatının sırat köprüsünden bu şekilde geçirilmeseydi, altı sene sonra bu sefer darağacında hayata gözlerini kapamazdı. Bizzat Demokrat Parti de barışçı yollarla iktidardan ayrılmak şansını yitirmezdi.

Ama artık olan olmuştu. Siyasal hayatının sonunu böylesine yakından gören ihtiraslı bir liderin, bu günleri bir daha yaşamamak için bundan böyle her imkâna başvuracağı açıktı. Nitekim öyle oldu ve Menderes'ten kurtulmak için silaha sarılmaktan başka çare kalmadı.

BÖLÜM 3: DÖRDÜNCÜ MENDERES KABİNESİ VE BASKI POLİTİKASINDA YENİ AŞAMALAR

I. Dördüncü Menderes Kabinesi'nin Kuruluşu

Menderes Hükümeti 29 Kasım 1955 akşamı cumhurbaşkanına istifasını sunduktan sonra, yine Adnan Menderes yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. Ancak, bu derece vahim bir bunalımdan sonra aynı başbakanın yeni kabineyi kolayca kuramayacağı açıktı. Temaslar günlerce sürdü. Bunalım uzadıkça muhalefet bunu sömürüyor ve Demokrat Parti Grubu'nun başaramadığını başararak, Menderes'in çekilmesini sağlamaya çalışıyordu. Fakat bu çabalar bir sonuç vermedi ve on bir günlük bunalımdan sonra Dördüncü Menderes Kabinesi kuruldu.(278)

Bu kabine, 13 Aralık 1955'te gruptan güvenoyu aldı. Hükümet programında Menderes grupta eleştiri konusu olmuş her şeyi düzelteceğini ve hatta daha ileri gideceğini vaat ediyordu. Bu vaatler Menderes'in, milletvekillerinin başkaldırması karşısında ne derece korktuğunun en açık göstergesidir. Programdaki vaatleri şöylece sıralayabiliriz: anayasada değişiklikler yapılacak ve bunlar mutlaka genel seçimlerden önce tamamlanacak; seçim kanununda yapılan son değişiklikler kaldırılacak ve kanun eskisinden daha ileri hale getirilecek; ispat hakkı için meclise yeşil ışık yakılacak; devlet yatırımları bir plana bağlanacak; bütçe denk hale getirilecek; karaborsa ile mücadele için elden gelen gayret gösterilecek, ihtikârla şiddetli bir savaşa girişilecek; ihtiyaç maddeleri için adil bir dağıtım sistemi ön plana alınacak; bir sanayi ve madenler bakanlığı kurulacak; yirmi beş senesini dolduran memurların, yargıçların, profesörlerin emekliye sevkedilebilme hükmü kaldırılacak; vs.(279)

Bu program, büyük ölçüde demokratikti. Ne var ki, bu programı gerekli kılan hataların baş sorumlusu Menderes'ti. Hatalardan dönüleceğinin tek gerçek garantisi başbakanın değişmesi olabilirdi. Ana muhalefet partisi haklı olarak gayretlerini bu noktada yoğunlaştırmıştı. 16 Aralık'ta mecliste yapılan program görüşmelerinde İnönü, Menderes'e çok sert bir dille çattı ve istifa etmesini istedi. D.P. Grubundaki isyandan sonra C.H.P.'ye yepyeni bir güven gelmişti. 1946'dan beri her tedbirde geç kalan Halk Partisi, nihayet 1955

yılının sonunda muhalefet meşalesini ciddi bir şekilde eline aldı. Diğer taraftan, bütün vaatlere rağmen Demokrat Parti milletvekillerini hemen yatıştırmak mümkün olmamıştı. Henüz hükümet güvenoyu almadan üç milletvekili(280) daha D.P.'den ayrıldı. 17 Aralık'ta bir dördüncüsü Hürriyet Partisi'ne katıldı.(281) 20 Aralık'ta Demokrat Parti Grubu üç eski bakan -Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Sıtkı Yırcalı- hakkında meclis tahkikatı açılmasını kararlaştırdı. Fırtına henüz yatışmamıştı.

II. Baskı Politikasına Kesin Dönüş

Ne var ki, dış muhalefetin açıkça başarılı olmaya başlamasıyla Demokratlar gitgide safları sıklaştırmak gereğini duydular. Sürekli saldırıda bulunan Halk Partisi'nden başka, büyük basın ve üniversite gibi etkili baskı grupları da iktidara açıkça cephe almaya başlamışlardı.(282) 5 Şubat 1956'da İnönü bir bildiri yayınlayarak yeni hükümetin, durumda hiçbir şey değiştirmediğini kamuoyuna açıkladı.(283) Bu sürekli baskı Menderes'i çileden çıkarıyordu. Artık hiçbir itidali kalmamıştı. 10 Şubat'ta mecliste bir sözlü soruya verdiği cevap sırasında ana muhalefet partisini komünistlikle, *vatanı dışarıya casuslamakla, milli çıkarlara kundak sokmakla suçladı.(284)* Muhalefet ise hiç boş durmuyordu. Komünistlik ithamından bir hafta sonra, İnönü, İşçi Sendikaları Birliği'ni ziyaret etti ve işçilerin önünde grev hakkını savundu.(285) Karşılıklı tahriklerle meclis bir muharebe meydanına dönmüştü. 23 Şubat'ta milletvekilleri birbirlerinin üzerine yürüdüler. Kalafat, İnönü'nün 6-7 Eylül olaylarından bahsetmesini vatanperliğe aykırı gördüğünü söyleyince kıyamet koptu. Bunun üzerine muhalefet bütünüyle meclisi terketti.(286) Daha bir hafta geçmeden yine 6-7 Eylül olayları yüzünden meclis yeniden birbirine girdi. Milletvekilleri birbirlerine "utanmaz", "sarhoş", "asker kaçağı" gibi sözlerle hakaret ettiler.(287)

Mücadelenin bu şekilde kızışması, Menderes'i taktik değiştirmeye itti. 1955 yılının sonunda beliren büyük bunalımdan sonra mevkiini korumak endişesiyle taviz politikasını seçmişti. Ancak aradan geçen olaylar, ne yaparsa yapsın muhalefetin boy hedefi olmaktan kurtulamayacağını kendisine gösterdi. Fazlalık olarak, bu sürekli hücumlar D.P. Grubu'nun, lideri etrafında kenetlenmesine yol açmıştı. Artık gerilerinden emin olan Menderes, bir an iltifat ettiği ricat politikasını tamemen terkederek açık taarruza geçmeye karar verdi.

D.P. iktidarının, bundan böyle vazgeçmemek üzere yeniden sertlik politikasına döndüğü 1956 yılının Nisan-Mayıs aylarında, dikkati çeken bir husus D.P. yöneticilerinin Çankaya'da yaptıkları toplantılardır. Gerçekten de, 5 Nisan'dan itibaren D.P. Genel İdare Kurulu'nun, kabine ile birlikte Çankaya'da birçok toplantı yaptıklarını görüyoruz. "Tarafsız" cumhurbaşkanının köşkünde, iktidar partisinin genel idare kurulunun ve kabine üyelerinin ne konuştukları tabiatıyla bilinmiyor. Ancak sonraki olaylara bakılırsa, girişilecek olan "taarruz" politikası için Bayar'ın tasvibinin alındığına hükmetmek herhalde yanlış olmaz.

Yeni sertlik siyasetinin ilk önemli nutkunu Menderes, 10 Nisan 1956'da Gaziantep'te vermiştir. Bu son derece sert nutukta Demokrat Parti lideri muhalefet hakkında şöyle konuşmuştur: "Muhalefet ve basının açmış olduğu şiddetli ateşin himayesinde birtakım komünist birliklerin hareket hazırlıklarında oldukları görülüyor... Kanunlar kâfi gelmiyorsa kanun hükümleri getireceğiz. Eğer adalet mekanizması, mevcut kanun hükümlerini anlamakta müşkilat çekiyorsa bunları sarahate götüreceğiz. Ta ki bu ihtilalci metodlar, bu fitne artık bitsin".(288) İnönü bu tehditlerle daha açık tehditlere cevap verdi. İnönü: "Demokratik rejimi geriye çevirmek herhangi babayiğidin harcı değildir. Kim buna teşebbüs ederse... daha o günün akşamı dünya başına zindan olacak, kendisini, arkadaşlarını ve teşkilatını bir kâbusa atacaktır" diyerek mukabele etti.(289).

III. Adalet, Basın, Üniversite, Sendikalar ve Muhalefete Karşı Yeni Tedbirler

A. Adalete Karşı

1956 yılının Mayıs başında siyasal hayatımızın acı safhalarından biri daha açıldı. 3 Mayıs'ta, adalet bakanlığının bir kararıyla, on altı yargıç emekliye sevkedildi İkisi daire başkanı olmak üzere, bunların üçü Yargıtay üyesi idi. Oysa bizzat Menderes, daha altı ay önce, bu tasfiye usullerinden vazgeçileceğini hükümet programında vaat etmişti. Bu işlem, haklı olarak, büyük tepkilere yol açtı. C.H.P. bu konuda meclis tahkikatı talebinde bulundu. Ankara barosu olağanüstü toplantıya çağrıldı. Fakat adalet bakanı bu toplantıyı da yasakladı. Zaten artık uyarılar faydasızdı. 12 Haziran 1956'da, yedi yargıç daha emekliye sevkedildi. Yargıtay başkanı, Yargıtay birinci ve

ikinci daire başkanları, cumhuriyet başsavcısı bunların içindeydi. Diğerleri de Yargıtay üyesiydiler. Bundan böyle, Demokrat Parti'nin, biçimsel demokrasiyi dahi tasfiyeye kararlı olduğu hususunda bir tereddüt kalmamıştı.

B. Basına Karşı

İstibdada yönelen idarelerin, başlıca hedeflerinden birinin, basını emir kulu haline getirmek olduğu, bilinen bir gerçektir. Demokrat Parti iktidarı, bu konuda bir istisna teşkil etmemiştir. Demokratlar, baskı rejimine yönelişlerine koşut olarak, daima basını dizginleyecek yeni tedbirler almışlardır. 1956 yılının ortalarına doğru açtıkları yeni baskı döneminde de, zaten zedelenmiş olan basın hürriyetini iyice kısmak için, iki yeni kanunun (290) kabulünü sağlamışlardır. Mart 1954'te basın aleyhine alınan tedbirleri çok ağırlaştıran bu kanunlar, baştan aşağı antidemokratik hükümlerle doluydu. Gazete sahibi ve sorumlu müdürü olmak yeni şartlara bağlanmıştı. Gazetecilerin kolaylıkla hapse atıldığı bir dönemde, altı aylık mahkûmiyet, bu mesleklerin icrasına engel kabul edilmişti. Muhabirlerde dahi aynı şartlar aranıyordu. Sorumlu müdürler, gazetelerinde imzasız olarak çıkan her yazının sahibini, sorulduğu takdirde, 24 saat içinde savcıya bildirmek zorunda bırakılıyordu. "Memleket ahlakını bozmak", "resmi sıfatı haiz olanlar aleyhine istihfaf hissi telkin edebilecek yahut müphem ve suizannı davet edebilecek mahiyette neşriyatta bulunmak", "maksadı mahsusa müstenit neşriyatta bulunmak" gibi, ceza hukukuna aykırı, kaypak ifadelerle yeni yayın yasakları getiriliyor ve bunlara uymayanlar için, ağır hapis ve para cezaları öngörülüyordu. Cevap ve düzeltme hakkı ise aşırı derecede genişletilmişti. Bu konuda kesin takdir yetkisi savcılara bırakılmıştı, vs.

Böylesine baskıcı tasarıların mecliste çok şiddetli tartışmalara yol açacağı tabii idi. İnönü, tarihi bir konuşma yaparak şunları söyledi: "... İrtica rejimi ansızın gelmiyor, gözümüzün içine baka baka, adım adım, profesörler eliyle hazırlanarak geliyor. Basiretler bağlanmıştır. Mesuliyetlerin vicdanlar üzerindeki baskısı da o nispette ezici ve amansız olacaktır... Karanlıktan medet umanlar, elbette tarihimizin karanlık köşelerinde unutulacaklardır". (291)

C. Üniversiteye Karşı

Demokrat Parti'nin, Temmuz 1954'te, memurlar hakkında kendisine genel bir azil yetkisi veren bir kanunu meclisten geçirdiği, yukarıda anlatılmış ve bu vesileyle, kanunun üniversite üyelerini de kapsadığı belirtilmişti. İşte bu kanun, yeni sertlik döneminin üniversitede de kurbanlar bulmasını sağladı. Aralık 1956'da, Feyzioğlu olayı patlak verdi. O sırada Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin dekanı olan Turban Feyzioğlu'nun ders yılını açış konuşmasında sarfettiği "nabza göre şerbet vermeyiniz" sözleri, siyaset yapmakla suçlanmasına ve bakanlık emrine alınmasına vesile oldu. Bu sembolik hareketle, iktidar, adalet ve basından sonra üniversitcden de geçmek kararında olduğunu göstermek istiyordu. Muhalefet de bunu böyle anladığı için, tepki yine büyük, ama yine yararsız oldu. Bu işlemi protesto etmek amacıyla, üç doçent ve iki asistan(292) üniversiteden istifa ettiler. Mülkiyeli öğrenciler, dersleri boykot ettiler. Mecliste bu konu müzakere edildi ve bir defa daha fırtına koptu. İktidarın tepkisi ise, 6-7 Eylül olaylarından sonra istifa etmiş olan Dr. Namık Gedik'i, yeniden içişleri bakanlığına getirmekten ibaret kaldı.

Ç. Sendikalara Karşı

Kolayca tahmin edilebileceği gibi, bu genel sertleşmeden, işçiler de paylarını aldılar. 1957 Nisanının sonunda, Demokrat Parti iktidarı, işçi birliklerine karşı açık taarruza geçti. 5018 sayılı sendikalar kanununun bir açığından yararlanarak, birliklerin teşekkül tarzının kanuna aykırı olduğu iddia ediliyor ve bunlar peşpeşe kapatılıyorlardı. 20 Nisan 1957'dc, İşçi Sendikaları Konfederasyonu kapatıldı. Arkasından İstanbul, Güney, Çukurova, Sakarya ve Ankara işçi sendika birlikleri aynı muameleye tabi tutuldu. 7 Mayıs'ta, Bursa Sendikalar Birliği ile Marmara bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonu kapatıldı.(293) Muhalefette iken grev hakkını dahi vadetmiş olan D.P., kendi programını açıkça çiğneme pahasına da olsa, artık sendikalaşma hürriyetine bile tahammül edemez olmuştu.

D. Muhalefete Karşı

D.P. idaresinin en kötü ünlü kanunlarından biri bu dönemde çıkarılmıştır. Toplantı ve gösteri haklarını düzenleyen bu metnin(294) kabulüyle, Demokratların, demokrasinin görünüşünü dahi yok etmek arzuları açıkça ilan

edilmiş oluyordu. 27 Haziran 1956'da kabul edilen bu yeni kanunla, siyasal partilerin, seçim propaganda devresi dışında açık hava toplantıları yapmaları yasaklandı. Kapalı toplantılar da mahallin en büyük mülkiye amirinin iznine bağlandı. Kanunun 12. maddesine göre, "Her nerede olursa olsun tezahürat veya gösteri veya protesto maksadıyla yahut maksadı mahsusa müstenit olarak toplanılması veya böyle bir toplantıya bilerek sebebiyet verilmesi..." suç sayıldı. Ayrıca, 13. maddede, suç sayılan toplantıların dağıtılması için hedef gözetmeksizin ateş açılabileceği kabul edildi, vs. Örnek olarak alınan bu hükümlerden de görüldüğü gibi, kanun açıkça despotik bir zihniyetin eseriydi. Bu kanun üzerine, çaresiz kalan muhalefet, meclisi terketti. Aynı günlerde, Demokrat Parti'nin dört kurucusundan biri olan Fuat Köprülü, ikinci defa olarak, dışişleri bakanlığından istifa etti.

Fakat ne yapılırsa yapılsın, Menderes, bildiği yoldan dönmeyecekti. Muhalefetin, meclisi boykotu da etkisiz kaldı. Nihayet 11 Temmuz 1956'da, üç muhalif parti meclise dönünce, Menderes: "Tıpış tıpış döndüler" diyerek onlarla alay etti.(295) Üstelik, aynı toplantıda, keyfi idarenin yeni bir örneği verilerek, 1956 yılında ara seçimi yapılmaması, Demokratların oylarıyla kararlaştırıldı.

Temmuz ayının sonunda C.H.P. Genel Sekreteri Kasım Gülek yeni bir Karadeniz gezisine çıkmıştı. Bu gezi iktidarın baskı kanunlarını şiddetle tatbik etmek niyetinde olduğunu göstermesine vesile teşkil etti. Gezi sırasında Halk Partililerin toplantıları durmadan engellendi. 2 Ağustos'ta Gülek Rize'de mahkemeye verildi. Bazı dükkân sahiplerinin sıra ile ellerini sıkmak suretiyle bir gösteri yürüyüşü yaratmakla suçlanıyordu. Kasım Gülek bu "suç"tan dolayı altı ay hapse mahkûm edildi. Muhalefet muazzam bir baskı altındaydı. 3 Ağustos'ta Halk Partililerin Bakırköy'de İnönü'nün şerefine verecekleri bir ziyafet yasaklandı. 7 Ağustos'ta C.M.P.'nin Giresun kongresinde Bölükbaşı'yı alkışladılar diye on beş delege karakola götürüldü. Aynı gün Hürriyet Partisi il başkanlarının Ankara'da yapacakları toplantı yasaklandı. Üstelik, toplantı için Ankara'ya gelmiş olan il başkanlarının Anıtkabir'e çelenk koymalarına ve parti başkanının evinde verdiği ziyafete katılmalarına Ankara valisi engel oldu.(297) 16 Eylül'de Kırşehir'i ziyaret eden Bölükbaşı'yı karşılamaya gelen halk coplarla dağıtıldı.(298)

Memleketin siyasal havası gitgide teneffüs edilemez bir hale geliyordu. 11 Şubat 1957'de İnönü'nün damadı Metin Toker, Sarol'a hakaretten dolayı yediği cezanın Yargıtay'ca onanması üzerine tutuklandı. Artık vatan sathında siyasal meselelerin nispeten serbestçe tartışılabildiği tek yer olarak meclis

kalmıştı. Meclis dışında muhalefet, hemen hemen imkânsızlaşmıştı. Bunun üzerine İnönü yeni bir taktik denemeyi faydalı bularak Menderes'e yakınlaşmaya teşebbüs etti. 1957 bütçe görüşmelerinin sonuna rastlayan bu yakınlaşma çabası, tamamen zorlama idi ve esas itibariyle tek taraflı olarak kaldı. İnönü'nün barış taarruzu hiçbir sonuç vermediği gibi, diğer muhalefet partilerini de kendisine düşman etti. Menderes ise, 1955 Aralık bunalımından sonra yumuşaklık siyasetinin yararsızlığına iyice kanaat getirmiş, bu yola bir daha girmemeye kesinlikle karar vermişti. Dolayısıyla, muhalefet liderinin bu hareketi, savaş içinde kendi kendine mütareke yapan bir komutanın garip durumuna benzemekten öteye gidemedi. Nihayet İnönü, "balayı siyaseti"ni biraz daha sürdürürse, bu sefer, muhalefet bayrağını elinden düşürmek tehlikesiyle karşı karşıya kalacağını gördü. Bunun üzerine, C.H.P. Meclisi, 27 Mayıs 1957'de bir bildiri yayınlayarak, üç aydır süren yumuşak tutumun yararsızlığını sapladı ve savaşın yeniden açıldığını ilan etti.(299) Böylece Menderes'ten sonra İnönü de sertlik tutumunda karar kıldı ve iki liderin bu tutumu 27 Mayıs 1960'a kadar artık hiç değişmedi.

IV. İktidar Saflarında Yeni Kaynaşmalar ve Muhalefetin İşbirliği Girişimleri

Bu sonu gelmez baskılar karşısında muhalefet ister istemez işbirliğine itilmişti. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununun çıkışını protesto etmek amacıyla meclisi boykot ettikleri sırada, 8 Temmuz 1956'da, üç muhalif parti bir bildiri yayınlayarak demokrasi için mücadelelerine azimle devam edeceklerini ilan etmişlerdi. Arkasından, Hürriyet Partisi, diğer iki muhalif partiye somut demokratik hedefler üzerinde anlaşmaya varılmasını teklif etmiş; bu teklif üzerine toplanan C.H.P. Meclisi, 29 Eylül 1956'da verdiği bir kararla işbirliğini kabul etmişti.(300) Ancak bu ilke anlaşmasından sonra muhaliflerin ayrıntılarda anlaşmalarına imkân olmadı ve işbirliği tavsadı.

25 Mayıs 1957'de Sivas'ta yaptığı bir konuşmada, Menderes, ilk defa olarak seçimlerin yakın olduğunu söyleyince durum değişti ve muhalefetin işbirliği, yeniden söz konusu edilmeye başlandı. Muhalefet liderleri içinde, seçim kokusunu ilk hisseden Bölükbaşı, muhalif güçleri kendi etrafında toplamak umuduyla, daha 17 Mayıs'ta yani Menderes'in konuşmasından önce seçim kampanyasını açtığını ilan etmişti.(301) Böylece ilk hedef o oldu. Birinci tedbir, Kırşehir'in tekrar il haline getirilmesi idi. Bununla, Kırşehir

seçmenlerinin D.P.'ye minnet duymaları ve böylece, C.M.P.'den ayrılmaları gayesi güdülüyordu. Meclis, 12 Haziran 1957'de kabul ettiği bir kanunla Kırşehir'i il haline getirdi. Arkasından, 24 Haziran'da, Bölükbaşı'nın dokunulmazlığı kaldırıldı ve meclis 2 Eylül'e kadar tatile sokuldu. Tatil kararından birkaç gün sonra da, 2 Temmuz 1957'de, Osman Bölükbaşı, meclise hakaret ettiği gerekçesiyle tutuklandı.(302)

Olaylar gittikçe hızlanıyordu. Baskının daha da artması, hem iktidar safında, hem de muhalefet saflarında yeni kaynaşmalara yol açtı. 17 Temmuz'da D.P. İstanbul il başkanı Orhan Köprülü istifa etti. Prof. Köprülü'nün oğlunun bu şekildi istifası partide büyük tepkilere yol açtı. Fuat Köprülü'nün dışişleri bakanlığından istifasıyla su yüzüne çıkmış olan, kurucular arasındaki anlaşmazlık iyice belirgin hale geldi. Nihayet, 6 Eylül 1957'de, partinin dört kurucusundan biri olan Fuat Köprülü Demokrat Parti'den istifa etti. Köprülü, basına verdiği demeçte, "Programından ayrılmış, eski hüviyetini tamamen değiştirmiş olan bugünkü D.P. zihniyeti ile uyuşmak benim için imkânsız olduğu cihetle D.P.'den çekiliyorum... Demokrasi nizamına iman etmiş bütün Türk vatandaşlarının, aralarındaki her türlü ihtilafları bir tarafa atarak bu gaye [Menderes'i devirmek] uğrunda işbirliği yapmaları bir vatan borcudur" diyordu.(303)

İktidarda kopmalara sebep olan baskı, muhalefette tam ters bir etki yaratıyor ve muhalif partileri birleşmeye itiyordu. Adnan Menderes'in, İnebolu'da verdiği bir nutukta seçim tarihini 27 Ekim olarak ilan etmesi üzerine muhalefet "güçbirliği"ne gitmeye karar verdi. Böylece, siyasal hayattaki kutuplaşma hareketi iyice hızlandı. Güçbirliği hareketi, esas itibariyle, Menderes'e "hayır" diyenlerin bir koalisyonu mahiyetindeydi. Üç muhalif parti temsilcileri 12 Ağustos 1957'de İnönü'nün Heybeli Ada'daki evinde ilk toplantılarını yaptılar. Büyük basın bu harekete olağanüstü önem veriyor ve ittifak girişimini var gücüyle destekliyordu. Muhalif partiler on gün içinde yedi toplantı yaparak seçim strateji ve taktiklerini saptamaya çalıştılar. Neticede tam bir ilke anlaşmasına varıldı. Somut taktikler, meclisin dağılmasından sonra belirecek yeni duruma göre kararlaştırılacaktı.

V. D.P.'nin Sert Tepkisi ve Seçim Kanununun Değiştirilmesi

Muhalefetin bu işbirliği, iktidarı o kadar ürküttü ki, bir ara, erken seçimden vazgeçileceği izlenimi doğdu. 27 Ağustos'ta milletvekillerinin 1958

yılı aylıklarının ödenmeye başlanması bu kanaati kuvvetlendirdi.(304) Ancak birkaç günlük tereddütten sonra D.P. idarecileri, geç kalmanın daha da tehlikeli olabileceğini görerek genel seçimleri bir an önce yapmaya kesinlikle karar verdiler.(305) Bunun üzerine Demokratlar son hızla seçim kanununu değiştirmek için harekete geçtiler. Güttükleri esas amaç, muhalefetin güçbirliğini imkânsız kılacak hükümler getirmekti. Bunda da başarılı oldular. 13 Eylül 1957'de kabul edilen yeni seçim kanunu ile partiler bütün seçim çevrelerinde tam aday listesi yapmaya mecbur tutuluyor, bir partilinin diğer bir parti tarafından aday gösterilmesi yasaklanıyor, ayrıca, Köprülü'yü hedef tutan bir değişiklikle, bir partiden altı ay önce istifa etmiş bir kişinin başka bir partiden aday olmasına cevaz verilmiyordu. Bu tedbirler karşısında muhalefetin işbirliği için ancak iki imkân kalmıştı. Bir imkân, hukuken olmasa bile fiilen illerin bölüşülmesiydi. Yani partiler bütün illerde seçime giriyor görünecekler, ama her ilde, üç partiden ancak birine muhalefet oyları verilecekti. Salt hukuk açısından bakılırsa bu bir muvazaa teşebbüsü olurdu. İşte bu isnattan çekinen muhalif partiler bu yola girmediler. İkinci imkân ise, bütün yurtta seçimlere tek bir muhalif partinin girmesi idi. Bunun ise ne gibi kıskançlıklara yol açacağı belli idi. İnönü'ye öteden beri şüphe ile bakan C.M.P., 18 Eylül 1957'de aldığı bir kararla bu ikinci formülü reddetti. C.H.P.'nin bütün umudu tek muhalif parti olmak idi. Bu umut böylece suya düşünce Halk Partisi, 19 Eylül 1957'de, resmen işbirliği yapılmasına imkân kalmadığını, ancak seçimlerde muhaliflerin fiilen birbirlerine yardım edebileceklerini bildirdi. Böylece Demokratların antidemokratik seçim kanunu gayesine ulaşmış ve muhalefetin güçbirliği girişimi suya düşürülmüş oldu.

VI. 1957 Seçim Kampanyası ve Seçimler

Seçimin 27 Ekim 1957'de yapılması kararlaştırıldıktan ve bu son tedbirler de alındıktan sonra, seçim kampanyası başladı. Kampanyanın son derece şiddetli olması mukadderdi. Daha 1956'da Halk Partililer, iktidara geldikleri takdirde "devri sabık" yaratacaklarını ve Menderes'ten hesap soracaklarını ifade etmeye başlamışlardı. Örneğin 15 Nisan 1956'da, C.H.P. Üsküdar ilçe kongresinde bir konuşma yapan Kars milletvekili Sırrı Atalay şunları söylemişti: "Menderes bütün sözlerinin hesabını verecektir. Müstakil bir mahkeme kuracağız. Ve Menderes bu mahkeme huzurunda bütün iktidarının hesabını verecektir. Neticeyi bu mahkeme tayin edecektir".(306) Bu durum

karşısında, Menderes'in iktidardan düşmemek için niye herşeyi göze almaya hazır olduğu daha kolay anlaşılıyor. İstibdadın anası daima korkudur.

Seçim kampanyası olağanüstü bir şiddet içinde cereyan etti. Bu kampanya, ortaya serdiği hırçınlık bakımından Cumhuriyet tarihinin herhalde en sert seçim mücadelesidir. Menderes, kitleleri sürüklemek arzusuyla safsatadan en sınırsız saldırıya kadar, her türlü silaha başvuruyordu. 13 Ekim 1957'de Trabzon'da yaptığı konuşma buna güzel bir örnektir. Bu konuşmada Menderes'in hitabet sanatının tipik bir örneğini buluyoruz. Trabzonlulara şöyle sesleniyor: "İsmet Paşa buhran var diyor. Buhran, İsmet Paşa'nın kendi kafasındadır. İsmet Paşa hastadır. Bir nevi hastalığa müpteladır. Bu hastalığın adı da iktidar hastalığıdır...(307) Canım Trabzonlular; size hizmet etmek, size kul köle olmak hususunda elimizden gelen herşeyi yapmaya hazırız."(308) İsmet Paşa ise daima soğuk, daima heyecansız, ama öldüresiye tesirli üslubuyla mukabele ediyor: "Eğer D.P.'nin şansı varsa benim sağlığımda çekilmek lütfuna uğrar. Onları ileride müdafaa edecek tek adam ben olacağım". (309) İki taraf da adeta son kozlarını oynuyorlardı. Nihayet Bayar da Menderes'in imdadına koştu. 17 Ekim'de Urfa'da: "Bize Demirkıratı çok koşturuyorsunuz diyorlar. Biz çok koşturmakta devam edeceğiz; korkmasınlar, bu at çatlamaz, idmanı yerindedir. Mütemadiyen koşacak, birinci gelecektir" dedikten sonra, 20 Ekim'de Taksim Meydanı'nda, otuz yıl sonra Türkiye'nin "küçük bir Amerika" olacağını ilan ediyordu.(310)

Bir ay önce D.P.'den istifa eden eski kurucu Fuat Köprülü ise Menderes'e karşı bayrak açmıştı. 22 Ekim'de Hürriyet Partisi'nin Balıkesir mitinginde konuşan Köprülü, adeta 1946 seçimlerinin heyecanı içinde şu sözleri söylüyordu: "Bu seçim mücadelesi, tek parti, tek şef sistemini canlandırmak isteyen bir adama karşı koca bir milletin mücadelesidir."(311) Hesaplaşma günü yaklaştıkça mücadelenin şiddeti daha da artıyordu. 23 Ekim 1957'de, Ankara'da, bir grup üniversiteli genç, ellerinde bir Atatürk portresiyle Kızılay'dan Bakanlıklara doğru yürümeye kalkıştılar. Polis gayet sert tepki gösterip hepsini dağıttı; ve böylece, 28-29 Nisan olaylarının ilk provası yapılmış oldu.

Ne var ki, muhalefetin bütün gayretlerine rağmen, 27 Ekim 1957 seçimleri Demokrat Parti'nin lehine sonuçlandı. Fakat zafer artık parlak değildi. Demokratlar sadece % 47,70 oy almışlar, yani yüzde ellinin altına düşmüşlerdi. Halk Partisi ise % 40, 82 oyla nerdeyse iktidar kadar oy almıştı.% 3.85 oy alan Hürriyet Partisi'ni saymasak bile C.M.P.'nin % 7, 19

oyu ile Halk Partisi'nin toplamı, Demokratların oylarını aşıyordu. Seçim sonuçları alındığında Menderes'in yanında bulunan Samet Ağaoğlu, hatıralarında şöyle diyor: "Menderes'i yedi yılda o gecekı kadar üzgün bir sinirlilik içinde görmemiştim"(312) Yine de, çoğunluk sistemi sayesinde, Demokratlar mecliste oldukça rahat bir çoğunluğu muhafaza edebilmişlerdi. Mevcut 610 milletvekilliği şöyle paylaşılmıştı: D.P.: 424; C.H.P.: 178; C.M.P. 4; Hür. P.: 4.(313)

Seçim kampanyasının sertliği, seçim sonrasında da sert tepkilerin ortaya çıkmasına yol açtı. Neticelerin ilanından sonra Gaziantep'te, Kayseri'de, Giresun'da, Çanakkale'de, Samsun'da ve diğer bazı şehirlerde gösteriler, kavgalar oldu. Gaziantep'te seçimlerin sonucuna itiraz eden binlerce vatandaş resmi binalara saldırdı. Hükümet askeri tedbirlerle mukabele etti. Kayseri'de 16 kişi yaralandı.(314) Seçimlerde birçok usulsüzlük yapıldığı anlaşılıyordu. Muhalifler, kütükler düzenlenirken kendi adlarının listelere geçirilmediğini iddia ettiler. Bazı yerlerde bu itirazlar geçerli görüldü. Örneğin Diyarbakır il seçim kurulu, bu ilin seçimlerinin yenilenmesine karar verdi. Ancak iktidarın gayretiyle, bir müddet sonra, bu itirazlar bastırıldı.

1950 ve 1954 seçimlerine bakılırsa, bu seçimlerde Demokratlar büyük bir darbe yemişlerdi. Bu gelişmenin onları uyarması beklenebilirdi. Ne çare ki, Demokrat Parti uyarılma dönemini çoktan aşmış ve daha 1956 yılının Mayıs-Haziran aylarında dönüşü olmayan bir yola girmişti. Menderes artık uyarılamazdı. Demokratları durdurmanın tek çaresi bu seçimlerde onları iktidardan düşürmekti. Bu meşru fırsat bir kere kaçırıldıktan sonra, artık, mevcut siyasal rejim içinde iktidara bir alternatif bulmak imkânı kalmamıştı.

BÖLÜM 4: DURAKLAMA DEVRİNE GENEL BAKIŞ

1954-1957 Dönemi, Demokrat Parti'nin virajı dönüp yıkılışına yöneldiğini gösteren olaylarla doludur. Bu dönüş, partinin, hemen her faaliyet alanında önemli çürüme belirtileri göstermesinin sonucudur. D.P., Duraklama Devri'nde, ister bizzat kendi bünyesinde olsun ister memleket içi ve memleket dışı politikasında olsun, önemli sarsıntılara uğramıştır. Bu bölümün amacı, bu sarsıntılara kuşbakışı bir göz gezdirmek ve böylece, bunların sebeplerini teşhis etmeye çalışmaktır.

I. İktisadi Alanda Çürüme:

Demokrat Parti esas itibariyle iktisat alanında yenilmiştir. İlk iktidar döneminde olduğu gibi bu dönemde de memleketin iktisadi hayatında hızlı bir ilerleme temposu tutturabilseydi, hiç şüphe yok ki, gücü bu kadar çabuk zaafa dönüşmezdi. Siyasal alanda zirveden aşağı kayış 1955-1956 yıllarında gerçekleşmişken, daha 1954 yılında, Demokrat Parti, iktisat alanında mağlup olmuştu.

Gerçekten de, 1954 yılında, D.P. Türkiyesinde ilk defa olarak milli gelir düşmüştür. 1953 yılının gelirine göre düşüş % 8,8 oranındadır. 1955'te dahi 1953'ün seviyesi tutturulamamış ve bu seviye ancak 1956'da aşılabilmiştir. Dönemin bütününe bakarsak milli gelirdeki artış yılda ortalama % 3,5 civarında kalmıştır. Böylece, Yükselme Devri'nin değerlendirmesini yaparken işaret ettiğimiz tehlike gerçekleşmiş ve ilk yılların hızlı milli gelir artışı, göz boyayıcı bir saman alevi mahiyetinde kalmıştır. Bunun böyle olmasının nedeni, geçen kısımda da belirttiğimiz gibi, D.P.'nin sınıfsal karakterinde saklıdır. D.P., yapısı gereği, mevcut mülkiyet ilişkilerine dokunamadığı için gerçek bir kalkınmanın temellerini atamamıştır.

Üretim ilişkilerinin esasına dokunmadan ve birtakım kısa vadeli iktisat politikası araçlarına bel bağlayarak kalkınma sağlanamayacağı, bu dönemde açıkça belli olmuştur. Örneğin, Demokrat Parti'nin iktisat politikasının özelliklerinden birinin, para arzını artırarak gelişmeyi sağlamak olduğunu

daha önce görmüştük. 1954-1957 arasında, para miktarı ortalama olarak yılda % 19 oranında artmıştır. Ancak bu artışın karşılığında üretim kapasitesinin önemli bir gelişme göstermemesi nedeniyle, para artışı esas itibariyle fiyat artışına, yani enflasyona yol açmıştır. Gerçekten de, bu dönemde yıllık ortalama fiyat artışı % 13 olmuştur.(315)

1953'ten sonra hava şartlarının kötü gitmesi ve mevcut düzen içinde tarımdaki hamlenin sınırına varılmış olması, Demokratlara ilk büyük darbeyi vurmuştur. Daha önce de gördüğümüz gibi, 1954 yılında tarım ürünü, 1953'ün aşağı yukarı yüzde seksen iki seviyesinde kalmıştır. Bunun üzerine hükümet, buğday ithal etmek zorunda kalmış ve 1954 Kasım'ında Amerika'dan 300.000 ton buğday alınmıştır. Mahsulün kötü olması, zaten açık veren dış ticaret dengesini iyice bozmuş ve memlekette döviz sıkıntısı artmıştır. Çaresiz kalan Menderes, Amerika'dan yeniden büyük miktarda kredi istemek zorunda kalmıştır.

Fakat ABD bu isteği geri çevirmiş ve ufak bir hibede bulunmakla yetinmiştir. İthalat imkânları böylece kısılınca, başta şeker olmak üzere memlekette birçok malın darlığı hissedilmeye başlanmıştır. Bu darlık, fiyatları daha da kamçılamıştır. Enflasyonu önlemek gayretiyle hükümet, kâr tespiti, tanzim satışları, vs. gibi müdahaleci bir iktisadi siyaset uygulamaya başlayınca, bu sefer karaborsa başgöstermiştir. Fazlalık olarak iktidar, siyasi mülahazalarla, tüketim seviyesini düşürmeye gayret etmediği gibi, yatırımları da esas itibariyle ancak uzun vadede verim sağlayan temel yapı alanına teksif etmiştir. Böylece talep, üretim kapasitesini çok aşmış ve iktisadi hayatımız amansız bir şekilde enflasyon girdabına girmiştir.

Görüldüğü gibi, Demokrat Parti daha 1954 yılında, iktisat politikasının girdiği çıkmaz nedeniyle, kesin olarak yıkılışa yönelmiştir. Partinin siyasal ve ideolojik alanlarda içine düştüğü hırçınlığın sebebi de, herhalde, önce burada aranmalıdır. Demokrat iktidar, ağızları artık yeterince doyuramadığı içindir ki, onları şamarla kapama politikasına itilmiştir.

II. İç Politika Alanında Çürüme ve Demokrasi Vaatlerine İhanet

Ancak tabiatıyla çok başka etmenler de, siyasal alandaki çürümede önemli bir rol oynamışlardır. Bu etmenler içinde en yüzeyde görüneni, D.P. yöneticilerinin kapıldıkları telaş ve hırçınlıktır. Şikâyetler yoğunlaştıkça

muhalefetin güçlenmesi yöneticileri artan bir paniğe sokmuş ve onları istibdat yoluna itmiştir. Ayrıca, 1954 seçimlerinin ve hele çoğunluk sisteminin Demokratlara meclisteki olağanüstü bir güç sağlaması, sert tedbirlerle şikâyetleri susturmayı hem mümkün, hem de cazip bir yol olarak göstermiştir. Bundan sonra da, bütün despotlar gibi, D.P. yöneticileri zor yoluyla iktidardan düşürülme korkusuna kapılmışlardır. Daha 1956'larda, yani bir ihtilal çok uzak bir ihtimal iken Menderes, "ihtilal olmayacak" demek gereğini duyuyordu. Örneğin, 6 Nisan 1956'da, Tunçbilek elektrik santralının açılmasında şöyle konuşmuştu: "Niyetleri ihtilal yaparak iktidara gelmektir. Fakat yaygara koparanlara fırsat vermeyeceğiz. Bu memlekette bir ihtilal havası estirmeyeceğiz".(316) Bu sözler ancak derin bir suçluluk duygusunun ve korkunun ifadesi olabilirdi. Nitekim çok kısa bir süre sonra, yine bu korku yüzünden, Demokrat Parti istibdat dönemini açıkça başlatmıştır. O andan itibaren de şaşmaz bir diyalektik işlemeye başlamıştır: ihtilal korkusu baskıya yol açmış, baskı ise ihtilal tehlikesini yaratmış, tehlike doğunca baskı daha da artmış, bu sefer ihtilal gerçek bir tehlike haline gelmiştir, vs....

Başta Adnan Menderes olmak üzere, Demokrat Parti yöneticilerinin içine düştükleri bu vehim ve hırçınlık onları, her alanda, demokratik vaatlerinden ricat etmeye sürüklemiştir. Gerçekten de, Duraklama Devri, memur kitlesinden başlamak üzere aydınların, güvence kurumlarının ve nihayet bizzat parti bünyesinin gittikçe daralan bir cendereye sokuluşuna tanıklık etmiştir. Demokrasiden bu kesin dönüşün, D.P. yöneticilerinin öznel durumları dışındaki sebep ve neticeleri, aşağıda toplu olarak gözden geçirilecektir.

Genellikle aydın tabakanın ve özellikle memur kitlesinin Demokratlarla arasının açılmasının çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenler içinde en önemlilerinden biri, memur kitlesinin enflasyon dolayısıyla içine düştüğü iktisadi sıkıntıdır. Bilindiği gibi, enflasyon, sabit gelirlilerin gerçek kazancının durmadan azalmasına yol açar. Paranın alım gücünün zayıflaması, maaşı değişmeyen memur kitlesini gittikçe zor durumlara düşürmüş ve bu kitlenin Demokratlardan kopmasında amil olmuştur.

Memurlar ve genellikle aydınlar ile Demokratlar arasında beliren husumetin çok önemli diğer bir sebebi, D.P. propagandasının körüklediği bürokrasi düşmanlığıdır. Geçen kısımda, bu tutumun kısa zamanda ifrata götürüldüğüne ve bir nevi aydın düşmanlığına vardırıldığına işaret edilmişti. Oysa Cumhuriyet'in başından beri memurlar bir ayrıcalıklı kitle olmaya alışmışlardı. Geçim durumlarının son derece sarsıldığı II. Dünya Savaşı

sırasında dahi saygınlıklarını koruyabilmişler ve bu manevi tatminle maddi sıkıntılarından teselli bulmuşlardı. Demokrat iktidar, geliştirdiği ideoloji sonucu bu saygınlığı yok etti. Enflasyon yüzünden maddi sıkıntılar da bindirince, memurlar tutunacak dal bulamadılar ve iktidara düşman oldular.

Bu saygınlık kaybı, geleneksel olarak yönetici tabaka olmuş memur ve aydın çevrelerini özellikle yaraladı. Asker-sivil aydın zümre, geçim sıkıntısına katlanabilirdi, fakat mevki düşüklüğünü sineye çekmesine imkân yoktu. Bir general, bir profesör veya bir gazete yazarı, kasabadan yeni gelmiş bir türedi zenginden daha az saygı görmeyi kolaylıkla hazmedemiyordu. Bu psikolojik eziklik, bu zümrenin Demokratlara husumet beslemesinde ihmal edilemeyecek bir etmen oluşturmuştur.

Bunun yanı sıra, aydın çevreler, klasik hürriyetlerin kısılmasından en fazla rahatsız duyan kitleyi meydana getiriyorlardı. Bilindiği gibi, hürriyetler, ancak onlardan yararlanabilenler için değerlidirler. Halkın büyük kitlesi, -sendika kurma ve grev yapma hürriyeti kısıtlanan uyanık işçiler hariç tutulursa- hürriyetleri zaten tanımadığından, bunların kısıtlanmasından rahatsız olmuyordu. Buna karşılık aydınlar, her hürriyet kısıntısını doğrudan doğruya kendilerine bir tecavüz sayıyorlar ve bu da, iktidara karşı husumetlerini artırıyordu.

Bu sıralanan sebepler, özellikle memurlar ve genellikle aydınların Demokrat Parti'den niye gitgide ayrıldıklarını açıklamaktadır. Demokrat yöneticiler, özellikle Duraklama Devri'nin başından itibaren, bu husumeti artan bir baskıyla ezmek yoluna sapmışlardır. Gerçekten de, seçimlerden hemen sonra, Haziran 1954'de çıkarılan bir kanunla Yargıtay, Danıştay, Sayıştay üyeleri ve profesörlerin emeklilik yaşı indirilmiş ve 25 hizmet yılını dolduranların re'sen emekliye sevkedilebilecekleri kabul edilmiştir. Bu yüksek mevkilere gelmek için zaten uzun bir hazırlık döneminden geçmek gerektiği hatırlanırsa, bu hükümle, ilgili memurların güvencesinin önemli ölçüde azaldığı hemen görülür. Üstelik, bildiğimiz gibi, Demokratlar bununla da yetinmemişler ve 5 Temmuz 1954'de kabul ettikleri yeni bir kanunla, memurlar hakkında genel bir azil yetkisi edinerek bu kitleyi her türlü güvenceden yoksun bırakmışlardır.

Demokrat Parti yöneticileri, elde ettikleri bu tür kanuni yetkileri, 1955-1956 yıllarından itibaren en sert biçimde kullanmaya başladıkları gibi, basın, toplantı, gösteri hürriyetlerini aşırı derecede kısan yeni baskı kanunları çıkarma yoluna gitmişlerdir. Gazetecilerin sudan sebeplerle tutuklanmaları,

muhalefet toplantılarının basılması, Yargıtay başkanı gibi en yüksek yargıçların dahi toplu olarak ve aniden tasfiye edilmeleri, profesörlerin bakanlık emrine alınmaları, vs. gitgide olağan hale gelmiştir. Böylece, iç politikada çürüme iyice belirginleşmiş ve Demokrat Parti, demokrasi vaatlerini teker teker gömmüştür.

Üstelik bu baskı sadece dışa karşı değil bizzat parti içinde de uygulanmıştır. Yöneticilere meşruiyet kazandıracak olan büyük kongreler gitgide daha az toplanmış, 1955'ten sonra ise bu kongrelerden bütünüyle vazgeçilmiştir. Parti içinde yöneticilere karşı çıkan her ses susturulmuştur. Hürriyet Partisi'nin doğumuna yol açan olaylar bu müsamahasızlığın çarpıcı örnekleriyle doludur.

Demokrat Parti'nin demokrasiyi terketme süreci daha önceki bölümlerde özetlendiği için, burada, bu konu üzerinde uzun boylu durmaya ihtiyaç yoktur. Olaylar, iktisadi sıkıntıların artmasına paralel olarak D.P.'nin hırçınlaştığını ve bir baskı rejimi kurmaya yöneldiğini açıkça göstermektedir. Ancak, Duraklama Devri'nin genel değerlendirmesini tamamlayabilmek için, bir de dış politika alanındaki çürümeye kısaca değinmekte yarar vardır.

III. Dış Politika Alanında Çürüme

Bilindiği gibi, Demokrat Parti'nin dış politikası şu esasa dayanıyordu: devler arasında tarafsızlık mümkün olmadığına göre, Batı blokuna dahil olmak için her şeyi göze almak tek çıkar yoldur. Oysa, Duraklama Devri'ni kapsayan 1954-1957 yılları arasında dünya sahnesinde meydana gelen gelişmeler, bu teşhisin yanlışlığını açıkça ortaya çıkardı. Özellikle Nisan 1955'te toplanan Bandung konferansından sonra, Üçüncü Dünya devletleri siyaset sahnesinde büyük bir ağırlık kazandılar. Bu devletler, Demokratların görüşünün tam aksini savunuyorlar ve bağımsızlığın ancak tarafsızlık sayesinde korunabileceğini meydana koyuyorlardı.

Birçok devlet bu yeni gelişmeyi basiretli bir şekilde değerlendirip, dış politikasını yeniden çizmek gereğini duydu. Çin, Bandung konferansını tamamen destekledi. Sovyetler, emperyalizmle mücadelede bu yeni unsurun önemini kavrayıp tarafsızlara yardım etmeye, onlara sahip çıkmaya çalıştılar. Daha önce Batı blokuna fazla meyletmiş olan Yugoslavya, tutumunu yeniden gözden geçirip tarafsızlara yanaştı. Buna karşılık, ABD, ittifakları reddeden bu yeni politikaya şiddetle karşı çıktı ve Dulles, tarafsızlığı "ahlaksızlık" olarak

niteledi. Amerika'nın dümen suyundan gitmeyi basiret sayan Demokrat Parti de tarafsızlık politikasını şiddetle reddetti. Böylece dış politikasını düzeltme fırsatını kaçırdı ve bu alanda da hızlı bir çürüme içine girdi.

Duraklama Devri, aynı zamanda, dünyada soğuk savaşın tasfiyesine başlandığı bir döneme raslamıştır. Gerçekten de, 1953'te Kore Savaşı sona ermiş ve mütareke imzalanmıştı. 1954'te Cenevre konferansı toplandı iki blok Güney Doğu Asya konusunda anlaşmaya vardılar. 1955'te Avusturya barışı imzalandı ve böylece, II.Dünya Savaşı'ndan beri süregelen önemli bir pürüz ortadan kaldırıldı, vs. Demokrat Parti'nin dış politikası, soğuk savaşın şiddetli olduğu dönemlerde belli bir gerçekçilik görünüşüne sahipti. ABD, yardımlarını esirgemiyor ve D.P. yöneticilerine büyük itibar gösteriyordu. Ancak, soğuk savaş yumuşadıkça, uyducu politikanın gerçek niteliği hızla su yüzüne çıktı. D.P. yeni duruma uyacağına, eski tutumunu daha bir şiddetle sürdürmekte ısrar etti. Örneğin, buzların çözüldüğü bir dönemde, Türkiye, Bağdat Paktı gibi emperyalist bir askeri ittifaka üye oldu.

Kıbrıs bunalımı dahi Demokrat yöneticilerin gözünü açmaya yetmedi. Oysa, Kıbrıs, güdülen politikanın yanlışlığını somut olarak gözler önüne sermişti. Milli menfaatleri korumak gerekçesiyle girilen bir ittifak, bu önemli milli davamızın baş düşmanını sinesinde barındırıyordu. İçine düşülen bu garip durum, dış politikamızın isabetsizliğinin açık delili idi ve ayrıca, bu politikanın gittikçe daha derin çıkmazlara saplanacağının belirtisiydi.

Demokrat Parti'nin dış politikasındaki çürüme, Türkiye'nin sürüklendiği genel itibarsızlıkla iyice meydana çıktı. Sadece tarafsızlar dünyası ve sosyalist ülkeler değil, Batı bloku üyeleri dahi bize hiçbir saygı duymaz olmuşlardı. 6-7 Eylül olayları bu itibarsızlığı bir kat daha artırdı. D.P.'nin uyducu politikası, Duraklama Devri'nde, artık kuvvetli kokuşma emareleri göstermeye başlamıştı.

1954-1957 Duraklama Devri boyunca meydana gelen ve burada kısaca gözden geçirdiğimiz bütün bu gelişmeler, D.P.'nin sınıfsal karakteri hakkında söylediklerimizi bir defa daha doğrulamakla kalmamakta, bu sınıfsal temele dayanan bir iktidarın hızlı bir çürümeye mahkûm olduğunu ayrıca göstermektedir. Yükselme Devri'nin değerlendirmesi yapılırken, D.P.'nin her alandaki icraatıyla, sınıf temeli hakkındaki varsayımımızı tamamen doğruladığı ortaya konmuştu. Bu dönemde eski politika bütünüyle sürdürüldüğü için, bunu burada tekrarlamaya ihtiyaç yoktur. Duraklama Devri'nde de D.P., büyük toprak sahiplerini ve ticaret burjuvazisini desteklemeye devam etmiş ve özel girişimci yabancı sermayeci tutumunu

ısrarla korumuştur. Bu dönemin ilginç yanı, bu sınıflar iktidarının Türkiye'yi gerçek bir kalkınmaya ve kurtuluşa götürmeyeceği yolundaki görüşümüzü doğrulamasıdır. Gerçekten de, ister iktisadi alanda olsun, ister-iç ve dış-siyasal alanda olsun, kısaca özetlemeye çalıştığımız gelişmeler, düzenin hızla batağa saplandığını göstermiştir. Azgelişmiş ülkelerin, asalak nitelikteki egemen sınıflarının iktidarıyla kurtulamayacaklarını, aksine, her alanda hızlı bir çürümeyle karşılaşacaklarını, D.P.'nin Duraklama Devri bir kere daha ispat etmiştir.

KISIM IV

YIKILMA DEVRİ (1957-1960)

BÖLÜM 1:D.P.'NİN İSTİBDADI ARTIRMA ÇABALARI. KARŞILAŞTIĞI YENİ GÜÇLÜKLER

I. Beşinci Menderes Hükümeti'nin Kuruluşu

27 Ekim 1957 genel seçimlerinden sonra, yeni meclis 1 Kasım'da toplandı. Artık alışılmış bir senaryo gereği Celal Bayar cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan da meclis başkanlığına seçildiler. Fakat D.P.'nin eski canlılığı kalmamıştı. İktidar yorgunluğu bu partinin kolunu kanadını kırmış, onu, memleketin üzerinde yükü gittikçe ağırlaşan ruhsuz bir gövde haline getirmişti. İktidar kadrosunun en yorgun ve yıpranmış adamı olan Adnan Menderes beşinci defa olarak başbakanlığa tayin edildi. Menderes, ilk hükümetlerini 24 saat içinde kurmuştu. Bu sefer kabinesini kurmak için hemen hemen bir ay uğraşması gerekti ve yeni hükümet ancak 25 Kasım 1957'de ilan edilebildi.(317) Bakanlar içinde sadece yedi sima yeni idi ve bir de yeni bakanlık -Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı- kurulmuştu. Beşinci Menderes Hükümeti, 4 Aralık'ta programını meclise sundu. Bu sunuşla birlikte, yeni dönemin ilk önemli fırtınası mecliste koptu. Muhalefet, programı incelemek için süre istemişti. Fakat iktidar bunu reddetti. Hükümet, çetin münakaşalar içinde ve çoğunluğuna dayanarak aynı gün güvenoyu aldı. (318)

II. İçtüzüğün Değiştirilmesiyle Meclis Denetiminin Zorlaştırılması

Menderes yeni programını okurken, "manevi asayişi iade edecek tedbirlerin de alınmasının zaruret haline geldiğini" ifade etmişti. İktidarın gittikçe büründüğü sertlik havası göz önüne alınırsa, bu esrarengiz cümleden yeni baskı tedbirlerinin kastedildiği kolaylıkla tahmin edilebilirdi. Nitekim, kısa bir süre sonra hükümet, bu endişeyi haklı çıkaracak bir içtüzük değişikliği tasarısıyla meclisin önüne geldi. O zamana dek alınan baskı tedbirleri sonucunda, bütün memlekette siyasal faaliyet zaten esaslı bir şekilde kısıtlanmıştı. Muhalif fikirlerin, savcının eline düşmeden açıkça söylenebileceği tek emin yer olarak meclis kürsüsü vardı. İşte iktidarın artık buna da tahammülü kalmamıştı. Demokrat Parti, bundan böyle iktidarda

kalmak için her türlü tedbiri düşünmeye hazırdı. Nitekim muhalefetin meclisi terketmeye kadar varan direnişine rağmen, 27 Aralık 1957'de yeni içtüzük kabul edildi.(319) Böylece milletvekillerinin denetim görevlerini zorlaştıran birçok yeni hüküm yürürlüğe konmuş oldu. Örneğin: sözlü sorular yalnız cuma günleri ve en fazla bir saat müzakere olunacaktı; bakanlar bu sorulara, kamu çıkarı gerekçesiyle isterlerse cevap vermeyebileceklerdi; dokunulmazlığın kaldırılması için eski metinde anayasanın 12. ve 27. maddelerine gönderme yapılmış iken, şimdi basit bir suçlamayla dokunulmazlığın kaldırılması mümkün hale gelmişti.(320) Ayrıca, meclisten çıkarma cezasının üst sınırı üç oturumdan on iki oturuma yükseltilmiş, bazı hallerde tüm maaşın kesilmesine kadar gidecek para cezaları konmuştu.(321) Nihayet, kürsüde konuşan milletvekillerinin hoşa gitmeyen sözleri, "lisan nezahetinden" ayrıldıkları gerekçesiyle ve çoğunluğun kararıyla tutanaklardan çıkarılabilecekti.

Beklenileceği üzere, yeni içtüzük önemli tepkilere yol açtı. Bu arada, gazeteciler hukuk otoritelerine başvurarak fikirlerini sordular. İşte bu vesile ile fikri sorulan Prof. H.N. Kubalı yeni içtüzüğün getirdiği birçok hükmün "hukuken katmerli bir sakatlıkla malul" olduğunu bildirince kıyamet koptu.(322) Tevfik İleri, bu beyanatı yayınlamış olan *Cumhuriyet* gazetesine derhal bir tekzip göndererek, bu kanaatin "ancak Kubalı'nın hukuki görüşündeki katmerli sakatlığı" ortaya koyduğunu iddia etti ve kısa bir müddet sonra Prof. Kubalı bakanlık emrine alındı.(323) D.P. demokrasisinde artık hukuki görüşler belirtme imkânı dahi kalmamıştı.

III. Orduda Kaynaşma: Dokuz Subay Olayı

Bu arada, siyasal çevrelerde, orduda hükümete karşı bir komplonun ortaya çıktığı ve birçok subayın tutuklandığı yolunda söylentiler dolaşıyordu. Yabancı ajanslar da bunlara tercüman olmaya başlayınca hükümet bir açıklama yapmak gereğini duydu ve 16 Ocak 1958'de, dokuz subayın tutuklanmış olduğu resmen bildirildi. Siyasal tarihimize Dokuz Subay Olayı diye geçen bu tutuklamalar, ordu içi dayanışma sayesinde hiçbir netice vermemiştir. Tutuklananların üçü albay, biri yarbay, dördü binbaşı ve biri de yüzbaşı rütbesinde idi. Albayların bir tanesi emekli idi. Askeri yargıda yapılan mahkemeleri altı ay sürdü ve beraatle neticelendi. Buna karşılık, ihbarı yapmış olan subay Samet Kuşçu, yanlış ihbar suçundan hüküm giydi. Böylece de bu mesele kapandı.

IV. İktisat Alanında Yeni Güçlükler: 4 Ağustos Kararları

Fakat iktidarın karşılaştığı güçlükler bitecek gibi değildi. Siyasal dertler, baskıyla boğulmak suretiyle kısmen ifadeden men olunabiliyorlardı. Ancak iktisadi dertleri bu yöntemlerle halletmek hiç mümkün değildi. Memlekette, birçok mal bulunmaz olmuş, dükkânların önünde kuyruklar uzamaya başlamış ve karaborsa bir afet haline gelmişti. Hükümet durmadan yeni zamlara gitmekten başka çare bulamıyordu. İlk hamlede, tekel maddelerine yeniden zam yapıldı; arkasından, Haziran 1958'de, kömürün ve Sümerbank ürünlerinin fiyatları artırıldı. Bu da yetmedi. Bu sefer demire, kâğıda ve ulaştırma araçlarına zam yapıldı. Bu zamlar çoğu kez yüzde yüz oranını buluyordu. Yine de bunalımı yenmek mümkün olmuyordu. Fazlalık olarak, Batı ile ilişkilerimiz eski sıcaklığını kaybetmiş, dolayısıyla yardım kapıları daralmıştı. İngiltere'nin Kıbrıs politikası yavaş yavaş değişmiş ve gitgide Yunanistan'a yaklaşmıştı. Öte yandan, Amerikalılar da yeni yardımlarda bulunmaya yanaşmıyorlardı.

Bu hava içinde, Menderes, 24 Nisan 1958'de Uzak Doğu'ya bir seyahat yaptı. Japonya'yı, Milliyetçi Çin'i, Güney Kore'yi ve Hindistan'ı ziyaret etti. Bu memleketlerle ticari ilişkilerimizi geliştirmek suretiyle içine girdiğimiz bunalımı hafifleteceğini umuyordu. Ama bütün bu çabalar fayda etmedi ve iktisadi çıkmaz gün geçtikçe derinleşti. Nihayet 1958 yılının ortasında iktisadi hayatımız tam bir batağa saplandı.

Bunun üzerine Demokrat Parti iktidarı, iktisat tarihimize 4 Ağustos Kararları adıyla geçen bir dizi tedbir almak zorunda kaldı. Türk parasının dış değeri üç misliden fazla düşürüldü ve çaresizlik içinde yine Batı'ya el açılarak, verecekleri yeni krediler karşılığında kendilerine türlü denetim hakları tanındı. Batı devletleri, toplam olarak, 359 milyon dolar kredi vermeyi kabul ettiler. Bunun 234 milyon dolarını Amerika taahhüt etti. Ancak bu yeni borcun büyük kısmını, eski borç ve faizlerimizin karşılığı olarak kesmesini kabul etmek zorunda kaldık. Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı 100 milyon dolar, Para Fonu ise 25 milyon dolar kredi açtılar. Bundan başka 400 milyon dolarlık eski borcumuz da ertelendi.(324) Bu yardımlar karşılığında hükümet, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na bir istikrar programı sunmuş ve buna bağlı kalmayı taahhüt etmişti... Kısacası, Demokrat Parti'nin iktisat politikası açıkça iflas etmiş, "nurlu istikbal", "görülmemiş kalkınma", vs. gibi vaatler acı gerçeklere dönüşmüştü.

V. Orta Doğu Politikasının İflası: Irak Devrimi

Memleketimiz bu iktisadi zorluklar içinde çırpınırken aniden Orta Doğu'da patlayan bir bunalım Türkiye'nin başına yeni gailelerin açılmasına vesile teşkil etti. 14 Temmuz 1958 günü Türkiye'de, Irak, Pakistan ve İran Devlet Başkanlarının katılması ile Bağdat Paktı'nın bir toplantısı yapılacaktı. Irak Kralı Faysal ve Başbakanı Nuri Sait bu toplantıda bulunmak için sabah erkenden yola çıkarlarken aniden bir ayaklanma oldu ve ikisi de öldürüldü. Hemen arkasından Irak'ta cumhuriyet ilan edildi. Bu olay, Bağdat Paktı'nın diğer üyelerini çok sarstı. Toplantı için Ankara'ya gelmiş olan devlet başkanları meseleyi aralarında uzun uzadıya görüştüler.

Ancak, bu darbe belki de en fazla Türkiye'yi etkiledi. Gerçekten de, Irak Devrimi memleketimizin hem dış politikasında, hem de iç politikasında derin izler bırakmıştır. Bir kere, devrimin ilk etkisi bizi nerdeyse savaşa sokmak olmuştur: Devrimin hemen ertesi günü Amerika bizim topraklarımızdaki üslerinden birini kullanarak Lübnan'a asker çıkarmıştır. Yani Türkiye, gayet vahim sonuçlar doğurabilecek bir askeri müdahaleye, ilk anda rampalık etmek suretiyle, doğacak bir tepkinin ilk hedefi olmak tehlikesine itilmiştir. Fazlalık olarak bizzat Menderes Türkiye'nin Irak'a karşı bir askeri müdahaleye girişmesine taraftar olmuş ve İnönü'nün dediğine göre, ancak Amerika'nın baskısıyla bundan vazgeçilmiştir.(325) Bu ilk sıcak tehlikeler dışında Irak Devrimi, Türk dış politikasını sürekli ve vahim bir şekilde etkilemiştir. Şöyle ki, devrimden iki hafta sonra yeni durumu görüşmek üzere Bağdat Paktı üyeleri, Amerika'nın da katılmasıyla, İngiltere'de toplanmışlardır. Bu toplantı neticesinde 28 Temmuz 1958'de yayınlanan Londra Deklarasyonu'nda şu cümle dikkati çekmektedir: "Birleşik Amerika, dünya sulhunün yararına, Kongrenin tanıdığı yetkiye uygun olarak, bu tebliği yayınlayan devletlerle güvenlik ve savunma mevzuunda işbirliği yapmayı kabul etmektedir ve bu işbirliğine vücut verecek antlaşmalar, hemen hazırlanacaktır".(326) "Silahsız saldırı", "dolaylı saldırı", vs. gibi deyimlerle Amerika'ya içişlerimize müdahale imkânını veren ünlü ikili antlaşmalar işte bu deklarasyonun bir sonucu olmuşlardır. Irak Devrimi, Demokrat Parti yöneticilerinin gözünü iyice karartmış ve memleketimizin güvenliği bakımından işte böylesine vahim sonuçlar yaratmıştır.

VI. D.P.'nin Otoriter Demokrasi Özlemleri

Ne var ki, bu devrim iç politikamızı bekli de daha fazla etkilemiştir. Bir kere, memlekette seferberlik hazırlıkları başlar başlamaz muhalefet harekete geçip meclisi olağanüstü toplantıya çağırmıştır. Kore meselesinde hükümetin sorumsuz ve başına buyruk hareketini hatırlarsak, C.H.P.'nin bu hassasiyetine tamamen hak veririz. Olağanüstü toplantı 26 Temmuz 1958'de yapıldı, fakat iktidarın son derece fütursuz bir davranışıyla karşılaştı. Kırk beş dakika süren oturumda tek konuşmacı, hükümet adına Namık Gedik'ti ve arkasından toplantı tatil edildi. Bunun üzerine C.H.P. yine 148 imzalı bir önerge vererek meclisin yeniden toplanmasını sağladı. Çaresiz kalan iktidar bu sefer muhalefete de konuşma imkânını vermek zorunda kaldı. Muhalifler, hükümetin maceracı tutumunu haklı ve pek sert bir şekilde eleştirdiler.

C.H.P.'nin bu kararlı tutumu, Demokrat Parti yöneticilerini büyük bir asabiyete sevketmiş ve onları, muhalefeti tasfiye etme fikrine tehlikeli bir şekilde yaklaştırmıştır. Gerçekten de, D.P. Meclis Grubu'nun 11 Ağustos 1958'de toplanıp kabul ettiği tebliğ, 27 Mayıs'tan hemen önce girişilen Tahkikat Komisyonu girişimine dayanak olacak nitelikte idi. Nitekim, sonradan göreceğimiz gibi, Tahkikat Komisyonu önergesinde, kendisine atıfta bulunulan tek metin budur. Bu bakımdan burada bu tebliğden bir iki parça sunmayı yararlı buluyoruz. 11 Ağustos 1958 tarihli D.P. tebliği şöyle diyor: "Cumhuriyet Halk Partililer Irak olaylarını ele alarak, Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetinin meşruiyetini ve istikrarını şiddet yolu ile tahrip etmenin mümkün, hatta lazım olduğu kanaatini uyandırmaya müncer olabilecek çok tehlikeli bir yola girmişlerdir... C.H.P.'nin 1950'den beri devam eden bu gayrimeşru tutumu, 14 Temmuz günü patlak veren Irak hadiselerinden beri, büsbütün tahripkâr bir manzara arzediyor. Gayeleri, Büyük Millet Meclisi'nin itibar ve nüfuzunu kırmak, teşrii devreyi zorlamalarla sakatlamaya çalışmak, Meclis içi ve Meclis dışı manevralarla idareyi felce uğratmak ve ekseriyetin üzerine ekalliyetin tahakkümünü tesis etmektir... C.H.P.'nin Büyük Millet Meclisi'nin kudret, kuvvet ve selahiyeti önünde hürmetkâr ve itaatkâr olması kanuni bir mecburiyettir... Aksi halde gereken tedbirler alınacaktır".(327)

Normal bir demokraside böyle bir tebliğin yayınlanamayacağı aşikârdır. Bu sözlerin açık anlamı şudur: gayrimeşru bir muhalefeti tasfiye etmek meşru bir harekettir. Muhalefetin meşruiyetinin tek kıstası da iktidarın kanaati

olunca, bu tutumun bir istibdada yol açması kaçınılmazdır. Irak Devrimi'nin iç politikamızda yarattığı en vahim gelişme işte budur. Ancak bu olayın etkileri bu kadarla da kalmamıştır. Yarattığı diğer çok önemli bir sonuç, memleket yöneticilerine bir ihtilal fobisinin hakim olmasıdır. İhtilal fikri, baskı tedbirleriyle birlikte zaten siyasal edebiyatımıza girmişti. Ancak Irak olayları bunu somut ve kanlı bir örnek olarak gözler önünde canlandırmıştır. İşte o tarihten sonradır ki ihtilal, Menderes'in gözünde her geçen gün korkunçluğunu artıran bir heyula haline gelmiştir.(328)

1956 yılının Mayıs-Haziran aylarında, Demokrat Parti, virajı kesinlikle dönüp yıkılışa yönelmişti 1958'in Temmuz-Ağustos ayları ise bu yıkılışın biçimini tayin etti. Gerçekten de o tarihten sonra ihtilal, siyasal hayatımızın adeta bir üçüncü şahsı haline gelmiştir. İhtilale bu konumu veren başlıca siyaset adamı da Adnan Menderes'tir. İktisadi çöküntüden ve Irak olaylarından sonra Menderes'te yeni bir siyasal tutumun kesin çizgiler kazandığını görüyoruz. Menderes'in geliştirdiği idoloji şudur: "Ben halk adamıyım; başta muhalefet ve baskı grupları olmak üzere benim karşımdakiler halkın düşmanıdırlar. Bu düşmanlar, iktisadi kalkınma yüzünden halkın geçici olarak içine düştüğü sıkıntıları sömürüp onu aldatmak istemektedirler. Ben bu nifak yuvalarını ezip halkın aldanmasını önlemeliyim. Halk bu tutumu anlayışla karşılayacaktır. Ancak bu sefer, bu azınlıktakiler beni devirmek için ihtilal yolunu deneyeceklerdir. Bu halk düşmanlarının beni devirip halkın başına tünemelerini önlemek için her türlü vasıtayı kullanmak benim hakkımdır".

Bu düşünce tarzının bütün çizgilerini Menderes'in Eylül 1958'de yaptığı son derece önemli iki konuşmada açıkça görmek mümkündür. 6 Eylül 1958 tarihli Balıkesir nutkunda şöyle diyor: "Onların niyeti, T.B.M.M. denen aziz kâbeyi itibardan düşürmek ve memlekete, işte meclis de kalmamıştır diyerek... seçimlerin semtine dahi uğramadan iktidara gelivermektir... Irak'ı misal göstererek... adeta bunları öldürecek bir sergerde, bir serseri çıkmayacak mı demektedirler. Biz onların bu meşum maksadını seziyoruz... Bir zamanlar Atatürk'e dahi suikastler tertip edilmiştir. Ama buna cüret edenlerin idam sehpalarında can verdiklerini hatırlasınlar". 21 Eylül 1958 günü ise İzmir'de şöyle konuşuyor: "Biz öylesine bir demokrasi, öylesine bir hürriyet rejimi bulup tatbik etmek mecburiyetindeyiz ki, bu rejimde hürriyetin esasları mafhuz bulunacak ve rejimin temelini teşkil eden bir devlet nizamını muhtevi olacaktır. Fransa'da bir hürriyet suistimali olmuştu. Şimdi Fransa'nın halkı hürriyete gitmek istiyordu" deyip hasretle *de Gaulle* denemesini andıktan

sonra, sözü yine muhalefete getirip şunları söylüyor: "Valiyi, kaymakamı, müddeiumumiyi tehdit ediyorlar... Kendilerine hatırlatayım. Bir daha valiye, müddeiumumiye sana şunu bunu yapacağız derlerse demokrasiye paydos olacaktır". Menderes, konuşmasını şöyle bitiriyor: "Ben de, iktidar şimdi elimdeyken yaparım, derim. Çünkü milletimizi ve memleketimizi bunların şerrinden muhafaza etmek, vazifemizdir" Bu sözlerde yeni ve garip bir demokrasi özlemi buram buram tütmektedir. Bu demokrasinin başında halkın sevgilisi bir başbuğ bulunacak, "Milletin Babası"na karşı çıkan her görüş, halkın kutsal varlığına bir tehlike getiriyor gerekçesiyle amansızca ezilecek... Bu romantik ve tehditkâr demokrasi anlayışı, milyoner yaratarak kalkınma esasına dayanan bir iktisat politikasıyla birleşince faşizmden başka bir rejime varamazdı.

VII. Muhalefetin Tepkisi ve Gerçekleştirilen Güçbirliği

İnönü, gayet sert bir şekilde mukabele ederek şöyle dedi: "Demokrat Parti Genel Başkanının demokrasiye paydos etmeye gücü yetmeyecektir... Farzı muhal, herhangi bir kimse demokrasiye paydos etmek gibi bir harekete özenip, sabahleyin böyle bir teşebbüste bulunsa, akşama kadar kendisinin ve etrafındakilerin başlarına memleketin yıkılıp, kendilerini zındana soktuklarını göreceklerdir..."(329) Ve hemen arkasından muhalefette ciddi bir toparlanma girişimi görüldü. İktidarın kanun yoluyla, seçim anlaşmalarını önlemesi karşısında, fiili birleşmeden başka yol kalmıyordu. İlk adımda, 16 Ekim 1958'de Türkiye Köylü Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birleşti. Onu takiben, 24 Kasım 1958'de Hürriyet Partisi, Halk Partisi'ne katıldı. Muhalefet, saflarını böylece sıklaştırdıktan sonra, mücadele hedeflerinin açıkça saptanmasına girişti. Bu saptama işini 12-15 Ocak 1959 tarihleri arasında toplanan C.H.P.'nin 14. kurultayı gerçekleştirdi. Bu kurultayın kabul ettiği İlk Hedefler Beyannamesi, muhalefet güçbirliğinin varmak istediği gayeleri on madde halinde sıralamıştı. Bunlar: partizanlığın kaldırılması, Millet Meclisi'nden başka bir ikinci meclisin kurulması, seçim güvenliğinin sağlanması, bir anayasa mahkemesi kurulması, bir yüksek yargıçlar kurulu oluşturulması, memurların mahkemeye başvuru haklarının tanınması, basın hürriyetinin anayasa güvencesine bağlanması, üniversite özerkliğinin eksiksiz sağlanması, bir yüksek iktisat şurası kurulması ve sosyal adaletin anayasaya girmesi idi.(330) Muhalif safların sıklaştırılması, mücadele hedeflerinin

saptanması ve İnönü'nün nutuklarının daha da sertleşmesi(331) muhalefetin genel bir taarruz hazırlığının açık işaretleriydi.

VIII. D.P.'nin Artan Hırçınlığı. Menderes'in Uçak Kazası

İktidar ise zaten çoktan sertlik yolunu seçmişti. Yeni gelişmeler karşısında hiç tereddütsüz daha da sertleşme yolunu tuttu. Menderes, 24 Kasım 1958'de Lüleburgaz'da yaptığı bir konuşmada, Hürriyet Partisi ile Halk Partisi'nin birleşmesini kastederek: "Onların Güçbirliği adı altında giriştikleri faaliyetin maksadı şudur: bir ehli salip cephesi ile karşımıza dikilecekler" demiş,(332) yani muhaliflerini Haçlı Ordusu'na benzetmişti. Celal Bayar ise, 29 Kasım 1958'de Çorlu'da verdiği nutukta: "Kıskançlar, dış yardımı istemeyenler, milli kalkınmayı istemeyenlerdir. Milli kalkınmaya mani olmak isteyenler, milli irade karşısında karınca gibi ezileceklerdir"(333) diyerek muhalefeti açıkça tehdit etmişti. Demokrat Parti yöneticileri ayrıca, Güçbirliği hareketi karşısında, Vatan Cephesi adı altında bir karşı hareket yaratmak hevesine kapılmışlardı. İlk Hedefler Beyannamesi'nin kabulünden beş gün sonra, İstanbul'da, ilk Vatan Cephesi ocaklarını kurmak suretiyle bu niyetlerini gerçekleştirmeye başladılar. Bu ocaklar büyük bir hızla vatan sathına yayıldı. Böylece bütün memlekette bir tarafta Güçbirliği ocakları, öbür tarafta Vatan Cephesi ocakları olmak üzere, birbirine ölesiye hasım iki blok teşekkül etmeye başladı. Yani, siyaset sahnesindeki husumet bizzat geniş vatandaş kütleleri içinde örgütlenmeye koyuldu. Bu ağların süratle örülmesi bütün memleketi kanlı bir kardeş kavgasına hazır duruma getirmeye adaydı.

Memleketin manzarası bu iken, aniden meydana gelen beklenmedik bir olay, büyük kapışmayı birkaç ay geriye bıraktı. 1959 yılının başında Kıbrıs meselesinde taraflar, nihayet, bağımsız bir cumhuriyet kurma hususunda ilke anlaşmasına varmışlardı. Önce Türk ve Yunan Hükümetleri 11 Şubat 1959'da Zürih'te bu konuda bir antlaşma imzalamışlar, bundan bir hafta sonra da Londra'da buluşup esas antlaşmayı imzalamayı kararlaştırmışlardı. İşte bu imza töreni için İngiltere'ye giden Türk heyetinin uçağı önemli bir kazaya uğradı. Menderes'in de içinde bulunduğu ucak, 17 Şubat 1959'da, Londra'nın 25 mil güneyinde sis yüzünden yolunu kaybedip yere saplandı. Pilotlar ve hostes dahil olmak üzere 16 kişi öldü, geri kalanlar da yaralandılar. Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Server Somuncuoğlu ile Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu ölenler arasındaydı. Menderes hafif yaralarla

kazayı atlatmıştı. Kıbrıs'la ilgili Londra antlaşmasını 19 Şubat 1959'da klinikte imzaladı. Kısa bir süre sonra da, 27 Şubatta, sağ salim olarak Türkiye'ye döndü.

Başbakanın uğradığı kaza memlekette olağanüstü bir heyecan yaratmıştı. Bu vesileyle, bir kısım halkın Menderes'i ne kadar sevdiği bir kere daha görüldü. Yeşilköy'e geldiğinde kendisine muazzam tezahürat yapıldı. Bütün memlekette yüzlerce kurban kesildi. Bizzat Menderes hemen Eyüp Sultan'a giderek on kurban kestirdi. Yakın arkadaşı Samet Ağaoğlu'nun ifade ettiğine göre,(334) kendisi de bu kurtuluşunu ilahi bir korumaya bağlamıştı. Bundan sonra grup toplantılarında dahi, "Allah'ın sevdiği insan" olduğunu gururla beyan edecekti. Halkın içinde de aynı inanç hızla yayılmıştı. İstanbul'da bir gün kalıp ertesi gün Ankara'ya gelince, Menderes burada da muazzam bir şekilde karşılandı. İnönü de karşılayanlar arasındaydı ve başbakana hararetle "geçmiş olsun" dedi. Bu vesile ile 28 Şubat 1959'da Menderes'le İnönü el sıkıştılar. Bu onların son tokalaşmaları oldu.

BÖLÜM 2: MUHALEFET DUVARI

I. Uşak Taarruzu

Uçak kazasının yarattığı heyecan dağıldıkça husumet havası yine hızla ortaya çıkıyordu. Kaza adeta cephe hattında meydana gelen bir tabii afet gibiydi. Hasım kuvvetler bu afeti karşılamak için geçici olarak çarpışmaları durdurmuşlardı. Afetin izleri silinir silinmez muharebenin yeniden başlayacağı muhakkaktı. Fazlalık olarak kumandanların biri, afet dolayısıyla öbürünün etrafını saran sevgi halesinin bütün cepheye bulaşmasını önlemek zorundaydı. Bu yüzden muhalefet, zaten öteden beri hazırladığı büyük taarruzu gerçekleştirmeye karar verdi.

Bizzat C.H.P.'lilerin "büyük taarruz" diye adlandırdıkları propaganda seferi, 29 Nisan 1959'da başladı. Sefere, İnönü'nün başkanlığında 46 milletvekili, partililer ve gazeteciler katılıyordu. İlk hedef olarak, simgesel bir biçimde, İnönü'nün Trikopiş'i esir ettiği Uşak seçilmişti. Kafile daha Ankara'dan hareket etmeden hadiseler başladı. Ankara garında İnönü'ye tezahürat yapan halkla polis çatıştı. Uşak'ta, İnönü'yü muazzam bir kalabalık karşıladı. Ancak, bu kalabalık D.P. il binası önünden geçerken, il başkanı Eşref Öğün'ün elindeki çay bardağını kafileye doğru fırlatması, Uşak olaylarının başlamasına sebep oldu. Bardak, İnönü'nün yanındaki bir gazeteciye isabet etmişti. C.H.P.'liler D.P. binasına saldırdılar, büyük karışıklıklar çıktı. Ertesi sabah erkenden kafile Uşak'tan hareket edecekti. Sabah istasyona gelindiğinde, çevrenin D.P.'liler tarafından sarıldığı görüldü. İki taraf birbirine girdi, arbede çıktı. Bu arada İnönü, başına bir taş yiyerek yere düştü. Sonra, kendiliğinden kalkıp D.P.'lilerin üzerine yürüdü. Böylece, kafileye yol açılabildi ve C.H.P.'liler Uşak'ı terkettiler. İkinci durak Manisa idi. İnönü burada çok sert bir konuşma yaparak yılmayacağını gösterdi. İnönü şöyle diyordu: "Uşak'ta himaye altında istasyonda toplanan mütecavizler benim hayatıma kasdetmek için harekete geçmişlerdir. Muhalefet aleyhine ehli salip isnadı [Menderes kastediliyor] ve muhalefeti karınca gibi ezmek tavsiyesi [Bayar kastediliyor], gece sabaha kadar Ankara'da tertiplenerek tatbika konmuştur. Azınlıkta olan iktidar, nihayet kabakuvvetle bir dehşet idaresi kurarak, vatandaşları insan haklarından mahrum yaşatmaya karar vermiş görünüyor. Kanun yolundan çıkmış olanlar, haklarını

koruma kararında olan hür vatandaşlar karşısında mağlup olacaklardır. Vatandaşlarımızın hizmetleri uğrunda seve seve can vermeyi, hayatımızın yüksek şerefli ve son mükâfatı saymaktayız".(335) C.H.P.'liler Manisa'dan İzmir'e hareket ettiler. İnönü İzmir'de "Hürriyet!" avazeleriyle karşılandı. Tezahürat arttıkça hükümet de ölçüyü kaçırıyordu. İzmir valisi Kemal Hadımlı, içişleri bakanının talimatına uyarak,il dahilinde siyasal parti kongrelerini yasakladı. Oysa İnönü bu kongrelerde konuşacaktı. Keyfi kararlar birbirini süratle takip ediyordu. Gezi sırasında meydana gelen olaylar ve muhalefetin demeçleri için boyuna yayın yasakları konuyordu. 3 Mayıs 1959 günü, Türkiye Cumhuriyeti basın tarihinde gazeteler ilk defa olarak beyaz sütunlarla çıktı.(336) Yayın yasaklarını bildiren gazeteler dahi toplanıyordu. İzmir'de de birtakım olaylar oldu. D.P.'li bir grup, muhalefeti tutan *Demokrat İzmir* gazetesini tahribe yeltendi. Gazetenin basıldığı matbaanın camları kırıldı.

II. Topkapı Olayları

İnönü, İzmir'den sonra uçakla İstanbul'a gitti. İşte bu vesileyle, Ege gezisinin son halkasını oluşturan son derece vahim olaylar cereyan etti. 4 Mayıs 1959 günü İnönü uçaktan inmiş ve arabayla Yeşilköy'den şehre hareket etmişti. Araba Topkapı civarına gelince, aniden bir grup insan kendisine saldırdı. Camları taşa tutuyorlar ve otomobilin kapılarını açmaya çalışıyorlardı. Bazı gözü dönmüşler de arabanın üzerine tünemişti. Durum son derece kritikti. Talih eseri, orada bulunan bir binbaşının, yanındaki askerlerle olaya müdahale etmesiyle İnönü'nün arabasına yol açılabildi. Bu müdahale olmasaydı, muhalefet liderinin orada katli gayet olağandı.(337) D.P. demokrasisinde artık birinci hürriyet olan can güvenliği dahi kalmamıştı.

İnönü, 7 Mayıs 1959'da Ankara'ya döndü. Yine büyük bir kitle tarafından karşılandı ve yine polisle çatışmalar oldu. Büyük taarruz, topu topu dokuz gün sürmüştü. Fakat Türkiye demokrasi tarihinde yeni bir sayfanın açılmasına vesile oldu. Partiler arasındaki husumetin halk kitlelerine olanca hınçıyla malolduğu ortaya çıkmıştı. Ayrıca olaylar büyüyünce, hükümetin ipin ucunu kaçıracağı belli olmuştu. D.P. iktidarı her basiretli idarenin başvurması gerekli yatıştırma tedbirlerinden habersiz görünüyordu. İktidar adeta mahalle kavgası zihniyeti içinde, her olaya yeni bir olayla cevap veriyordu. Hukuk devleti kavramı, gitgide yerini Tevrat'ın "kısasa kısas" kanununa bırakıyordu.

III. Mecliste Arbede

C.H.P.'liler, 11 Mayıs 1959'da, gezi olaylarını meclise getirdiler ve başbakanla içişleri bakını hakkında bir tahkikat önergesi verdiler. Ancak D.P. çoğunluğu bunu hemen reddetti. Beş gün sonra ise meclis koridorlarında büyük bir arbede koptu. D.P. ve C.H.P. milletvekilleri birbirlerine girdiler. C.H.P. milletvekili Turgut Göle kafasına bir baston yiyip yaralandı, karşılıklı küfürler savruldu, camlar kırıldı, vs.(338) Artık iş çığırından çıkmıştı. Yaz boyunca olaylar birbirini izledi. Hükümet baskı tedbirleriyle kendisini kurtarabileceğini umuyordu. Basın davaları artık sayılamayacak kadar bollaşmıştı. Gazeteler tekzip yayınlamaktan haber yayınlayamıyorlardı. Her önemli olaya yayın yasağı konuyordu. 4 Ağustos kararlarıyla kabul edilen istikrar programının bir sonucu olarak, işsizlik büyük bir şikâyet kaynağı haline gelmişti. İktisadi zorluklar memleketin belini büktükçe şikâyetler artıyor, muhalefet safları kabarıyordu. İktidar ise daha da haşinleşmekten başka bir çare düşünemiyordu. İş o raddeye vardı ki, 1959 yılının Eylül ayından itibaren artık Demokratlar Halk Partisi'ni kapatmaktan bahseder olmuşlardı. Örneğin, D.P.'li İbrahim Arvas, Diyarbakır'da 13 Eylül'de yaptığı bir konuşmada "bir fesat ve melanet yuvası haline gelen C.H.P.'yi kapatın" diye bağırmıştı.(339) Daha da vahimi, iktidarın emrinde olduğu bilinen Radyo Gazetesi, muhalefeti gayrimeşru olmakla suçluyordu.(340)

IV. Çanakkale Olayları

Eylül 1959'da bir C.H.P. ekibi Çanakkale'de geziye çıkmıştı. D.P.'li bir grup vatandaş tarafından yolları kesildi, yaralananlar oldu. Bunun üzerine C.H.P.'liler, milletvekillerinden kurulu bir soruşturma heyeti yollamaya karar verdiler. Hükümet, "buna tevessül edildiği takdirde netice ve mesuliyetin müteşebbislerine ait olacağını" bildiren bir tehdit bildirisi yayınladı.(341) Böyle bir bildiri, saldırgan vatandaşlara bir güvence belgesinden başka bir şey olamazdı. Nitekim D.P.'li vatandaşlar kendilerini daha da serbest hissettiler. C.H.P.'li soruşturma heyeti türlü tecavüzlere uğradı ve neticede polis, olay yerine -Gedikli'ye- gitmesine engel oldu. Aslında, polisin bu kanunsuz hareketi olmasaydı, C.H.P. heyeti belki de linç edilirdi. Çanakkale olayları üzerine siyasal hava daha da boğucu hale geldi. Radyo Gazetesi, "soğuk harbi mutlaka önleyeceğimizi beyan ediyoruz; soğuk harbi önleyeceğiz, bu zaman uzak değildir" diye tehditler savuruyordu.(342)

V. D.P.'nin İktidarını Kuvvetlendirme Çabaları

İç durumun iyice karıştığı bu sırada 4 Ekim 1959'da Menderes Amerika'ya gitti. Resmi sebep, CENTO Bakanlar Konseyi toplantısıydı. Asıl sebebin ise, Demokrat Parti yöneticilerinin, Amerikan ittifakını kendi iktidarlarına bağlama emelleri olduğu tahmin edilebilir. Bu desteği sağlamak için, bu kişiler her türlü tavizi vermeye hazırdılar. Nitekim seyahatin bitiminden kısa bir süre sonra, 30 Ekim 1959'da, dışişleri bakanlığı, topraklarımızda bir füze üssünün kurulmasını kabul ettiğimizi resmen açıkladı.(343) Aynı senenin Aralık ayında Başkan Eisenhower Türkiye'yi ziyaret etti ve olağanüstü bir şekilde kabul gördü.

1 Kasım 1959'da meclis açıldığında rejimin artık uzun zaman böyle yaşayamayacağı belliydi. Muhalefet, çıkar yol olarak genel seçimleri teklif ediyordu. İktidar ise, seçimi kaybederse hesap sorulur endişesi içinde, vakit kazanmaya çalışıyordu. Ama bu vakti niçin kazanmak istediği pek belli değildi. D.P., artık birşey gerçekleştirmek için değil, sadece yaşamak için mücadele ediyordu. Nisan sonu büyük taarruzundan beri siyasal hayatta esas inisyatif muhalefete geçmişti. Bütün baskı tedbirlerine, tehditkâr tebliğlere ve dolan hapishanelere rağmen, D.P. artan bir şekilde kendini boşlukta hissediyordu. Hamleler muhalefetten geliyor ve bunları karşılamaya çalışan iktidar, şiddet tedbirlerini artırdıkça batağa saplanıyordu.

VI. Menderes-İnönü Düellosu

1960 yılının Ocak ayında İnönü yeni bir tararuza girişti. 10 Ocak 1960'ta Bursa il kongresinde yaptığı bir konuşma ile yaylım ateşini açtı. İnönü şöyle diyordu: "Masum vatnadaşlara, seçim kaybolsa da, iktidarı bırakmayacakları kanaati verilmek isteniyor. Vatandaşlarım emin olsunlar ki, seçimi kaybedecek olanlar iktidarda kalmak isterlerse, dünya başlarına yıkılacaktır. Dünyanın başlarına yıkılması için, ben, tasavvur ettikleri, tasavvur edecekleri derslerin en ağırını onlara öğretmesini bileceğim".(344) Menderes'in buna cevap vermesiyle birlikte iki lider arasında büyük bir düello başladı. Menderes, muhalefeti ihtilal hazırlamakla suçluyordu. Bu tehlike onda bir sabit fikir haline gelmişti. 1960 Ocak ayına damgasını vuran bir düellonun son sözünü yine İnönü söyledi. 20 Ocak tarihli nutkunda İnönü

şöyle konuşuyordu: "Baskı idaresi kurmak isteyenler, tabii olarak kendilerini daimi bir ihtilal tehlikesi karşısında görürler... Vaziyetin düğümlendiği esas nokta şudur: dürüst seçim teminatını verirseniz rahat edeceksiniz. Vermezseniz gene gideceksiniz. Hem çok fena gideceksiniz".(345)

VII. Konya Olayları

Ocak ayından sonra Şubat ayı da hadiseler içinde geçti. Aybaşında İnönü Konya'ya gitmişti. Kendisini karşılayanlarla polis arasında çatışmalar oldu. Polis ve jandarma, halkı dağıtmak için cop, "kırbaç" ve gaz bombası kullandılar.(346) Arkasından mecliste yine kavgalar oldu. Artık her vesilede milletvekilleri birbirlerini yumrukluyor, dövüyor ve küfrediyorlardı. Bu bakımdan T.B.M.M., tam anlamıyla, milletin aynası haline gelmişti. Basit vatandaştan yöneticiye kadar, kavga etme hususunda, o tarihlerde herkes birleşiyordu. Meclisin 1 Mart'ta tatile girmesiyle bir kavga alanı eksildi, ama milletvekillerinin memlekete dağılması tahrik unsurlarını daha da artırdı.

Siyasal bünyemiz öylesine duyarlı hale gelmişti ki, 15 Mart 1960'ta Güney Kore'de meydana gelen iç bunalım bile hemen bize yansıdı. Kore'de öğrenciler ve halk, seçimlerde hile yapıldığı gerekçesiyle iktidara karşı ayaklanmışlardı. Vaktiyle Irak olayları için olduğu gibi, muhalif gazeteler hemen bu haberleri geniş ölçüde kamuoyuna aktardılar. Özellikle üniversite çevresinde bu haberler sinirleri daha da geriyor, asabiyeti iyice artırıyordu.

VIII. Kayseri Olayları

Bu genel asabiyet içinde Kayseri'de cereyan eden birtakım olaylar nihayet bardağı taşırdı. Bundan bir ay önce, Kayseri'ye bağlı Yeşilhisar'da, C.H.P. ilçe başkanı ile D.P.'li belediye başkanı arasında bir silah çekme olayı olmuştu. 23 Mart'ta, Kayseri Ağır Ceza Mahkemesi'nde bunun davasına bakılacaktı. Kayseri valisinin tebliğine göre, C.H.P.'liler bu münasebetle olaylar çıkarmışlar ve kendilerine engel olmak isteyen zabıta kuvvetlerine saldırmışlardı. Halk Partisi ise olayı kendi açısından soruşturma gereğini duyuyordu. Bunun üzerine İnönü, hem olayları incelemek, hem de 3 Nisan'da yapılacak olan Kayseri İl Kongresine katılmak için bizzat Kayseri'ye gitmeye karar verdi. Fakat tam hareket edeceği gün, Kayseri valisinden, oraya gelmemesini isteyen bir telgraf aldı. Ş.S. Aydemir'in yazdığına göre, İnönü

bu telgrafa son derece hiddetlenmiş: "Maskara! Beni Saidi Kürdi zannediyor galiba!" diye söylenmişti.(347) Telgraf, İnönü'yü kararından döndüremedi ve 2 Nisan'da motorlu ile Kayseri'ye hareket etti. Böylece yolculuk genel bir gösteri havası almış oldu. Yolda halk İnönü'ye tezahüratta bulunuyordu. Kayseri valisi bu sefer Kayseri yakınında Himmetdede istasyonunda treni durdurdu ve Paşa'dan geri dönmesini istedi. İnönü, kendisinden beklenceceği üzere diretti ve iş böylece çığırından çıktı. Ankara, olayları son derece yakından izliyor ve valiye gerekli gördüğü talimatı veriyordu. Hiçbir meşru sebep olmadığı için vali daha fazla diretemedi ve İnönü Kayseri'ye ulaştı. Bu sefer Yeşilhisar'a gitmesine izin vermediler. İnönü yine "gideceğim" diye ısrar etti. Halk Partililer yola çıktılar. Ancak Yeşilhisar yolunda askeri kuvvetler barikat kurmuştu. Sanki düşman ordusunun yolu kesiliyordu. Bu tutum, hükümetin basiretinin bağlandığının en açık delili idi. İnönü arabadan indi ve yürüyerek barikatı aştı. Asker, hükümetin emrini dinlememiş, kendi[illegible] çıkmamıştı...

Kayseri olayları, sonun başlangıcını tayin eden olaylardır. Bundan sonra olanlar, artık düşeceği aşikâr olan bir iktidarın kader anını geciktirmek için giriştiği umutsuz birtakım debelenmelerden ibarettir. Ancak D.P. yöneticileri, hızla yaklaşan yıkılışlarını görmemek için gözlerini sıkı sıkı kapamışlar, birtakım zorbalık tedbirleriyle durumlarını hâlâ kurtarabilecekleri sevdasına kapılmışlardı. Sonradan cereyan eden olaylar göstermiştir ki, iktidar, Kayseri'de olanlardan sonra, C.H.P.'yi kapatmaya ve Menderes'in 21 Eylül 1958 İzmir nutkunda özlemini ifade ettiği "yeni tarz" demokrasiyi kurmaya karar vermişti.(348) 7 Nisan 1960 tarihli Demokrat Parti Grup toplantısında, milletvekili Bahadır Dülger şöyle konuşuyordu: "..İsmet Paşa ölür, ama leşi kalır ortada. Tefessüh etmiş leşi, zihniyeti kalır. Onu da bertaraf etmeye mecbursunuz. O halde tahkikat açalım... Fakat daha acil tedbir ne olur? Benim aklıma gelen şu: ...biz Halk Partisi'nin merkez muamelatını ve merkez faaliyetini bir tahkikat mevzuu yapabilir miyiz? Yılanı başından kavrıyoruz demektir."(349)

Bu sözler çok partili demokrasinin kesin olarak kazaya uğrayacağının alametiydi. Muhalefet liderinin "leşini" yere sermekten bahseden bir iktidarla, parlamenter rejimin yürümesine imkân yoktu. Nitekim de yürümedi. Menderes'in yıllardan beri kafasında canlandırdığı ihtilal heyulası, yine kendi hataları yüzünden, canlı bir tehlike haline gelmişti. D.P., batan gemisini kurtarmak için kısa bir süre daha direnebildi. Bundan sonraki bölümde göreceğimiz bu son direnişten sonra da batıp gitti.

BÖLÜM 3: D.P.'NİN YIKILIŞI

I. Muhalefet ve Bir Kısım Basın Hakkında Tahkikat Açılması

Demokrat Parti Meclis Grubu, 12 Nisan 1960 günü, beş buçuk saat süren olağanüstü bir toplantı yaptı ve Halk Partisi hakkında meclis tahkikatı açılmasına karar verdi. O ortamda böyle bir kararın alınması, muhalefetin tasfiyesi yoluna fiilen girildiğini gösteriyordu. D.P. Grubu, 15 Nisan'da yaptığı ikinci toplantıda, bu tahkikatın açılmasını meclis başkanlığından talep eden ve Denizli milletvekili Baha Akşit ile Bursa milletvekili Mazlum Kayalar tarafından hazırlanan önergeyi oybirliğiyle kabul etti. Bu önergede özetle, C.H.P.'nin seçim dışı yollarla iktidara gelmek için hücre örgütü kurduğu, silahlandığı, isyan hazırladığı, vs. ileri sürülüyor ve bu hususların soruşturulması için on beş kişilik bir komisyonun kurulması isteniyordu. (350) C.H.P. hemen mukabil bir önerge hazırlayarak Menderes hakkında meclis tahkikatı açılmasını ve başbakanın yüce divana sevkedilmesini istedi. C.H.P., iddialarını şöylece sıralamıştı: insan haklarının çiğnenmesi, adli güvencesizlik, partizan idare, basına baskı, resmi ilan adaletsizliği, radyo rezaleti, israf, suistimal, vs.(351) Beklenecegi gibi, bu önerge dikkate alınmadı ve 18 Nisan 1960'ta Demokrat Parti'nin önergesi meclis tarafından kabul edildi. Hemen arkasından oluşturulan on beş kişilik tahkikat komisyonu(352) ise derhal gerçek niteliğini ortaya koyan üç yasak kararı verdi. Yasaklar şunlardı: partilerin kongreleri, toplantıları, bütün siyasal faaliyetleri, yeni örgüt kurmaları; Komisyon'un faaliyetiyle ilgili bütün yayınlar; Büyük Millet Meclisi'nin tahkikat kararı ile ilgili müzakerelerinin yayını.(353) Bu yasaklar yüzünden, görüşmeler sırasında İsmet İnönü'nün yaptığı konuşma o günlerde basına intikal edemedi. İnönü şöyle demişti: "Biz ihtilal metodları takip ederiz, seçimsiz iktidara gelmek isteriz, derler. Şimdi iktidarda bulunanların, milletleri ihtilale nasıl zorladıkları insan hakları beyannamesine girmiştir. Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa, o memlekette ihtilal behemehal olur. Böyle bir ihtilal dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Bu yolda devam

ederseniz, ben de sizi kurtaramam. Şimdi arkadaşlar şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. İhtilal meşru bir hak olarak kullanılacaktır".(354) Uyarı yeterince açıktı. Ancak, başiretleri tamamen bağlanmış olan Demokrat Parti yöneticilerine hiçbir yarar sağlamadı. Bu konuşmanın da yayımını yasaklayarak tehlikeyi savuşturabileceklerini sandılar. Komisyonun kurulduğunun ertesi günü, Kızılay'da, C.H.P.'nin Genel Merkezi önünde ilk gösteri oldu. Fakat, toplanan öğrencileri polis hemen dağıttı.

II. Tahkikat Komisyonunun Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun

Demokrat Parti'nin yıkılış günlerinin ikinci önemli merhalesi, tahkikat komisyonunun görev ve yetkileri hakkındaki kanunun kabul edilmesidir. Bu kanun, D.P. diktatoryasına hukuki zemin oluşturmak amacıyla çıkarılan tam bir istibdat fermanı mahiyetindedir. Burada en önemli maddelerini hatırlatmakla yetiniyoruz. Md.1: "Türkiye Büyük Millet Meclisi encümenleri ve naip olarak vazifelendirecekleri Tali Encümenler; Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Askeri Muhakeme Usulü Kanunu, Basın Kanunu ile diğer kanunlarda Cumhuriyet müddeiumumisine, sorgu hakimine, sulh hakimine ve askeri adli amirlere tanınmış olan bilcümle hak ve selahiyetleri haizdir." Md. 2: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenleri: a) Tahkikatın selametle cereyanını temin maksadıyla her türlü neşriyatın yasak edilmesine; b) Neşir yasağına riayet edilmemesi halinde mevkute veya gayrimevkutenin tabı veya tevziinin menine; c) Mevkute veya gayrımevkutenin toplatılmasına, mevkutenin neşriyatının tatiline veya matbaanın kapatılmasına; ç) Tahkikat için lüzumlu görülen veya sübut vasıtalarından olan her türlü evrak, vesika veya eşyanın zaptına; d) Siyasi mahiyet arzeden toplantı, hareket, gösteri ve emsali faaliyetler hakkında tedbir ve karar almaya; e) Tahkikatın selametle intacı için lüzumlu göreceği bilcümle tedbir ve kararları ittihaz etmeye ve Hükümetin bütün vasıtalarından istifade eylemeye dahi selahiyetlidir." Md.3: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerince ittihaz olunan tedbir ve kararlara her ne suretle olursa olsun muhalefet edenler bir seneden üç seneye kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar." Md.5: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin yaptığı tahkikat gizlidir..." Md.9: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerince ittihaz olunan karar veya tedbirler kati olup aleyhine itiraz olunamaz."(355)

Demokrat Parti'nin memleketimizi nasıl bir rejime sürüklemek niyetinde olduğunu bütün açıklığıyla anlamak için bu maddeleri okumak yeter. Bu kanunun müzakeresi sırasında, İsmet İnönü, yine yayını yasaklanan ve kabilse daha da uyarıcı olan son konuşmasını yaptı. İnönü şöyle diyordu: "Biz aldığımız tedbiri aldık, yürüteceğiz diyorsunuz. Gayrimeşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Siz de öyle diyorsunuz. Fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore başkanı Syngman Rhee kurtuldu mu? (356) Üstelik onun ordusu, polisi, memuru elinde idi. Halbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis var... Olur mu böyle baskı rejimi? Muvaffak olur mu bu? Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık mukavemet kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zannediyorlar. Baskı tertipçileri bilsinler ki, Türk Milleti Kore Milletinden daha az haysiyetli değildir."(357) Bu sözler üzerine İnönü'ye 12 oturum için meclise girmeme cezası verildi ve böylece iktidarla muhalefetin son temas imkânları da ortadan kalktı.

III. Öğrenci Gösterileri

Kanunun kabulünün ertesi günü İstanbul'da ilk büyük öğrenci gösterisi oldu. Binlerce öğrenci, "Kahrolsun diktatörler!" ve "Menderes istifa!" avazeleriyle Beyazıt'tan itibaren sokaklara döküldü. Bütün hırçınlığına rağmen polis etkisiz kalıyordu. Buna mukabil askerler nümayişçileri açıkça destekliyorlardı. Olayların büyümesi üzerine hükümet sıkıyönetim ilan etti. (358) İstanbul Üniversitesi tatil edildi ve gece sokağa çıkma yasağı kondu. Ayrıca, alışılmış olduğu üzere yayın yasağı kondu. Ne var ki bu yayın yasakları aslında tamamen iktidarın aleyhine sonuç veriyordu. Zira böyle önemli olaylar olurken vatandaşın normal yollardan bilgi edinmesini önlemek, kaçınılmaz olarak, "fısıltı gazetesi"nin ve geniş çapta dedikodu mekanizmasının ortaya çıkmasına yol açar. Bu tarz bilginin ise gerçekleri çok büyük ölçüde abarttığı malumdur. Örneğin, 28 Nisan olaylarında iki öğrenci ölmüştü. Fısıltı gazetesi, derhal bu rakamı altmışa, yetmişe ve hatta daha da fazlasına yükseltti. O günlerde, başkentteki ve İstanbul'daki vatandaşların çoğunluğu, bu haberlere içtenlikle inanıyordu. Böylece, herkesin gözünde iktidar daha da korkunçlaşıyor, buna bağlı olarak tepkiler de artıyordu.

İstanbul olaylarının ertesi günü, 29 Nisan 1960'ta, Ankara'da da büyük çapta gösteriler oldu ve bunlar ondan sonra da devam etti. Artık hemen her

gün Kızılay'da bir gösteri yapılıyordu. Gayet sert davranmasına rağmen polisin bunlara hakim olmasına imkân yoktu. 29 Nisan akşamı Menderes radyoda bir konuşma yaptı. İhtilale kadar yapacağı bir dizi konuşmanın ilki olan bu konuşmada, başbakan, bir sürü tehditler savuruyordu. Menderes şöyle diyordu: "...Bunlar nizam ve devlete karşı gelmenin ne demek olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir. Bunlar zavallı başlarını nizamın sarsılmaz kayalarına vurarak kendilerine gelecekler ve korkarım ki, o zaman bu bedbahtlar biraz geç kalmış olacaklardır."(359) İktidarın, tutumu, "sertlik, daha çok sertlik" diye özetlenebilirdi. 30 Nisan'da, Çankaya'ya davet edilen Prof. Ali Fuat Başgil, hatıralarında, Celal Bayar'ın "şimdi tenkil zamanıdır" dediğini yazar.(360)

IV. Son Uyarılar

Oysa şimdi, her zamandan fazla itidal zamanı olması gerekirdi. İktidar biraz gözünü açsa yaklaşan felaketinin bütün işaretlerini görürdü. 3 Mayıs 1960'ta izne ayrılan Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, milli savunma bakanına son derece anlamlı bir ihtar mektubu göndermişti. Bu mektupta cumhurbaşkanının istifası, hükümetin değişmesi, antidemokratik kanunların derhal kaldırılması, siyasal suçluların affı, vs. isteniyordu. Gürsel mektubunu şöyle bitiriyordu: "Sayın Vekilim, maruzatım muhakkak ki çok mühim ve hatta çok cüretkâranedir. Fakat memleket için, milletin selameti için, Hükümet ve hatta Partinizin kurtarılması için dikkate alınması lazımdır. Ve hatta çok lazımdır."(361) 5 Mayıs 1960'ta ise Ankara'da muazzam bir gösteri yapıldı. Fısıltı gazetesi 555K parolası ile [5'inci ayın, 5'inci günü, saat öğleden sonra 5'te, Kızılay'da] bu gösteriyi önceden bildirmişti. Toplanan büyük kalabalıklar, şiddet tedbirlerinin daha da artırılmasından başka bir işe yaramadı.

V. Menderes'in Son Ege Gezisi

11 Mayıs'ta meclis hiçbir gerekçe gösterilmeden on bir günlük bir tatile sokuldu ve iki gün sonra da başbakan Ege'de bir geziye çıktı. Böyle bunalımlı bir anda başkenti terketmek yeni bir basiretsizlik örneği idi. Ne var ki Menderes iyice bunalmıştı. Yine kendisini coşkunca alkışlayacak kalabalıkların içine dalmak, Ankara ve İstanbul caddelerinin kâbusundan

kurtulmak istiyordu. Güvendiği bütün dallar teker teker elinde kalmıştı. İç saygınlığından başka dış saygınlığı da düşmüştü. 2 Mayıs 1960'ta İstanbul'da toplanan Nato Bakanlar Konseyi'ne katılan yabancı diplomat ve gazeteciler memleketin acı gerçeğini kendi gözleriyle görmüşler ve dünyaya yansıtmışlardı. Menderes işte bütün bunları unutmak istiyordu. 14 Mayıs'ta Ordu vapuru ile İstanbul'dan hareket etti. Daha o günün gecesi, beklediği teselliyi buldu. Vapur Çanakkale'den geçerken binlerce Çanakkaleli sandallara binerek, gecenin ilerlemiş saatinde, kendisine sevgilerini bildirmeye gelmişlerdi. Menderes çok duygulandı. Ancak ertesi günü İzmir'de karşılaşacağı manzaranın yanında bu hiçti. Ordu vapuru 15 Mayıs 1960'ta İzmir rıhtımına yanaştığında 200.000 kişiyi bulan muazzam bir kalabalık Menderes'e sevgisini haykırıyordu. Demokrat Parti taraftarı bütün Egeliler oraya toplanmıştı. Menderes heyecandan adeta kendisini kaybetmişti. Etrafa yayılan dövizler bu coşkulu adam için gerçekten baş döndürücüydü: "Hayata ruh, işçiye Menderes mana verir", "Varlığımızı sana borçluyuz", "Her zamandan ziyade kalbimizdesin", vs.(362) Kalabalık içinde, başbakana güçlükle yol açılabildi ve kürsüye gelen Menderes şöyle konuştu: "Şu görülen manzara bir faniye nasip olabilecek mazhariyetlerin en kıymetlisini teşkil etmektedir. Heyecanınızın ve bu ihtişamlı kucaklayışınızın bana telkin ettiği coşkun saadet sonsuzdur.... Şimdi onlara, istemeyiz diye haykıranlara, biraz tarizkâr dahi olsa, bir latife ile cevap vermek istiyorum: Kimi istemiyorsunuz? Bugünkü iktidarı mı? Menderes'i mi? Beni mi? İktidarı işbaşına getiren siz değilsiniz ki... Gelin de görün İzmir'deki şu muhteşem manzarayı. Yüzbinlerce vatandaşımız büyük bir heyecan ve inanışla, isteriz diye haykırıyorlar. Bizi bağırlarına basıyorlar..."(363)

Aslında bu bağra basış bir ananın sevdiği çocuğunu kucağında sıkıştırarak boğması gibi bir şeydi. Zira Egeliler Menderes'e bu yakınlığı göstermeselerdi, her şeyden çok önem verdiği kitlelerin tasvibini kaybettiğini görecek ve belki de o zaman çekilecekti. Fakat böylesine hararetli bir tasviple karşılaşınca direnmeye karar verdi ve bu da felaketi oldu.

VI. Ordunun Safını Belli Etmesi

20 Mayıs 1960 akşamı Nehru Ankara'ya gelecekti. Menderes onu karşılamak için başkente döndü. Fakat, 21 Mayıs'ta son derece önemli bir ihtarla daha karşılaştı. O gün, muntazam saflarla okullarından çıkan

Harbiyeliler bir yürüyüş yaptılar. Artık ordu da açıkça göstericilerin safına katılmıştı. İnönü'nün dediği gibi elde ordu bile olmadan nasıl olur da bir baskı rejimi kurmaya kalkışılabilirdi? Fakat Menderes artık hiçbir şey anlayacak durumda değildi. Buna karşılık D.P.'nin ikinci kademe yöneticilerinden bir kısmı artık ayılmışlardı. Harbiye yürüyüşünün ertesi günü Sıtkı Yırcalı, Mustafa Zeren, Kâmil Gündeş ve Rıfkı Salim Burçak bir önerge vererek D.P. Genel İdare Kurulu'nun toplanmasını sağladılar. Burçak, izlenen politikanın tamamen terkini tavsiye ederek "bir çıkmazın içinde boğulmak üzereyiz" dedi ve "bu çıkmazdan nasıl kurtulacağız?" diye sordu. Menderes: "Ben sizi çıkaracağım!" deyince de, "Hayır çıkaramayacaksınız!" diye cevap verdi. Fakat Menderes'i ikna etmek mümkün değildi. Partisinin genel idare kurulunun son toplantısını da hışımla terketti.(364) Artık kaderinden onu kurtarmaya imkân kalmamıştı.

Aynı gün öğleden sonra, iyiden iyiye ürkmüş olan D.P. Grubu da onu tutmak için cesaretsiz bir çıkış yapmayı denedi. Menderes onlara da "teessüf ederim" diyerek toplantıdan çıktı(365) ve hiçbir sebebi yokken aniden Eskişehir'e gitti.

VII. Menderes'in Eskişehir Seyahati ve D.P.'nin Sonu

Menderes'in uçağı, 25 Mayıs 1960 günü Eskişehir havaalanına indi. Kendisini karşılamaya gelenler içinde bir grup hava subayı da vardı. Subaylar saygı duruşuna geçtiler. Fakat tam Menderes aralarına gelince aniden "Geriye dön!" diye bir emir işitildi ve bütün subaylar tek saf halinde başbakana arkalarını döndüler. Böylesine bir hakarete, ancak hiçbir gücü kalmamış bir hükümete karşı cüret edilebilirdi. Menderes ve maiyeti, aceleyle arabalarına binip şehre geldiler. Menderes Eskişehirlilere hitaben bir konuşma yapacaktı. Kürsüye çıktı fakat konuşamadı. Zira meçhul eller hoparlörün tellerini kesmişti. Hükümet artık sesini dahi işittirecek iktidardan yoksun kalmıştı. O tarihte her şey bitmişti bile. Zaten sonradan açıklandığına göre ihtilal(366) ertesi gün için, yani 26 Mayıs için kararlaştırılmıştı. Ancak çıkan bazı son güçlükler, kader anını bir gün geriye itmişti.

Eskişehir'e gelişinin ertesi günü, Eskişehir Ticaret Odası, şeker fabrikasında, Menderes'in şerefine bir akşam yemeği düzenlenmişti. Menderes'in başbakan olarak katıldığı son toplantı bu oldu. Yemekte davetlilere hitaben, yine muhaliflerine çatan bir konuşma yaptı. Öğrencileri

kendisine karşı kışkırttıklarını düşünerek bilhassa profesörlere içerliyordu. Son zamanlarda dilini alıştırdığı bir deyimle "kara cüppeliler"e bir defa daha çattığı bu konuşma son konuşması oldu. O günün gecesi kendisini uyandıran özel kalem müdürünün ağzından ihtilalin başladığını öğrendi.

Bundan sonraki saatler D.P. yöneticilerinin son umutlarının kaybolduğu heyecanlı saatlerdir. Menderes, belki Konya'ya ulaşırım umuduyla gittiği Kütahya'da yakalandı. Bayar ise Çankaya'da ordu tarafından teslim alındı. Baş muhafızı Osman Köksal'ın ihtilal komitesinde oluşu, arzu ettiği direnmeyi göstermesine engel oldu. D.P.'nin diğer büyükleri de teker teker yakalanıp Harbokulu'nda muhafaza altına alındılar. Böylece, on yıl önce, sadece memleketin değil dünyanın alkışları içinde ve milyonlarca insanın umudunu taşıyarak başlamış olan Demokrat Parti iktidarı, yoğun bir nefret ve hınç havası içinde, hazin bir şekilde son buldu.(367)

BÖLÜM 4: YIKILMA DEVRİNE GENEL BAKIŞ

D.P. iktidarının son yılları, partinin, hemen her alanda tam bir çöküşe gittiğini göstermiştir. Geçen kısımlarda, bu çöküşün çok daha önceden başlayan bir sürecin tabii sonucu olduğu belirtilmişti. Bu bölümde, 1957-1960 arasında yıkılışı kaçınılmaz hale getiren sebepler üzerinde durulacaktır. Ayrıca, iktisadi ve siyasal alandaki çöküş sebepleri genel olarak gözden geçirildikten sonra, nihayet, D.P.'nin yıkılışının sınıfsal anlamı açıklanmaya çalışılacaktır. Böylece, her Kısmın 4. Bölümünde yapılan değerlendirmeyi genel bir sonuca bağlamak mümkün olacaktır.

I. D.P.'nin Yıkılışının İktisadi Sebepleri

1959 yılı bütçesi B.M. Meclisinde görüşülürken, Menderes, 27 Şubat 1958'de yaptığı bir konuşmada, muhaliflerine hitaben "iktisadi kalkınma tahakkuk edecek ve siz bir daha bu ekseriyetle de gelemiyeceksiniz" demişti. (368) Bu sözler samimi ve büyük bir umudun ifadesiydi. Bu umuda göre kalkınma kısa zamanda gerçekleşecek ve o zaman bütün bu geçici sıkıntılar son bulacaktı. O zaman halk, iktidarın kendisine ne kadar hizmet ettiğini anlayacak ve muhaliflerin artık hiçbir şansı kalmayacaktı.

Ne var ki, yirminci yüzyılın ikinci yarısında emperyalizmin sömürüsü altında bulunan bir ülkenin, kendisini bu sömürü düzenine sokan sınıfların eliyle kalkınabileceğini düşünmek safdillikten başka bir şey değildi.(369) Nitekim bu niyet, kısa zamanda, gerçeklerin kayalarına çarptı. Demokrat Parti, yatırımların baş finansman kaynağı olarak emisyon ve kredi politikasıyla para hacmini alabildiğine artırmayı sürekli bir gelişme politikasının temeli sayıyordu. Özellikle tarım alanında atıl kapasitenin bulunduğu ilk iktidar devresinde bu siyaset başarılı oldu. Ancak geçen kısımda da gördüğümüz gibi, yeni kapasite yaratma imkânları tükenince, para arzını artırmaya dayanan bu siyaset memleketimizi enflasyon girdabına soktu. Nihayet hükümet 4 Ağustos 1958 kararlarını alarak hızlı kalkınma hayallerini terketmek zorunda kaldı. Bu, büyük bir rüyanın sonuydu.

Bu politika yüzünden kaçınılmaz hale gelmiş olan Ağustos 1958 kararları, memleketi yeni sıkıntıların içine soktu. Bu kararlar iki gaye güdüyordu.

Birincisi para arzını düşürmek, ikincisi ise dış ticaret açığını azaltarak dış ödemeleri daha dengeli hale getirmekti. Para arzını düşürmek için banka kredileri 30 Haziran 1958'deki seviyelerinde dondurulduu. Ayrıca devletin ürettiği malların fiyatları artırılarak piyasadan bir miktar para çekilme yoluna gidildi. Dış ticaret açığını azaltmak için ise yabancı paralara prim kondu, yani Türk parası devalüe edildi.

Enflasyonu durdurmak bakımından bu kararlar yerinde idi. Fakat bunların kaçınılmaz sonucu halkın sıkıntısını daha da artırmak oldu. Şöyle ki, kredilerin kısılması yatırımların seviyesini düşürdü; iş hacminin böylece kısılması ise, tabiatıyla, işsizliği artırdı. Para hacmini daraltmak amacıyla iktisadi devlet teşekküllerinin fiyatlarını yükseltmeleri buna eklenince, vasıtalı vergilerin esas yükünü taşıyan mütevazı gelirli kitlenin beli iyice büküldü.

Dış ticaret alanında alınan tedbirler de bu sıkıntıyı derinleştirecek sonuçlar verdi. Devalüasyon neticesinde ithalatın kısılması bir dizi kötü sonuç yarattı. Bir kere, yatırım mallarının memlekete daha az girmesi, dışa bağlı ekonomimizde iş hacmini kısıcı etkilere yol açtı. Bunlar kredilerin kısılmasıyla birleşince işsizlik büyük bir dert haline geldi. İkinci etki, *nadirleşen ithal mallarının fiyatlarının* yükselmesi oldu. Alım gücü daralmış olan halk daha da bunaldı. Ayrıca bütün denetimlere rağmen karaborsa önlenemedi. Devalüasyonun bir başka sonucu, üretim elastikiyeti az olan ihraç mallarının fiyatlarını yükseltmek oldu. Böylece bir yandan devlet ürünlerine zamlar, öte yandan ithal mallarının miktarca azalması ve nihayet ihraç mallarının üretim elastikiyetinin azlığı, fiyatlar genel seviyesinde büyük bir artışa sebep oldu. Nitekim istikrar kararlarını takip eden yıl olan 1959'da, toptan eşya fiyatları endeksinde % 20'lik bir artış oldu.(370) İşte bütün bu etkilerin birleşmesi, işsizlik ve hayat pahalılığı afetlerini derinleştirmek suretiyle halkın geçim sıkıntısını iyice artırdı.

Görüldüğü gibi, Yıkılma Devri'nin temelinde, D.P.'nin hatalı iktisadi politikasının iflası yatmaktadır. D.P. idaresini kökünden sarsan, işte bu büyük başarısızlıktır. Gerçi, Ağustos 1958 tedbirleri daha sonraki yıllarda enflasyonun gemlenmesini sağlamış ve böylece, ekonomimizi bir ölçüde istikrara kavuşturmaya yaramıştır. Fakat Demokrat Parti bu sonuçtan kendisi için bir çıkar sağlayamamıştır. Zira, bu arada, iktisadi iflas siyasal iflasla birleştiğinden, D.P., istikrar tedbirleri henüz gözle görünür bir sonuç vermeden yıkılmıştır.

II. D.P.'nin Yıkılışının Siyasal Sebepleri

İktisadi hezimet D.P.'nin başarısızlığının esas nedeni olmakla beraber, bu başarısızlığın vardığı sonucun *biçimini* tayin eden siyasal sebeplerdir. Gerçekten de, D.P. normal parlamenter rejimi sürdürseydi, iktisadi politikasının iflasını sadece seçimleri kaybetmekle öderdi. Oysa bildiğimiz gibi bu parti, iktidarı terketmeyi göze alamadığı için, rejimi soysuzlaştırmayı tercih etmiş, böylece anormal sonunu kendisi hazırlamıştır.

İktisadi zorlukların artması şikâyetlerin yoğunlaşmasına yol açar ve bunun sonucu olarak da, siyasal rejimler genellikle sertleşme temayülleri gösterirler. Fakat parlamenter rejimlerde, eğer rejim içinde kalınmak isteniyorsa, bu sertleşmenin aşamayacağı sınırlar vardır. D.P., işte bu sınırları aştığı için, rejim dışı bir müdahaleyi zorunlu hale getirmiştir.

D.P.'nin parlamenter demokrasiyi tasfiye süreci, esas olarak Duraklama Devri'nin başında belirgin bir hale gelmişti. Memurlara, üniversiteye, yargıçlara, gazetecilere, muhalif siyasal örgütlere, vs. karşı birçok sindirme girişimine girişilmiş ve böylece, Batı'ya özenen demokrasimiz bir hayli örselenmişti. Yıkılma Devri'nde ise rejim tamamen soysuzlaştırıldı. Gerçekten de, bu dönemde, hem geçen iktidar döneminde girişilmiş olan baskılar yoğunlaştırıldı, hem de parlamenter düzenin vazgeçilmez kurumları olan parlamento ve muhalefet, varlıklarını tehdit eden saldırılara hedef oldular.

1957 seçimlerinin üzerinden daha üç ay geçmeden, içtüzük değiştirilerek meclis üyelerinin söz hürriyeti kısıtlandı. Alınan birçok tedbirle, denetim görevinin yerine getirilmesi güçleştirilmek suretiyle, parlamentarizmin en temel şartlarından biri zedelendi. Irak Devrimi'nden sonra, Millet Meclisi kendi sorumluluğunu cesaretle yüklenmeye kalkışınca D.P. iktidarı ilkin bunu önlemeye çalıştı. Başaramayınca da, bu çıkışı etkisiz hale getirmek için elinden geleni yaptı. Nihayet bu tutum, parlamentonun mefluç duruma düşmesine, yani içten yıkılmasına vardı.

Rejim, kendi işleyişini sağlamada artan zorluklarla karşılaştıkça, tabii bir tepki olarak, toplumun diğer örgütlü güçleri siyasal işleyişe karışmak eğilimine kapıldılar. Bu güçlerin en önemlisi, bilindiği gibi, ordudur. Parlamento işlemez hale gelince, orduda, siyasal gidişe müdahale etme hazırlıkları başladı. Ocak 1958'de kamuoyuna duyurulan Dokuz Subay Olayı, bu tepkinin bir işareti idi.

Ancak D.P., bu açık işarete önem vermedi. Zira, bu parti gitgide normal parlamenter düzeni resmen tasfiye etme, görüşüne saplanıyordu. Temmuz

1958'de gerçekleşen Irak Devrimi'inden sonra bu tutum açıkça meydana çıktı. Bunun ilk resmi belgesi D.P. Meclis Grubu'nun 11 Ağustos 1958'de yayınladığı bildiridir. Muhalefeti açıkça, gayrimeşru olmakla suçlayan bu metin ve aynı senenin Eylül ayında Menderes'in verdiği iki önemli nutuk, artık yeni bir siyasal rejime geçileceğini gösteriyordu.

Bu yeni rejimin özelliği, muhalefet hakkını bertaraf etmesiydi. Bu rejimde, söz, yazı, toplanma, gösteri, vs. gibi klasik hürriyetler asgari bir hadde indirilecek ve iktidara seçenek olabilecek muhalif siyasal örgütler tasfiye edilecekti. Gerçekten de, iktidarının son döneminde, D.P. böyle bir rejim kurmayı denemiştir.

Muhalefetteki Demokrat Parti'nin başta gelen şiarlarından biri basın hürriyeti ve radyodan eşit yararlanma hakkı idi. Bu dönemde Demokrat iktidar, basın hürriyetini boğmak için elinden geleni yaptı. Bir kere, çeşitli kanunlarla kabul ettikleri mücyyideleri aşırı bir şiddetle tatbik mevkiine koydular. Gazeteler kapatıldı, sayısız basın davası açıldı, basın mensupları hapse atıldı. O kadar ki sonunda, basın yoluyla gerçek bir muhalefet yapmak kahramanlık haline gelmişti. İkincisi, her önemli olaya yayın yasağı konuyor, gazeteler beyaz sütunlarla çıkmak durumunda bırakılıyordu. Fazlalık olarak, tekzip kurumu öylesine suistimal edilmişti ki, basında yer alan muhalif kanaatler dahi tekzip ediliyordu. Radyo ise ayrı bir facia idi. Radyo bütünüyle muhalif fikirlere kapatıldığı gibi, iktidarın propagandasına, her türlü ölçüyü aşacak şekilde alet edilmişti. 1959 Ocak ayından itibaren açılmaya başlayan D.P. Vatan Cephesi ocaklarına kaydolanların adları radyo antenlerini saatlerce meşgul ediyordu. Radyo, haber verme işlevini hemen hemen tamamen yitirmişti.

Muhalif fikirlere karşı yürütülen bu amansız baskı, nihayet bütünüyle muhalefetin başına tevcih edildi. Nisan 1959 Uşak olaylarında bir adım daha ileriye gidilerek, tahrik edilmiş vatandaş kütleleri muhalefet yöneticilerine fiilen saldırtıldı. Topkanı'da ise, ana muhalefet partisi lideri az daha öldürülüyordu. 1960 Nisanında Kayseri'de muhalefet liderinin karşısına askeri birlikler çıkarıldı. En son adım olarak da, diktatörlük yetkilerini haiz bir tahkikat komisyonu kurulmak suretiyle, ana muhalefet patisinin resmen tasfiyesine kalkışıldı.

Bu şartlar içinde gerçekleştirilen 27 Mayıs, aslında bir karşı darbe idi. Zira ilk darbe, iktidardan gelmişti. Daha askerler siyasete karışmadan önce, D.P., parlamenter rejimi ortadan kaldırmıştı. Yıkılan, klasik demokrasi değil, klasik demokrasiyi yıkmış olan bir iktidardı.

Başlangıçta dediğimiz gibi D.P.'nin iflası iktisadi sebeplerle açıklanmakla beraber, bu iflasın biçimini tayin eden siyasal sebeplerdir. D.P., rejimin dışına çıktığı için rejim dışı bir usulle alt edilmiş, kendisi daha önce bir darbeye giriştiği için bir darbeye kurban gitmiştir.

Kaldı ki, D.P.'nin iflası sadece iktisadi alanla ve iç siyasetle sınırlı kalmamıştır. D.P. bu dönemde, bir de dış siyasette iflas etmiştir. Yıkılma Devri'nin olaylarının anlatılmasına ayrılan daha önceki bölümlerde, iç bunalımın büyük yoğunluk kazanması nedeniyle, dış gelişmelere pek değinilmemişti. Şimdi, D.P.'nin yıkılışının dış politikayla ilgili sebeplerini gözden geçirirken, bu gelişmelere de kısaca değinmek herhalde yararlı olacaktır.

Dış politikada Demokratların ilk büyük hayal kırıklığı İngiltere'nin Kıbrıs meselesinde Yunan tezine yaklaşması oldu. Ocak 1958'de, bu tutumu protesto eden Kıbrıslı Türklere İngiliz birlikleri ateş açtılar. Bu arada Demokrat Parti, ilhak tezini terkedip taksim tezini benimsedi. 1958 yılının ilk yarısında iktidar, "Ya taksim, ya ölüm!" şiarıyla büyük mitingler tertipleyerek, bundan fazla fedakârlık yapamayacağını ilan etti. Yine de İngilizleri yumuşatamadı. Ertesi yıl, bağımsız Kıbrıs görüşünü benimsemek zorunda kaldı. Kıbrıs macerası D.P. yöneticilerine İngiliz dostluğunun buruk meyvasını iyice tattırdı.

1958 Temmuzunda patlak veren Irak Devrimi ise, Demokrat Parti diplomasisinin yıllarca okşadığı bir başka rüyayı aniden yerle bir etti. Demokratlar, Orta Doğu'da istikrarlı bir bölgesel pakt kurup onun liderliğini yapmak suretiyle, Türkiye'yi Batı dünyasının saygıdeğer bir üyesi haline getirmek istiyorlardı. Elde ettikleri sonuç tam tersi oldu. Orta Doğu tamamen istiktrarsız bir bölge haline geldi. Türkiye bu bölgede Arap ülkelerinin genel nefretini kazandı. Üstelik, Batılılardan da saygı görmedi. Amerikalılar Arap uyanışını ezmek için topraklarımızı kullanmaktan çekinmedikleri gibi, Demokrat iktidarın Arap dünyasına kendi başına bir müdahale girişimini de haysiyet kırıcı bir şekilde önlediler.

Demokratlar, haysiyetli bir dış politika güdeceklerini söylemişlerdi. Bu dönemde, bunun bir hayal olduğu iyice ortaya çıktı. Irak Devrimi'nden sonra yayınlanan Londra Deklarasyonu'nun bir neticesi olarak, 5 Mart 1959'da, Ankara'da, A.B.D. ile bir ikili antlaşma imzalandı. Antlaşmanın resmi gerekçesi, savunma için işbirliği yapmak idi. Ancak bazı hükümleri bu resmi ifadenin gerisinde birtakım gizli maksatların güdüldüğünü yeterince

gösteriyordu. Örneğin, antlaşma önsözünün üçüncü fıkrasında, bu savunmanın sadece doğrudan doğruya tevavüzlere karşı değil, ama aynı zamanda "bilvasıta" tecavüzlere karşı olacağı ileri sürülüyordu. 5 Şubat 1960'ta, antlaşma meclisin dışişleri komisyonunda görüşülürken, dışişleri bakanlığı temsilcisi bu bilvasıta tecavüzün, hatta silahsız dahi olabileceğini söylemişti.(371) Demokrat Parti'nin, daha 1956'da, silahsız olduğu meydanda olan bir muhalefeti ihtilal hazırlamakla itham ettiğini hatırlarsak, bu hükmün yarattığı tehlike açıkça ortaya çıkar. Tecavüz halinde yardım, hükümetin talebine bağlanmıştı. Bir diğer şartı, bu tecavüzün milletlerarası komünizmin eseri olması idi. Ancak bunun takdiri Amerika'ya aitti. A.B.D. Hükümeti ise, daha 1958'de Lübnan'a asker çıkardığında, bu memleketin milletlerarası komünizmin tecavüzüne uğradığını ileri sürmüştü. Oysa olaylar bu iddianın dayanaksızlığını kısa zamanda ortaya çıkardı. (372)

Benzeri, hiçbir Nato ülkesi tarafından imzalanmamış olan bu ikili antlaşma ile, Türkiye'nin egemenlik hakları zedelenmiş oluyordu. Hükümetin, silahsız bir muhalefet karşısında dahi acze düşebileceği ve memleketin iç durumunu düzeltmesi için Amerikan askerinin yardımını isteyebileceği farzediliyordu. Üstelik, bu haysiyet kırıcı antlaşma dış güvenliğimizi de ciddi bir tehlike ile karşı karşıya bırakıyordu. Amerika, siyasetimizi beğenmediği an, kendisine satılacak bir kuklaya hükümet kurdurtarak askerlerinin memleketimize çağrılmasını sağlayabilirdi.

Görüldüğü gibi, Demokrat Parti'nin muhalefette iken yarattığı bütün büyük hayaller on yıllık iktidarının sonucunda tamamen kırılmıştı. İktisadi refah enflasyon duvarına çarpmış, demokrasi vaatleri bir istibdat rejimine dönüşmüştü. Nihayet haysiyetli dış politika sloganı, zamanla maskesini yüzünden düşürmüş ve son derece haysiyetsiz bir emperyalizm uyduculuğu biçiminde sonuçlanmıştı.

27 Mayıs 1960'ta ordu iktidarı ele aldığı zaman, Demokrat Parti, ideallerini yitirmiş, vaatlerine ihanet etmiş, zaten manen ölmüştü. 27 Mayıs hareketi onu fiilen öldürdü. Hukuksal ölümü ise 29 Eylül 1960 tarihinde, Ankara Dördüncü Asliye Hukuk Mahkemesi'nin verdiği kapatma kararı ile gerçekleşti.(373) Demokrat Parti hareketi artık tarihe mal olmuştu.

III. D.P.'nin Yıkılışının Sınıfsal Anlamı

D.P.'nin birbirini izleyen muhalefet ve iktidar dönemlerinin her birinin sonunda yapmaya çalıştığımız değerlendirmeler, bize, bu partinin hangi toplumsal güçlerin sözcüsü olduğu hususunda bazı genel bilgiler vermiştir. Özellikle ilk iktidar döneminin sonunda ortaya çıkan veriler, D.P.'nin temeli hakkındaki varsayımımızı tamamen doğrular nitelikte görülmüştür. Daha sonraki icraat, ilk dönemin kesin yönelişlerini hiçbir biçimde değiştirmediği için, Duraklama ve Yıkılma Devirlerinin sonunda, bu konunun yeniden tartışılmasına ihtiyaç duyulmamıştır. Buna karşılık, sonuç kısmında, bu noktaya bir daha dönülecek ve D.P.'nin sınıf temeli hakkındaki görüşümüz yeniden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Şimdi tartışılmak istenen konu şudur: 1960'ta meydana gelen iktidar değişikliğinin tarihsel gerekçesi ve sınıfsal anlamı nedir? Bu soruya cevap verebilmek için, D.P.'nin sınıfsal temeli hakkındaki görüşümüzü tekrarlamak gerekiyor. Hatırlanacağı üzere, D.P.'nin, büyük toprak sahiplerini ve ticaret burjuvazisini temsil ettiğini savunmuştuk.

Bu iki sınıf, azgelişmiş bir kapitalist ülke olan Türkiye'nin egemen sınıflarıdır. Büyük toprak sahiplerine, hem ağalar, hem de kapitalist çiftçiler dahildir. Memleketimizde, tarımdaki kapitalistleşme, ağaların tasfiyesi yerine, aynı kişilerin kapitalist çiftçi haline gelmesi şeklinde olduğu için, bu unsurlar arasında, Batı Avrupa'nın tarihinde gördüğümüz çatışma yoktur. Bizde, tarım alanında kapitalizm, ağaları kovarak değil, onlara kendi elbisesini giydirmek suretiyle girmiştir. Bu bakımdan, tarım kesiminde ağa-kapitalist çiftçi çatışması olmamakta ve bir siyasal parti pekâlâ her ikisini de temsil edebilmektedir. D.P., işte böyle bir partidir.

D.P. bir de ticaret burjuvazisinin sözcülüğünü yapmıştır. Bilindiği gibi, kapitalizmin ilkel dönemlerini yaşayan toplumlarda tefeci ve ticari sermaye egemendir. Bizimki gibi güdük bir kapitalizmde de egemen olan sermaye çeşitleri bunlardır. İşte bu bakımdan, bizde, Avrupa'da olduğu gibi ilkin sınai sonra mali sermaye ve onların sahipleri değil, tefeci ve ticari sermaye sahibi olan ticaret burjuvazisi egemen durumdadır. D.P. sadece büyük toprak sahiplerinin değil, bunların da partisi olmuştur.

Yine hatırlanacağı üzere, bu nitelikte egemen sınıfların eliyle kalkınma olamayacağı ve D.P.'nin iflasının en temel sebebinin bu olduğu ileri

sürülmüştü. İşte bu görüşün gerekçeleri açıklanırsa, 27 Mayıs'ın gerçek tarihsel sebeplerini saptamak ve böylece sorumuzun ilk kısmına cevap vermek mümkün olacaktır.

Türkiye'de büyük toprak sahiplerini ve ticaret burjuvazisini egemen kılan düzen kapitalizmdir. Yani bu sınıflar, toplumumuz kapitalist üretim ilişkilerine tabi olduğu için egemendirler. Başka bir deyişle, bu ilişkiler, onların hem varlık, hem de egemenlik sebepleridir. Dolayısıyla, bu sınıfların, kendi rızaları ile bu ilişkileri değiştirmelerine imkân yoktur. Yine dolayısıyla, bu sınıflar iktidarında girişilecek her kalkınma çabası, kaçınılmaz olarak, kapitalist yoldan bir kalkınma denemesi olacaktır.

Batı ülkeleri, kalkınmalarını bu yoldan gerçekleştirmişlerdir. Ancak, aşağıda sıraladığımız nedenlerden dolayı, bugün için, artık azgelişmiş ülkeler için "tren kaçmıştır". Zira:

Bir kere, Batı memleketleri, kendi emekçilerini aşırı bir şekilde sömürme imkânına sahip olmuşlardır. İşçilerin, erkek-kadın farkı gözetilmeden, günde on sekiz saat çalıştırılmasına, beş yaşındaki çocukların dahi sanayide istihdam edilmesine, sendikalaşma, toplu sözleşme ve grev gibi hakların tanınmamasına, emekçilerin siyasal temsilinin önlenmesine, sosyal sigortaların mevcut bulunmamasına, vs. dayanan bu aşırı sömürü, bugün artık bizim gibi memleketler için mümkün değildir. Örneğin, Türkiye'de işçi sınıfının sendikalaşma ve grev gibi mücadele araçları vardır ve bulunduğu bilinç seviyesinde kendisinin bu derece sömürülmesine izin verebileceği düşünülemez. Bu sömürü olmadıkça da kapitalist yoldan kalkınmanın gerektirdiği tarzda ve nicelikte bir sermaye birikimi olamaz.

İkincisi, Batılılar kalkınmak için başka memleketleri sömürmüşlerdir. Batı dışındaki dünya parsellenmiş ve buraların kaynakları kapitalizmi beslemek için yağma edilmiştir. Bu yağmanın ne derecelere vardığını göstermek üzere, Batı ülkelerinin tümünde kapitalist kalkınmayı başlatmak için lazım gelen sermayenin yarısından fazlasının Batı dışından temin edildiğini söylemekle yetinelim. Batı'nın kalkınması bu genel yağma ile finanse edilmiştir. Oysa Türkiye'nin sömürgeleri yoktur ve bundan sonra da olacağı düşünülemez.

Üçüncüsü, Batılı memleketler kalkınma yoluna girerken karşılarında kalkınmış ülkeler yoktu. Yani onlar rekabetsiz bir ortamda gelişmek imkânını bulmuşlardır. Dış pazarları bölüşüp kendi mallarını rahatça akıtabilmişler ve bu pazarlardan ihtiyaç duydukları hammaddeleri temin

edebilmişlerdir. Oysa Türkiye, dev sanayilerin zaten işgal etmiş olduğu piyasalarda boy göstermek durumundadır. Bunu yapabilmesi için, üretim birimlerini, en gelişmiş yabancı birimlerin boyutlarına göre kurabilmesi gerekir. Bu ise, azgelişmiş ülke burjvazisinin biriktirebileceğinden çok fazla bir sermaye birikimini ve dolayısıyla devletin tüm imkânlarının seferber edilmesini kaçınılmaz hale getirir.

Dördüncüsü, Batının kalkındığı çağlarda tüketim seviyesi düşük olduğu için tasarruf miktarını yükseltmek mümkün idi. Buzdolabı, çamaşır makinesi, elektrik süpürgesi, radyo, otomobil, vs. olmadığı bir devirde, bireylerin harcamalarını kısmak, görece kolaydı. Oysa, bugün Türkiye'de burjuvazinin tüketim eğilimi, Batı burjuvasınınkini izlemektedir. Memleketimizde burjuvazi, ancak dünya standartlarına yakın bir tüketimi sağladıktan sonra parasını yatırımlara ayırmaktadır. Bu seviyede kalan bir yatırımla kalkınmak ise mümkün değildir.

Beşincisi, Batı'nın geliştiği zamanlar, kapitalist ilişkilerden başka bir çözüm yolu bilinmiyordu. Oysa bugün, kalkınma meselesini çok daha çabuk çözen bir düzen, yani sosyalizm, dünyanın üçte birinde uygulanmaktadır. Bu seçeneği bilen insan topluluklarına, kapitalizmin uzun ve meşakkatli kalkınma yolunu, çaresiz bir fedakârlık olarak kabul ettirmek imkânı kalmamıştır.

Altıncısı, Batı'nın gelişmesi son derece yavaş olmuştur. Batı, ortalama olarak %2'lik bir gelişme ile bugüne varmıştır. Oysa, azgelişmiş ülkeler, kalkınmışlarla aralarını kapayabilmek için bundan çok daha hızlı bir gelişme tutturmak zorundadırlar. Kapitalist yoldan bunu kapamaya kalkışırlarsa, daima azgelişmiş kalmayı kabul etmeleri gerekir. Kalkınmanın genel bir dilek olduğu çağımızda ise bunu beklemek hayal olur.(374)

Son gerekçe olarak bir de şunu eklemek gerekir: yeni-emperyalizm çağında, azgelişmiş ülke burjuvaları artık dış sömürüye karşı çıkmak gereğini duymamaktadırlar. Yeni-emperyalizmin emperyalizmden farkı, girdiği ülke burjuvazisini tasfiye edeceğine, onunla ortaklık kurmayı tercih etmesidir. Dış sömürü ile iç sömürü artık tam bir işbirliği halindedir. Memleketimizde yabancı sermaye, örneğin tekstil alanını yerli sermayeye bağışlamayı kabul etmektedir. Gelişen kapitalizmin bu en dinamik sanayi dalının emperyalizmin ağır topunu teşkil etmiş olduğunu hatırlarsak, yeni-emperyalizm ile klasik emperyalizm arasındaki farkı daha kolay görürüz. Azgelişmiş ülke asalak egemen sınıflarının, emperyalizmle bu şekilde ortaklık kurma şansını elde

ettikten sonra, memleketi kalkındırmak gerekçesiyle, dış sömürücülere, yani ortaklarına karşı bayrak açabileceğini düşünmek anlamsızdır.

İşte sıraladığımız bu sebeplerden dolayıdır ki, D.P.'nin "görülmemiş kalkınma"sı bir efsane olarak kalmıştır. Bu durum, D.P.'nin sınıfsal temelinin kaçınılmaz bir sonucu olmuştur. Ve arızi sebepler ne olursa olsun, 1960'daki iktidar değişikliğinin tarihsel gerekçeleri bunlardır.

Şimdi sorumuzun ikinci kısmına cevap vermeye, yani 27 Mayıs'ın sınıfsal anlamını tahlil etmeye çalışacağız. D.P.'nin uğradığı iflasın genel tarihsel sebeplerini yukarıda sıraladık. Ancak, açıktır ki bu sebepler, D.P.'nin temsilcisi olduğu sınıflara dayanan bütün toplumsal hareketler için geçerlidir. Buna, bir de, D.P.'nin kendine özgü niteliklerinden gelen iflas sebeplerini eklemek gerekir.

Daha önce belirtildiği gibi, eğer, D.P. siyasal rejimi soysuzlaştırmamış olsaydı, iktidar değişikliğini sağlamak için bir dış müdahaleye ihtiyaç kalmazdı. Klasik demokrasi devam eder ve egemen sınıflar yumuşak yöntemlerle yeni seçenekler sağlarlardı. Oysa, D.P. dayandığı sınıfların *tarihsel iflasına* bir de kendisinin *arızi iflasını* eklemiştir. Yönetici kadro ve örgüt olarak D.P. öylesine bir çıkmaza saplanmıştır ki, temsil ettiği sınıflar ne olursa olsun, iktidarı devam ettirmesine imkân kalmamıştır.

Gerçekten de, burada, iki noktayı dikkatle birbirinden ayırmak gerekir. Yönetici kadronun iflası, bu kadronun temsil ettiği sınıfların tarihsel iflasından farklıdır. Kimi temsil ederse etsin, bir kadro, devlet düzeninin asgari şartlarını yerine getiremiyorsa, iktidarı daha fazla muhafaza etmesine imkân yoktur. O zaman, toplumdaki diğer bir örgütlü güç, siyasal mekanizmayı sürdürme, yani bir kelimeyle anarşiyi önleme görevini üstlenir. Bu kural, toplumdaki sınıf iktidarı ne olursa olsun geçerlidir. Böyle durumlarda, sadece bir siyasal değişiklik bahis konusudur. 27 Mayıs'ın arızi gerekçesi, böyle bir durumun varlığında aranmalıdır.

1960'ta Türkiye'nin siyasal yönetimi öyle bir keşmekeşe düşmüştür ki, bizzat devletin devamı tehlikeye girmiştir. Hele müdahaleden önceki son aylarda devletin temel kurumları adeta çözülmeye yüz tutmuştur. Parlamento mefluçtur, adliyenin kolu kanadı kırılmıştır, ordu kendi başına buyruktur, muhalefet isyan halindedir ve nihayet hükümet tam bir acze sürüklenmiş durumdadır. Yani, siyasal anlamda bir boşluk meydana gelmekte ve iktidar güçlü dağılma emareleri göstermektedir. Böyle bir durumda, öteden beri devleti yönetmeye alışmış olan bir küçük burjuva tabakanın gidişe "dur" demesi olağandır.

Üstelik bu tabaka, devlet içinde geleneksel olarak muhafaza ettiği ayrıcalıklı durumu D.P. zamanında kaybetmiş olmaktan dolayı, bu partiye derin bir hınç duyuyordu. Daha önce söylediğimiz gibi, bu tabaka, D.P.'nin bürokrasi düşmanlığı politikası yüzünden özel bir baskıya maruz kalmış ve haksızlığa uğradığına kanaat getirmişti. Böylece 27 Mayıs, sadece dağılan devleti kurtarma hareketi değil, aynı zamanda, asker-sivil geleneksel yönetici kadronun eski saygın konumunu geri alma çabası oldu.

Görüldüğü gibi, D.P. yönetici kadrosunun iflası, bu kadronun temsil ettiği sınıfların tarihsel iflasından farklı bir şeydir. Bir siyasal kadro, asgari bir düzeni sağlama imkânını yitirdiği zaman, mutlaka yerini bırakmak zorundadır. Fakat egemen sınıfların durumu bu değildir. Toplumda sınıf egemenliğini değiştirmek, siyasal kadro değiştirmekten çok daha güçtür. Gerçek anlamda "devrim" olan böyle bir hareketin gerçekleşmesi için, yeni egemen sınıf olmaya aday bilinçli, örgütlü ve güçlü bir başka sınıf olması gerekir. Ayrıca, iç ve dış ortam da böyle bir değişikliğe uygun olmalıdır.

Burjuvazi iflas edince, sadece işçi sınıfı ve onun müttefiki sınıflar bir seçenek oluşturabilirler. Demokrat Parti yıkıldığında Türkiye'de emekçi halk, egemen konuma geçecek kadar bilinçli ve örgütlü değildi. Bu bakımdan, siyasal kadro istediği kadar çaresizlik içine düşsün, sınıf iktidarını tehlikeye sürükleyemezdi. Değişiklik siyasal kadroda kaldı ve burjuvazi egemen sınıf olmakta devam etti. 27 Mayıs'ın üretim ilişkilerinde hiçbir köklü değişim getirmemiş olmasının izahı budur.

Özetlemek gerekirse: 27 Mayıs'ın tarihsel gerekçeleri, azgelişmiş ülkeler asalak egemen sınıflarının kaçınılmaz iflas sebepleriyle birdir. Ancak bu iflasın, siyasal kadronun sıcak bir operasyonla değiştirilmesi şeklinde belirmesinin sebebi arızidir ve D.P.'nin kendine özgü özelliklerinde aranmalıdır. 27 Mayıs'ın sınıfsal anlamı ise şudur: bu hareket, D.P. tarafından mevkiinden uzaklaştırılan geleneksel yönetici aydın kadronun temel siyasal kurumların dağılması tehlikesinden yararlanarak eski konumunu elde etme çabasıdır. 27 Mayıs, yarattığı bütün ilerici sonuçlara rağmen, bir sınıf iktidarı değişikliği değil, aynı egemen sınıfların sadece yönetici kadrosunun değişmesidir.

Bugün de Türkiye aynı sorunlarla karşı karşıyadır. Burjuvazi -kapitalist çiftçiler ve ticaret burjuvazisi-, tarihsel olarak iflas etmiş durumdadır. Yani Türkiye'yi ileriye götürebilecek hiçbir devrimci gücü kalmamıştır. Fakat

güçlü bir sınıf seçeneği mevcut olmadığı için, iflas daima siyasal kadroların değişmesiyle sonuçlanmakta, toplumun temel düzeni bir türlü değişmemektedir. Sömürülen sınıfların bugünkü durumu devam ettikçe, siyasal iktidarı yıkmaya yönelen her hareket daima aynı sonucu verecek, burjuvazinin yorulan veya öldürülen atının değiştirilmesinden ibaret kalacaktır. Gerçek devrim, ancak işçi ve emekçi sınıflar güçlü bir biçimde iktidara aday hale gelebilecekleri zaman mümkün olabilecektir.

SONUÇ: PEYKÇİ BATICILIK VE BİÇİMSEL DEMOKRASİ

I. Peykçi Batıcılık

Anadolu İhtilali adlı kitabında Sabahattin Selek, Batılılaşma, "Türkiye'nin bu en uzun ömürlü fikri, yeni Türk Devletinin kuruluşunda başlıca temellerden birini teşkil eder" der.(375) Bu söz bugün için olduğu gibi, Demokrat Parti dönemi için de doğrudur. Atatürk dönemi hariç bizde Batıcılık, Batı peykçiliği şeklinde anlaşılmış ve uygulanmıştır. "Türkiye'nin ancak Batı'ya rağmen Batılılaşabileceğini"(376) bize göstermiş olan Milli Kurtuluş Savaşı devri dışında, Türkiye'nin idarecileri, daima Batı'nın uydusu olmak suretiyle Batılılaşabileceğimizi düşünmüşler ve ısrarla o yolda yürümüşlerdir. Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak Türkiye'de Batıcılığın tarihi, Türkiye'nin Batı'da patron-devlet değiştirme tarihi olmuştur. Kaba bir sıralamayla 18. yüzyılda Batı, Fransa demektir; 19.yüzyılda ise İngiltere, 20. yüzyılın başında Batı, bizim için Almanya'dır.(377) Yüzyılımızın ortasından itibaren de Amerika.

Bu neden böyle olmuştur? Soruyu, geniş bir bakış açısından ve kısaca cevaplandırmak istersek şöyle diyebiliriz: henüz gereğince aydınlığa kavuşturulmamış sebeplerden dolayı, Osmanlı İmparatorluğu, kendi gelişme süreci içinde güçlü bir kapitalist sınıf yaratamamıştır. Buna karşılık, aynı dönemde Batı dünyası bu işi başarabilmiştir. Batı burjuvazisi zamanla gelişip kendi sınırlarından taşmış ve diğer birçok ülke gibi, Osmanlı Devleti'ne de el atmıştır. O tarihten itibaren, artan bir dış sömürüye konu olan İmparatorluk, kendi bünyesi içinde bağımsız bir kapitalist gelişme yaratma şansını hızla yitirmiştir. Böylece Türkiye tarihinde, yabancılarla ortak bir asalak sınıflar egemenliği dönemi açılmıştır. Bu sınıflar daima Batı'nın en güçlü devletiyle işbirliği yapmayı kendi bünyeleri gereği uygun görmüşlerdir.

Milli Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet idaresinin ilk yıllarında uyguladığımız siyaset, bu utanç veric silsileyi bir noktada durdurmayı başarmıştı. Ancak bu deneme kısa sürdü ve işbirlikçi dönem yeniden açıldı. Cumhuriyetin ilk yıllarında geliştirilen hareketin fiyaskoyla sonuçlanmasının göze çarpan ilk nedeni, bu hareketi yürüten kadronun kendisine yanlış bir

hedef seçmiş olmasıdır. Her yönetici kadro, uzun vadeli bir harekette tutunabilmek için ya sömürücü sınıflarla, ya da halk sınıflarıyla işbirliği yapmak zorundadır. Aksi halde havada kalmaya ve er geç yıkılmaya mahkûmdur. Atatürkçü kadro, temel sömürücü sınıf olan dışa bağlı burjuvazi ile işbirliği yapamazdı. Zira kendi iktidarını, bu sömürücülerin patronlarıyla savaşmak suretiyle sağlamıştı. Geriye bir tek gerçekçi yol kalıyordu: sömürülen sınıflarla etkin bir işbirliği. Ne var ki, "Atatürk rejimi gerçek anlamıyla halkçı olamamış ve halkçılık bir özenti, bir fantezi halinde kalmıştır".(378) Bunun böyle olmasının başlıca sebepleri, sömürülen sınıfların böyle bir talepte bulunacak kadar gelişmemiş olmaları, öte yandan ise, Osmanlı İmparatorluğu'nda halktan yana olan sivil-asker aydın kadroların dahi, hiçbir zaman halkla kaynaşma geleneğini kuramamış olmalarıdır.

Bütün bu çıkmazlarla karşılaşan devrimci kadro, şu umutsuz çareye sarılmıştır: Türkiye'de, yabancı işbirlikçisi olmayan ve memleketin kalkınmasını başaracak, bağımsız ve güçlü bir kapitalist sınıf yaratmak. İzmir iktisat kongresinden 1930'lara kadar bu politika, klasik liberal ademimüdahalecilik aracılığı ile yürütülmeye çalışılmıştır. Bu araç beklenen neticeyi vermeyince, aynı politikanın emrine bu sefer devlet müdahaleciliği verilmiştir. Gerçekten de, devletçilik uygulaması memleketimizde kapitalizmin gelişmesine hizmet etmiştir. Son zamanlarda yapılan araştırmalar, devletçiliğin en hızlı uygulandığı 1932-39 döneminde, kapitalist birikimin hızlandığını ve özel firma sayısı azalırken firma başına düşen sermayenin arttığını, yani kapitalist bir temerküz sürecinin geliştiğini göstermiştir.(379) Türkiye'de devletçilik uygulamasını incelemiş olan Dr. Korkut Boratav'ın yazdığı gibi "bir bakıma, devletçi iktisat politikası en kuvvetli sosyal gruplar lehine, en zayıf gruplar aleyhine işlemiştir."(380) Bu işleyiş sonucu sömürücü sınıflar palazlandıkça da devletçilik, bir kat daha onların lehine işlemek zorunda kalmıştır. Nitekim 1940-45 yıllarında, "Devlet özel teşebbüsün kârlarını ve sürümünü garanti etmekte; kredi, döviz temininde kolaylık göstermektedir. İşçileri insafsızca sömürebilmesi için uygun bir ortam yaratılmaktadır."(381)

Devrimci kadronun yürüttüğü bu yanlış politikanın iki sonucu olmuştur. Birincisi, suni tedbirlerle palazlandırılan yerli sömürücü sınıflar, milli kalkınmayı sağlayamadıkları gibi, Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri sürdürdükleri yabancı-işbirlikçisi siyasetlerine yeniden sarılmak imkânını bulmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu baskı öylesine ağırlaşmıştır

ki, bizzat devrimci kadro üyeleri, kendi varlık sebeplerini tepme pahasına 1947'den itibaren Batı uyduculuğu politikasına sarılmışlardır. Kapitalizme dönük devletçilik politikasının ikinci sonucu ise, halkın bürokrasiye duyduğu nefreti son derece artırmak olmuştur. Aslında bu nefret eskidir ve kökü Osmanlı İmparatorluğu'ndadır. Milli Kurtuluş Savaşı içinde Düzce isyanı dolayısıyla Birinci Büyük Millet Meclisi'nde yapılan son derece ilginç görüşmeler bize bu gerçeği bir kere daha hatırlatmaktadır. Bunları Trabzon milletvekili Hüsrev Gerede'nin ağzından bir tek cümleyle özetleyebiliriz: "Düzce ahvali... doğrudan doğruya memurların omuzlarına yüklenmiş bir mesuliyettir."(382)

Gerçekten de halk, karşı-devrim hareketini antibürokratik bir hareket olarak gördüğü yerlerde, kendi kurtuluş savaşına karşı dahi zaman zaman silaha sarılmıştır.(383) Sömürücü sınıflar lehine işleyen bir devletçiliğin böyle bir taban üzerinde uygulanmış olması, asker-sivil yönetici kadro düşmanlığının iyice alevlenmesi sonucuna varmıştır.

Demokrat Parti hareketi işte bu iki sonucun birleşmesinden doğan meyvadır. Halkın lehine bir hareketle işbaşına gelen bir kadronun bir türlü halkın yolunu bulamamış olmasının yarattığı olağandışı şartlar içinde, işbirlikçi(384) arzularla tutuşan sömürücü sınıflar, bu işbirlikçi programlarını gerçekleştirmek için halkın coşkun desteğini sağlamayı başarmışlardır. Ancak sömürü gayesiyle dahi olsa halkı siyaset sahnesine itmek, uzun vadede, daima sömürücü sınıfların aleyhinedir. İşte bu nesnel sebepten dolayı, Demokrat Parti hareketi çelişkili bir manzara arzetmektedir. Bir yandan, gerici bir girişimdir, öte yandan, demokratik bir çıkış olarak, ilerici bir yanı vardır. (385)

Demokrat Parti'nin esas niteliği kompradorluktur.(386) On yıllık icraatı süresince bu partinin en değişmez özelliği, çıkarları Batılı emperyalist ülkelerin çıkarlarına bağlı olan asalak egemen sınıflarımıza hizmet etmek olmuştur. Bu tutum, dış politikada olduğu kadar iç politikada da ortaya çıkmıştır.

Atatürk'ün dış politikasının değişmez ilkesi Türkiye ekseni etrafında bir güvenlik çemberi kurmaktı. Batı'da Balkan Paktı ve Türk-Yunan ilişkilerinin normalleştirilmesi, doğuda Sadabat Paktı, kuzeyde ise Sovyet dostluğu bu çemberin parçalarıydı. Amaç Türkiye'nin çevresinde bir saldırmazlık ve dostluk halesi kurarak memleketin dış güvenliğini güvenceye bağlamaktı. Rusya, Osmanlı İmparatorluğunu sürekli olarak tehdit etmiş ve başına çok

büyük gaileler açmıştı. Yeni Türkiye Devleti bu gerçeği göz önünde tutarak, Sovyetlerle iyi geçinmeyi dış politikasının baş hedeflerinden biri haline getirmişti. Zekeriya Sertel'in yazdığına göre, Atatürk, hasta yatağında bu konuda vasiyette bulunmuş ve şöyle demişti: "Sovyetlere karşı asla bir saldırı politikası güdülmeyecek. Doğrudan veya dolaylı olarak Sovyetlere yönelmiş bir antlaşmaya girilmeyecek." Üstelik, Sertel'in ifadesine göre, bu vasiyeti ona nakleden bizzat Celal Bayar'dır.(387)

Aslında, Cumhuriyet Türkiyesinin dış politikası Atatürk'ün ölümünden hemen sonra yön değiştirmeye başlamış ve daha 1947'de, eski politikanın ilkelerine tamamen aykırı olan ilk Türk-Amerikan ikili antlaşması imzalanmıştır. Ancak bu gelişmeyi son noktasına vardıran ve dış politikamızı temelinden değiştiren hareket, D.P. hareketi olmuştur. D.P. zamanında, Türkiye, artık kendi etrafında değil, Amerika'nın çevresinde kurulan bir güvenlik çemberinin parçası haline gelmiştir. Türkiye, bu çemberin halkaları olan ve Soyetlere yönelmiş bulunan Nato, yeni Balkan Paktı ve Bağdat Paktı'na girmiştir. Hatta bunlara girmekle kalmamış, özellikle bu son iki halkanın kurulmasına etkin olarak çalışmıştır. Sovyet dostluğu tamamen tersine çevrilmiş, Sovyetlerin baş düşmanı olan Amerika ile aşırı bir dostluk kurulmuştur. Bu politika Atatürk dış politikasına tam bir ihanettir. Atatürk'ün temel görüşü olan ulusal bağımsızlık ve dış güvenlik, bağımlı bir güvensizliğe çevrilmiştir. Bir kere, Sovyet düşmanlığı benimsenmiş, yani kuzey sınırlarımız tehlike altına sokulmuştur. Bu tehlikenin Amerikan dostluğuyla göğüslendiğini düşünmek yanlıştır. Zira Amerika, kendi çıkarları gerektirdiği zaman Türkiye'nin güvenliğini ikinci plana atmaktan çekinmeyecektir. Nitekim Küba krizi sırasında bunun belirli örneği görülmüş ve Amerika, güya Türkiye'nin güvenliği için memleketimizde bulunan füzelerini, Küba'daki Rus füzelerinin kaldırılması karşılığında Türkiye'den çekmiştir. Amerika, esas kalesini muhafaza etmek için bir ileri karakolunu feda etmeyi gerektiğinde göze alacaktır. İkinci tehlikeli durum batı sınırlarımızda yaratılmıştır. Nato içinde A.B.D. ve Yunanistan'la organik bir bütünleşmeye gitmek, bizi, Yunanistan karşısında milli çıkarlarımızı yeterince savunmak imkânından mahrum etmiştir. Kıbrıs olayları bunun açık delilidir. Memleketimiz Yunan emperyalizminin "megali idea" emelleri karşısında zayıf düşürülmüştür. Üçüncü tehlike güney sınırlarımızdadır. Bağdat Paktı gibi, emperyalist çıkarları savunan Orta Doğu politikamız yüzünden Arap ülkeleri bize düşman olmuşlardır. Netice itibariyle Türkiye bir güvensizlik çemberiyle çevrilmiştir.

Fakat daha da vahim olmak üzere, bu politika yüzünden ulusal bağımsızlığımız gölgelenmiştir. Memleketimiz yabancı üslere ve askerlere açılmıştır. Zaten peykçi-Batıcılığın değişmez kaderi budur. "Osmanlı devletinin topraklarına hücum edip onun bir parçasını işgal eden ilk Batı devleti, Batıdaki ilk dost Fransa olmuştu!"(388) Batı'daki son dost Amerika da bu kurala uymayı ihmal etmemiştir. Devlet dairelerimizden en ücra köylerimize kadar Amerikan görevlilerinin girmedikleri yer yoktur. Amerika ile imzaladığımız ikili antlaşmalar bu memlekete, içişlerimize müdahale imkânını resmen vermiştir. Bağımsızlığımızın zedelendiği o kadar çok nokta vardır ki, hepsine burada değinmek imkânsızdır.

Demokrat Parti'nin bayraktarlığını yaptığı bu dış politika, sözcülüğünü ettiği egemen sınıfların komprador niteliğinin en açık delilidir. Bu partinin uyguladığı iç politika da bu niteliğine tamamen uygun olmuştur. Emperyalizmin istediği, Türkiye'nin hammadde ihracatçısı, sanayi mamulü ithalatçısı ve ayrıca yabancı sermaye yatırımlarına açık, bağımlı bir ülke haline gelmesidir. Demokrat Parti'nin icraatı bu isteğe uygundur. Demokrat iktidar, iktisat alanında en büyük hamlelerini tarım ve temel yapı alanlarında yapmıştır. Bu alanlarda daha önceki icraatla kıyaslanmayacak kadar büyük başarılar elde edilmiştir. Fakat uygulanan özel girişimci ve yabancı sermayeci siyaset yüzünden, bu başarıdan esas itibariyle asalak sınıflar yararlanmışlardır.

Makineleşme, yüksek fiyat ve bol kredi politikası, tarım kesiminde feodal mülkiyeti büyük ölçüde tasfiye etmiş, kapitalist büyük toprak mülkiyetini yaygınlaştırmıştır. Bunun sonucu olarak kapitalist sınıf güçlenirken, emperyalizmin mamul maddelerine talebi kamçılayacak geniş bir iç pazar yaratılmıştır. Temel yapı yatırımlarında vurulan vurgunlar ise dillere destan olmuştur. Ş.S. Aydemir'in naklettiğine göre bizzat Menderes, evinde yapılan bir sohbette bu hususu açıkça belirtmiştir. Aydemir'in ifadesine göre Menderes şöyle demiş: "Çalıyorlar birader, çalıyorlar. Ne diyeyim, Allah belalarını versin! Ama, ben ne yapayım? Ben başvekilim, müfettiş değilim ki..."(389) Bu geniş ölçüde vurgunculuğun resmi kılıfının ihale mekanizması olduğunu herkes bilmektedir. Bu türedi zenginlerin bollaşması Batı'nın tüketim mallarına talebi ayrıca teşvik etmiştir. Batı mallarının memlekete kolayca sokulabilmesi için dış ticaret ve dış yardım kapıları zorlanmıştır. D.P., sürekli olarak uygulayamamakla beraber, dış ticarette daima liberasyondan yana olmuştur. Liberasyon ise Türkiye'nin, yabancı mamul

maddelerine açık pazar olması ve yerli sanayinin baltalanması demektir. Ancak, komprador nitelikte olmalarından dolayı yerli sanayiciler bu tutuma karşı çıkmamışlar, aksine, temsilcilik, acentelik, montaj, vs. gibi yollarla yabancı sermayedarlarla işbirliği etmeyi tercih etmişlerdir. Dış yardım keza aynı amaçlara hizmet etmiştir. Bir kere, yardımın bir kısmı yardım veren ülkenin mallarının satın alınması şartına bağlanmıştır. İkincisi, alınan büyük miktarda borçlar, yabancılara memleket ekonomisinde söz sahibi olma imkânını vermiştir. On yıllık iktidarı sırasında, hibe veya borç şeklinde, Demokrat Parti'nin sadece Amerika'dan aldığı tüm iktisadi yardım 1 milyar 583 milyon dolardır.(390) D.P. iktidardan ayrılınca ise Türkiye'ye 12 milyar liralık bir dış borç yükü bırakmıştır.(391) Böylece, kompradorluğun değişmez amacı gerçekleşmiş, Düyunu Umumiye'den Konsorsiyom idaresine gelinmiştir.

D.P.'nin yabancı sermaye karşısındaki tutumu, bu temel işbirlikçi niteliğinin diğer bir göstergesidir. Demokratlar, memleketi yabancı mamullerin pazarı haline getirdikten başka, bir de yabancı sermayenin yatırım alanı yapmak için büyük gayret sarfetmişlerdir. 1951, 1954 tarihli yabancı sermayeyi teşvik kanunları ve 1954 tarihli petrol kanunu bu amaca hizmet etmektedir. Halk Partisi'nin iktidardayken başlattığı, ancak muhalefete geçince "kapitülasyon" diye nitelediği bu siyaset, gerçekte Osmanlı kompradorluğunun devamından başka bir şey olmamıştır. Demokrat Parti'nin uyguladığı peykçi-Batıcı siyaset, Türkiye'yi, iktisadi olduğu kadar siyasal bakımdan da bağımlı, dış güvenliği tehlikede bir ülke haline getirmiştir.

II. Biçimsel Demokrasi

Ancak, başlangıçta da belirttiğimiz gibi, Demokrat Parti'nin bir de başka yönü vardır. Bu yön, haldeki icraattan ziyade vaat ettiği istikbal, geliştirdiği süreç bakımından ilericidir. Bu süreç Türk toplumunu tam demokratik bir yapıya getirme sürecidir. Atatürk iktidarı Türkiye'ye milli egemenlik kavramını getirmişti. Ancak bu, soyut bir egemenlik kavramıydı. Millet, ayrıcalıksız, sınıfsız, farklılaşmamış bir kitle, yani soyut bir varlık olarak görülüyordu. Bu soyut varlığın elindeki soyut egemenlik, yine ancak idarecilerin elinde somutlaşıyordu. Kuramsal olarak büyük bir devrim yapılmış, egemenliğin kaynağı "tanrı"dan alınarak "millet"e mal edilmişti. Uygulamada ise, yönetici-yönetilen ilişkileri bakımından büyük bir değişiklik

olmamıştı. İdare halkın dışında, onun üstünde, ona yabancı bir varlıktı. Demokrat Parti, kendi iktidar emellerini gerçekleştirmek için dahi olsa, bu soyutlamanın yalanını ortaya çıkarmak görevini üstlendi. Demokratlar, "Millet bunun üzerinde tasarruf edemedikçe egemenliğin kendisinde olması bir şey ifade etmez" görüşünü savundular ve en önemlisi, bizzat halkın içinde savundular. Bu cesur propaganda neticesinde Türkiye'de büyük bir demokratik adım atıldı. Yüzyıllardan beri ilk defa olarak Türkiye halkı, kendi arzusu ile idarecilerini değiştirdi. O zamana kadar, meşrutiyetten cumhuriyete uzanan bütün demokratik reformlar hep tepeden inme yapılmıştı. İlk defadır ki, 1950'de, aşağıdan yukarı bir reform yapıldı. Bunun önemini küçümsemek imkânsızdır. Bir kere, halk, hükümet adamlarını kendisinin belirleyebileceğini somut olarak görmüş, kendisine karşı bir güven kazanmıştır. İkincisi, oyunu almak için siyasetçilerin ayağına gelişlerini seyretmiş, böylece hem gücünü kavramaya başlamış, hem de siyasetin erişilmez bir yabancı varlık olmadığını görmüştür. Üçüncüsü ve belki de en önemlisi, siyasal icraatın, günlük kaderinde rol oynadığını, bir kelimeyle geçim davasına doğrudan doğruya bağlı olduğunu farketmiştir.

Fakat bütün bunlara rağmen, Demokrat Parti'nin getirdiği demokrasi, biçimsel bir demokrasidir. Böyle olmasının temel nedeni, bu hareketin, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bir asalak sınıflar hareketi olmasıdır. Bu biçimsel demokrasinin niteliklerini şöylece sıralamak mümkündür: birincisi, bu görüşe göre halk bir bireyler yığınıdır. Halk, bir bireyler yığını olarak görüldüğü zaman, demokrasi salt genel seçimlerle sağlanmış olur. Oysa halk, sınıflardan oluşur. D.P. demokrasisi, bu gerçeği reddetmeyi ve dolayısıyla sınıfsal temsili önlemeyi kendi çıkarına daha uygun görmüştür. Biçimsel demokrasinin buna bağlı ikinci niteliği, sol partilere izin verilmemesidir. Bireyler yığını, bir seçim yapacaktır ama, sınıf çıkarlarını, yani gerçek çıkarlarını temsil eden bir seçeneğe de sahip olmayacaktır. Bu özelliğin tabii sonucu her türlü sol propagandanın yasak edilmesi, sol partilerin kapatılması, solcuların infsazsızca takip edilmesidir. Biçimsel demokrasinin üçüncü özelliği, geniş bir yetki devrine dayanmasıdır. Gerçi egemenlik milletindir ve millet bu egemenliği seçimler yoluyla kullanacaktır. Fakat, bunun başkaca bir tezahürü caiz değildir. Egemenlik dört yılda bir sandığa oy atmaktan ibarettir. Bu anlayışı Menderes çok açık bir şekilde ifade etmiştir. Örneğin, Petrol Kanunu'nun görüşülmesi sırasında C.H.P. adına radyoda cevap verme hakkını isteyen Faik Ahmet Barutçu'ya, Menderes'in

mukabelesi bunu açıkça göstermektedir. Menderes şöyle diyor: "... Biz at koşturmuyoruz. Buraya mikrofon koyalım, bütün millet dinlesin karar versin, diyor. Buna imkân yok. Millet maddeten her meselede karar veremez. Böyle olsaydı Meclise lüzum kalmazdı. Millet dört senelığine karar verir."(392) Gerçekten de, biçimsel demokrasinin esası, dört senelik tam bir yetki devridir. Bu demokrasinin bu anlayıştan doğan son bir özelliği, halkın fiilen idareye katılmasını sağlayacak mekanizmaları reddetmesidir. Halk, iktisadi, toplumsal, siyasal hayatın çeşitli kademelerinin planlanmasında söz ve karar sahibi değildir. Bu anlayışta, halk, siyasal edebiyatımızda moda olmuş bir deyimle "oy deposu"dur. Bu biçimsel demokrasiyi bir cümleyle özetlemek gerekirse: halk burada seçme hakkına sahiptir, ama yönetme hakkına sahip değildir.

Demokrasinin klasik tarifi, halkın halk tarafından ve halk için idaresidir. Ancak Prof. Burdeau'nun dediği gibi, bu deyimlerin içeriği zamanla değişmiştir ve bugün demokrasi, insanın kurtuluşunu sağlayacak bir dünyanın yaratılması aleti olmuştur.(393) Gerçek demokrasinin ilk şartı halka sınıf bilinci verilmesidir. Bu olmadan "halk için" kısmının gerçekleşmesine imkân yoktur. Zira ancak bir sınıf tahlili içinde halkın gerçek çıkarları ortaya çıkabilir. Böyle bir demokrasinin ikinci şartı, iktisadi, toplumsal, siyasal ve kültürel, ezcümle bütün etkinlik alanlarında halkın gerçekten söz ve karar sahibi olmasını sağlamaktır. Aksi halde, tarifin "halk tarafından" kısmı havada kalır. Örneğin, fabrika içinde demokrasi yoksa, en ileri parlamenter rejim dahi tam demokratik sayılmaz. Demokrasi, halkın bizzat kendi eliyle gerçekleştireceği bir rejimdir.

Demokrat Parti, bütün eksikliklerine ve iktidarının sonunda biçimsel demokrasiyi dahi yıkmaya kalkışmasına rağmen, işte bu gerçek demokrasiye gidecek yolu kitlelere hissettirmiştir. Halkımız, bugün, iktidarı fiilen belirleme yetkisine sahip çıkmıştır Bundan sonra atılacak demokrasi adımlarında, daima bu gerçeği göz önünde tutmak zorunludur. Bu bakımdan, Türkiye devrimcileri, Demokrat Parti hareketini iyi değerlendirmek ve bu harekete bir karşı-devrim diyerek, onu hemen bir kenara itmemek durumundadırlar. Gerçek demokrasiye giden yol, Demokrat Parti'nin açtığı demokratik çığırın inkârına değil, onun özümlenip aşılmasına bağlıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

I. KİTAPLAR:

Nermin ABADAN, *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili,* Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınlan No. 202-184, Ankara, Sevinç Matbaası, 1966.

Samet AĞAOĞLU, *Arkadaşım Menderes,* İstanbul, Baha Matbaası, 1967.

Muammer AKSOY, *Partizan Radyo ve D.P.*, Forum Yayınları: 1, Ankara Ayyıldız Matbaası, 1960.

Sadun AREN, *100 Soruda Ekonomi El Kitabı*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1968.

Şevket Süreyya AYDEMİR, *İkinci Adam*, C. III, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1968.

Ahmet Hamdi BAŞAR, *Yaşadığımız Devrin İçyüzü*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1960.

Ali Fuat BAŞGİL, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Çev. M. Ali Sebük ve İ. Hakkı Akın, İstanbul, Çeltüt Matbaacılık Koll. Şti., 1966.

Hıfzı Oğuz BEKATA, *Birinci Cumhuriyet Biterken*, Ankara, Yeni Matbaa, 1960.

Fahri BELEN, *Demokrasiden Diktatörlüğe*, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1960.

Niyazi BERKES, *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler,* İstanbul, Yön Yayınları, 1965.

Niyazi BERKES, *İkiyüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?*, İstanbul, Yön Yayınları, 1965.

Korkut BORATAV, *Türkiye'de Devletçilik (1923-1950),* Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayınları No. 16, 1962.

Georges BURDEAU, *Demokrasi, Sentetik Deneme*, Çev. Prof. Dr. Bülent Nuri Esen, Ankara, Hukuk Fakültesi Yayınları No. 188, 1964.

[DEMOKRAT PARTİ], *Demokrat Parti Tüzük ve Programı*, Ankara, b.y., 1946.

[DEMOKRAT PARTİ], *22.5.1950-1.8.1951 Yeni İktidarın Çalışmaları*, Ankara, Güneş Matbaacılık T.A.O., 1951.

[DEMOKRAT PARTİ], *22.5.1950-22.5.1953 Yeni İktidarın Çalışmaları*, Ankara, Güneş Matbaacılık T.A.O., 1953

D.P.T., *Kalkınma Planı. Birinci Beş Yıl*, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1963.

DIŞ MÜNASEBETLER ENSTİTÜSÜ, *Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1960.

Maurice DUVERGER, *Les Partis Politiques*, Paris, Librairie Armand Colin, 1961.

Sabahat ERDEMİR, *Muhalefette İsmet İnönü, (1950-1959)*, İstanbul, Ekicigil Matbaası, 1959.

Tekin ERER, *On Yılın Mücadelesi*, İstanbul, Ticaret Postası Matbaası, t.y., [1963].

Şükrü ESİRCİ, *Menderes Diyor ki*, Birinci Kitap 7 Ocak 1947-14 Mayıs 1950, İstanbul, Demokrasi Yayınları, 1967.

Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, *Politika'da 45 Yıl*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1968.

Kemal H. KARPAT, *Turkey's Politics, The Transition To A Multi-Party System*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1959.

Lord KINROSS, *Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu*, İstanbul, Sander Kitabevi, 1966.

Fay KIRBY, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, Ankara, İmece Yayınları, 1962.

Bilsay KURUÇ, *İktisat Politikasının Resmi Belgeleri*, Ankara, Yılmazoğlu Modern Teksir ve Fotokopi, 1963.

Bernard LEWIS, *The Emergence Of Modern Turkey*, London, Oxford University Press, 1961.

Geoffrey LEWIS, *Turkey*, London, Ernest Benn Limited, 1965.

Orhan METE, *Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Partinin 1 inci Büyük Kongresi*, İstanbul Ticaret Dünyası Matbaası, 1947.

MÜSTAKİL DEMOKRATLAR GRUBU, *Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler*, Ankara, Yeni Matbaa, 20 Haziran 1949.

Nadir NADİ, *Atatürk İlkeleri Işığında Uyarmalar*, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, [1961].

Nadir NADİ, *Perde Aralığından*, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, t.y.

Bahri SAVCI, *Demokrasimiz Üzerine Düşünceler*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 155-137, Ankara, Sevinç Matbaası, 1963.

Sabahattin SELEK, *Anadolu İhtilali*, İstanbul, Güneş Matbaacılık TAŞ., 1965.

M. Zekeriya SERTEL, *Hatırladıklarım (1905-1950)*, İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1968.

Halit TANYELİ, Adnan TOPSAKALOĞLU, *İzahlı Demokrat Parti Kronolojisi: 1945-1958*, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1958-1959.

Metin TOKER, *İsmet Paşa ile On Yıl*, Ankara, Ajans Türk Matbaası, 1966.

F. Hüsrev TÖKİN, *Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi*, İstanbul, Elif Yayınları, 1965.

Tarık Zafer TUNAYA, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları A.Ş. Basımevi, 1952.

Baran TUNCER, *Türkiye'de Yabancı Sermaye Sorunu*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 241, Ankara, Sevinç Matbaası, 1968.

Walter F. WEIKER, *1960 Türk İhtilali*, Çev. Mete Ergin, İstanbul, Cem Yayınevi, Kültür Dizisi: 3, 1967.

II. MAKALELER:

Yavuz ABADAN, "Yeni Seçim Kanunu", *Ulus*, 29 Ocak 1950.

Samet AĞAOĞLU, "Demokrat Parti.İnönü-Menderes", *Son Havadis*, 7 Nisan 1968-21 Nisan 1968.

Muammer AKSOY, "Başbakanın Hataları ve Delilsiz İsnatları", *Forum*, sayı: 72 (15 Mart 1957), s. 12-14

Muammer AKSOY, "D.P. Grev Hakkını Asla Tanıyamaz", *Vatan*, 25 Şubat 1959.

Muammer AKSOY, "D.P. Radyosu ve Radyocuların Sorumluluğu", *Kim*, sayı: 72 (3 Ekim 1959), s. 18-19.

Muammer AKSOY, "Fikir, İlim ve Öğretim Hürriyeti-Üniversite Muhtariyeti", *Forum*, sayı: 37 (1 Ekim 1955), s. 7-10.

Muammer AKSOY, "Grev Hakkı ve D.P.", *Vatan*, 8 Şubat 1959.

Muammer AKSOY, "Grev Hakkı ve Demokrat Partinin Oyalama Taktiği", *Vatan*, 12 Şubat 1959.

Muammer AKSOY, "Hukuk Dışı İdare Edilen Bir Parti: Demokrat Parti", *Kim*, sayı: 68 (5 Eylül 1959), s. 18-19.

Muammer AKSOY, "Hürriyet ve Eşitlik Uğrunda Partizan Radyo!", *Kim*, sayı: 73 (10 Ekim 1959), s. 12-13.

Muammer AKSOY, "İlim Hürriyetini Zedeleyen 6185 Sayılı Kanun Hakkında", *Forum*, sayı: 38 (15 Ekim 1955), s. 10-12.

Muammer AKSOY, Münci KAPANİ, "İşbirliği Derhal Gerçekleşmelidir", *Forum*, sayı: 82 (15 Ağustos 1957), s. 8-10.

Muammer AKSOY, "Meclis Tahkikatı ve Demokrat Parti", *Kim*, sayı: 57 (26 Haziran 1959), s. 10-11.

Muammer AKSOY, "Muhalefetin Birleşmesi Zaruridir", *Forum*, sayı: 110 (15 Ekim 1958) s. 7-10.

Muammer AKSOY, "Partiden Ayrılma Mebusluk Sıfatını Kaybettirir mi?", *Forum*, sayı: 41 (1 Aralık 1955), s. 7-10.

Muammer AKSOY, "Rejim Buhranı Halledilmelidir", *Forum*, sayı 88 (15 Kasım 1957), s. 9-12.

Muammer AKSOY, "6435 Sayılı Kanun Karşısında Üniversite Muhtariyeti", *Forum*, sayı: 46 (15 Şubat 1956) s. 14-17.

Muammer AKSOY, "Tedbirler ve Tertipler Zinciri Karşısında Demokrasimiz...", *Kim*, sayı: 60 (15 Temmuz 1959), s. 18-19.

Muammer AKSOY, "Unutmadık, Hatırlatalım!", *Kim*, sayı: 71 (26 Eylül 1959), s. 18-19.

Muammer AKSOY, "Vekâlet Emrine Alma Sebebi Olarak Açılış Merasimi" *Forum*, sayı: 67 (1 Ocak 1957), s. 12-14.

Namık Zeki ARAL, "Murakabe Buhranı", *Ulus*, 14 Nisan 1956.

Nureddin ARDIÇOĞLU, "Celal Bayar=Muvazaa!", *Kudret*, 2 Mayıs 1950.

Sadun AREN, "4 Ağustos Devalüasyonu", *Forum*, sayı: 117 (1 Şubat 1959), s. 10-13.

Adil AŞÇIOĞLU, "İktidarın Grev Görüşü", *Akis*, sayı: 182 (2 Kasım 1957), s. 24-25.

Falih Rıfkı ATAY, "Hürriyet Yolu, Anarşi Yolu", *Ulus*, 5 Temmuz 1946.

Doğan AVCIOĞLU, "D.P.'nin Tenakuzları", *Akis*, sayı: 210 (17 Mayıs 1958), s. 10-11.

Doğan AVCIOĞLU "Nereye Gidiyoruz?", *Kim*, sayı: 77 (7 Kasım 1959), s. 18-19.

Şevket Süreyya AYDEMİR, "Çetin Bir Kalem Tecrübesi", *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1968-3 Mayıs 1968.

Cemal AYGEN, "Seçimler ve Meseleler", *Forum*, sayı: 108 (15 Eylül 1958), s. 9-10.

Hikmet BAYUR, "C.H. Partisiyle Demokrat Partide Manevi Durum", *Kudret*, 9 Haziran 1948.

Hıfzı Oğuz BEKATA, "Menderes Şimdi Ne Yapmalıdır?", *Akis*, sayı: 248 (4 Nisan 1958), s. 5.

A. BOYACIGİLLER, "D. Parti İtibar ve Sevgisini Niçin Kaybetti?", *Millet*, 15 Ocak 1953.

Bülent ECEVİT, "İhtilal Korkusu", *Kim*, sayı: 12 (15 Ağustos 1958), s. 9.

Bülent ECEVİT, "İthamlar Karşısında D.P.", *Kim*, sayı: 54 (5 Haziran 1959). s. 17.

Bülent ECEVİT, "Vatan Cephesi Nasıl Kuruluyor?", *Kim*, sayı: 26 (21 Kasım 1958), s.9.

Özcan ERGÜDER, "Adnan Menderes", *Kim*, sayı: 40 (27 Şubat 1959), s. 7.

Özcan ERGÜDER, "Büyük Plan", *Kim*, sayı: 71 (26 Eylül 1959), s. 7.

Özcan ERGÜDER, "Dr. G", *Kim*, sayı: 81 (2 Aralık 1959), s. 7.

Özcan ERGÜDER, "Karar D.P. Meclis Grubunun", *Kim*, sayı: 22 (24 Ekim 1958), s. 7.

Özcan ERGÜDER, "Kazananlar, Kaybedenler-D.P. Meclis Grubu Sayın Üyelerine", *Kim*, sayı: 10 (1 Ağustos 1958), s. 7.

Salahattin Hakkı ESATOĞLU, "D.P. Başkanının Sorumluluğu", *Ulus*, 2 Kasım 1958.

Salahattin Hakkı ESATOĞLU, "1946 Ruhu!", *Kim*, sayı: 4 (20 Haziran 1958), s. 16.

Adviye FENİK, "Millet Şuurunun Hakimiyeti", *Zafer*, 16 Mayıs 1950.

Mümtaz Faik FENİK, "Demokratlar Meclisten Çekilecekler mi?", *Vatan*, 17 Nisan 1947.

Mümtaz Faik FENİK, "Halk Niçin D.P.'yi Tercih Etti?", *Zafer*, 19 Mayıs 1950.

Turhan FEYZİOĞLU, "Çoğunluk Tahakkümü ve Demokrasinin Kaleleri", *Akis*, sayı: 255 (16 Haziran 1959), s. 8-9.

Turhan FEYZİOĞLU, "Demokrasi Davamıza Genel Bir Bakış", *Forum*, sayı: 46 (15 Şubat 1956), s. 12.

Turhan FEYZİOĞLU, "Hazin Bir Gelişmenin Vesikaları", *Forum*, sayı: 77 (1 Haziran 1957), s. 9-10.

Turhan FEYZİOĞLU, "Türk Basınının Kaderi", *Forum*, sayı 48 (15 Mart 1956), s. 7-9.

Turan GÜNEŞ, "D.P. İktidarı", *Yön*, sayı: 24 (30 Mayıs 1962), s. 12.

Turan GÜNEŞ, "Demokrat Parti Neydi?....", *Yön*, sayı: 4 (10 Ocak 1962), s. 15.

Turan GÜNEŞ, "İç Tüzükteki Değişikliğin Manası", *Forum*, sayı: 90 (15 Aralık 1957), s. 11-12.

Münci KAPANİ, "Hangi Şartlar Altında Seçimlere Giriyoruz", *Forum*, sayı: 86 (15 Ekim 1957), s. 8-9.

Münci KAPANİ, "Siyasi Rejimimizin Gerçek Mahiyeti", *Forum*, sayı: 94 (15 Şubat 1958), s. 9-11.

Ali Naci KARACAN, "Halkın Sesi Hakkın Sesi" *Milliyet*, 4 Mayıs 1954.

Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, "D.P. Bir Çıkmaz İçinde", *Ulus*, 13 Nisan 1960.

Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, "D.P. İdaresi Tezatlar İçinde", *Ulus*, 24 Kasım 1957.

Mustafa KENTLİ, "Millet Partisi ve Diktatörlük", *Millet*, 10 Temmuz 1953.

Metin KIRATLI, "1924 Anayasası Devrinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin Yapısı Üzerinde Bir Deneme", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XVI, No. 4 (1961), s. 147-161.

Fuad KÖPRÜLÜ, "Demokrat Partinin 'Hürriyet' Anlayışı", *Kudret*, 28 Eylül 1947.

Osman OKYAR, "İstikrar Politikası ve D.P. İktidarı", *Kim*, sayı: 56 (19 Haziran 1959), s. 16.

Bahri SAVCI, "Basın Hürriyeti-Radyo Rejimi", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XIV, No. 4 (1959), s. 193-198

Bahri SAVCI, "Demokrasi Üzerinde Tartışmaların Ortaya Çıkardığı Meseleler" *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XIV, No. 1 (1959), s. 249-281.

Bahri SAVCI, "Demokrasiyi Var Kılan Fikir ve Müesseseler Üzerine", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XIII, No. 4 (1958), s. 193-199.

Bahri SAVCI, "İsbat Hakkı", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XIV, No. 4 (1959), s. 170-172.

Bahri SAVCI, "Parti Mutlakiyeti Üzerine", *Forum*, sayı: 42 (15 Aralık 1955), s. 9-10.

Bahri SAVCI, "Partilerimizde Tabakalaşmanın Gerçek Mahiyeti ve Sosyal Muhtevalı Politika Meyli", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XIII, No. 1 (1958), s. 42-80.

Bahri SAVCI, "Politika-Din- Devrimler veya Metafizik Kımıldanmalar", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XIV, No. 4 (1959), s. 159-170.

Bahri SAVCI, "Siyasi Mücadele Hayatımızın Seyrinden Çıkan Ders", *Forum*, sayı: 37 (1 Ekim 1955), s. 10-12.

Vasfi Raşit SEVİG, "Büyük Allah Sen Bu Milleti Evvela Kuruculardan Koru", *Kudret*, 4 Mart 1950.

Mümtaz SOYSAL, "Büyük Millet Meclisinin Olağanüstü Toplantısı", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XIII, No. 3 (1958), s. 281-285.

Sadun TANJU, "Önümüzdeki Seçimler Üzerine Bazı Mukayeseler ve Neticeler", *Kim*, sayı: 90-96 (9 Mart 1960-20 Nisan 1960).

Metin TOKER, "Demokrasinin Yeminli Düşmanları", *Akis*, sayı: 203 (29 Mart 1958), s. 5.

Metin TOKER, " Kaplama Demokratlar", *Akis*, sayı: 230 (4 Eylül 1958), s.7.

Yalçın TUNA, "Basın Mevzuatının Antidemokratik Hükümleri", *Forum*, sayı: 78 (15 Haziran 1957), s. 9-12.

Yalçın TUNA, "D.P. İktidarının Seçimlerde Giriştiği Büyük Yolsuzluklar," *Ulus*, 31 Ekim 1957.

Yalçın TUNA, "D.P. İktidarının Gidişi İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine Aykırı Bir Yoldur", *Ulus*, 21 Aralık 1957.

Yalçın TUNA, "D.P. ve Demokrasi Tekerlemesi", *Ulus*, 4 Ekim 1958.

Haluk ÜLMAN, "Seçim Sistemimiz ve Başlıca Siyasi Partilerimiz", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XII, No. 2 (1957), s. 44-75.

Hüseyin Cahit YALÇIN, "Demokrat Parti Muamması", *Ulus*, 12 Mayıs 1957.

Hüseyin Cahit YALÇIN, "Demokrat Partinin Mitingi", *Ulus*, 24 Nisan 1949.

Ahmet Emin YALMAN, "Demokratların Rolü", *Vatan*, 3 Ağustos 1946.

III. DERGİLER:

Akis

Ayın Tarihi

Forum

Kim

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

T.B.M.M. Tutanak Dergisi

Yön

IV. GAZETELER:

Cumhuriyet

Kudret

T.C. *Resmi Gazete*

Ulus

Vatan

Zafer

{ kutupyıldızı kitaplığı }
751

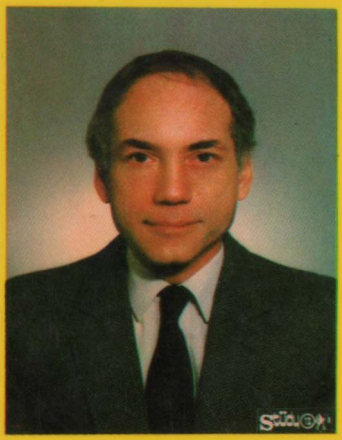

Cem Eroğul, 1944 yılında İzmir'de doğdu. 1964 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdikten sonra, 1966 - 1983 yılları arasında, aynı fakültede, Anayasa Hukuku bilim dalında öğretim üyesi olarak görev yapıt. 1402 Sayılı yasa uyarınca üniversiteden uzaklaştırılan Prof. Dr. Cem Eroğul, Mart 1990'da Danıştay İçtihadı Birleştirme Kararı gereğince, Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki görevine döndü. **Anayasayı Değiştirme Sorunu, Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosu'nun Yeri, Devlet Nedir?** adlı kitapları, çok sayıda da makale ve çevirisi vardır.

Kimine göre, DEMOKRAT PARTİ, Atatürk devrimlerini yok etmeyi amaç edinen ve bugün bu ereğine iyice yaklaşmış görünen gerici bir siyasal akımın ilk büyük halkasıdır. D.P. demek, *karşıdevrim* demektir.

Kimine göre ise, DEMOKRAT PARTİ, baskıcı yönetimler karşısında yüzyıllardır boyun eğmiş olan "kitlelerin isyanı"dır. D.P.'nin en büyük özelliği *demokrasinin kurucusu* olmasıdır.

Ancak, birbirinin tam karşıtı olan bu iki savın yine de anlaştıkları bir nokta vardır: Bugünkü düzenin oluşmasında D.P.'nin payını azımsamak olanaksızdır. Öyleyse, bugünü çözümlemek isteyenlerin, kırk yıl öncesine uzanıp o günlerin siyasal havasını solumaları zorunludur. Elinizdeki kitap, işte böyle bir yolculuğa çıkmak isteyenlere yoldaş olma dileğindedir.

İMGE kitabevi